

เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

POTTERY IN SOURCE AREA CHAO-PRAYA RIVER VALLEY

ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2561

เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

POTTERY IN SOURCE AREA CHAO-PRAYA RIVER VALLEY

A Dissertation Submitted in partial Fulfillment of Requirements
for DOCTOR OF ARTS (D.A. (Arts and Culture))
Faculty of Fine Arts Srinakharinwirot University

2018

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาานิพนธ์
เรื่อง
เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ของ
ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก ..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ) (รองศาสตราจารย์ ดร.บุญรัตน์ พิษณุ
ไพบูลย์)

..... ที่ปรึกษาร่วม ..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์)

..... ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง)

ชื่อเรื่อง	เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ผู้วิจัย	ภาณุ พัฒนปถิณีพงศ์
ปริญญา	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2561
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ พงษ์ฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ

งานวิจัยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีความมุ่งหมาย 1) เพื่อศึกษาภาชนะดินเผากับสภาพวิถีชีวิต รูปแบบ ภูมิปัญญา การบริหารจัดการของชุมชนแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 2) เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 3) เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์ปัจจัยที่จะส่งเสริมวิถีชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา วิธิดำเนินการวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารและภาคสนามในพื้นที่ผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีประสบการณ์นานกว่า 10 ปีใน 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ชุมชนบ้านโคกหม้อ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ชุมชนบ้านคลองสระบัว ตำบลคลองสระบัว อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และชุมชนเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี รวมจำนวน 17 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก สันทนาการย่อย และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์เนื้อหา จัดจำแนกข้อมูลรายประเด็น ผลวิจัยพบว่า 1) ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีอัตลักษณ์เฉพาะชุมชน วิถีชีวิตของผู้ทำเครื่องปั้นดินเผามีความผูกพันกับประวัติศาสตร์ชุมชนและพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผา มีความเชื่อพิธีกรรมในการทำเครื่องปั้นดินเผาจากรุ่นสู่รุ่น รูปแบบภาชนะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา และการบริหารจัดการของชุมชนมีพลังแห่งความสามัคคี เอื้อเพื่อแบ่งปันกันในชุมชน รักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2) พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา พบว่า ความคิดเห็นในภาพรวมที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อมากที่สุด ได้แก่ ด้านราคา ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ และด้านการส่งเสริมการจำหน่าย 3) ปัจจัยที่จะส่งเสริมวิถีชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ 1) การส่งเสริมด้านวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา การสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา 2) การส่งเสริมด้านภูมิปัญญาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา การสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาเดิมสู่การต่อยอดพัฒนาภูมิปัญญาใหม่ การเพิ่มมูลค่าและคุณค่า 3) ด้านการตลาดและการบริหารจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ประเด็น ผลิตภัณฑ์และการให้บริการ ช่องทางการจัดจำหน่าย การส่งเสริมการจำหน่าย การนำเสนอภาพลักษณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคลากร เทคโนโลยี

คำสำคัญ : เครื่องปั้นดินเผา, ภูมิปัญญา, พฤติกรรมการบริโภค

Title	POTTERY IN SOURCE AREA CHAO-PRAYA RIVER VALLEY
Author	PANU PATTANAPANITHIPONG
Degree	DOCTOR OF ARTS
Academic Year	2018
Thesis Advisor	Prit Supasertsiri

Research Pottery in the Chao Phraya River basin Purpose 1) To study pottery and pottery life style, wisdom, community management, pottery production in the Chao Phraya River basin. 2) to analyze consumer behavior and consumer attitudes towards pottery in the Chao Phraya River Basin; 3) to analyze synthesis factors to promote the pottery production community. Method Use descriptive research methods. The researcher collected data and field information in the informants area. The sample selection method was a pottery manufacturer with more than 10 years of experience in 4 communities, namely Ban Mon, Ban Kaeng Sub-district, Muang District, Nakhon Sawan Province. Ban Khok Boom Village, Choeng Klang District, Bang Rachan District Singburi Province Ban Klong Sa Bua Community Tambon Klong Sao Bua Amphoe Mueang Phra Nakhon Si Ayutthaya Phra Nakhon Si Ayutthaya Province And Koh Kret community Ko Kret District Amphoe Pak Kret The total of 16 cases were collected by using in-depth interview. Subgroup discussion And participatory and non-participatory observation. Content analysis Classified Information And science The research found that: 1) Pottery community in Chao Phraya River basin has a unique community identity. The pottery lifestyle is closely linked to the history of the community and the development of pottery. There is a belief in rituals in making pottery from generation to generation. The container model is closely linked to the pottery wisdom. And community management services have the power of harmony. Sharing in the community Maintaining the environmental resources of the community. 2) Pottery consumptive behavior found that the overall opinion that influenced the purchase decision was the product price / style. 3) The factors that will promote the community's way of producing pottery are as follows: 1) promoting the lifestyle of the pottery community; Inheritance and transfer of pottery wisdom 2) Promotion of the wisdom of the pottery community. The preservation of old wisdom to the development of new wisdom. Value adding and value; 3) marketing and community pottery management, including product and service issues. Distribution channels Promotion Presentation of image Natural resources, technology personnel

Keyword : Tribal clay molding machine, knowledge, Consumption behavior

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญาานิพนธ์เรื่อง เครื่องปั้นดินเผา ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ได้นำเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยนี้ ได้ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นนักวิชาการ ความเป็นผู้นำใฝ่เรียนรู้ หล่อหลอมด้วยความกรุณา จากอาจารย์ทั้ง 3 ท่าน คือ รองศาสตราจารย์พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ อำนางเย็นสบาย และ รองศาสตราจารย์ ดร. สาทิต ทิมวัฒนบรรเทิง อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาานิพนธ์ร่วม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และบัณฑิตวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษา จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปี 2559 และการสนับสนุนทุนอุดหนุนจากงบประมาณเงินรายได้ของบัณฑิตวิทยาลัย ประจำปี 2560 ขอขอบพระคุณบุคลากรคณะศิลปกรรมศาสตร์ ผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ตลอดจนครอบครัว เพื่อน ที่เป็นแรงผลักดันสนับสนุน ให้กำลังใจด้วยความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้วิจัยในการทำปริญญาานิพนธ์นี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์

ประสบการณ์ทางวิชาการ วิชาชีพและคุณประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยตระหนักถึงคุณค่า เป็นต้นทุนทางปัญญาที่สำคัญ ขอมอบคุณงามความดีแก่ผู้ให้การสนับสนุนทุกท่าน และจะทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ชุมชนอย่างสูงสุดตลอดไป

ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ฌ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
ความสำคัญของการวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
สังคมชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	10
แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชุมชน	36
เครื่องปั้นดินเผา.....	78
แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภค	104
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	115
กรอบแนวคิดการวิจัย	126
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย	128
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	128

การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง	129
เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	131
การเก็บรวบรวมข้อมูล	133
การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล	134
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	137
วิธีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	137
ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	181
การส่งเสริมการดำรงชีพเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	189
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	199
ความมุ่งหมายของการวิจัย	199
สรุปการวิจัย	200
อภิปรายผล	230
ข้อเสนอแนะการวิจัย	242
บรรณานุกรม	245
ภาคผนวก.....	251
ประวัติผู้เขียน.....	266

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างดินขาวกับดินเหนียว	96
ตาราง 2 แสดงสรุปวิธีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	150
ตาราง 3 เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน	156
ตาราง 4 เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธี	164
ตาราง 5 รูปทรงเครื่องปั้นดินเผา.....	166
ตาราง 6 รูปทรงกับตำแหน่งการสร้างลายบนภาชนะเครื่องปั้นดินเผา	168
ตาราง 7 แสดงสรุปรูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	168
ตาราง 8 แสดงสรุปภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	176
ตาราง 9 แสดงสรุปผลการบริหารจัดการกิจการเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	180
ตาราง 10 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภค	182
ตาราง 11 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครวมที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาชุมชนด้าน ผลิตภัณฑ์/รูปแบบ	183
ตาราง 12 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครวมที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาด้านช่องทาง จำหน่าย	184
ตาราง 13 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครวมที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาด้านการส่งเสริม การจำหน่าย	185
ตาราง 14 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครวมที่มีต่อการตัดสินใจเครื่องปั้นดินเผา ด้านราคา	185
ตาราง 15 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครวมที่มีต่อการตัดสินใจเครื่องปั้นดินเผา ด้านภาพลักษณ์.....	186
ตาราง 16 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครวมที่มีต่อการตัดสินใจเครื่องปั้นดินเผา ด้านเหตุผล.....	187

ตาราง 17 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครที่มีต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผาด้าน
กระบวนการให้บริการของบุคคลากร 187

ตาราง 18 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครที่มีต่อพฤติกรรมการบริโภคในภาพรวม
..... 189

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 สภาพภูมิประเทศของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา	11
ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนสมัยสุโขทัย-อยุธยาและเส้นทางน้ำสายต่างๆ ที่มา: ภา นุ พัฒนปณิธิพงศ์ (ถ่ายภาพ. 2557)	15
ภาพประกอบ 3 ภาพแสดงที่ตั้งชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	35
ภาพประกอบ 4 สรุปวิถีชุมชนเพื่อนำไปใช้ในกรอบแนวคิด	58
ภาพประกอบ 5 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ จ.นครสวรรค์..	64
ภาพประกอบ 6 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อ จ.สิงห์บุรี ..	64
ภาพประกอบ 7 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านคลองสระบัว จ.อยุธยา	65
ภาพประกอบ 8 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ด จ.นนทบุรี	65
ภาพประกอบ 9 แนวคิดจากวิถีชีวิต วัฒนธรรมสู่การสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผา	66
ภาพประกอบ 10 มิติปรัชญาวัฒนธรรม 7 ด้าน.....	69
ภาพประกอบ 11 ปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของผู้บริโภค	107
ภาพประกอบ 12 สรุปกรอบแนวคิดการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคเครื่องปั้นดินเผา.....	115
ภาพประกอบ 13 กรอบแนวคิดการวิจัย	127
ภาพประกอบ 14 แผนผังขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย.....	136
ภาพประกอบ 15 ภาพแสดงศาลพระภูมิเจ้าที่ปอดดินของชุมชน	144
ภาพประกอบ 16 ภาพสะดือเตา.....	146
ภาพประกอบ 17 ภาพการเซ่นไหว้เตาชุมชนบ้านมอญ.....	147
ภาพประกอบ 18 การประพรมแป้งหอมและปิดทองหน้าเตา	147
ภาพประกอบ 19 การเซ่นไหว้เตาชุมชนเกาะเกร็ด.....	148

ภาพประกอบ 20 การเช่นไหว้เตาชุมชนบ้านโคกหม้อ.....	148
ภาพประกอบ 21 รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาประเภทเอิร์ทเทนแวร์.....	153
ภาพประกอบ 22 รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาประเภทสโตนแวร์บ้านโคกหม้อ อ.บางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี	153
ภาพประกอบ 23 ภาพการปั้นขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน.....	172
ภาพประกอบ 24 ภาพการตกแต่งด้วยวิธีชุบซีดลวดลาย	174
ภาพประกอบ 25 ภาพการตกแต่งด้วยวิธีทาน้ำดินสี.....	174
ภาพประกอบ 26 ภาพช่องใส่เชื้อเพลิงด้านข้างเตาและการเผา.....	175
ภาพประกอบ 27 ภาพเตเผาชนิดแก๊สบ้านโคกหม้อ	176
ภาพประกอบ 28 การสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา	190
ภาพประกอบ 29 ภาพสรุปความสัมพันธ์ปัจจัยส่งเสริมวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา.....	198
ภาพประกอบ 30 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านมอญ	237
ภาพประกอบ 31 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านโคกหม้อ	238
ภาพประกอบ 32 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านคลองสระบัว	240
ภาพประกอบ 33 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา.....	241

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเก่าแก่มีประวัติศาสตร์นานหลายศตวรรษตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย และมีพัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เครื่องปั้นดินเผาถูกพัฒนาไปใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง จากเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อ หรือ ศิลปกรรมที่มุ่งเน้นคุณค่าทางสุนทรียะ พัฒนาไปถึงผลิตภัณฑ์หรือชิ้นส่วนในภาคอุตสาหกรรม วิศวกรรม และอิเล็กทรอนิกส์ ด้วยคุณสมบัติของเครื่องปั้นดินเผาที่มีความพิเศษเฉพาะด้าน นานับประการ ผลจากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี เศรษฐกิจ กระแสสังคมวัฒนธรรม เปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาต้องมีการปรับตัวเป็นภูมิคุ้มกันรู้เท่าทัน กระแสสังคมการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ทรัพยากร วิถีชีวิต เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรม

กลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่มีความสำคัญของประเทศ และมีชื่อเสียง เนื่องจากภาชนะเครื่องใช้ภายในครัวเรือนส่วนมากล้วนเป็นดินเผาทั้งสิ้น การทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่จำเป็นในวิถีชีวิตการดำรงชีพ จึงแฝงไปด้วยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันหลากหลายด้าน อาทิ วัฒนธรรมการปรุงอาหาร หม้อแกง หม้อยา ภูมิปัญญาการถนอมอาหาร ภาชนะในการหมักดองพืชผักไว้กินนอกฤดูกาล ครก ไห และอื่นๆ คนโท โถง อ่าง กระถาง น้ำตั้น รวมถึงภูมิปัญญาเทคโนโลยีการผลิต ภาชนะดินเผาทั้งชนิดเนื้อธรรมดา (Earthen were) และภาชนะเนื้อแกร่ง (Stone were) อีกทั้งพื้นที่คือแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการบรรจุสินค้าขายส่งออกไปต่างประเทศ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำเส้นทางคมนาคมการติดต่อซื้อขายกับภายนอกชุมชนที่เจริญรุ่งเรืองในอดีต

ประวัติศาสตร์ของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ในปี พ.ศ.1920 โดยราชทูตเจ้านครอินทร์ ได้นำพาช่างเครื่องปั้นดินเผาชาวจีน ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เตาแม่น้ำน้อยในจังหวัดสิงห์บุรี (โกมล รัชวงศ์, 2538: 49), (ประภัสสร เสวิกุล, 2548: 32) เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดเตาเผาใหญ่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบแหล่งเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย มีขนาดกว้าง 5.6 เมตร ยาว 14.5 เมตร ปล่องเตามีเส้นผ่านศูนย์กลาง 2.8 เมตร (โกมล รัชวงศ์, 2538: 129) ผลิตไหสีหูใช้สำหรับบรรจุสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศ ท่อดินเผาลักษณะเดียวกัน

กับท่อน้ำประปาดินเผาที่พระราชวังนารายณ์ และผลิตภาชนะดินเผาที่ใช้ในครัวเรือน ต่อมาในช่วงสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชาวอมฤที่ได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในเมืองไทยและอีกหลายระลอกในช่วงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 4 (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2555) ได้รับพระราชทานที่ดินทำกินให้แต่แรกอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนตามที่ราบลุ่มริมแม่น้ำภาคกลาง ได้แก่ ปทุมธานี อยุธยา อ่างทอง นนทบุรี ส่วนหนึ่งมีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ทำอิฐมอญ โดยเฉพาะชุมชนที่เกาะเกร็ด ช่างปั้นมีฝีมือทำเครื่องปั้นดินเผาและลวดลายวิจิตรงดงามเป็นพิเศษใช้เป็นเครื่องบรรณาการสำหรับ ผู้ใหญ่ ชุนนางในราชสำนัก เกิดการค้าขายเครื่องปั้นดินเผาทางเรือกับชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งสาย ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำป่าสักมีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นวงกว้าง สินค้าภาชนะดินเผาได้รับความนิยมเป็นที่ต้องการทั่วทุกภูมิภาค ประกอบกับการขยายตัวของชุมชน พ่อค้าอมฤปากเกร็ดและสามโคกได้เดินเรือขึ้นเหนือตามลำน้ำเจ้าพระยาไปขายเครื่องปั้นดินเผาถึงจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อสินค้าหมดจดเรือพักอาศัยอยู่ริมน้ำเจ้าพระยาพบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากร ดินมีคุณภาพดีเหมาะกับการทำเครื่องปั้นดินเผา ช่างปั้นชาวอมฤที่เกาะเกร็ดจึงได้ชวนพรรคพวกจำนวน 4 ครอบครัว มาตั้งบ้านเรือนทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา นั่นคือชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์จนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นรุ่นที่ 4 ระยะเวลากว่า 200 ปี (เป่า เลียงสุข, 2557: สัมภาษณ์), (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2555), (พิศาล บุญปลูก, 2555: 112)

วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเครื่องปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม แนวโน้มเศรษฐกิจและกระแสสังคมเปลี่ยนแปลง สภาวะการแข่งขัน ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคได้ตลอดเวลาในการดำรงชีวิตประจำวันของผู้คนมีสิ่งอำนวยความสะดวกรวดเร็วตามสมัยนิยม ความเป็นอยู่ของมนุษย์ในยุคหลังสมัยใหม่ มีผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยหลากหลาย ผลมาจากการพัฒนาทางด้านวัสดุใหม่ ๆ อาทิ พลาสติก สแตนเลส แก้ว ซีเมนต์ ยาง อลูมิเนียม เมลามีน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ตอบรับวิถีชีวิตของผู้คนในบริบทสังคมเมืองที่มุ่งเน้นความสะดวกสบายและรวดเร็วได้เข้ามาแทนที่เครื่องใช้สอยที่เป็นภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมจึงมีความสำคัญลดน้อยลง หรือหมดความจำเป็นไปในสังคมปัจจุบัน เครื่องปั้นดินเผาบางรูปแบบถูกเปลี่ยนบทบาทหน้าที่การใช้งาน กลายเป็นเครื่องประดับตกแต่งสถานที่ ของที่ระลึก ความต้องการใช้ภาชนะดินเผาในวิถีชีวิตประจำวันลดลง กลายเป็นสินค้าเฉพาะกลุ่ม ส่งผลให้ผู้ผลิต ผู้ประกอบการเครื่องปั้นดินเผาได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ผลิตและจำหน่ายลดลง ประกอบกับสภาวะเศรษฐกิจ การปรับตัวของค่าเงิน ค่าต้นทุนต่าง ๆ อาทิ ค่าวัตถุดิบ ค่าแรงงาน ค่าเชื้อเพลิง ค่าขนส่งที่ปรับตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็วที่เป็นผลมา

จากราคาน้ำมันที่ถีบตัวสูงขึ้นเรื่อย ๆ บางรายไม่สามารถปรับตัวได้ทัน เกิดภาวะขาดทุน หรือผู้พิช
 กระแสเศรษฐกิจไม่ไหวต้องปิดตัวไปลดลงไม่น้อยกว่า ร้อยละ 50 และในจำนวนผู้ประกอบการที่
 เหลือก็มียอดจำหน่ายลดลงเกือบร้อยละ 50 เช่นกัน (ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์, 2554: 35)

กลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก พยายามค้นหาแนวทางปรับตัวและพัฒนา
 ผลิตภัณฑ์ ทั้งทางด้านรูปแบบ คุณภาพ และต้นทุนให้สอดคล้องกับสภาวะต่างๆ บางรายรู้เท่าทัน
 กระแสความต้องการของสังคมได้สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผลิตและจำหน่ายได้ดีเกิดการ
 ลอกเลียนแบบผลิตภัณฑ์ซึ่งกัน ผลมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจด้านการพัฒนามิติต่างๆ
 และแบบองค์รวม ส่งผลให้ความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ความหลากหลายของร่องรอยทาง
 วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นไม่เด่นชัด อันจะทำให้วิถีชีวิตของชุมชน
 ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้รับผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศักยภาพการผลิต การสร้างสรรค์
 ผลงาน ความรู้ ภูมิปัญญาของชาติกำลังจะเลือนหายไป จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์เพื่อความอยู่รอด
 หวังเพียงเพื่อการจำหน่ายได้ในช่วงสั้นๆ

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งที่แบ่งให้เห็นความแตกต่างทาง
 สังคมวัฒนธรรม ภาชนะดินเผาของสังคมต่าง ๆ ในช่วงสมัยใดสมัยหนึ่ง ทำให้เห็นถึงความ
 แตกต่างทางวัฒนธรรมและเข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนในยุคสมัยนั้น และภาชนะดินเผา
 ของสังคมหนึ่งในแต่ละสมัยแบ่งให้เห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมและระดับสติปัญญาของกลุ่ม
 ชนสมัยใหม่กับกลุ่มชนดั้งเดิม อันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา เทคโนโลยีการผลิต
 เศรษฐกิจการค้า ความเชื่อพิธีกรรมความหมายและค่านิยมของสังคมที่มีต่อรูปแบบ หน้าที่ใช้งาน
 ภาชนะดินเผากับวิถีชีวิตประจำวัน พื้นฐานขีดความสามารถ ความเจริญรุ่งเรือง พัฒนาการของ
 สังคมยุคต่างๆ และสามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้วัฒนธรรม (cultural marker) ได้เป็นอย่างดี
 คุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม (cultural identity) สายันต์ ไพรชาญจิตร (2551: 5) ได้กล่าวว่า

“คุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่บนเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในแต่ละแหล่งเตา
 แต่ละเมือง แต่ละยุคสมัยอาจจะมีคุณลักษณะทางด้านรูปทรงที่คล้ายคลึงกันในแบบแผนร่วมกัน แต่
 เมื่อศึกษารายละเอียดมิติต่างๆ จริงแล้วก็มักพบว่าในแบบแผนที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันนั้นยัง
 มีความแตกต่างกันออกไปไม่เหมือนกันไปเสียทั้งหมด และส่วนที่แตกต่างกันนี้เองที่ช่วยให้เรารู้ว่า
 ศิลปินผู้ผลิตเครื่องถ้วยแต่ละแหล่งเตา แต่ละยุคสมัย เป็นชนกลุ่มใด มีวัฒนธรรมแบบไหน”

คำกล่าวนี้หากพิจารณาถึงเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคจะ
 พบว่าภาชนะ ดินเผาจะมีหน้าที่การใช้งานที่ไม่แตกต่างจากกันมากนัก แต่เมื่อพิจารณาในมิติ
 ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน ภาชนะดินเผายังมีความหลากหลาย การสร้างสรรค์ ภูมิปัญญา

การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความคิดที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่พัฒนามาจากรากเหง้าเดียวกันตามภูมิลำเนาที่ใกล้ชิดกันในภูมิภาคที่ไม่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์โยงใยกันอย่างไร มีพัฒนาการ มีจุดร่วมในความหลากหลาย และความแตกต่างในความเหมือนของภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาอย่างไร มีปัจจัยอะไรที่ส่งเสริมเกื้อหนุนให้สามารถสืบทอดและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ดำรงอยู่มาจนปัจจุบันท่ามกลางกระแสนิยมแห่งการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยม วัฒนธรรมบริโภคนิยม

การศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสอดคล้องตามแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550-2559 (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552: 113) ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์สืบทอดและส่งเสริมการดำเนินงานด้านศิลปและวัฒนธรรมบนพื้นฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมร่วมสมัย รวมถึงการฟื้นฟูศิลปวิทยาไทย และสอดคล้องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 -2559) มุ่งเน้นการพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 -2559) บูรณาการด้านการวิจัยที่สอดคล้องเชื่อมโยงกับความต้องการของชุมชนและปัญหาที่สำคัญเร่งด่วนเพื่อการพัฒนาประเทศควบคู่กับการวิจัยเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ ซึ่งจุดเน้นที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงและภาวะความเสี่ยงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ตลอดจนการบริหารกิจการ การสร้าง ความเข้มแข็งและการสร้างภูมิคุ้มกันของท้องถิ่น เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนมีส่วนร่วมในการ ส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนาคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม ศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ที่หลากหลายของชาติบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม รูปแบบแนวคิด ค่านิยม และสร้างสรรค์งานศิลปะระดับชุมชน

ในปรากฏการณ์นี้ผู้ผลิตจำนวนมากกำลัง ค้นหาแนวทางวิธีการส่งเสริมที่จะสร้างภูมิคุ้มกัน ช่วยให้สามารถรักษาศิลปวิทยาของตน อนุรักษ์ พัฒนาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาไว้มิให้เลือนหายไป ซึ่งผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งว่า การศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะวิเคราะห์ผ่านมุมมองทางศิลปะวัตถุ รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่เชื่อมโยงไปสู่บริบทสังคม และบริบทศิลปกรรมในกระแสความต้องการของผู้บริโภคในสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งในเชิงอนุรักษ์ และเพื่อการพัฒนาไปสู่อนาคต เพื่อสามารถปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและความต้องการของสังคม โดยการวิจัยนี้ เริ่มต้นการศึกษา สภาพวิถีชีวิต รูปแบบภาชนะภูมิปัญญา การบริหารจัดการของกลุ่ม

ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา และศึกษาพฤติกรรมกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาของคนในสังคมปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตอันใกล้เป็นอย่างไร เพื่อนำไปวิเคราะห์หาค่าชี้แนะเสนอแนวทางวิธีการดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ

ผลการศึกษาคั้งนี้เป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญที่ช่วย ส่งเสริมให้เข้าใจสภาพการณ์ของชุมชน ให้เห็นภาพรวมของวัฒนธรรมของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ด้านวิถีชีวิตความเชื่อ รูปแบบผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญา การบริหารจัดการรวมถึงสภาพแวดล้อม ทรัพยากรของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาเครื่องปั้นดินเผา การปรับตัวของช่างปั้น ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมโครงสร้างทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต อีกทั้งยังกระบวนการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนเข้าใจสังคม ทิศทางหรือแนวทางสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมตรงจุดตามความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย ผลการวิจัยเกิดประโยชน์แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแนวทางการส่งเสริมพัฒนาชุมชน กลุ่มผู้ผลิต ผู้ประกอบการ นักวิชาการ ครูอาจารย์ นิสิต นักศึกษา ผู้สนใจ เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ การศึกษาที่เข้าถึงชุมชนหลากหลายมิติและแบบองค์รวม โดยมีหลักการ พื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากลการพึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ โดยมีได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียวรวมถึงการสร้างสรรคทรัพยากรบุคคลด้วย และเป็นกระบวนการทางความคิด การสร้างสรรค์คิดค้น การรักษาภูมิปัญญาความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา การถ่ายทอดการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและคุณภาพ สืบทอดและรักษาไว้มิให้เลือนหายไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาชนะดินเผากับสภาพวิถีชีวิต รูปแบบ ภูมิปัญญา การบริหารจัดการของชุมชนแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
2. เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
3. เพื่อวิเคราะห์หาค่าชี้แนะที่จะส่งเสริมวิถีชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ความสำคัญของการวิจัย

ผลการวิจัยที่ได้เป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ด้านสภาพแวดล้อม ทรัพยากร วิถีชีวิตความเชื่อ ภูมิปัญญา เทคโนโลยีการผลิต และรูปแบบศิลปะ ความงาม ของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่จะช่วยให้เข้าใจชุมชนมาก

ยิ่งขึ้น สอดคล้องกับองค์ความรู้พื้นฐานสำหรับการพัฒนาในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาการบริหารจัดการแก้ปัญหา การดำเนินกิจการ กระบวนการผลิตที่จะนำไปใช้พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมกับแนวทางการความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย

ผลการวิจัยที่ได้ยังเป็นแนวทางส่งเสริมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาชุมชนอื่น ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้สามารถปรับตัวและพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามบริบทแวดล้อมของสังคมให้ดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมนโยบายด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาชุมชนชุมชนเครื่องปั้นดินเผาได้ อีกทั้งยังส่งผลให้กลุ่มผู้ผลิต ผู้ประกอบการ นักวิชาการ ครูอาจารย์ นิสิต นักศึกษา ผู้สนใจ เกิดเครือข่ายร่วมมือกันในการสร้างองค์ความรู้ สามารถนำขั้นตอนกระบวนการศึกษา ความรู้และผลวิจัยที่ได้มาวิเคราะห์ต่อยอดปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน สังคมและวัฒนธรรม

ข้อมูลองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การวิเคราะห์ปรากฏการณ์มิติต่าง ๆ ในวงวิชาการศาสตร์เครื่องปั้นดินเผา ทั้งปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกด้านความต้องการของสังคมที่จะช่วยให้เห็นถึงแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ หรือเพื่อการพัฒนาชุมชนและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชนิดต่าง ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยดังนี้

1 พื้นที่การวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นวิจัยภาคสนามในชุมชนที่ผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ภาคกลาง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ สิงห์บุรี อยุธยา นนทบุรี

2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

2.1 ประชากร กำหนดประชากร คือ ช่างปั้น ผู้ผลิต ผู้ประกอบการ เครื่องปั้นดินเผาใน ประชาชนผู้สนใจ ผู้บริโภคเครื่องปั้นดินเผา ในเขตภาคกลาง พื้นที่เป้าหมาย 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ สิงห์บุรี อยุธยา นนทบุรี

2.2 กลุ่มตัวอย่าง กำหนดให้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1) ผู้ผลิตในชุมชนเครื่องปั้นดินเผา 4 จังหวัดที่คัดเลือกแบบเจาะจง จากพื้นที่ที่อยู่ในเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ ชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาใน 4 จังหวัด ดังนี้

1.1 ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านมอญ หมู่ 1 ต.บ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

1.2 ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านโคกหม้อในหมู่ที่ 7 ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี

1.3 ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านคลองสระบัวตะวันตก ในหมู่ที่ 2 ตำบลคลองสระบัว อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4 ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนหมู่ที่ 2 ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

2) ประชาชนและนักท่องเที่ยวในเขตภาคกลางจำนวน 100 คน (ขนาดประชากรมากกว่า 100,000 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างใช้เกณฑ์ของ Yamane 1970:886 ณ ระดับความมีนัยสำคัญ.05 ความคลาดเคลื่อนร้อยละ 10 ได้จากการสุ่มแบบเจาะจงสถานที่ ณ ร้านจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่เป้าหมายที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

3) ผู้จำหน่ายสินค้าเครื่องปั้นดินเผา

4) ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องปั้นดินเผา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง ผลงานเครื่องปั้นดินเผาประเภทเครื่องใช้สอย สำหรับบรรจุอันได้แก่ หม้อดิน โอ่ง อ่าง ไห ถ้วย จาน ชาม พาน แจกัน กระจ่าง ชนิดเนื้อธรรมดา (Earthen were) และชนิดเนื้อแกร่งทั้งเคลือบและไม่เคลือบ (Stone were)

2. วิธีเฉพาะ หมายถึง ลักษณะการดำเนินชีวิตที่มีแบบแผนของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งปฏิบัติสืบทอดด้วยความรู้ ความคิด ความสามารถ ที่สั่งสมสืบทอดสู่การดำรงชีพ สะท้อนความเป็นตัวตนของกลุ่มซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงคุณลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับและสร้างภาพลักษณ์เป็นที่จดจำของสังคมในมิติด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม วิธีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลการผลสำเร็จของชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

3. ชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา หมายถึง กลุ่มคนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา (จำนวน 4 ชุมชน ใน 4 จังหวัดที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะเครื่องใช้สอย ไม่รวมถึงอิฐ กระเบื้อง และวัสดุดินเผาที่ใช้เพื่อการก่อสร้าง) ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอยุธยา จังหวัดนนทบุรี

4. พฤติกรรมการบริโภค หมายถึง กิริยาอาการที่แสดงออกหรือปฏิกิริยาตอบโต้ของผู้คนอาการที่แสดงออกต่าง ๆ ทั้งในด้านการรับรู้ ความรู้สึก ความคิดทัศนคติที่มีต่อผลิตภัณฑ์

เครื่องปั้นดินเผาเผา สถานที่จำหน่าย กิจกรรมส่งเสริมการขาย บุคลากร ภาพลักษณ์ชุมชน/องค์กร
กิจกรรมการซื้อ การตัดสินใจซื้อ การซื้อ การใช้งาน รวมถึงการจัดการหลังจากการใช้งาน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีแนวทางในการศึกษา ทฤษฎีและกรอบแนวคิดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในเรื่อง ภาชนะดินเผากับวิถีชีวิตของผู้คนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีหัวข้อรายละเอียดดังนี้

สังคมชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สภาพสังคมชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการดำรงชีพ

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ข้อสรุปแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชุมชน

เครื่องปั้นดินเผา

ประวัติความเป็นมาเครื่องปั้นดินเผา

ประเภทเครื่องปั้นดินเผา

วัตถุดิบและเครื่องมือที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา

กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

สังคมชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การศึกษาในหัวข้อสังคมชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะชี้ให้เห็นสภาพแวดล้อม เหตุผลสำคัญในพื้นที่ เพื่อรองรับการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อให้เข้าใจในวิถีชีวิต รูปแบบ ภูมิปัญญา การดำรงชีพ ปัจจัยแวดล้อมของเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ใน 2 ด้าน ดังนี้

ด้านพื้นที่ที่ทำการศึกษามุมชนเครื่องปั้นดินเผา พื้นที่ที่ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาใน 4 มุมชน ได้แก่ มุมชนพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ มุมชนพื้นที่จังหวัดสิงห์บุรี มุมชนพื้นที่จังหวัดอยุธยา มุมชนชุมชนพื้นที่จังหวัดนนทบุรี และด้านความสำคัญของสภาพสถานการณ์การเลือกศึกษาชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในส่วนของสภาพสังคมและการดำรงชีวิตของสังคมชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในอดีต และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสภาพสังคมและการดำรงชีวิตของสังคมชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงบริบท ความสำคัญของปัญหาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

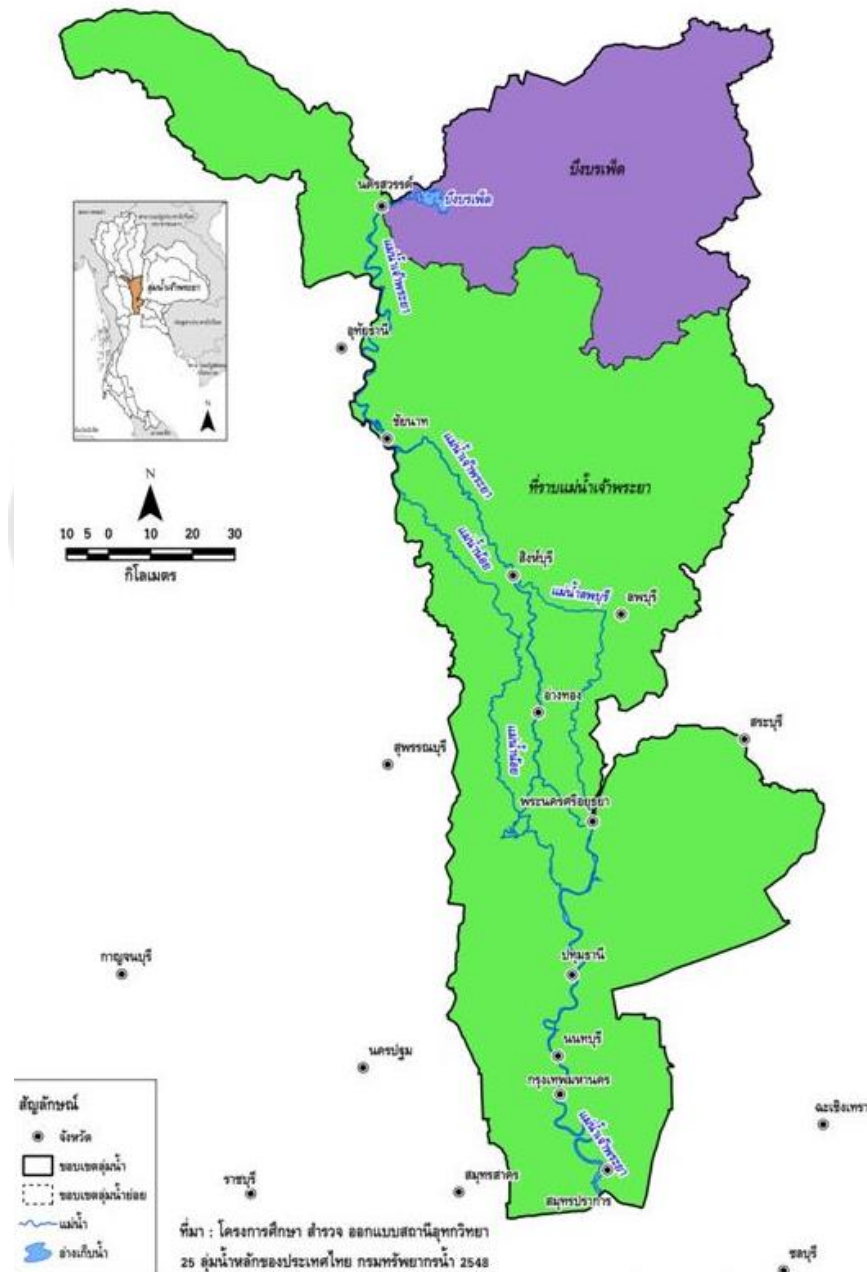
สภาพสังคมชุมชนเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีต

สภาพสังคมลุ่มน้ำเจ้าพระยาตั้งอยู่ทางตอนกลางของประเทศไทย (ไม่รวมลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่าน สะแกกรัง ป่าสัก และท่าจีน) พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขต 16 จังหวัด ได้แก่ นครสวรรค์ พิจิตร กำแพงเพชร อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี นครปฐม นครนายก พระนครศรีอยุธยา สระบุรี ปทุมธานี นนทบุรี และสมุทรปราการ รวมถึงกรุงเทพมหานครด้วย ลักษณะลุ่มน้ำวางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ ทิศเหนือติดกับลุ่มน้ำปิงและน่าน ทิศใต้ติดกับอ่าวไทย ทิศตะวันตกติดกับลุ่มน้ำท่าจีนและสะแกกรังทิศตะวันออกติดกับลุ่มน้ำป่าสักและบางปะกง

ลุ่มน้ำเจ้าพระยามีแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีแม่น้ำสะแกกรังไหลมาบรรจบเหนือเขื่อนเจ้าพระยา ลำน้ำสาขาที่สำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ แม่น้ำน้อย แยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณจังหวัดชัยนาท แล้วไหลกลับเข้าแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้งที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำสุพรรณบุรี แยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาและไหลขนานคู่กันไปจนออกสู่อ่าวไทย มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปากแม่น้ำ คือ คลองมะขามเฒ่า แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำนครชัยศรี และแม่น้ำท่าจีน คลองบางแก้ว เป็นคลองสายสั้นๆ แยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดอ่างทอง แล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำลพบุรี ซึ่งแยกออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดสิงห์บุรีเช่นกัน โดยจุดบรรจบอยู่ในเขตอำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (2555) ได้กล่าวถึง พื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางว่า เป็น สังคมลุ่มน้ำ มีลักษณะสำคัญคือ การเป็นทั้งสังคมเกษตรกรรม ทำสวนทำนา และทำการค้าขายกับ

ภายนอกทางทะเล โดยมีแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นชีวิต คือ เป็นทั้งเส้นทางคมนาคมทั้งกับภายนอกและภายใน ซึ่งแหล่งน้ำเพื่อการกินอยู่และการเกษตรกับการเป็นแหล่งของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเป็นบ้านเป็นเมืองและเป็นรัฐ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบอย่างรุนแรงกับชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มแม่น้ำเกิดเมื่อมีการพัฒนาประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เริ่มมาแต่ครั้งรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ภาพประกอบ 1 สภาพภูมิประเทศของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ที่มา: สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร. (2558).

ถ้าพิจารณาจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม วิถีชุมชนแต่เดิมอาจเรียกได้ว่าเป็น “สังคมลุ่มแม่น้ำ” [Riverine society] เพราะการตั้งหลักแหล่งจะเกิดขึ้นตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคมทั้งสิ้น และการมีลำน้ำและแม่น้ำที่ไหลลงสู่ทะเลได้ ทำให้มีการเคลื่อนไหวกว้างของผู้คนทั้งจากภายนอกและภายในเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างถาวร [Sedentary settlements] และพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองทางเกษตรกรรมและการค้าขาย [Port polity] เกิดขึ้น

หลักฐานทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เท่าที่ศึกษากันในขณะนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของบ้านเมืองและสังคมมนุษย์ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างน้อย 3 สมัยเวลาด้วยกัน คือ สมัยโลหะตอนปลาย สมัยทวารวดี-ลพบุรี และสมัยอยุธยา-กรุงเทพฯ แต่การเติบโตของสังคมลุ่มแม่น้ำที่ชัดเจนและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนั้น แลเห็นในช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพฯ เป็นราชธานีศูนย์กลางของประเทศ

ในช่วงเวลานี้เริ่มแลเห็นความสำคัญของลำน้ำเจ้าพระยาอย่างชัดเจน เพราะก่อนหน้านี้จะไม่พบร่องรอยของบ้านเมืองที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา นับแต่การเกิดเมืองพระนครศรีอยุธยาขึ้นตรงรอยต่อของบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมเก่าและใหม่ ก็เกิดมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองกันริมสองฝั่งน้ำเจ้าพระยาขึ้น และแม่น้ำนี้ก็กลายเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่ทำให้อยุธยาเป็นทั้งเมืองท่าติดต่อกับต่างประเทศทางทะเล และเป็นชุมทางของเส้นทางคมนาคมทางน้ำจากหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใน

ในช่วงเวลาที่เกิดเมืองอยุธยาขึ้นที่แม่น้ำเจ้าพระยานั้น มีการเกิดของเมืองรุ่นใกล้เคียงกันตามลำน้ำสายอื่นๆ ที่เป็นเส้นทางคมนาคมยุคใหม่ของบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา เช่น เมืองสุพรรณภูมิ หรือสุพรรณบุรีบนฝั่งแม่น้ำท่าจีน เมืองแพททริราชบนฝั่งลำน้ำน้อย เมืองราชบุรีบนฝั่งน้ำแม่กลองและ เมืองเพชรบุรี บนฝั่งน้ำเพชรบุรี เป็นต้น ควบคู่กันไปกับ การเกิดเมืองสำคัญตามลำน้ำที่อยู่ภายใน ก็มีการเคลื่อนไหวกว้างของการตั้งถิ่นฐานและบ้านเมืองแถวบริเวณปากแม่น้ำและชายทะเลในพื้นที่ ซึ่งเป็นป่าชายเลนและทะเลตมในรูปของบางต่างๆ ที่มีชื่อสัมพันธ์กับลักษณะพื้นที่ภูมิประเทศ พืชพันธุ์ ต้นไม้ และสัตว์ที่อยู่ในท้องถิ่น ในสมัยหลังลงมา บรรดาบางหรือท้องถิ่นเหล่านี้ หลายแห่งก็กลายเป็นเมือง เช่น เมืองสมุทรสงคราม เมืองสาครบุรี เมืองธนบุรี เมืองนนทบุรี

ผลจากการขุดคลองลัดแม่น้ำอ้อมที่เชียงราก ที่เรียกว่า คลองลัดเกร็ดใหญ่ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น ต่อมาในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ฯ โปรดฯ ให้พวกมอญ

อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารไปตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยได้เกิดเป็น เมืองสามโคก ขึ้นมา แล้วมาเปลี่ยนเป็น เมืองปทุมธานี ในรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สิ่งที่น่าสังเกตเป็นพิเศษในเรื่องการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองแต่สมัยอยุธยาลงมาก็คือ แหล่งที่เป็นชุมชนใหญ่ที่เป็นเมืองนั้น มักเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็น แม่น้ำอ้อมซึ่งมักมีบริเวณที่ดอนเกิดขึ้นเนื่องจากการทับถมของโคลนตะกอน ดั้งเดิมได้จากบริเวณ เมืองพระนครศรีอยุธยา เมืองบางกอกหรือเมืองธนบุรี เมืองนนทบุรี เมืองสามโคก และบริเวณอำเภอปากเกร็ด ในปัจจุบัน

จากพัฒนาการของสังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ ความเจริญวิถีชีวิตเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยาที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของมนุษย์ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำในช่วงเวลาต่างกัน ในขณะที่เดียวกันศักยภาพของมนุษย์ในด้านการเรียนรู้ได้ทำให้มนุษย์คิดอะไรร่วมกันในด้านการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะกระบวนการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การสร้างระบบทางสังคมเศรษฐกิจ การเมือง และระบบความเชื่อ จนเกิดเป็นระบบทางวัฒนธรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมขึ้นมา รูปแบบดังกล่าวนี้ก็มักเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยแห่งกาลเวลา อันเนื่องมาจากความไม่หยุดนิ่งทางสังคมและความคิดที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์นั่นเอง

พัฒนาการทางสังคมของผู้คนในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น หาได้เกิดขึ้นจากการเติบโตของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งจากอัตราการเกิดหรือการเจริญพันธุ์ไม่ หากเกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายของชนกลุ่มต่างๆ จากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาต่างๆ ทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ มีการพบหลักฐานทางโบราณคดีรูปแบบของเศษภาชนะดินเผาเคลือบที่เป็นสินค้ามาจากเมืองจีนพอกำหนดได้ว่าแหล่งท่าเรือจอดเหล่านี้มีอายุแต่สมัยราชวงศ์ซ่ง- หยวน และราชวงศ์หมิง ลงมา ในบรรดาเศษภาชนะเหล่านี้ก็พบเศษภาชนะสังคโลกของสุโขทัยรวมอยู่ด้วยหลักฐานจากการขุดค้นชั้นดินทางโบราณคดีพบว่าเป็นชุมชนที่มีอายุย้อนไปถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13

การสถาปนาพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก็คือผลผลิตของการเคลื่อนไหวของกลุ่มชนรุ่นใหม่ที่มีการผสมผสานระหว่างคนจากภายนอกและภายใน การเติบโตของอาณาจักรอยุธยาเป็นสิ่งที่ควบคู่ไปกับการค้าทางทะเล ที่นอกจากจะทำให้เศรษฐกิจรุ่งเรืองแล้ว ยังมีคนภายนอกหลั่งไหลเข้ามาตั้งสถานีการค้าและถิ่นฐานบ้านเรือน ยิ่งกว่านั้น การทำสงครามกับประเทศพม่าและบ้านเมืองใกล้เคียง ก็ทำให้มีการกวาดต้อนผู้คน ที่มีทั้งออกไปและเข้ามา ผลตามมาก็คือลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้กลายเป็นบริเวณที่มีผู้คนที่หลากหลายทางชาติพันธุ์ เข้ามาตั้งถิ่นฐานผสมผสานกัน ทั้งในสังคมเมืองและสังคมชนบท ในสังคมเมืองคนจากภายนอกที่เผชิญมีความรู้

ความสามารถทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์กับบ้านเมือง ก็อาจได้รับการยอมรับให้เข้ามาเป็นขุนนาง ข้าราชการ เป็นผู้ที่มีศักดิ์มีตระกูลก็มากมาย จนกล่าวได้ว่าตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ลงมา นั้น มีชาวต่างชาติเข้ามารับราชการเป็นขุนนางในตำแหน่งต่างๆ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นอันมาก ลูกหลานและเชื้อสายของคนเหล่านี้ต่างสืบสายตระกูลอยู่อย่างสืบเนื่องมาจนสมัยกรุงเทพฯ ส่วนในสังคมชนบทนั้นกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มก็ได้รับพระราชทานที่ดินจากพระมหากษัตริย์ให้ตั้งบ้านที่อยู่อาศัยตามท้องถิ่นต่างๆ เป็นชุมชนในระหว่างพวกเดียวกัน บางกลุ่มก็ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ประกอบอาชีพเฉพาะ เช่น คนมอญที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในเขตเกาะเกร็ด และเมืองสามโคก ก็มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อประโยชน์ใช้สอยของคนทั่วไป ในขณะที่พวกมอญที่เข้าไปตั้งหลักแหล่งริมลำน้ำแม่กลองในเขตอำเภออัมพวา ก็กลายเป็นพวกชาวสวน ผสมผสานชีวิตความเป็นอยู่ไปกับพวกคนจีนและคนไทย

ตัวอย่างและหลักฐานของพันธุ์ข้าวแบบนี้พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีและจากแถบข้าวที่ผสมอยู่ในแผ่นอิฐที่ใช้ก่อสร้างศาสนสถาน โดยเฉพาะการพบแถบข้าวจากแผ่นอิฐนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกข้าวเป็นอาหารหลักและน่าจะเป็นอาชีพหลักของผู้คนในยุคที่มีเมืองมีรัฐเกิดขึ้น สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 ขึ้นไป พันธุ์ข้าวปลูกในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและบริเวณใกล้เคียงแต่สมัยเหล็กลงมาจนถึงสมัยทวารวดีและลพบุรีนั้น มักเป็นข้าวเมล็ดอ้วนสั้นคล้ายกับเมล็ดข้าวเหนียว สิ่งเหล่านี้สะท้อนความรู้เกี่ยวกับการทำนาว่ามีการเติบโตและขยายตัวมากกว่าแต่ก่อน แม้ว่าจะไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงทางในเรื่องวิธีการทำนาและการใช้เทคโนโลยีใหม่เท่าใด แต่ก็แลเห็นพัฒนาการของพันธุ์ข้าว [Agronomy] อย่างชัดเจน

แต่ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา บรรดาแถบที่ผสมอยู่ตามแผ่นอิฐได้เปลี่ยนมาเป็นเมล็ดรียาว เหมือนกับเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้าโดยทั่วไป ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ในที่ลุ่มต่ำเติบโตในระดับน้ำที่สูงกว่าแต่ก่อน พันธุ์ข้าวดังกล่าวนี้น่าจะเป็นของที่นำเข้ามาจากภายนอกที่พวกพ่อค้าหรือกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มนำเข้ามา เป็นสิ่งที่ผลักดันให้เกิดการปลูกข้าวและเกิดแหล่งชุมชนในที่ลุ่มแม่น้ำลำคลองอย่างแท้จริง ยิ่งในสมัยหลังลงมาที่อยุธยาส่งข้าวไปขายนอกประเทศ พันธุ์ข้าวเจ้าเหล่านี้ก็อาจเป็นสินค้าที่ผู้คนจากภายนอกต้องการอีกด้วย (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2555)

สังคมลุ่มแม่น้ำที่มีมาแต่สมัยอยุธยา นั้น การสร้างบ้านเรือนบนตลิ่งคงทำกันน้อยมาก มักปล่อยให้พื้นที่ริมฝั่งน้ำเป็นที่ของเรือกสวน และพื้นที่สำหรับสัตว์เลี้ยง รวมทั้งเป็นที่ตั้งของวัดอันเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งวัดและบ้านเรือนต่างก็หันหน้าลงสู่แม่น้ำ เรื่องนี้เป็นคติประเพณีที่เกิดขึ้นแต่สมัยอยุธยาโดยแท้ เพราะก่อนหน้านั้นบรรดาวัดวาอารามจะหันหน้าไปทางทิศ

ตะวันออก ชุมชนในระดับหมู่บ้านที่มีวัดเป็นศูนย์กลางดังกล่าวนี้จะเรียงรายไปตามชายฝั่งน้ำ และมักจะมีวัดสำคัญในระดับท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางในการประกอบประเพณีพิธีกรรม วัดดังกล่าวนี้มักมีขนาดใหญ่ มีวิหารและพระสถูปเจดีย์เป็นประธาน มักแตกต่างจากวัดในระดับหมู่บ้านธรรมดาที่ให้ความสำคัญแก่โบสถ์อันเป็นที่ทำสังกรรมของพระสงฆ์

พื้นที่ลุ่มแม่เจ้าพระยาจึงเป็นบริเวณที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ขึ้นเป็นรัฐและประเทศ ปัจจัยที่ทำให้เกิดพัฒนาการดังกล่าวนี้ก็คือ ประการแรกเป็นพื้นที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์ ที่เหมาะกับเกษตรกรรมที่เลี้ยงชีวิตมนุษย์ได้เป็นจำนวนมาก มีแม่น้ำและลำน้ำมากมายหล่อเลี้ยงพื้นดินและทำหน้าที่เป็นเส้นทางคมนาคมที่ทำให้การติดต่อระหว่างกันของบรรดาชุมชนมนุษย์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณต่างๆ เป็นไปอย่างสะดวกสบายนส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนสมัยสุโขทัย-อยุธยาและเส้นทางน้ำสายต่างๆ

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์ (ถ่ายภาพ. 2557)

ชุมชนชาวมอญ เป็นชนชาติเก่าแก่ชนชาติหนึ่งในสังคมชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณพม่าตอนล่าง เป็นชนชาติที่มีอารยธรรมสูง และเป็นแบบอย่างแก่หลายชนชาติ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อบ้านเมืองตกเป็นของพม่า ชาวมอญถูกพม่ากดขี่ข่มเหง และต้องการกลืนชาติมอญให้สิ้นไปจากโลกนี้ ชาวมอญส่วนหนึ่ง จึงอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในเมืองไทย ชาวมอญ ได้อพยพเข้ามายังแผ่นดินไทย หลายต่อหลายครั้ง เท่าที่ทางการไทยจดบันทึกเอาไว้รวมทั้งสิ้น 9 ครั้ง ครั้งแรกคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รว พ.ศ. 2080 ต่อจากนั้น ชาวมอญก็ยังคงอพยพเข้าเมืองไทยมา เป็นระลอก ๆ มากบ้างน้อยบ้าง กระทั่งในสงครามครั้งสุดท้ายระหว่างมอญกับพม่า เมื่อ พ.ศ. 2300 ที่มอญถูกพม่าทำลายล้างอย่างหนัก ไม่สามารถฟื้นตัวและกอบกู้เอกราชของตนมาได้อีก จนทุกวันนี้และในการอพยพครั้งที่ 9 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย ใน พ.ศ. 2357 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เมื่อมอญไม่พอใจที่ถูกพม่าเกณฑ์แรงงานก่อสร้างพระเจดีย์ จึงก่อกบฏขึ้นและถูกพม่าปราบปราม ต้องหนีเข้าไทยเป็นระลอกใหญ่ รว 40,000 คนเศษ เจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือรัชกาลที่ 4) เสด็จเป็นแม่กองออกไปรับถึงชายแดน พวกนี้มาตั้งรกรากที่สามโคก ปากเกร็ด และพระประแดง

ชาวมอญ ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ทั่วไปตามที่ราบลุ่มริมน้ำภาคกลาง ได้แก่ ลพบุรี สระบุรี อยุธยา นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง นครนายก ปทุมธานี นนทบุรี สมุทรสงคราม สมุทรปราการ สมุทรสาคร กรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ (โดยมากเป็นแหล่งที่พระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดฯ พระราชทานที่ดินทำกินให้แก่แรกอพยพเข้ามา) และบางส่วนตั้งภูมิลำเนาอยู่แถบภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ อุทัยธานี (เขตเมืองที่อยู่ติดชายแดนไทย) ทางอีสาน ได้แก่ นครราชสีมา ชัยภูมิ มีบ้างเล็กน้อยที่อพยพลงได้ อย่าง ชุมพร สุราษฎร์ธานี

กลุ่มชาวมอญที่อพยพเข้ามาเมืองไทย อย่างเป็นทางการนั้น พระเจ้าแผ่นดินโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนรอบ ๆ เขตเมืองหลวง ครั้นต่อมาความเจริญของบ้านเมืองขยายตัว พื้นที่ทำกินเริ่มคับแคบ ประกอบกับชาวมอญเหล่านั้น ต้องการแสวงหาช่องทางทำมาหากินใหม่ ๆ จึงได้มีการอพยพโยกย้ายไปยังภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย และชุมชนมอญบ้านมอญ และชุมชนมอญอื่น ๆ ในจังหวัดนครสวรรค์ จึงก่อเกิดขึ้นมาด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น

ข้อสรุปจากประวัติศาสตร์ดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า ภาพสะท้อนการดำรงชีพของสังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่นอกจากจะสะท้อนให้เห็นความเจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิศาสตร์ ความเป็นอยู่ของผู้คนที่มีการอพยพย้ายถิ่น การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การทำหัตถกรรม สิ่งที่ยังชี้ความเจริญ เทคโนโลยี ภูมิปัญญา

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของผู้คนมักจะอ้างอิงจากประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผา ยุคสมัยต่างๆ ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานับว่าเป็นชุมชนที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นภาพ สังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากร และวัฒนธรรมของชุมชนในอดีตได้ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต ภูมิปัญญาของผู้คนในสมัยนั้น การค้าการคมนาคม การอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้เป็นอย่างดี

จากประวัติศาสตร์และความสำคัญของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เห็นถึงโยงใยความสัมพันธ์ของสังคมชุมชน วิถีชีวิต การติดต่อการค้าขายกับบุคคลจากภายนอก และการศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนผ่านภาชนะดินเผาที่จะวิเคราะห์สะท้อนไปยังความคิดของมนุษย์ในยุคสมัยหนึ่งสังคมหนึ่ง จะช่วยให้เราสามารถเห็นกิจกรรมและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ได้หลายหลายมิตินานับประการ อาทิ วิถีชีวิต ความเชื่อพิธีกรรม ภูมิปัญญา เทคโนโลยีการผลิต เศรษฐกิจการค้า สังคมวัฒนธรรม พัฒนาการของรูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งภาชนะดินเผาทุกชนิดที่ถูกผลิตขึ้นล้วนตอบสนองความคิดของมนุษย์เพื่อใช้อำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ เพื่อความอยู่รอด เพื่อความปลอดภัย และเพื่อความจรรโลงใจ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน มีความหลากหลายทางเชื้อชาติพันธุ์วรรณนา ชาวไทย ชาวมอญ และชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ประกอบอาชีพทำการค้าตามภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถูกถ่ายทอดและสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ ทั้งการเกษตร การค้าขาย การประมง การทำหัตถกรรม การทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผา

พื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผากันเรียงรายตลอดทั้งหมู่บ้านมายาวนาน ส่วนใหญ่เป็นชาวเชื้อสายมอญ ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ ที่ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ การพบแหล่งเตาเผาโบราณริมแม่น้ำน้อย บริเวณใกล้กับวัดพระปรารักษ์ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี การทำภาชนะดินเผาของชุมชนบ้านคลองสระบัว อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ปัจจุบันชุมชนที่ยังคงมีการทำเครื่องปั้นดินเผาอย่างต่อเนื่องเหลือเพียง 4 ชุมชน ซึ่งหลังจากที่เกิดภัยพิบัติน้ำท่วม เมื่อ ปี พ.ศ. 2554 ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาสามโคกที่บ้านบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ได้เลิกกิจการไปและย้ายถิ่นไปอาศัยในพื้นที่จังหวัดอื่น ไม่ปรากฏพบว่ามีช่างปั้นที่ยังคงผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนสามโคก

สภาพสังคมพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

นครสวรรค์ เป็นเมืองโบราณ ซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มีชื่อที่เรียกกันติดปากว่า "ปากน้ำโพ" อาจมาจากคำว่า "ปากน้ำไหล" เพราะเป็นที่ปากน้ำแคว ยม และน่าน มาไหลรวมกันเป็นต้นแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออีกประการหนึ่ง เพราะมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ตรงปากน้ำ ในบริเวณวัดโพธิ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อทวนอุในปัจุบัน จึงเรียกกันว่า "ปากน้ำโพธิ์" ก็อาจเป็นได้ มีปรากฏชื่อในศิลาจารึกเรียกว่า เมืองพระบาง เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการทำศึกสงครามมาทุกสมัย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ความเจริญรุ่งเรืองของจังหวัดนครสวรรค์มีมายาวนานตั้งแต่ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคปัจจุบัน พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานประมาณ 3,000 – 2,700 ปีมาแล้ว จากแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ชัยมงคล ตำบลสร้อยทอง อำเภอตากาลี บ้านพุขมื่น บ้านพุช้างล้วง บ้านจันเสนในอำเภอตากาลี บ้านหนองใหญ่ บ้านพุนิมิต บ้านซิปตะเคียน ในอำเภอตากฟ้า แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มากกว่า 1 สมัย โบราณวัตถุที่ขุดพบมีหลายประเภท ส่วนใหญ่เป็นเศษภาชนะดินเผาประเภทต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีเครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับที่ทำด้วยหินขัด ดินเผา เปลือกหอยทะเล สลัด และเหล็ก บางแห่งก็มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ คือ สมัยทวารวดี เช่นที่จันเสน เป็นต้น

ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักเป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็ก รู้จักถลุงโลหะและหล่อสำริดมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ ตั้งอยู่ไม่ไกลจากแหล่งโลหะสำคัญคือ ทองแดงและเหล็ก ซึ่งมีอยู่ที่เขาพระจันทร์ เขาทับควายในเขตอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรีและบริเวณเขาแม่เหล็กในเขตอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ชุมชนเหล่านี้มีการติดต่อสัมพันธ์ และร่วมวัฒนธรรมกับชุมชนก่อนประวัติศาสตร์อื่น ๆ ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย

จากการสำรวจด้วยภาพถ่ายทางอากาศ ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีได้พบชุมชนโบราณสมัยทวารวดีมากกว่า 20 เมือง กระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดนครสวรรค์ เช่น จันเสน ในพื้นที่อำเภอตากาลี เมืองบน ในพื้นที่อำเภอพยุหะคีรี เมืองทัพชุมพล ในพื้นที่อำเภอเมือง ฯ เมืองดอนคา เมืองหัวถนน ในพื้นที่อำเภอท่าตะโก และเมืองดงแม่นางเมืองในพื้นที่อำเภอบรรพตพิสัย เป็นต้นได้พบร่องรอยของเมืองที่มีคูน้ำคันดิน ทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น สระน้ำ ตลอดจนโบราณสถาน และโบราณวัตถุ อยู่ในที่ตั้งของเมืองต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว มีความคล้ายคลึงกับเมืองสมัยทวารวดีอื่น ๆ เช่นอุทอง พงตีงนครปฐม

ในสมัยอยุธยา นครสวรรค์นอกจากจะเป็นชุมทางสินค้า อันเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์แล้ว ยังเป็นเมืองประชุมพล เป็นเมืองส่งกำลังบำรุงให้แก่กองทัพที่ยกขึ้นไปรับศึกทาง

เหนือ เช่น ที่ปากพิง พิษณุโลก และเหนือขึ้นไป นครสวรรค์จึงกลายเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการป้องกันข้าศึกที่ยกกำลังมาทางเหนือ จนถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ก่อให้เกิดการค้าเสรีนิยมขึ้น นครสวรรค์ก็ได้กลายเป็นแหล่งรวมสินค้าสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว และไม้สักที่มาจากภาคเหนือ เพื่อส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ ๙ มีโรงสีเหนือ โรงสีกลาง และโรงสีใต้ บริษัทค้าไม้ ห้างไม้ โรงเลื่อย โรงน้ำแข็ง และโกดังสินค้าต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ข้าวจะส่งมาทางแม่น้ำน่าน โดยการขนส่งทางเรือยนต์เป็นหลัก คนจีนอพยพเข้ามาขายแรงงานและ การประกอบการค้าในนครสวรรค์มากขึ้น การค้าของนครสวรรค์ได้ย้ายศูนย์กลางจากฝั่งตะวันออก มายังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายตัวเมืองมาตั้งบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ คนจีนในนครสวรรค์มีมากเป็นอันดับสาม รองลงมาจากกรุงเทพฯ ๙ และภูเก็ต ส่วนใหญ่เป็นพวกแต้จิ๋วและไหหลำ การค้าของนครสวรรค์เจริญสูงสุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

บริเวณปากน้ำโพ มีสภาพเป็นชุมทางการค้า เป็นแหล่งชุมนุมเรือค้าข้าวที่ใหญ่ที่สุด รองลงมาจากกรุงเทพฯ ๙ ไม้ซุงสักจากภาคเหนือเน้นหนักบนแดนท่อน จะถูกล่องลงมาตามลำน้ำที่เป็นสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา มารวมกันที่ปากน้ำโพ ก่อนที่จะแยกส่งไปยังที่ต่าง ๆ บรรดาพ่อค้าจากกรุงเทพฯ ๙ จะมาชุมนุมกันที่ปากน้ำโพเพื่อเลือกซื้อสินค้า ศูนย์กลางการค้าของนครสวรรค์มีอยู่ 3 แห่งคือ

ตลาดยาว อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างนครสวรรค์กับ หัวเมืองทางเหนือ เช่น กำแพงเพชร ตาก และเชียงใหม่ เป็นต้น ชาวนครสวรรค์เรียกคนไทยทางเหนือว่าลาว จึงเรียกตลาดนี้ว่า ตลาดลาว ชาวเหนือจะนำสินค้าประเภทไม้สัก และของป่า เช่น หวาย ชัน น้ำมันยาง สีเสียด เปลือกไม้ น้ำผึ้ง ฯลฯ มาขาย ขากลับก็จะซื้อข้าวและเกลือกลับไป

ตลาดสะพานดำ อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่าง อำเภอต่าง ๆ ของนครสวรรค์ เช่น อำเภอโกรกพระอำเภอยุหาคีรี อำเภอบรรพตพิสัย สินค้าที่นำมาขายมีข้าว สัตว์ป่า และของป่า

ตลาดท่าซุด อยู่ริมคลองบางประมุง ตำบลท่าซุด เป็นศูนย์กลางการค้าข้าวของนครสวรรค์ กับจังหวัดที่อยู่โดยรอบ เช่น พิจิตร กำแพงเพชร ตาก พ่อค้าชาวจีนจะมาซื้อข้าว ณ ที่นี้ แล้วนำสินค้าล่องลงกรุงเทพฯ ๙ ทางแม่น้ำเจ้าพระยาโดยใช้เรือกระแชงใหญ่ ขากลับ (ขาขึ้น) จะบรรทุกเกลือ มะพร้าว และน้ำตาลปีบมาขายที่นครสวรรค์

เมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ก่อนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อปี พ.ศ.2475 เล็กน้อย ประกอบกับมีเส้นทางรถไฟสายเหนือไปถึงเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2465 และภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา เมื่อปี พ.ศ. 2488 ได้มีการสร้างสถานีรถไฟขึ้นที่ตำบลหนองปลิง ซึ่งเป็นสถานีรถไฟนครสวรรค์ในปัจจุบัน ทำให้การคมนาคมขนส่งทางน้ำลดลง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2493 ได้เปิดสะพานเดชาติวงศ์ เพื่อใช้ในการคมนาคมขนส่งทางบกตามเส้นทางถนนพหลโยธิน ทำให้นครสวรรค์คลายความสำคัญทางเศรษฐกิจในด้านเป็นแหล่งกลางแลกเปลี่ยนสินค้าลงไป และกลายเป็นเมืองผ่าน

ประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน หมู่บ้านมอญ ตั้งอยู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ จากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ เมื่อก่อนตำบลนี้มีชื่อเรียกว่า “บ้านแก่ง” เนื่องจากคนในบริเวณนี้มีความสามารถในการต่อสู่มาก เลยได้รับการกล่าวขานว่าบ้านแก่ง และได้เปลี่ยนเป็น “บ้านแก่ง” เมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมาหมู่บ้านมอญ เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ที่หลายคนเชื่อว่ามีเชื้อสายเผ่าพันธุ์เดียวกับชาวมอญที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีนสมัยโบราณ ที่มีชื่อเสียงมาทางด้านการสร้างเครื่องปั้นดินเผา จากการสัมภาษณ์ผู้มีชีวิตอยู่ และเป็นผู้สูงอายุประจำหมู่บ้าน ให้ข้อมูลในทางเดียวกันว่า ชุมชนชาวมอญได้อพยพมาจากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และได้มาพบแหล่งดินเหนียวที่มีคุณสมบัติในการปั้นโอ่งมาก เนื่องจากชาวบ้านที่อพยพมานี้มีความสามารถในการปั้นโอ่งเป็นอาชีพหลัก จึงได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ ณ บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมอญจนถึงปัจจุบัน และเป็นต้นตระกูลของชาวบ้านมอญก็ว่าได้ จากหลักฐานการใช้นามสกุล “ชาวบ้าน” ได้แก่ ตระกูลเลี้ยงสุข, ช่างปั้น, เรืองบุญ, และแก้วสุทธิ

ปัจจุบันสภาพชุมชนมีประชากรขยายตัวมากขึ้นในหมู่บ้านมอญ โดยอาศัยอยู่ในหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง ประชากรประมาณ 211 หลังคาเรือน และมีอาชีพประกอบเครื่องปั้นดินเผาประมาณ 60 ครัวเรือน โดยปัจจัยด้านพื้นที่จะมีทรัพยากรที่สำคัญโดยเฉพาะดิน อยู่บริเวณบึงเขาดิน ที่ใช้เป็นวัตถุดิบ ซึ่งมีการจัดสรรดินจากหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องจากบริเวณบึงเขาดินเป็นที่สาธารณประโยชน์ เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ปกคลุมด้วยวัชพืชและมีการบุกรุกทำที่นา ในสภาพปัจจุบันที่เห็นจะมีสถานีวิทยุ BBC และสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแก่ง ตั้งอยู่ในบริเวณดังกล่าว

หมู่บ้านมอญอยู่ในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ ห่างจากตัวเมืองนครสวรรค์ประมาณ 16 กิโลเมตร ติดกับอำเภอเก้าเลี้ยว และมีแม่น้ำไหลผ่านที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำปิง อาชีพส่วนใหญ่ รองลงมาประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา คือ การเกษตร และมีการทำธุรกิจทำทรายจากแม่น้ำ

ปีงบประมาณ 3-4 แห่ง สินค้าเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ มีการวางจำหน่าย อยู่บริเวณริมถนนสายหลัก ตลอดระยะเส้นทาง โดยรวมแล้วสภาพศิลปะ ประเพณีและวัฒนธรรมไม่ปรากฏชัดเจน เพราะผสมผสานกับชุมชนในท้องถิ่น มีประเพณีตามหลักพุทธ มีวัด และโรงเรียนในชุมชนเป็นสถานที่ สำคัญของชุมชน ข้อมูลทั่วไปมีพื้นที่หมู่บ้าน 1006 ไร่ อาชีพของประชากรในหมู่บ้าน ได้แก่ ทำ เครื่องปั้นดินเผา ปลูกมะลิ และทำนาบางส่วน

เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ มีความสัมพันธ์กับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ มนุษย์มีความสามารถในการผลิตภาชนะรูปทรงต่างๆ ด้วยการปั้นขึ้นรูปจากดินเหนียว แล้วนำไปเผาไฟ ช่วยให้เกิดความแข็งแรง ทนทานและรู้จักนำมาใช้ประโยชน์ ชาวไทยเชื้อสายมอญแห่งหมู่บ้านมอญ มีการสืบทอดภูมิปัญญาการสร้างเครื่องปั้นดินเผาจากบรรพบุรุษชาวอมอญ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีนสมัยโบราณที่มีชื่อเสียงมานาน ในปัจจุบันชาวบ้านมอญยังคงยึดอาชีพในการทำเครื่องปั้นดินเผาหลายครอบครัว โดยมีการประยุกต์รูปแบบผลิตภัณฑ์ให้ใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย และมีการพัฒนาสีสันทน ลวดลาย สวยงามทันสมัย นำใช้ยิ่งขึ้น แต่ยังสามารถรักษาธรรมเนียมปฏิบัติตามความเชื่อของบรรพบุรุษที่เกี่ยวกับการทำงานของช่างปั้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อผลงานและจิตใจของผู้ปั้น เช่น “การบวงสรวงแม่ย่านางเตา” เป็นประจำทุกปี ฯลฯ

กลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผา จัดตั้งเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547 ตั้งอยู่เลขที่ 99/1 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง ปัจจุบันมีสมาชิก 97 คน ลงหุ้น 1407 หุ้น เงินทุน 140,700 บาท ผู้ประกอบการอาชีพเครื่องปั้นดินเผา 64 ราย/ครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา 55 ราย ผู้รับเครื่องปั้นดินเผาไปจำหน่ายที่อื่น 9 ราย มีคนงานผลิตเครื่องปั้นดินเผา 157 ราย ร้านจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา 16 แห่ง มีเตาเผาเป็นของตนเอง 35 เตา จำนวนผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ 24,000 ชิ้น/เดือน

สินค้าและบริการ จุดเด่นของหมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ คือ หน้าร้านขายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอยู่ติดถนนทางหลวง จึงทำให้ผู้ที่สัญจรไปมาสามารถมองเห็นและแวะเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้อีกทั้งสินค้าภายในร้านค้ายังมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และทางกลุ่มยังได้ให้ความสำคัญในการต้อนรับผู้ที่มาเยี่ยมชมสินค้าภายในร้านเป็นอย่างดี คอยแนะนำผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดเหมาะสำหรับงานใดบ้างรวมทั้งกลุ่มยังจัดให้มีการออกร้านตามงานต่างๆ ทั้งในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียง เวลาเดียวกันยังผลิตตามใบสั่งซื้อของลูกค้าทั้งรูปแบบและลวดลายผลิตภัณฑ์ตามที่ลูกค้าต้องการ

ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตกันในหมู่บ้านมอญ ได้แก่ แจกันดินเผา ไห อ่าง กระจ่าง รูปแบบผลิตภัณฑ์ ได้แก่ แจกัน กระจ่างกลม กระจ่างเหลี่ยม โถงน้ำ โคมไฟ อ่างบัว ชุดน้ำตก คนโท หม้อไต้เตาชุดรับแขก ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของตกแต่งสวน เป็นผลิตภัณฑ์ชนิดเฮอร์เธนแวร์ ขึ้นรูปด้วยวิธี

แป้นหมุน ตกแต่งผลิตภัณฑ์ด้วยการชุบสีดลลาย มีทั้งที่เป็นแบบดั้งเดิมและ นอกจากนี้ทางกลุ่มได้มีการคิดค้นรูปแบบและลวดลายใหม่ ๆ เพื่อนำเสนออยู่เสมอ งานเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญทำด้วยมือทุกชิ้นตอนเหมาะสำหรับเป็นของใช้ในบ้านและของฝากที่ระลึกอีกด้วย (อัญชิษฐา ศรีเรืองพันธ์, 2552: ออนไลน์)

สภาพสังคมพื้นที่จังหวัดสิงห์บุรี

จังหวัดสิงห์บุรีตั้งอยู่บริเวณภาคกลางตอนบนของประเทศลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มและพื้นที่เป็นลูกคลื่นลอนตื้น ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนริมแม่น้ำเขตพื้นที่แม่น้ำสำคัญไหลผ่าน คือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี และนอกจากนี้ยังมีลำน้ำสายอื่น ๆ อีก ได้แก่ ลำกาอี๋ย ลำแม่ลา ลำเชียงราก และลำโพธิ์ชัย เป็นพื้นที่ไม่ภูเขา มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างมาก

จากหลักฐานทางธรณีวิทยา เดิมพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดสิงห์บุรี เป็นส่วนหนึ่งของอ่าวไทยตอนบน ที่ลำเข้ามาในแผ่นดินจนถึงจังหวัดนครสวรรค์ อย่างไรก็ตามแนวตะเข็บรอยต่อระหว่างจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดชัยนาท น่าจะมีอายุเก่าแก่กว่าพื้นที่ด้านอื่น ๆ ของจังหวัดเพราะเป็นแนวตะพักต่อจากภูเขา พบร่องรอยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมากอยู่หลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีเมืองบ้านคู ตำบลพิกทัน อำเภอบางระจันบ้านบางวัว ตำบลไม้ดัด อำเภอบางระจัน พบดินเผาและหินดู่ ชุมชนโบราณบ้านชีน้ำร้าย อำเภออินทร์บุรี พบชิ้นส่วนของขวานหินและชิ้นส่วนกำไลสำริด บ้านโพธิ์ทะเล อำเภอบางระจัน พบขวานหิน

ร่องรอยที่พบแสดงว่าเคยมีผู้คนอาศัยอยู่มานานแล้ว และพัฒนารูปแบบของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์มาสู่ความเป็นเมือง โบราณในยุคการขุดคูเมือง และคันดินกำแพงเมือง เป็นการก้าวเข้าสู่ทวารวดี เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 – 14 ในบางครั้งจะมีการขุดคูเมืองล้อมรอบเพียงอย่างเดียว ไม่มีการนำดินไปพูนสูงเป็นกำแพง แต่อาจนำไปปรับพื้นที่ในเมืองให้ราบเรียบเมืองที่มีลักษณะเช่นนี้ได้แก่ เมืองโบราณต่าง ๆ ในเขตจังหวัดสิงห์บุรี เช่น เมืองคูเมือง อำเภออินทร์บุรี เมืองวัดพระนอนจักรสีห์ เมืองสระกระพังและเมืองบ้านเก่า

แหล่งชุมชนโบราณที่บ้านคูเมือง อำเภอห้วยชัน อำเภออินทร์บุรี จากการสำรวจพบว่าเป็นเมืองสมัยทวารวดีพูนัน มีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน มีคูคลองจำนวนมากขุดเชื่อมโยงกับคูเมืองและลำน้ำธรรมชาติ แบ่งพื้นที่ออกเป็นสวน ๆ และถมดินสูงเป็นตารางรูปสี่เหลี่ยมขนาดต่าง ๆ เป็นลักษณะโครงข่ายคมนาคมทางน้ำ มีรูปร่างคล้ายโยแมงมุมหรือร่างแหครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร จัดเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบเมืองคูคลอง สมัยทวารวดีพูนัน ชุมชนตั้งอยู่บนลำน้ำแม่ลาซึ่งเป็นทางน้ำเก่า ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

ขนาดด้วยลำน้ำใหญ่สองสายคือ แม่น้ำน้อยทางด้านทิศตะวันตก และแม่น้ำเจ้าพระยา ทางด้านทิศตะวันออก

จากการศึกษาทางโบราณคดีพบว่า เมืองโบราณบ้านคูเมืองมีร่องรอยการอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในประเทศไทยต่อเนื่องไปถึงสมัยทวารวดี ลักษณะของเมืองมีแผนผังคล้ายกับผังเมืองสมัยทวารวดีทางภาคกลางของประเทศไทย ชุมชนโบราณแห่งนี้รู้จักใช้เครื่องมือโลหะ พบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็ก ตะกั่ว ดีบุก และเครื่องประดับที่ทำจากโลหะ เช่น ตุ้มหู แหวน รวมทั้งเศษโลหะต่าง ๆ มีความรู้ในการทอผ้า โดยสันนิษฐานจากบริเวณของแวนดินเผาที่พบ แวนดินเผา เป็นก้อนดินเผาเจาะรูตรงกลาง มีลักษณะกลมพองตรงกลางวงคล้ายถึงเปียร์ กล่าวกันว่า เป็นส่วนหนึ่งของไม้สำหรับปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นใย นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่าชุมชนแห่งนี้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เนื่องจากพบประติมากรรมหินสลักพระพุทธรูปปางต่าง ๆ อันเป็นคตินิยมของพุทธศาสนาฝ่ายใต้ของอินเดีย ซึ่งเป็นฝ่ายเถรวาท

สิงห์บุรีเป็นเมืองเก่าก่อนสมัยสุโขทัย ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ทางลำน้ำแม่น้ำจักรสิทธิ์ ในท้องที่ตำบลจักรสิทธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี ในปัจจุบันบริเวณใกล้วัดหน้าพระธาตุมีเมืองเก่าเรียกว่า “บ้านหน้าพระลาน” ปรากฏอยู่ “สันนิษฐานว่า พระเจ้าไกรสรราช โอรสพระเจ้าพรหม (พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก) ครองเมืองชัยปราการ (ฝาง) โปรดให้สร้างขึ้นราว พ.ศ. 1650 ครั้งเสด็จพาไพร่พลมาครองเมืองลพบุรีตามรับสั่งพระราชบิดา ซึ่งเข้าใจว่า คงจะมาพักขึ้นบก ณ ที่ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองสิงห์เดิมนี่ เพื่อเดินทางไปลงเรือที่วัดปากน้ำ แม่น้ำลพบุรี เพราะสมัยนั้นลำแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าอำเภอเมืองสิงห์บุรี และคลองบางพุทรายังไม่มี เมื่อเกิดแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นใหม่ทางหน้าจังหวัดสิงห์บุรีบัดนี้ จึงได้ย้ายเมืองไปตั้งทางแม่น้ำน้อย ตำบลโพสังโฆ ใต้วัดสิงห์ (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่อำเภอค่ายบางระจัน) ลงมา ในอดีตเมืองสิงห์บุรี มีเรื่องราวเกี่ยวกับการศึกสงครามน้อยมาก สามารถกล่าวได้ว่าเป็นเมืองที่มีแต่ความสงบสุขมาโดยตลอด ครั้ง พ.ศ. 2310 เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า เห็นกันว่าแม่น้ำใหม่เป็นทางคมนาคมสำคัญ จึงย้ายเมืองสิงห์บุรีมาตั้งทางแม่น้ำเจ้าพระยา ริมปากคลองนกกระทา ฝั่งใต้ที่ปากบางต้นโพธิ์ ตำบลบางมอญ (ปัจจุบันคือ ตำบลต้นโพธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี) การย้ายครั้งนี้จะเป็นสมัยเดียวกับตั้งเมืองอ่างทองในสมัยกรุงธนบุรี ภายหลังจึงย้ายไปตั้งที่ตำบลบางพุทรา อำเภอเมืองสิงห์บุรี ปัจจุบัน ประมาณ พ.ศ. 2439-2440

ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดสิงห์บุรี มีประวัติศาสตร์การขุดค้นพบเตาเผาโบราณริมแม่น้ำน้อย เป็นแหล่งเตาเผาริมแม่น้ำน้อยมีหลักฐานจากซากเตาเผา และเศษภาชนะดินเผาเกลื่อนกลาดอยู่ทั่วไปตามผิวดินในพื้นที่ราว 2 ตารางกิโลเมตร ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ

น้อย เขตบ้านโคกหม้อ หมู่ที่ 7 ตำบลเชิงกาด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี แหล่งเตาเผามีลักษณะเป็นโคกใหญ่เหลืออยู่บ้างในบริเวณวัดพระปรางค์

อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสิงห์บุรีตามเส้นทางสายสิงห์บุรี-ชัยนาท 16 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอบางระจัน 6 กิโลเมตร มีถนนเลียบบดลงชลประทานผ่านบริเวณโคกเตาเผา ซึ่งผ่านไปทางเหนืออีก 16 กิโลเมตรจะถึงสรรคบุรีและลงไปทางใต้วกกลับไปที่ตัวจังหวัดได้อีกทางหนึ่งระยะทางประมาณ 16 กิโลเมตร เช่นกัน

ลักษณะของเตาเผาแม่น้ำน้อย เป็นเตาชนิดทางลมร้อนในแนวนอน ก่อด้วยอิฐ เป็นเตาที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ คือ ยาวประมาณ 15 เมตร จากร่องรอยของเตาเผาที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ได้แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการทำหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่แหล่งเตาแม่น้ำน้อย เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญแห่งหนึ่งในบริเวณที่ราบภาคกลาง ที่มีอายุอยู่ในสมัยอยุธยาของช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-22

ขณะที่อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบสังคโลกที่สุโขทัย และสวรรคโลก หรือศรีสัชนาลัยได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นจนสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ในเวลาเดียวกันก็มีเครื่องปั้นดินเผาอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกส่งออกไปจำหน่ายพร้อมกับเครื่องสังคโลกเหล่านั้นด้วยเหตุนี้เราจึงได้พบเครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้ร่วมกับเครื่องปั้นดินเผาสังคโลกในซากเรือล่มอยู่เสมอๆ ภาชนะกลุ่มดังกล่าวเป็นผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย วัดพระปรางค์ อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี และชาวบ้านในแถบนั้นมักจะเรียกแหล่งเตาเผาแห่งนี้ว่า “เตาเผาแม่น้ำน้อย” ทั้งนี้เนื่องจากแหล่งเตาตั้งอยู่ใกล้ๆ กับแม่น้ำน้อย อันเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางในการลำเลียงเครื่องปั้นดินเผาออกสู่ท้องตลาดในสมัยโบราณ (มณฑล ตันบุญต่อ, 2542: 183-190)

เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ส่วนใหญ่พบในซากเรือที่อัปปางร่วมกับเครื่องปั้นดินเผาสังคโลกที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 เช่นที่เรือคราม จังหวัดตราด ที่เรือสีซัง จังหวัดชลบุรี และยังพบร่วมกับเครื่องปั้นดินเผาของจีนที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งอัปปางลงบริเวณเกาะเซนต์เฮเลน่าในขณะเดินทางไปยังประเทศฮอลันดาเมื่อปี พ.ศ.2156 และเรืออัปปางลงบริเวณชายฝั่งด้านตะวันตกของออสเตรเลียเมื่อปี พ.ศ.2199 ส่วนใหญ่ประเทศไทยก็มีการค้นพบท่อน้ำที่ผลิตมาจากแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย เช่นที่พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี ได้ค้นพบท่อน้ำดินเผาที่ใช้ส่งน้ำเข้ามาใช้ในกิจการประปาหลวง รวมทั้งชุมชนทางน้ำในสมัยอยุธยา เช่นที่ป้อมเพชร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อยคงมีการผลิตมาตั้งแต่พุทธศตวรรษ 20-22

สภาพสังคมพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภูมิประเทศของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ลุ่ม ไม่มีภูเขา แต่มีแม่น้ำสายใหญ่ คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และ แม่น้ำเจ้าพระยา ไหลมาบรรจบกันในลักษณะล้อมรอบผืนแผ่นดินส่วนใหญ่ของ ตัวเมืองไว้ตัวจังหวัดจึงเป็นเกาะที่มี บ้านเรือนปลูกเรียงรายหนาแน่นตามสองข้างฝั่งแม่น้ำ

กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสัก มาบรรจบกันเป็นทำเลเหมาะสมสามารถคมนาคมเส้นทาง การค้าขายทั้งภายในและภายนอกตั้งนั้นในอดีตกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลาง ทางเศรษฐกิจการปกครอง และวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง ในภูมิภาคนี้ สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ.1893 มี พระมหากษัตริย์ปกครองสืบมา 33 พระองค์ รวม 33 รัชกาล โดยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเป็นพระมหากษัตริย์องค์สุดท้าย ก่อนเสียกรุงแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 รวมเวลาที่เป็นเมืองหลวงของประเทศไทย 417 ปี

เป็นที่ราบลุ่มสำหรับการเกษตรกรรมมีคลองธรรมชาติและ คลองขุดเป็นเครือข่ายโยงใยจำนวนมาก สองฝั่งแม่น้ำลำคลอง เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเมือง สลับกับวัดวาอารามทั่วไป ประชาชนเหล่านี้ทำ อาชีพเกษตร กรรมและอุตสาหกรรมในครัวเรือน ที่เน้นการผลิตเพื่อตอบสนองชุมชนเป็นสำคัญ ตลาดใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าขายของพื้นเมือง คือ ตลาดน้ำ 4 แห่ง นอกเมือง 30 แห่ง ตลาดเหล่านี้ขายของสด เข้า เย็น และสิ่งของที่ผลิตเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ชาวอยุธยาส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ ดังปรากฏ วัดในพระพุทธศาสนาทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์กว่า 500 แห่ง นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานในศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู และศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นศาสนาของชาวต่างชาติ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอีกจำนวนหนึ่ง ชาวต่างชาติเหล่านี้ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้อยู่อาศัยนอกเมือง เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส แขกจาม แขกมลายู และญี่ปุ่น เป็นต้น

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่ง ชุมชนที่มีคนอยู่อาศัยมาหลายยุคหลายสมัย ก่อนหน้านั้นดินแดนนี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรโบราณที่นักวิชาการส่วนมากเรียกว่าอโยธยาตามลำดับ ถึงแม้ว่าเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกในปี พ.ศ. 2310 ดินแดนนี้ก็ยัง มีประชาชนอาศัยอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง อิทธิพลจากการอพยพย้ายเมือง การย้ายรัฐอาณาจักรต่างๆ ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง การคมนาคมการค้ากับต่างภูมิภาค เพราะในขณะนั้นการค้าต่างประเทศโดยเฉพาะกับจีนกำลังมีบทบาทสำคัญ นโยบายของจีนใน

ขณะนั้นส่งเสริมให้คนจีนออกมาค้าขาย ดังนั้นตำแหน่งที่ตั้งของเมืองอยุธยาซึ่งอยู่ใกล้ทางออกทะเล และยังเป็นชุมทางของแม่น้ำใหญ่ 3 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก จึงสามารถควบคุมเส้นทางคมนาคมในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด อีกทั้งตั้งอยู่ในชัยภูมิที่ดี ทั้งทางด้านยุทธศาสตร์ ด้านเศรษฐกิจ และการเมือง ทางด้านยุทธศาสตร์ กรุงศรีอยุธยามีลักษณะเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ ทางด้านเหนือคือแม่น้ำลพบุรีเก่า ทางด้านตะวันตกและด้านใต้คือแม่น้ำเจ้าพระยาและทางด้านตะวันออกคือแม่น้ำป่าสัก ลักษณะเช่นนี้เป็นเกราะป้องกันศัตรูได้ดี ส่วนรอบนอกเกาะเมืองมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมในฤดูน้ำหลากซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการตั้งทัพของศัตรู ทางด้านเศรษฐกิจ

อยุธยาตั้งอยู่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ อันเกิดจากการทับถมของตะกอน ทำให้บริเวณนี้เหมาะแก่การเพาะปลูก นอกจากนี้ที่ตั้งของอยุธยาก็เป็นที่รวมของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และ แม่น้ำลพบุรี ซึ่งเป็นผลให้ชาวอยุธยาสามารถติดต่อค้าขายกับหัวเมืองในภาคกลาง และภาคเหนือได้สะดวก อีกทั้งยังอยู่ใกล้อ่าวไทย จึงทำให้อยุธยากลายเป็นเมืองที่ควบคุมการค้าต่างประเทศ เพราะกรุงศรีอยุธยาเป็นที่รวมของสินค้าของป่าจากเมืองต่างๆ จากการที่อยู่ใกล้อ่าวไทยยังทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถควบคุมการค้าติดต่อระหว่างหัวเมืองภายในทวีปกับต่างประเทศด้วย

ถึงแม้ว่าที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาจะดีเพียงใดก็ตาม อยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 แล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ประกาศอิสรภาพและขับไล่พม่าออกไปจากแผ่นดินไทย ทรงย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรุงธนบุรี แล้วโปรดให้กวาดต้อนชาวอยุธยาไปเป็นกำลังสำคัญที่กรุงธนบุรีกรุงศรีอยุธยาที่เคยรุ่งเรืองบัดนี้ถูกปล่อยให้รกร้าง แต่อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็โปรดให้มีการประมวลคันทรรพสมบัติที่ชาวอยุธยาฝังไว้ก่อนกรุงแตก เป็นผลให้ชาวอยุธยาได้หนีออกจากป่ามาตั้งบ้านเรือนรอบๆ เกาะเมือง ในขณะเดียวกันก็ทำให้โบราณสถานถูกหรือทำลาย

วิถีชีวิตของชาวอยุธยาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำตามเรือนแพ หรือมีจะนั้นก็อยู่ในเรือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เรียกว่า “หัวรอ” เป็นบริเวณที่แม่น้ำป่าสักและแม่น้ำลพบุรีมาประสมกัน บริเวณหัวรอเป็นเสมือนหัวใจของชาวกรุงเก่า เป็นทั้งที่อยู่อาศัย ชุมทางการค้าขาย สถานที่ราชการ และวัดหลายวัด เป็นต้น นอกจากนี้กรุงเก่ายังอาศัยอยู่บริเวณ วัดพนัญเชิงด้วย

ประวัติศาสตร์ของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดอยุธยา อาชีพปั้นหม้อของชาวบ้านแถบคลองสระบัว เป็นอาชีพเก่าแก่ที่มีหลักฐานความเป็นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทำ

กันเป็นล่ำเป็นสัน สมัยนั้นเรียกย่านถิ่นนี้ว่า "บ้านหม้อ" เพราะเป็นแหล่งสำคัญการทำหม้อดินเผา และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นคลองสระบัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

คลองสระบัวเป็นเส้นทางคมนาคมตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และถูกกำหนดให้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ไปยังเพนียดคล้องช้าง ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เดิมเป็นสระน้ำที่มีต้นบัวและเมื่อมีลำคลองไหลผ่านจึงเรียกว่า คลองสระบัว และพบว่ามีการเรียกชื่อว่า "คลองหม้อ" ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน โดยคลองสระบัวในสมัยก่อนมีทั้งสองฝั่งคือ บ้านคลองสระบัวฝั่งตะวันออกเรียกว่า "เกาะทุ่งแก้ว" และบ้านคลองสระบัวฝั่งตะวันตกเรียกว่า "เกาะทุ่งขวัญ" มีลักษณะเป็นทุ่งกว้าง บ้านคลองสระบัวนี้คาดว่าเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวลาว (พระยาโบราณราชธานินทร์, ม.ป.ป.) บ้านคลองสระบัวตะวันออกเป็นบริเวณที่อยู่ทางทิศเหนือของเกาะเมือง ซึ่งในปัจจุบันเป็นหมู่ที่ 1 ของตำบลบ้านคลองสระบัว ส่วนบ้านคลองสระบัวตะวันตกในปัจจุบันคือหมู่ที่ 2 ถึงหมู่ที่ 6 ซึ่งที่บ้านคลองสระบัวตะวันตกนี้เองที่ยังคงมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณอยู่ดังเช่นในอดีต ตามคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมที่มีการบันทึกไว้ว่า "บ้านม้อบ้านม้อข้าวม้อแกงขาย บ้านกระเบื้องทำกระเบื้องผู้เมียกระเบื้องเกลดเต่าขาย บ้านศาลาปูนเผาปูนขาย บ้านเขาหลวงจีนตั้งโรงสุรขาย บ้านห้าตำบลนี้อยู่ในแคว้นเกาะทุ่งขวัญ" แหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านคลองสระบัวเป็นที่รู้จักดีในกลุ่มผู้สนใจงานเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้าน เป็นแหล่งที่ยังคงอนุรักษ์วิธีการขึ้นรูปแบบเดิมให้เป็นหม้อดินและภาชนะเพื่อการหุงต้มในครัวเรือนอื่น ๆ เช่น หม้อกา (กาดม่น้ำ) เตาวง กระทะ (หม้อดินมีหู) ตามการสั่งซื้อแต่ที่นิยมหากันมากคือหม้อดิน เมาชนิดไม่มีหู และมีฝาปิด ทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ที่ขึ้นรูปโดยวิธีการ "ตีหม้อ"

ในอดีตการทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านคลองสระบัวที่อยู่บริเวณสองฝั่งคลองต้องเดินทางไปขุดดินที่บริเวณวัดบรมวงศอิศรวรารามวรวิหาร ที่หมู่บ้านเพนียด ตำบลสวนพริก อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน แต่จะนำกลับมาได้ก็ต้องรอให้น้ำขึ้น เพื่อขนดินมาด้วยเรือ แต่ในปัจจุบันแม้จะยังคงใช้ดินจากตำบลสวนพริกเช่นเดิม แต่ก็ใช้การซื้อในราคา 1,500 บาทต่อรถสิบล้อ 1 คัน หลังจากได้ดินมา ช่างปั้นจะนำดินแช่น้ำไว้ 1 – 2 วัน โดยการแช่ในอ่าง ท่อปูน หรืออาจใช้วิธีขุดพื้นดินลงไปเป็นแอ่งสี่เหลี่ยมหรือกลมรีลึกพอประมาณ นำดินขึ้นมาผดผสมทราย โดยในการนวดนี้จะใช้การย่ำด้วยเท้า เรียกว่า "ย่ำดิน" ซึ่งการย่ำดินจะมี วัตถุประสงค์เพื่อผสมดินและทรายให้เข้ากัน แยกเศษใบไม้ กววด และหินออกจากเนื้อดิน (ฉะดิน) ใช้เวลาในการย่ำดินประมาณ 3 ชั่วโมง ค่าย่ำดินแต่ละครั้งอยู่ที่ราคา 250 บาท การจำหน่ายหม้อดินของชาวบ้านคลองสระบัวในอดีตต้องนำใส่เรือพายไปแลกเปลี่ยนหรือขายตามหัวเมือง หรือท่าจอดเรือ

(ซุ่มทางเรือ) ปัจจุบันมีผู้ซื้อมารับซื้อถึงบ้าน ราคาขายแตกต่างกันตามขนาดของหม้อดินคือตั้งแต่ราคาใบละ 12 บาท สำหรับหม้อดินขนาดเล็กสุด หากขนาดใหญ่ขึ้นมาเป็นหม้อดินขนาดเล็กอยู่ที่ราคาใบละ 22 บาท หม้อขนาดกลางราคา 25 บาท และใบละ 30 บาทสำหรับหม้อดินขนาดใหญ่

ปัจจุบันตำบลคลองสระบัวมีหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน 6 หมู่บ้าน เดิมมีการทำหม้อดินกระจายอยู่เกือบทุกหมู่บ้านตั้งแต่หมู่ที่ 1 บริเวณตรงข้ามวัดระแคะ หมู่ที่ 2 หลังวัดหน้าพระเมรุข้างวัดศรีโพธิ์ (คลองสระบัวบ้านใต้) หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 (คลองสระบัวบ้านเหนือ) หากนับจากจำนวนบ้านที่มีเตาเผาและยังคงใช้เตาเผาในการเผาหม้อดินอยู่ในปัจจุบันเหลืออยู่เพียงไม่กี่บ้านเท่านั้น กิ่งแก้ว ชินะกุล (2558. สัมภาษณ์) ที่นิยมทำด้วยการตีหม้อ สำหรับการสนับสนุนและความร่วมมือกันของกลุ่มผู้ผลิตพบว่ามีความสัมพันธ์และความร่วมมือกันสูง เนื่องจากล้วนเป็นพี่น้องและผองเพื่อนที่ทำการผลิตมาตั้งแต่สมัยปู่ ย่าตายายในบ้านเดิม จะห่างกันก็เนื่องจากความเจริญของพื้นที่ โดยแหล่งผลิตเป็นบ้านของบุญช่วย สีคู่ ปัจจุบัน มีการทำเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านของกิ่งแก้ว ชินะกุล จัดเป็นศูนย์กลางของกลุ่มอาชีพปั้นหม้อดินตำบลคลองสระบัว สำหรับการรับการศึกษาดูงานของนักเรียน นักศึกษา การการทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่ออนุรักษ์เพียงเท่านั้น แม้จะไม่มีลูกจ้างประจำ ไม่มีการผลิตเป็นประจำดังเช่นโรงปั้นบ้านอื่นๆทั่วไป แต่หากมีผู้สนใจติดต่อมาเจ้าของก็จะจัดหาคณะนั้นมาแสดงการปั้น หากมีหม้อดินรอการตี ก็จะแสดงการตีหม้อ การทาสีให้ชม ด้านการส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟู และได้มีการจัดการเรียนการสอนการปั้นหม้อที่โรงเรียนวัดกลางคลองสระบัว ซึ่งเป็นโรงเรียนที่จัดการสอนระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเดียวของตำบล แต่การขึ้นรูปหม้อดินของนักเรียนเป็นการขึ้นรูปแบบใหม่ที่เป็นภาชนะเสร็จจากแป้นหมุนไฟฟ้า ไม่ต้องใช้การตีหม้อ ส่วนการส่งเสริมสนับสนุนจากทางภาครัฐทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด

สภาพสังคมพื้นที่จังหวัดนนทบุรี

จังหวัดนนทบุรี ตั้งอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย มีแม่น้ำเจ้าพระยาแบ่งพื้นที่ของจังหวัดออกเป็น 2 ส่วน ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีคูคลองทั้งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่เกิดจากการขุดขึ้นใหม่ เป็นจำนวนมากเชื่อมติดต่อกัน โดยทั่วไปพื้นที่ ส่วนที่ห่างจากแม่น้ำและลำคลองก็จะเป็นสวนและไร่นา ซึ่งมักจะมีน้ำท่วมเสมอ พื้นที่บางส่วนเป็นที่รองรับการขยายตัวในด้านอุตสาหกรรม

จังหวัดนนทบุรี เป็นเมืองเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตำบลที่ตั้งเมืองนนทบุรีขึ้นมาครั้งแรกนั้นมีชื่อว่า บ้านตลาดขวัญต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นเมืองนนทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2092 ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า

“ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าให้สถาปนาที่พระราชทานเพลิงนั้น เป็นพระเจดีย์วิหารสำเร็จแล้วให้นามชื่อวัดสบสวรรค์ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ไพร่บ้านเมืองตรีจัตวาปากไต้ฝ่ายเหนือเข้าพระนครครั้งนี้หน่อย หนีออกอยู่ป่าดงห้วยเขา ต้อนไม่ได้เป็นอันมากให้เอาบ้านท่าจีนตั้งเป็นเมือง สาครบุรีให้เอาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็นเมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรีตั้งเป็นเมืองนครชัยศรี”

บ้านตลาดขวัญเป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์และเป็นสวนผลไม้ที่ขึ้นชื่อแห่งหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาฝรั่งต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามาค้าขายและเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาต่างก็ได้บันทึกเอาไว้ ดังปรากฏในจดหมายเหตุบันทึกการเดินทางของลาลูแบร์ ชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่งเดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า “สวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่ง โดยทวนขึ้นสู่เมืองสยามถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ (Talcahuano) ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลาหารซึ่งคนพื้นเมืองชอบบริโภคกันนักหนา”

นอกจากนี้ยังมีดินแดนทางตอนใต้ของตลาดขวัญอีกแห่งหนึ่งชื่อว่า ตลาดแก้ว ตลาดแห่งนี้เข้าใจว่าคงจะมีความสำคัญควบคู่กันมากับตลาดขวัญตั้งแต่ก่อนจะตั้งเป็นเมืองนนทบุรีแล้ว เพราะปรากฏในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ว่า “ตำบลสำคัญๆ ที่แม่น้ำสายนี้ไหลผ่าน คือ แม่ตาก (Mc-Tae) อันเป็นเมืองเอกของราชอาณาจักรสยามที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือหนพายัพ ถัดจากนี้ต่อมา ก็ถึงเมืองเทียนทอง (Tian-Tong) หรือเชียงทองกำแพงเพชรหรือกำแพงเฉยๆ ซึ่งกลางคนออกเสียงว่า กำแพง (Campingue) แล้วก็มาถึงเมืองนครสวรรค์ (Loconsevan) ชัยนาท (Tchainat) สยามตลาดขวัญ ตลาดแก้ว (Talapu'ou) และบางกอก

สำหรับบริเวณอันเป็นที่ตั้งของตลาดแก้วในปัจจุบันนี้ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าอยู่ตรงไหนแน่ มีผู้สันนิษฐานว่าคงจะอยู่แถววัดปากน้ำ ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมืองนนทบุรี ขึ้นไป เมื่อสุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทอง เมื่อ พ.ศ. 2371 ก็ปรากฏว่าตลาดแก้วได้เลือนลางไปแล้ว คงเหลือแต่เพียงตลาดขวัญเท่านั้น ตัวเมืองนนทบุรีแต่เดิมนั้นตั้งอยู่ที่ตำบลบางกระสอบในปัจจุบันนี้ โดยมีวัดหัวเมือง (เดี๋ยวนี้เป็นวัดร้าง ทางราชการได้ใช้เป็นสถานที่สร้างโรงพยาบาลนนทบุรี) เป็นเขตเหนือ และมีวัดท้ายเมืองเป็นเขตใต้

การเศรษฐกิจของชาวเมืองนนทบุรีในสมัยนั้น คงขึ้นอยู่กับอาชีพการเพาะปลูกทำนาทำสวน เป็นพื้น การคมนาคมคงใช้ทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย หรือการไปมาหาสู่

อาชีพอย่างหนึ่งของชาวเมืองนนทบุรีที่นักกวีกล่าวถึง ได้แก่ การหีบอ้อย แสดงว่ามีกรปลูกอ้อย และการทำน้ำตาลอ้อยกันมานานแล้ว โรงหีบเดิมอยู่ฝั่งทางตะวันออกของคลองแม่น้ำ

อ้อมแต่ปัจจุบันนี้มีอยู่ทางฝั่งตะวันตก ใช้เครื่องจักรแทนเครื่องหีบอ้อยแต่โบราณซึ่งใช้แรงควาย หมุนในปัจจุบันมีโรงงานทำน้ำตาลอ้อยที่ทันสมัยเกิดขึ้นมากในจังหวัดต่างๆ อาชีพทำน้ำตาลอ้อยของชาวบางศรีทองบางคูเวียง จึงเหลือเพียงเล็กน้อย

ประวัติศาสตร์ความเป็นมากลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาตำบลเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีพ.ศ.2442 มีรายงานกิจการของเมืองนนทบุรี ของพระอินทรเทพบดีศรีสมุห เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ขวา ข้าหลวงรักษาราชการเมืองนนทบุรี ทำหนังสือลงวันที่ 6 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก 118 ได้กล่าวถึงราษฎรที่อำเภอบ้านแหลมใหญ่และเกาะศาลากุน (อำเภอปากเกร็ดและตำบลเกาะเกร็ดในปัจจุบัน) และอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผา ไว้ว่า “อำเภอบ้านแหลมใหญ่แลเกาะศาลากุน หลวงรามัญนทเขตคดีเป็นกรมการอำเภอ ตั้งอยู่ที่บ้านเตย มีกำนัน 18 ผู้ใหญ่บ้าน 190 ราษฎรไทย, จีน, ลาว, แวก, ญวน และรามัญเป็นพื้น...”

จากรายงานนี้ทำให้ทราบว่าท้องที่นี้มีผู้คนเชื้อชาติมอญอาศัยอยู่มากอีกทั้งได้ตั้งคนมอญเป็นนายอำเภอทำหน้าที่ปกครองดูแลราษฎรให้ทางราชการด้วย

ส่วนการค้าขายเครื่องปั้นดินเผาของจังหวัดนนทบุรีเมื่อ พ.ศ. 2441 ปรากฏรายงานดังนี้

“ที่เป็นสินค้าของเมืองนั้น ซึ่งควรนับได้ว่าเป็นสินค้าใหญ่และเป็นบ่อเกิดของการหัตถกรรมคือเครื่องปั้นดินเผาสุก มีราษฎรไทยภาษาตำบลบ้านหม้อ บางตะนาวศรี ทำหม้อตำบลหนึ่ง ราษฎรรามัญภาษาตำบลโอง่างแห่งเกาะศาลากุนทำโอง่างตำบลหนึ่ง เป็นสินค้าที่มีผลมาก หม้อขนาดใหญ่ราคาซื้อขายละ 20บาท ขนาดกลางซื้อขายละ 5 บาท ขนาดเล็กซื้อขายละ 2 บาท 32 อัฐ เทียบกับปี ร.ศ. 117 ผิดกันด้วยปีนี้ราคาสูง ขนาดใหญ่ขึ้นถึง 4 บาท เพราะเหตุพินขึ้นราคา จำนวนหม้อทำขึ้นในปีนี้ถึงสิ้นเดือนพฤศจิกายน ร.ศ.118 รวมทั้ง 3 ขนาดประมาณได้หม้อ 274,000 ใบ”

“โอง่างขนาดใหญ่ราคาซื้อขายละ 150 บาท ขนาดกลางซื้อขายละ 90 บาท ขนาดเล็ก ร้อยละ 10 บาทเทียบกับ ปี ร.ศ.117 ผิดกันเพราะปีนี้ราคาสูง ขนาดใหญ่ขึ้นถึง 4 บาท เพราะพินขึ้นราคา จำนวนโอง่างที่ทำขึ้นในปีนี้ถึงสิ้นเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. 118 รวมทั้ง 3 ขนาดประมาณ 168,000 โอง่าง ทำออกไม่ทันผู้ซื้อ”

“อีกอย่างหนึ่งที่นับเป็นสินค้าได้อย่างหนึ่ง คือ ดิน ที่มาปั้นโอง่าง ราษฎรผู้ทำโอง่างต้องซื้อที่ดินเจ้าของนาตำบลเกาะศาลากุน กำหนดโดยกว้าง 8 ศอกยาว 8 ศอก ขุดลึก 4 ศอก เป็นราคาเงิน 8 บาท บ้าง 10 บาท บ้าง แลที่นั่นกลับคืนเป็นของเจ้าของที่ดินเดิม ถ้าดินปั้นหม้อก็

ใช้ดิน ตำบลดคลองบ้านแหลมใหญ่ ชุดมาเป็นแท่ง 4 เหลี่ยม ลำเรือพลู ยาว 3 วา 2 ศอก บรรทุกได้ 60 แท่ง 70 แท่ง แท่งหนึ่งมีน้ำหนักประมาณ 30 ชั่งเศษ เหมาลำหนึ่งราคา 5 บาท กับตำบลดวด เกาะบางพุด เป็นสินค้าเจริญด้วยเป็นที่กำเนิดแห่งทราย ย่อมเป็นที่ประชุมแลสาธารณประโยชน์ของพ่อค้าผู้มีความปรารถนา นับว่าเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ไม่ต้องลงทุนซื้อหาอะไร หาแต่เรือบรรทุกกับเสียค่าอากรเรือให้แก่นายอากรเรือโรงเรือนนั้น นอกนั้นก็มีความดำเอาเท่านั้น ปีนี้มีเรือพ่อค้าถึง 300 ลำ ลำหนึ่งบรรทุกได้ 300 400 800 กระบุงตามเรือใหญ่แลเล็ก ดวงเป็นถึง ลำหนึ่งได้ 9 11 15 ถึง 2 ถึงเป็นหนึ่งเกวียน เดือนหนึ่ง ลำหนึ่งบรรทุกได้ประมาณ 10 เที้ยว 8 เดือน รวม 24,000 เที้ยว ประมาณจำนวนเงินรายได้ 400,000 บาทเศษ เทียบกับ ปี ร.ศ 117 ไม่มีบาญชี เห็นด้วยเกล้าว่าการเสื่อมลงคงไม่มีกว่าปีนี้”

จากหนังสือรายงานฉบับนี้แสดงให้เห็นได้ว่า การผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อบางตะนาวศรี และบ้านเกาะเกร็ด มียอดการผลิตที่สูงมากตั้งแต่ พ.ศ. 2441 มาแล้ว ตั้งแต่เดือนเมษายน ถึงเดือนพฤศจิกายน ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) ระยะเวลาเพียง 8 เดือน ยอดจำนวนหม้อดินเผาที่ผลิตมีมากประมาณถึง 274,000 ใบ และโถ่งดินเผาที่ผลิตได้มีมากถึงประมาณ 168,000 ใบ ซึ่งเป็นจำนวนมาก (ในขณะนั้นสมัยรัชกาลที่ 5 การกำหนดขึ้นศักราชใหม่ เริ่มขึ้นปีใหม่ในเดือนเมษายน) และการทำเครื่องปั้นดินเผายังทำให้เกิดมีการซื้อขายดิน และทรายอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญตั้งแต่การทำอิฐสำหรับก่อเตาเผา ทำเครื่องปั้นชนิดต่าง ๆ รวมไปถึงการตัดและค้าขายฟันที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงเวลาเผาเครื่องปั้น

ด้วยเหตุนี้เองเครื่องปั้นดินเผาถนนทบุรีจึงได้เป็นตราสัญลักษณ์ของจังหวัดนนทบุรี ในรายงานกิจการประจำปีจังหวัดนนทบุรี พ.ศ. 2504 ระบุว่า “ดวงตราเครื่องหมายจังหวัดนนทบุรี เป็นรูปหม้อน้ำลายงาม เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมมาแต่โบราณ ที่ขึ้นชื่อของจังหวัดนนทบุรี”

การค้าขายเครื่องปั้นดินเผาของบ้านเกาะเกร็ดมีทั้งที่เรือมอญจากสามโคก ปทุมธานี มารับซื้อไปขายและที่ผู้ปั้นจากเกาะเกร็ดล่องเรือไปขายเองยามว่างเว้นจากงานปั้นแล้ว การค้าขายในสมัยนั้นมีทั้งการซื้อขายเป็นเงินและการแลกเปลี่ยนเป็นของอื่นแล้วแต่จะตกลงกัน ส่วนใหญ่เป็นการแลกข้าวเปลือกมาใช้กินในครัวเรือน

อาจกล่าวได้ว่าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ดเป็นที่นิยมของผู้คนทั่วไปอย่างแพร่หลายทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดจึงได้ครองตลาดมาได้กว้างขวางในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย คือ

ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี นครสวรรค์ พิจิตร กำแพงเพชร
สุโขทัย พิษณุโลกและอุตรดิตถ์

ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรีและ
ชัยนาท

ภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรีและชลบุรี

การขนส่งเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านเกาะเกร็ดไปจำหน่ายในจังหวัดต่าง ๆ แต่เดิมใช้
เรือเป็นพาหนะหลัก แม่น้ำจึงเป็นเส้นทางหลักในการขนส่งเครื่องปั้นดินเผาไปจำหน่ายในชุมชน
ตามจังหวัดต่าง ๆ ที่มีแม่น้ำไหลผ่านแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ เส้นทางสำคัญในการค้าเครื่องปั้น
บ้านเกาะเกร็ด

แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลลงมาจากจังหวัดนครสวรรค์ ผ่านจังหวัด
ชัยนาท สิงห์บุรี พระนครศรีอยุธยาล้วนเป็นแหล่งชุมชนใหญ่ ๆ กระจายอยู่ตลอดสองฝั่งของ
เจ้าพระยา ชุมชนเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญของการค้าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ด

จังหวัดนครสวรรค์เป็นชุมทางการค้าขายทางเรือของผู้ค้าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะ
เกร็ด มีเรือมอญนำเครื่องปั้นดินเผาบรรทุกเรือมาขายตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนล่างปี
ละ 2 ครั้ง ผู้คนในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนล่าง มีจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร อุทัยธานี
พิษณุโลก อุตรดิตถ์ กำแพงเพชรและสุโขทัย ต้องรอเรือมอญนำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ด
ขึ้นมาขายจึงจะได้ใ้โอง่างไว้ใช้ในบ้าน ช่างปั้นบ้านมอญเกาะเกร็ดกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งจึงได้ขึ้นไป
ตั้งโรงปั้นโอง่างที่จังหวัดนครสวรรค์

ช่างปั้นบ้านมอญเกาะเกร็ดดังกล่าวได้นำเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านเกาะเกร็ด ขึ้นไป
จำหน่ายที่ภาคเหนือตอนล่าง จึงรู้จักและคุ้นเคยกับผู้คนและภูมิประเทศของภาคเหนือตอนล่างได้
ดี ได้เห็นว่าจังหวัดนครสวรรค์เป็นชุมทางการค้าทางเรือและมีดินที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาได้ จึงได้
ไปตั้งโรงปั้นทำเครื่องปั้นดินเผาที่จังหวัดนครสวรรค์

ประมาณ พ.ศ. 2440 ช่างปั้นบ้านมอญเกาะเกร็ด 7 ครอบครัวได้เริ่มไปตั้งโรงปั้น
เครื่องปั้นดินเผาที่ใกล้เกาะกวน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์เป็นแห่งแรก แต่บริเวณนั้นเป็นที่
ลุ่มและดินมีคุณภาพต่ำมีทรายปนมากไม่เหมาะแก่การทำเครื่องปั้นดินเผา จึงได้ย้ายมาตั้งโรงปั้น
ที่ไต้บ่างแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ แต่สถานที่นี้จำกัดเพราะมีผู้อื่นจับจองที่ดินไว้ก่อน
จึงได้ย้ายไปตั้งโรงปั้นที่เป็นบ้านมอญนครสวรรค์ในปัจจุบันนี้ (พิศาล บุญปลูก, 2555) สถานที่ตั้ง
โรงปั้นที่บ้านมอญนครสวรรค์อยู่ริมแม่น้ำปิง ด้านหลังหมู่บ้านมีหนองน้ำขนาดใหญ่ ดินตามขอบ
หนองน้ำเหมาะแก่การใช้ทำเครื่องปั้นดินเผามาก สถานที่บ้านมอญนครสวรรค์จึงเป็นที่ตั้งของ

หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของภาคเหนือ ตั้งอยู่บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญนครสวรรค์เมื่อเริ่มแรกผลิต เป็นเครื่องปั้นประเภทโอ่งน้ำ ขนาดไม่ใหญ่ เป็นสินค้าที่ขายดีและสามารถบรรทุกได้สะดวกทั้งทางเรือและเกวียน นอกจากนั้น กระปุกหรือหม้อใส่น้ำตาลเป็นสินค้าที่ยอดจำหน่ายสูง เนื่องจากมีโรงงานน้ำตาลตั้งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน โรงงานน้ำตาลต้องใช้เครื่องปั้นดินเผาบรรจุน้ำตาลอ้อยเพื่อจำหน่ายต่อไป วิธีการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญนครสวรรค์เริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน การขึ้นรูปและการเผาใช้วิธีการเช่นเดียวกับที่บ้านเกาะเกร็ด กล่าวคือมีการใช้ควายย่ำดิน การทำขดดินสำหรับขึ้นรูป การก่อเตาเผา การเผาเครื่องปั้นดินเผาเป็นวิธีการที่เหมือนกับช่างปั้นบ้านเกาะเกร็ด

ประมาณ พ.ศ.2490 จำปา ศิริวรรณ ช่างปั้นจากบ้านเกาะเกร็ดได้มาแนะนำการปั้นโอ่งขนาดใหญ่และการก่อเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาให้แก่ช่างปั้นที่บ้านมอญนครสวรรค์ ช่างปั้นบ้านมอญนครสวรรค์ ได้พัฒนางานผลิตเครื่องปั้นดินเผาจนสามารถปั้นโอ่งน้ำขนาดใหญ่เช่นเดียวกับช่างปั้นบ้านเกาะเกร็ด นางสง ทาทิพย์ เป็นช่างปั้นที่มีฝีมือดีสามารถปั้นโอ่งแบบโอ่งบ้านเกาะเกร็ดได้ นอกจากนั้นนายจำปาได้แนะนำให้แต่งโอ่งน้ำขนาดเล็กให้สวยงามด้วยการแต่งให้เป็นพู่ จนเป็นเอกลักษณ์ของโอ่งน้ำบ้านมอญนครสวรรค์

ปัจจุบันบ้านมอญนครสวรรค์ เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศไทย เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญนครสวรรค์ได้ผลิตขึ้นเพื่อเป็นสินค้าส่งออกด้วย มีผู้เข้ามาสั่งซื้อและให้ปั้นตามแบบที่ผู้ซื้อออกแบบให้และนำไปจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งในยุโรป เอเชียและออสเตรเลีย ส่วนตลาดภายในประเทศที่เป็นแหล่งใหญ่คือกรุงเทพฯ และปริมณฑล ภาคเหนือและภาคตะวันออก ภาคใต้ที่จังหวัดภูเก็ต

ในแต่ละวันจะมีรถบรรทุกเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านมอญนครสวรรค์เป็นร้อยคันที่บรรทุกเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านมอญนครสวรรค์ ไปส่งยังแหล่งรับซื้อเครื่องปั้นดินเผาทั้งในจังหวัดต่าง ๆ ภายในประเทศและทั้งที่นำไปส่งจำหน่ายยังต่างประเทศ เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญนครสวรรค์จำนวนมากมาจากการผลิตกันทั่วทั้งหมู่บ้านมีทั้งผู้ผลิตหน้าเก่าและหน้าใหม่ที่เพิ่มขึ้น ทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญนครสวรรค์ได้รับการยกย่องให้เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) แห่งหนึ่งของประเทศ

สรุปพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อความเข้าใจในวิถีชีวิต รูปแบบภูมิปัญญา และการจัดการของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 4 ชุมชน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน มี 3 ชุมชนเป็นชาวมอญ คือ ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ชุมชนบ้าน

คลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และชุมชนบ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนแหล่งเตาเผาโบราณแม่บ้านน้อย บ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า เป็นช่างเครื่องปั้นดินเผาชาวเชื้อสายจีน และช่างปั้นที่อพยพย้ายถิ่นจากช่วงสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี

ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 4 ชุมชน มีการทำเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ. 1914 -1921 ซึ่งเป็นช่วงคาบเกี่ยวกับสมัยอาณาจักรสุโขทัย มีการยกทัพตีหัวเมืองกวาดต้อนผู้คนมารวมอยู่บริเวณแหล่งที่ราบลุ่มแม่น้ำน้อย ในเขตเมืองแพรกขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาการพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์ของชาวช่างปั้นลุ่มแม่น้ำน้อย สรุปที่มาได้ 3 แนวทางคือ 1) เป็นกลุ่มช่างปั้นที่ถูกกวาดต้อนจากการทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหัวเมืองลุ่มอาณาจักรสุโขทัย 2) เป็นกลุ่มช่างปั้นดินเผาที่อพยพมาจากสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี เพื่อหาแหล่งทำกินใหม่ 3) เป็นกลุ่มช่างปั้นที่ติดตามเจ้านครอินทร์มาจากเมืองจีน ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ในปี พ.ศ.1920 โดยราชทูตนำพาช่างเครื่องปั้นดินเผาชาวจีน มาทำเครื่องปั้นดินเผาที่ริมแม่น้ำน้อยในจังหวัดสิงห์บุรี เป็นการกระทำเช่นเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นช่วงสมัยราชวงศ์หมิงของจีนที่มีความเจริญรุ่งเรืองด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาปอร์สเลน ใช้เทคโนโลยีและเผาที่อุณหภูมิสูง สีขาว โปร่งแสง เนื้อผลิตภัณฑ์แกร่ง แต่การทำเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาแม่บ้านน้อยไม่สามารถทำปอร์สเลนได้ ทำได้แต่สโตนแวร์เท่านั้นเพราะวัตถุดิบที่มีอยู่ในลุ่มแม่น้ำน้อยไม่บริสุทธิ์พอ และเนื้อดินปั้นมีความทนไฟไม่สูงพอทำได้เฉพาะ สโตนแวร์และเอิร์ทเทนแวร์

ลำแม่น้ำน้อยในจังหวัดสิงห์บุรี เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดินดีเหมาะสมควรสำหรับทำเครื่องปั้นดินเผา ป่าไม้ดีมีเชื้อเพลิงในการเผาอุดมสมบูรณ์ น้ำดีมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำสะดวก ความอุดมสมบูรณ์ด้านพืชพันธุ์ธัญญาหาร จากการค้นพบมีเตาเผาขนาดเล็ก-ใหญ่จำนวนมากกว่า 200 เตา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดเตาเผาใหญ่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบแหล่งเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย มีขนาดกว้าง 5.6 เมตร ยาว 14.5 เมตร ปล่อยเตามีเส้นผ่านศูนย์กลาง 2.8 เมตร ผลิตไหสีหูใช้สำหรับบรรจุสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศ ท่อดินเผาลักษณะเดียวกันกับท่อน้ำประปาดินเผาที่พระราชวังนารายณ์ และผลิตภาชนะดินเผาที่ใช้ในครัวเรือนและต้องลั่นสุดลงเมื่อเสียดกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าครั้งที่ 2 (พ.ศ.2310) นับว่าชุมชนช่างปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำน้อยมีอายุการทำอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาประมาณราว 400 ปี (เทิดศักดิ์ บุญงาม, 2558: สัมภาษณ์), (โกมล รักษ์วงศ์, 2538: 12-15), (ประภัสสร เสวิกุล, 2548: 32)

ต่อมาในช่วงสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชาวมอญที่ได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในเมืองไทยและอีกหลายระลอกในช่วงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 4 ได้รับพระราชทานที่ดินทำกินให้แก่แรกอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนตามที่ราบลุ่มริมแม่น้ำภาคกลาง ได้แก่ ปทุมธานี อยุธยา อ่างทอง นนทบุรี ส่วนหนึ่งมีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ทำอิฐมอญ โดยเฉพาะชุมชนที่เกาะเกร็ด ช่างปั้นมีฝีมือทำเครื่องปั้นดินเผาแกะสลักลายวิจิตรงดงามเป็นพิเศษ ใช้เป็นเครื่องบรรณาการสำหรับ ผู้ใหญ่ ชุนนางในราชสำนัก เกิดการค้าขายเครื่องปั้นดินเผาทางเรือกับชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งสาย ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำป่าสักมีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นวงกว้างสินค้าภาชนะดินเผาได้รับความนิยมเป็นที่ต้องการทั่วทุกภูมิภาค ประกอบกับการขยายตัวของชุมชน พ่อค้ามอญปากเกร็ดและสามโคกได้เดินเรือขึ้นเหนือตามลำน้ำเจ้าพระยาไปขายเครื่องปั้นดินเผาถึงจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อสินค้าหมดจุดเรือพักอาศัยอยู่ริมน้ำเจ้าพระยาพบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากร ดินมีคุณภาพดีเหมาะกับการทำเครื่องปั้นดินเผา ช่างปั้นชาวมอญที่เกาะเกร็ดจึงได้ชวนพรรคพวกจำนวน 4 ครอบครัว ได้แก่ ตระกูลช่างปั้นตระกูลเลี้ยงสุขตระกูลแก้วสุทธิ และตระกูลเรื่องบุญ มาตั้งบ้านเรือนทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผานั้นคือชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นรุ่นที่ 4 ระยะเวลากว่า 200 ปี (เป่า เลี้ยงสุข, 2558: สัมภาษณ์), (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2555), (พิศาล บุญปลูก, 2555: 112)

ภาพประกอบ 3 ภาพแสดงที่ตั้งชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2559). วาดภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชุมชนและการดำรงชีพ

แนวคิดและความหมายของวิถีชุมชน วิถีชุมชน ประกอบด้วยคำว่า วิถี (วิ-ถี) หมายถึง สาย แนว ทาง ถนน มักใช้ประกอบกับคำอื่น เช่น วิถีทาง วิถีชีวิต บาทวิถี, วิถีชีวิต (วิ-ถี-ชี-วิต) น. หมายถึง ทางดำเนินชีวิต เช่น วิถีชีวิตชาวบ้าน, วิถีทาง น. ทาง เช่น ต้องใช้ความพยายามทุกวิถีทางจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ชุมชน น. หมายถึง หมู่ชน กลุ่มชนที่มาอยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ที่มีคนอาศัยอยู่มาก (ราชบัณฑิตยสถาน. 2554.)

สภาพการชุมชนสามารถแบ่งได้หลายลักษณะรูปแบบ อันได้แก่ สภาพการเมืองการปกครอง (รัฐศาสตร์) เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ลักษณะอาชีพการงาน (เศรษฐศาสตร์) เช่น ชาวนาชาวไร่ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม ข้าราชการ หัตถกรรม สถาปัตยกรรม (ภูมิศาสตร์) เช่น ภาคกลาง ภาคใต้ เขตร้อน เขตหนาว ชุมชนชาวตะวันออก ชาวตะวันตก ชาวเอเชีย ชาวเขา ชาวเล ชาวนา เขตพื้นที่ เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ชุมชนลุ่มแม่น้ำ สภาพพิเศษอื่น ๆ เผ่าพันธุ์ (มานุษยศาสตร์) เช่น คนไทยเชื้อสายจีน คนญี่ปุ่น คนจีน ชุมชนชาวมอญ ชุมชนชาวไทยลื้อ ตามคติความเชื่อ (สังคมศาสตร์) ชุมชนชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิม ชาวคริสต์ ชาวอิสลาม และสุดท้ายตามประวัติศาสตร์ ชาวบ้านครัว ชาวหัวเขา

พวงเพชร สุรัตน์กุล (2542: 50-54) ได้กล่าวถึง วิถีชีวิตชุมชน เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม หมายถึง วัฒนธรรมในทางสังคมศาสตร์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งกำหนด พฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆ ที่มนุษย์กระทำ วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์กัน ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม สังคมหนึ่งหรือชุมชนหนึ่งๆ จะต้องมีวิถีการดำเนินชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม วิถีชีวิตจึงเป็นเสมือน เอกลักษณ์หรือตราประจำสังคม ซึ่งมีความแตกต่างกันไปทั้งสิ้นขึ้นอยู่กับเหตุดังนี้

1) ความคิดเห็นและการมองโลกต่างกัน ความคิดเห็นและการมองโลกต่างกันจะทำให้วิถีชีวิตแตกต่างกันไป ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่ามนุษย์ทุกแห่ง ของโลกต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ความเชื่อ ศาสนา การปกครอง เศรษฐกิจ การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนคบเพื่อน เหมือน ๆ กัน แต่รูปแบบของสิ่งเหล่านี้จะแตกต่างกันไปตามความคิดเห็นและค่านิยมของแต่ละสังคม

2) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ต่างกัน วิชชุตตา ให้เจริญ (2552) กล่าวว่า สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ต่างกันทำให้พบปัญหาแตกต่างกัน เช่น มนุษย์ที่อยู่ในเขตหนาวต้องพบปัญหาต่างกับมนุษย์ที่อยู่ในเขตร้อน มนุษย์ที่อยู่บนภูเขาย่อมมีปัญหาต่างจากมนุษย์ ที่อยู่ในที่ลุ่ม ด้วยเหตุนี้แต่ละสังคมจึงต้องคิดหาวิธีการแก้ปัญหาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ในบางกรณีจะ พบว่ามนุษย์ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่คล้ายกัน แต่มีวิถีชีวิตต่างกัน ที่เป็นเช่นนี้อธิบายได้ว่าการที่วิถีชีวิตจะมีลักษณะอย่างไรมัน นอกจากจะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ความคิดเห็น การมองโลกแล้วยังขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่มาของแต่ละสังคม ซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการกำหนดลักษณะของวิถีชีวิตดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (มปป.) ได้กล่าวถึง วิถีชีวิตของชุมชน ว่าเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของสมาชิกส่วนใหญ่ในแต่ละชุมชนที่พิจารณาได้จาก

1) บทบาทที่สมาชิกแสดงออกมาตามหน้าที่และความรับผิดชอบ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สถาบัน องค์กร และชุมชน โดยที่แต่ละปัจเจกอาจมีหลายบทบาทเมื่อทำหน้าที่อยู่ต่างสถานที่และเวลา หรือแม้แต่เวลาและ สถานที่เดียวกัน

2) โครงสร้างและหน้าที่ของสมาชิก ที่ยอมเป็นไปตามความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและระหว่างสถาบัน องค์กร และชุมชน ที่จะมีเป้าหมายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แต่เมื่อชุมชนใด มีผลประโยชน์เหลือมซ้อนกันในเรื่อง ได้เปรียบเสียเปรียบกัน สถานการณ์ย่อมเปลี่ยนแปลงไปในทางลบได้ถ้าปราศจากการประนีประนอมกัน และอาจ ส่งผลกระทบต่อการทำลาย โครงสร้างและหน้าที่ของอีกชุมชนหนึ่งที่ไม่สามารถปกป้องตนเองได้

3) การกำหนดเงื่อนไขของความสัมพันธ์ ในลักษณะเครือญาติ เพื่อน เครือข่าย คู่ค้าขาย ผู้มีส่วนได้ส่วน เสียในผลประโยชน์ร่วมกัน หรือคู่แข่งกัน

4) การกำหนดข้อตกลง กฎเกณฑ์ทางสังคมที่อาจพัฒนาขึ้นเป็นระเบียบ บรรทัดฐานทางสังคม ประเพณี และกฎหมายที่มีบังคับ

5) มีการสร้างกลไกทางสังคม เป็นข้อบังคับใช้กฎที่มีพลังและอำนาจบังคับใช้ กฎเกณฑ์ดังกล่าว ในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม กลไกทางสังคมที่มีอำนาจและเป็นพลังของตัวแทนของ สมาชิก สถาบัน องค์กร และชุมชน ทั้งประเภทที่มีขอบเขตการบังคับใช้ที่มีวงกว้างแตกต่างกัน ตามอำนาจที่หนุน หลังกลไกนั้น ๆ ทั้งอำนาจที่น่าเชื่อถืออย่างเป็นทางการ หรืออำนาจที่นอกเหนือการควบคุมทางธรรมชาติ (Super Natural Power)

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ ยังกล่าวต่ออีกว่า เนื้อหาแห่งวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนย่อมแตกต่างกัน แต่ที่เหมือนกันคือการทำหน้าที่ของกลไกทางสังคม ที่แฝงไปด้วยความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติที่พัฒนาขึ้นเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติ ส่วนข้อห้าม (Taboo) และกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติก็กลายเป็นบรรทัดฐาน (Norms) ที่ถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น นิทานปรัมปรา การละเล่น ละคร เพลงพื้นบ้าน ลิเก ซอ จ้อย (ออกเสียงทางภาคเหนือเป็น จ้อย) ลำตัด จิ้ว และอาจมีสัญลักษณ์ แทนตัวอักษร แต่สะท้อนความเชื่อหรือข้อห้ามได้ชัดเจน โดยอาจอาศัยความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ มาเป็นกลไกในการควบคุมความประพฤติ ชุมชนย่อมมีวิธีการจัดการความรู้ด้วยตนเอง ความรู้ระดับชุมชน มักเรียกกันว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อาจจำแนกได้หลายสาขาตามประเภทขององค์ความรู้ ซึ่งเนื้อหาขององค์ความรู้คือ ความเป็นธรรมชาติ หรือธรรมชาติวิทยา ย่อมขึ้นกับบริบทและมิติที่พิจารณากัน อย่างไรก็ตาม ทุกองค์ความรู้ย่อมมีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งวิถีชุมชนต้องพึ่งพาความเชื่อมโยงเหล่านี้ด้วยความเข้าใจที่ปราศจากความเย่อหยิ่ง แต่เอื้ออาทรกัน

ดังนั้น ความหมายและองค์ประกอบรวมของวิถีชุมชน จึงหมายถึงและมีสภาพการของ (1) กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทางลักษณะภูมิศาสตร์หรือพื้นที่ทางการปกครอง (2) มีวิถีชีวิตโดยรวมมีการประกอบอาชีพ การเมืองการปกครอง บริหารจัดการชุมชนเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการอยู่ร่วมกัน มีส่วนร่วมมีส่วนร่วมใจเอื้อเพื่อสามัคคีมีน้ำใจต่อกัน (3) มีองค์กรในชุมชนทั้งหน่วยงานภาคเอกชน ภาครัฐ ประชาสังคมของชุมชน กลไกทางสังคม (4) มีทรัพยากรในชุมชนทั้งทรัพยากรธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา เช่น ถนน ไฟฟ้า เชื้อเพลิง เป็นต้น (5) ภูมิปัญญาทุนทางสังคม ขนบ จารีต ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน (6) ปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก เชิงบวกและเชิงลบ เช่น มีสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา มีบ่อนการพนัน กระแสวัตถุนิยม โครงสร้างทางสังคม ชุมชนที่มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ คณะกรรมการกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน หมู่บ้าน

แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพของชุมชน วิถีชีวิต หรือ การดำรงชีพ หรือกระบวนการยังชีพของมนุษย์ ประกอบได้ด้วยรากฐานที่สำคัญสองประการ คือ องค์ประกอบทางกายภาพ (ทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยี) และองค์ประกอบทางสังคม กล่าวคือ การยังชีพของมนุษย์ได้พึ่งพาธรรมชาติและเพื่อนพ้องของเขา การแลกเปลี่ยนระหว่างกันของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคมของมนุษย์ตราบเท่าที่สิ่งเหล่านี้ได้เอื้ออำนวยเขาด้วยวิถีทางเชิงวัตถุที่ตอบสนองความต้องการที่พึงพอใจ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554: 27)

ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554: 12-15) ได้กล่าวถึง การดำรงชีพ ว่า ประสิทธิภาพ การดำรงชีพนั้น แท้ที่จริงแล้วมาจากความสามารถหรือไม่สามารถที่จะเข้าถึง ทุน ทรัพยากร ตลอดจนการมีสิทธิ หรือไม่มีสิทธิ ในการเป็นเจ้าของและการจัดการทรัพยากรของครัวเรือน ความสามารถหรือไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสถานภาพของทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ ที่เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอยู่รอดของการดำเนินชีวิต ในขณะที่เดียวกันการปรับตัวของครัวเรือนก็ไม่ได้จำกัด อยู่ในแนวทางการสร้างรายได้ในรูปตัวเงินเพียงอย่างเดียว หากแต่เน้นการสร้างหลากหลาย ในการดำรงชีพ เพื่อรักษาความกินดีอยู่ดีของครัวเรือน ที่อาจผสมผสานยุทธวิธีต่าง ๆ ทั้งในและ นอกเข้าด้วยกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมในการดำรงอาชีพและความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนกับครัวเรือน อื่น ๆ เป็นต้น เช่น เกษตรกรมีอาชีพทำการเกษตร ปลูกไร่ ปลูกสวน แต่ก็อาจจะมีการสร้างรายได้เสริม จากการทำกิจกรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากการเกษตร

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ ประกอบด้วยคำว่า อัต (อัต-ตะ) ซึ่งหมายถึง ตน หรือ ตัวเอง กับ ลักษณะ ซึ่งหมายถึง สมบัติเฉพาะตัว คำว่า อัตลักษณ์ ตรงกับ คำภาษาอังกฤษ ว่า Identity หมายถึง ผลรวมของลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จักหรือจำ ได้ เช่น นักร้องกลุ่มนี้มีอัตลักษณ์ทางด้านเสียงที่เด่นมาก ใครได้ยินก็จำได้ทันทีที่สังคมแต่ละสังคม มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง โลกาภิวัตน์ทำให้อัตลักษณ์ของสังคมไทยเปลี่ยนไป

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2547: 32-33) ได้กล่าวถึงความหมายของอัตลักษณ์ว่า อัตลักษณ์ (identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินคือ identities เดิมใช้คำว่า idem ซึ่งมีความหมายว่า เหมือนกัน (the same) อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานภาษาอังกฤษแล้วอัตลักษณ์มีความหมายสองนัย ยะด้วยกันคือ ความหมายเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไปนั่นคือ การตีความความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์และการเปรียบเทียบกันระหว่างคน หรือสิ่งของในสองแง่มุมมองคือความคล้ายคลึงและความแตกต่างนอกจากนั้นแล้วยังชี้ให้เห็นว่า (อัตลักษณ์มิใช่เป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วในตัวของมันเอง หรือกำเนิดขึ้นมาพร้อมคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะความเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ “อัตลักษณ์ ถูกสร้างขึ้นโดย กระบวนการทางสังคม ครั้นเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความคงที่ปรับเปลี่ยนหรือแม้กระทั่ง เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลักกล่าวโดยอีกนัยหนึ่งอัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ที่เราเป็นใครและคนอื่นเป็นใครนั่นคือ เป็นการก่อรูป ขึ้นและดำรงอยู่ที่เรารับรู้เกี่ยวกับตัวเราเองอย่างไรและคนอื่นรับรู้เราอย่างไร โดยมีกระบวนการ ทางสังคมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคม

ที่มีต่อคนหรือกลุ่มอื่นด้วย” แคทริน วูดวาร์ด ได้กล่าวไว้ว่าอัตลักษณ์คือสิ่งที่ทำให้เราับรู้ตนเองว่าเราคือใครและเราดำเนินความสัมพันธ์กับคนอื่นตลอดจนโลกที่แวดล้อมตัวเราอยู่อย่างไร อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่กำหนดทางเดินให้กับเราเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าใครเป็นพวกเดียวกับเราและใครที่แตกต่างจากเราส่วนใหญ่แล้ว

ในทางสังคมวิทยาของว่าเมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในสังคมก็มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการกระทำทางสังคมระหว่างกัน (social interaction) โดยพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) ซึ่งขึ้นอยู่กับทัศนคติทางสังคม (social norms) ตามโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ การกระทำระหว่างกันทางสังคมทำให้บุคคลมีบทบาทตามสถานการณ์ที่ตนสัมพันธ์อยู่แต่ในปัจจุบันความหมายได้แปรเปลี่ยนไปแนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับวิธีการมองโลก การเข้าถึงความจริงของสิ่งต่างๆรวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็นแก่นแกนของปัจเจกบุคคลวิถีคิดในกระแสหรือถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติแก่นแกนของปัจเจกภาพความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของ การนิยามความหมายซึ่งสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของอัตลักษณ์ เป็นมโนทัศน์ที่คาบเกี่ยวสัมพันธ์กับวิชาหลายแขนงทางด้านสังคมศาสตร์ทั้งสังคมวิทยา มานุษยวิทยาจิตวิทยา และปรัชญาอัตลักษณ์มีความสำคัญเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นบริบทเชื่อมต่อระหว่างทั้งสองไว้ในด้านหนึ่งอัตลักษณ์คือความเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546: 1-5)

คำว่าอัตลักษณ์มีความหมายที่ครอบคลุมตั้งแต่เรื่องของเชื้อชาติเพศสีผิวโดยที่ปัจจุบันเราพบความเปลี่ยนแปลงและความไม่ชัดเจนของการแสดงอัตลักษณ์ในหลายๆกลุ่มชนเนื่องจากอิทธิพลของการพัฒนาและการเปิดรับอารยธรรมของชนเผ่าที่มองว่าตนเองเป็นผู้มีอารยธรรมเหนือกว่าดังนั้นการพยายามเปลี่ยนแปลงโดยไม่เข้าใจที่มาของรูปแบบวัฒนธรรมนั้นย่อมทำให้ผู้รับเอาวัฒนธรรมมาตีความหมายที่ผิดแปลกออกไปการดูถูกทางวัฒนธรรมหรือการเหยียดสีผิวการเหยียดชนชั้นจึงเป็นสิ่งที่ตามมา

อัตลักษณ์ถูกกำหนดโดยความแตกต่างซึ่งอาจมองเห็นได้ในลักษณะของการแบ่งแยกออกจากกัน เช่น อัตลักษณ์ในรูปแบบของความแตกต่างระหว่างชนชาติหรือความขัดแย้งด้านความเชื่อเป็นต้นโดยมากแล้ว อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของสิ่งตรงกันข้ามเช่นคนผิวขาว-คนผิวสีความปกติ-ความเป็ยเบนจากปกติและผู้ชาย-ผู้หญิงนอกจากนี้คำว่า อัตลักษณ์ นั้นเป็นหน่วยเล็กๆในการศึกษาทางสังคมวิทยาซึ่งเชื่อมโยงเรื่องของทัศนคติที่มีต่อตัวตนหรือเอกลักษณ์เป็นความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมอันเกิดจากบทบาทของบุคคลนั้น

ทฤษฎีอัตลักษณ์ได้ตั้งข้อโต้แย้งกันว่าตัวตนคือการรวมตัวกันของอัตลักษณ์ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของลักษณะเฉพาะของบทบาทเช่นเดียวกับกรที่เราตอบคำถามตัวเองว่าตัวฉันคือใครแล้วเราก็ได้คำตอบว่าฉันเป็นพ่อฉันเป็นแม่ซึ่งคำตอบเหล่านี้ก็ เชื่อมโยงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลนั่นเอง

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์ ทฤษฎีอัตลักษณ์เริ่มต้นขึ้นในช่วงปีค.ศ. 1950-1960 โดยนักปรัชญา 3 ท่านคือเจ.เจ.ซี. สมาร์ท, ยู.ที. เฟลสและเฮอริเบิร์ตเฟิกล์ (J.J.C. Smart, U.T. Place and Herbert Feigl) ทฤษฎีนี้อาศัยกรอบการคิดในช่วงศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาแต่เน้นไปที่การวิจัยสมัยใหม่ที่มองระบบการทำงานของสมอง (Brain function) ซึ่งแบ่งหน้าที่ออกเป็นสองส่วนอีกทั้งเป็นการมองว่าสมองแต่ละส่วนทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปเช่นสมองส่วนที่ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บปวดเกิดจากสมองส่วนกลางและเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบจากแนวคิดดังกล่าวจึงเกิดประโยคที่ว่าสมองคือจิตใจ (Your mind is your brain) นั่นคือที่มาของแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ Trait คือลักษณะโดดเด่นบางประการในบุคลิกภาพของมนุษย์ที่ถูกดึงออกมาจัดให้เป็นลักษณะเฉพาะตัวที่มีแบบแผนแม้มนุษย์แต่ละคนมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่างกันออกไปมากมาย แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่ยากเปลี่ยนแปลงและเกิดซ้ำ Trait เป็นโครงสร้างภายในบุคลิกภาพที่สร้างแบบแผนความโน้มเอียงอย่างใดอย่างหนึ่งในการสนองตอบต่อโลกข้างนอกการเชื่อมโยงปัจเจกเข้ากับอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมนั้น เดอร์ไคม์เห็นว่าพลังที่สำคัญคือพลังของพิธีกรรมซึ่งปัจเจกร่วมกันสร้างและผลิตซ้ำ สัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ร่วมของสังคมเขาให้ความสำคัญกับพลังของพิธีกรรมทั้งแง่มุมการเสนอเนื้อหาสาระ (Cognitive aspect) และแง่มุมของพลังทางอารมณ์ (Emotive aspect) พิธีกรรมคือภาษาสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการปลุกเร้าอารมณ์ผู้เข้าร่วมที่จุ่มตนเองลงในบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน"ความเป็นชุมชน" จึงเป็นเรื่องของความเป็นตัวตนหรือบางคนอาจเรียกว่า "อัตลักษณ์" (Identity) ซึ่งความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในหลายรูปลักษณะที่มีความหมายเพราะเป็นความพยายามบอกคนอื่นให้รู้ว่า "ฉันเป็นใคร" ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิ นั่นคือได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์, 2544: 21)

การพัฒนาทฤษฎีอัตลักษณ์ขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิดตามบริบททางสังคมวิทยาบนพื้นฐานทัศน์ภาพโครงสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม (structural symbolic - interactionist perspective) โดยมีวัตถุประสงค์ของ ทฤษฎีคือเพื่ออธิบายพฤติกรรมทางเลือกแสดงบทบาท (explanation of role choice behavior) ซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ระหว่างสังคม

(society) และตัวตน (self) ของบุคคลโดยมีโครงสร้างทางสังคม (social structure) และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) เป็นตัวกำหนดหรือควบคุมการแสดงพฤติกรรมของบุคคลทฤษฎีนี้อาศัยข้อตกลงเบื้องต้น (assumptions or premises) ตามกรอบแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม 4 ประการดังนี้

1. มนุษย์เป็นทั้งผู้กระทำและผู้ตอบสนองต่อการกระทำ
2. การกระทำและการตอบสนองขึ้นอยู่กับทำให้ความหมายหรือตีความสถานการณ์นั้นๆ
3. ความหมายที่บุคคลสร้างมโนภาพแห่งตนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นผู้กระทำหรือผู้ตอบสนองการกระทำ
4. มโนภาพแห่งตนขึ้นอยู่กับการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และการตอบสนองการกระทำที่คนอื่นมีต่อตน

จากข้อตกลงทั้ง 4 ประการดังกล่าวสามารถอธิบายพฤติกรรมทางสังคมได้ว่าสังคมเป็นตัวก่อให้เกิดตัวตนและตัวตนเป็นตัวก่อให้เกิดพฤติกรรมทางสังคม (social behavior) ในทำนองกลับกันพฤติกรรมทางสังคมส่งผลต่อตัวตนและสังคมส่วนตัวตนก็ส่งผลต่อสังคมด้วยเช่นกัน

แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม (symbolic interactionism) แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยมได้พัฒนาขึ้นตั้งแต่ ศตวรรษที่ 18 โดย นักปรัชญาชาวสก็อตท์ (อาทิ David Hume, Frances Hutcheson, Adam Smith, Adam Ferguson and others) พยายามที่อธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ในลักษณะวัตถุตามธรรมชาติที่สามารถศึกษาได้โดยเน้นการกระทำที่เป็นปกติประจำวันเพื่อพัฒนาเป็นหลักการแห่งพฤติกรรม นักปรัชญากลุ่มนี้ได้ให้ความสำคัญกับจิต (mind) และสังคม (society) ที่ทำให้มนุษย์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมองว่าพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาขึ้นอยู่กับจิตที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ต่อมากลุ่มนักปรัชญาชาวอเมริกัน (อาทิ William James, John Dewey, Charles Horton Cooley, George Herbert Mead and others) ได้พัฒนาแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยมที่ได้อธิบายพฤติกรรมเชิงสังคมโดยเน้นความสนใจในกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่งสิ่งสั่งสมเชิงพฤติกรรม (behavioral repertoire) อันเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนการจัดระเบียบทางสังคมที่กำลังดำเนินอยู่ดังนั้นในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลไม่เพียงแต่เฉพาะ การกระทำที่สังเกตได้เท่านั้นแต่ยังรวมถึง

พฤติกรรมภายในด้วย เช่น การคิด การตรวจสอบและการประเมินภายใต้ บริบททางสังคม (social context)

เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์รวมทั้งพฤติกรรมที่เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์อันประกอบด้วยจิตและ ตัวตน เกิดขึ้น มาจากการดัดแปลงและการปรับตนให้เข้ากับกิจกรรมทางสังคม โดยที่จิตเป็นการตอบสนองเชิงพฤติกรรมประเภทหนึ่ง (behavioral response) ซึ่งเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ กับคนอื่นในบริบททางสังคมตลอดจนเป็นความสามารถ เชิงพฤติกรรมที่ทำให้มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ในการเรียกชื่อวัตถุต่างๆ และทำการสวมบทบาท โดยใช้วัตถุต่างๆ เป็นตัวเราพฤติกรรม หักห้ามพฤติกรรมชักจูงทางเลือกพฤติกรรมโดยจินตนาการและเลือกวิถีการกระทำดังนั้นจิตจึงช่วยให้บุคคลสามารถร่วมมือ และประสานการกระทำซึ่งกันและกันได้ กระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดจิต เรียกว่า กระบวนการสื่อสารโดยท่าที (gestures) ของการตอบสนองต่อสิ่งเรอย่างมีความหมาย (meaning) ตัวตน หมายถึง ความสามารถในการมองเห็นตนเองที่เป็นวัตถุชนิดหนึ่ง โดยตัวตนพัฒนาขึ้นมาในบุคคลอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น มิติของตัวตนประกอบด้วยฉันในฐานะเป็นฝ่ายกระทำ (I) และ ฉันในฐานะเป็นฝ่ายถูกกระทำ (me) โดยที่ I เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกชนที่รวมเอาลักษณะนิสัยตามธรรมชาติและเป็นลักษณะส่วนตัวของบุคคลเช่น แรงขับต่างๆ ที่ทำให้บุคคลแสดงออกมาอย่างอิสระ ส่วน me เป็นตัวแทนเจตคติของคนอื่นและสังคมที่มีอิทธิพลต่อการตีความของบุคคลให้แสดงออกตามความคาดหวังของสังคม ตัวตนถูกพัฒนาตั้งแต่วัยทารกในขั้นการเล่น (play stage) โดยการสวมบทบาทบุคคลเฉพาะ (particular others) ต่อมาพัฒนาสูงขึ้น เกม (game stage) เพื่อสวมบทบาทบุคคลทั่วไป (generalized others) ส่วนคำว่า สังคม (society) เป็นเพียงคำเรียกการสวมบทบาทและการกระทำระหว่างกันทางสังคม (social interaction) ในรูปของ การสนทนาท่าที (conversation of gestures) และการใช้สัญลักษณ์นัยสำคัญ (symbolic significant) เช่น การไหว้ และการรับไหว้ เป็นต้น คำว่า สัญลักษณ์ (symbolic) จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความตกลงยอมรับร่วมกันในความเป็นตัวแทนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งบุคคลตอบสนองต่อสัญลักษณ์เสมือนเป็นตัวทำนายพฤติกรรมต่อไปทั้งที่เป็นพฤติกรรมของตนเองและพฤติกรรมของคนอื่น ผ่านกระบวนการสวมบทบาท (role-taking) ซึ่งเป็นกระบวนการคาดเดาการตอบสนองหรือได้ตอบของบุคคลอื่นที่อยู่ในการปฏิสัมพันธ์ การสวมบทบาทจึงเป็น ความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ นัยสำคัญจากแนวคิดดังกล่าวพอสรุปได้ว่า แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม เป็นแนวคิดพื้นฐานที่ใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลในสังคมโดยผ่านกระบวนการสวมบทบาทโดยการตีความสัญลักษณ์จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ทฤษฎีบทบาทซึ่งอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่ ในทางสังคมวิทยา เพื่อนำมาใช้เป็น

ฐานความคิดในการพัฒนาทฤษฎีอัตลักษณ์ว่า บุคคลในสังคมถูกกำหนดให้มีบทบาทตามตำแหน่งที่ตนครอบครองอยู่ซึ่งบุคคลอาจมีตำแหน่งเดียวหรือหลายตำแหน่ง ขณะเดียวกันบุคคลก็มีสิทธิ์ในการแสดงออกตามบทบาทของตน

สังคมประกอบด้วยปัจเจกชนจำนวนมากจึงจำเป็นต้องปรับตัวทางสังคม (social adaptation) และการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) การปรับตัวกระทำได้โดยการฝึกฝนอบรม เพื่อให้เกิดแบบแผนทางความคิดตามเงื่อนไขของสังคม โดยเฉพาะ แบบแผนของการกระทำระหว่างกันทางสังคม ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีการตอบสนองระหว่างกัน (reciprocal behavior) แบบแผนดังกล่าวเรียกว่าสถานภาพ (status) ส่วนสิทธิและหน้าที่ ที่ต้องแสดงตามสถานภาพเรียกว่าบทบาท (role) สถานภาพและบทบาททำให้บุคคลมี รูปแบบเฉพาะตน (individual form) การปรับตัวของบุคคลเพื่อให้สอดคล้องกับสถานภาพและบทบาทขึ้นอยู่กับหน้าที่ทางสังคม โดยบุคคลมีทั้งบทบาททั่วไป (general roles) เช่น บทบาททางเพศ ซึ่งเป็นบทบาทที่ติดตัวมา (achieved role) โดยที่กระบวนการได้มาซึ่งบทบาทถูกอธิบายได้ด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ คุณลักษณะ และแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดี (effective member) ของสังคม และของกลุ่มที่ต่างกันในภายในสังคมโดยทั้งกลุ่มและสังคมมีรูปแบบโครงสร้างที่ถูกจัดระเบียบโดยปทัสถาน (norms) ซึ่งทำให้บุคคลต้องปฏิบัติตามเพื่อให้หน่วยของสังคมทำหน้าที่อย่าง ต่อเนื่องในขณะเดียวกันบุคคลก็ซึมซับปทัสถานเข้าสู่บทบาทที่ตนแสดง ผ่านตัวแทนของการถ่ายทอดทางสังคมได้แก่ บิดามารดา พี่น้อง เพื่อนและครู นอกจากนี้การถ่ายทอดทางสังคมยังส่งผลให้บุคคลรับรู้ถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่เหมาะสม (adequate role performance) โดยบทบาทที่บุคคลแสดงออกเกิดจากการมีความคิดเกี่ยวกับตนเองที่เป็นลักษณะเฉพาะบุคคลที่เรียกว่า อัตลักษณ์

ระบบสัญลักษณ์ (symbolic systems) กับความหมาย (meaning) ต่างล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างหรือการผลิต (production) การบริโภค (consumption) การควบคุมจัดการ (regulation) การสร้างภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม (cultural representation) และอัตลักษณ์ของผู้คนสัญลักษณ์ หมายถึง เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ (sign) ที่เชื่อมโยงระหว่างความหมาย (meaning) กับเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์นั้นความเชื่อมโยงนี้เป็นสิ่งสร้างทางสังคม วัฒนธรรมมากกว่าที่เป็นการเชื่อมโยงตามธรรมชาติตัวอย่างเช่นไฟจราจรสีแดงหมายถึงหยุด นอกจากนั้นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายยังหมายถึงการเป็นภาพตัวแทนแบบอ้อมๆ (indirect representation) ของความหมายที่แฝงอยู่ตัวอย่างเช่นสัญลักษณ์ต่างๆของศาสนาและลัทธิความ

เชื่อต่างๆที่บ่งบอกความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระที่ศาสนาความเชื่อนั้นๆต้องการสื่อสารหนึ่ง สัญลักษณ์ถูกส่งออกมาในหลายรูปแบบเช่นเป็นเครื่องหมายรูปปนรูปเขียน (เห็นได้ด้วยตา) ภาษา ดนตรี (เสียง) และกิริยาทาทาง (body language) ในทางสังคมวิทยาจึงนิยามคำว่าอัตลักษณ์ (identity) หมายถึงการรู้คิดเกี่ยวกับตนเองของบุคคลในเรื่องของบทบาทและตำแหน่งในระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลอัตลักษณ์คือสิ่งที่บุคคลให้ความหมายทางสังคมที่คนซึ่งอยู่ใน บทบาทเดียวกันมีร่วมกัน (shared social meanings) อัตลักษณ์มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. อัตลักษณ์ต่างๆ เป็นผลผลิตทางสังคม (social products) กล่าวคือ อัตลักษณ์ถูกอุปและบำรุงรักษาผ่านกระบวนการทางสังคม 3 ประการคือ

1.1 การนิยาม (naming) หรือให้ความหมายเกี่ยวกับตัวตนตามการแบ่งประเภทต่างๆทางสังคม (locating the self in social categories) เช่นเพศอายุอาชีพ เป็นต้น

1.2 การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ตามการแบ่งประเภทต่างๆ ทางสังคม ตัวอย่างเช่นการที่นักเรียนไปปรึกษาด้านการเรียนกับครูแนะแนวทั้งสองฝ่ายแสดงออกตามอัตลักษณ์ทางสังคมของตนนักเรียนอาจแสดงความสุภาพเรียบร้อยในขณะที่ครูแนะแนวแสดงความสนใจตามบทบาทครูแนะแนว เป็นต้น

1.3 การแสดงตนโดยการประนีประนอมหรือยืนยันการให้ความหมายและการแสดงพฤติกรรมตามประเภทต่างๆทางสังคม เช่น การที่ครูแนะแนวแสดงออกตามอัตลักษณ์ของตนเมื่ออยู่ในโรงเรียนซึ่งต้องประนีประนอมบทบาทอื่นๆจากทางบ้านเพื่อมาแสดงบทบาทครูแนะแนวในโรงเรียน

2. อัตลักษณ์ต่างๆเป็นการให้ความหมายกับตนเอง (self - meaning) กล่าวคือ อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เราได้มาจากการเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งและอัตลักษณ์เกิดขึ้นบนพื้นฐานความคลาคลึงและความแตกต่างของบทบาทเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทอื่นๆ เช่น ในขณะที่ครูแนะแนวปฏิบัติงานให้การปรึกษาแก่นักเรียนครูแนะแนวแสดงอัตลักษณ์ที่คลาคลึงกันได้แก่ การรับรู้ความรู้สึกคนอื่นการรักษาความลับฯลฯในขณะเดียวกันอัตลักษณ์ดังกล่าวก็แตกต่างกันเมื่อแต่ละคนไปแสดงบทบาทอื่น

3. อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์ (symbolic) และผลสะท้อนกลับ (reflexive) มีประเด็นสำคัญ 2 ประเด็นประเด็นแรกอัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์หมายความว่าคนที่มีความอัตลักษณ์เดียวกันมีการแสดงออกในเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นเหมือนกันเช่นอัตลักษณ์วิชาชีพครูแนะแนว เกี่ยวกับการช่วยเหลือนักเรียนในการวางแผนการศึกษาและอาชีพส่วนประเด็นหลัง คืออัตลักษณ์เป็นผลสะท้อนกลับหมายความว่า การใช้อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่อ้างอิงในการประเมินพฤติกรรมของ

ตนเองและผู้อื่นตามกระบวนการประเมินค่าซึ่งกันและกันเช่นการแสดงออกของครูแนะแนวเมื่อให้คำปรึกษานักเรียนครูแนะแนวตระหนักในบทบาทของผู้เอื้ออำนวยให้นักเรียนได้แก้ปัญหาของตนเองการแสดงออกดังกล่าวเป็นผลสะท้อนจากการมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนดังนั้นจึงสรุปได้ว่าอัตลักษณ์หมายถึงความนึกคิดเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะตนของบุคคลในการแสดงออกเพื่อติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นตามโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่บุคคลดำรงอยู่เนื่องจากนั้นลักษณะเป็นความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองจึงมีความสำคัญต่อพฤติกรรมของบุคคลกล่าวคือ ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลเพราะคนเราย่อมกระทำไปตามความคิดหรือมโนภาพว่าตนเป็นคนเช่นไร (อ้อมเดือน สดมณี, 2540: 60)

ประสิทธิ์ ลีปรีชา (2547: 33) แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (individual identity) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) ในระดับปัจเจกบุคคลหนึ่งอาจมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมก่อให้เกิดความสงบอยู่รวมกันของกลุ่มชนและไม่สามารถแยกออกจากการกระทำหรือละทิ้งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้ ประเภทของอัตลักษณ์มี 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์บุคคล (Personnel Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เพื่อศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้ บุคลิกภาพไม่ได้หมายถึงการตอบสนอง (Response) ต่อสิ่งเร้าข้างนอกแต่เป็นความพร้อมหรือแนวโน้มที่ตอบสนองในขณะที่อีริกอีริกสัน (Erick Erickson) นักจิตวิทยา มองว่าการก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้งชีวิต (A life long process) และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้อีริกสันเลือกใช้คำว่าอัตลักษณ์ (Identity) แทนคำว่าบุคลิกภาพและแม้ได้อิทธิพลจากฟรอยด์เขาเลือกที่เน้นที่บทบาทของ Ego มากกว่าบทบาทของจิตสำนึกและมีนัยของการเน้นเสรีภาพในการเลือกของปัจเจกปัจเจกแต่ละคนจึงต้องรับผิดชอบต่อทางเลือกในชีวิตและรูปแบบอัตลักษณ์ที่ตนเลือกเป็นปัจเจกสามารถบูรณาการที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้อัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวได้หากล้มเหลวเกิดภาวะวิกฤตของอัตลักษณ์ (Identity crisis) คืออาการที่ค้นหาตนเองไม่พบไม่รู้แน่ชัดว่าตนเองคืออะไรไม่มั่นใจในความสามารถของตนและไม่รู้จักวางตนในความสัมพันธ์กับผู้อื่นผลในขั้นต่อมาคือทางเลือกระหว่างบุคลิกภาพที่ชอบโดดเด่นเดี่ยวตนเองประสบผลในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มีดุลยภาพมีบุคลิกภาพที่มีการบูรณาการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตนส่วนคนที่หา อัตลักษณ์ตนเองไม่พบหรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลายก็รู้สึกว้าชีวิตคือความสิ้นหวังและไม่อาจแก้ไขให้ดีขึ้นได้

ธงชัย สมบูรณ์ (2549: 40-49) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ในยุคปัจจุบันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์กลุ่ม (Collective identity) ซึ่งอัตลักษณ์สองส่วนนี้จะ

กระจายตัวในสังคมและประวัติศาสตร์แต่ละช่วงที่แตกต่างกันโดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่นรูปร่างหน้าตา ส่วนอัตลักษณ์กลุ่ม จะแสดงออกโดยสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ชุมชนกลุ่มเล็กจะมีอัตลักษณ์กลุ่มที่สามารถสัมผัสได้มากกว่าชุมชนกลุ่มใหญ่

อัตลักษณ์ของบุคคลเป็นการมองตนเองของแต่ละบุคคลซึ่งมีหลายมุมมองขึ้นอยู่กับบทบาทของแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไปโดยอัตลักษณ์อาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. อัตลักษณ์ระดับปัจเจกบุคคล (individual identity) คือการมองตนเองในหลายแง่มุม

2. อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) หมายถึง กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของกลุ่มสังคม โดยจะทำให้เห็นความแตกต่างในแต่ละกลุ่มสังคมที่อาศัยสัญลักษณ์ต่างๆของกลุ่มสังคมเพื่อสร้างระบบวัฒนธรรม เช่น การละเล่นพื้นบ้าน ดังนั้นสังคมและวัฒนธรรมจึงมีบทบาทในการสร้าง และปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์โดยตรง

3. อัตลักษณ์องค์กร (Corporate identity) คือการแสดงออกของลักษณะเฉพาะตัวขององค์กรที่สามารถรับรู้ได้ด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรม การใช้สัญลักษณ์ และการสื่อสารขององค์กร

4. อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) คือ อัตลักษณ์ทางสังคมจะควบคู่ไปกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมโดยอัตลักษณ์ทางสังคมเป็นผลผลิตที่สังสมมาจากการใช้วาทกรรม (Product of Discourse) ส่วนกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม จะเป็นเรื่องของตัวบ่งชี้ที่มีลักษณะเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural product) เช่นอาหารไทย รำไทย

5. อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) โลกทัศน์ ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับจักรวาล และสิ่งต่างๆ รอบตัว แบบแผนบรรทัดฐาน แนวทางปฏิบัติของกลุ่ม รูปแบบที่ใช้ในการสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร สิ่งแวดล้อม

ความเด่นของอัตลักษณ์ (identity salience) พัฒนามาจากความมีหลากหลายแง่มุมของตัวตนดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นตัวตนประกอบด้วยชุดของอัตลักษณ์ที่มีความแตกต่างกันจำนวนมาก (sets of discrete identities) บุคคลมีศักยภาพที่มีอัตลักษณ์จำนวนมากตามบทบาทต่างๆที่ตนครอบครองอยู่โดยอัตลักษณ์มีคุณสมบัติ 2 ประการคือ

1. การที่บุคคลอื่นมอบตำแหน่งอันใดอันหนึ่งทางสังคมให้ตัวเรา
2. ตัวเรายอมรับตำแหน่งที่บุคคลอื่นมอบให้ดังนั้นในแง่นี้อัตลักษณ์จึงเป็นการรู้คิดเกี่ยวกับตนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและตำแหน่งในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลเช่นอัต

ลักษณะความเป็นครุวัตลักษณะความเป็นมารดาเป็นภรรยาเป็นลูก เป็นต้นนอกจากนี้อัตลักษณ์ที่บุคคลมีอยู่ผันแปรไปตามความเด่นที่ถูกจัดวางตามลำดับความเด่น (salience hierarchy) ซึ่งความเด่นของอัตลักษณ์อันใดอันหนึ่งถูกนำมาใช้หรือไม่ใช้ขึ้นอยู่กับความน่าเป็นตามสถานการณ์ต่างๆ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการเลือกแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งความเด่นของอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนั้นๆ โดยปกติแล้วบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความเด่นของอัตลักษณ์ที่มีความชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้

2.1 การอธิบายความหมายกับคุณลักษณะของสถานการณ์ต่างๆ (defining characteristics of situations) หมายถึงระดับที่บุคคลยินยอมให้อัตลักษณ์อื่นๆ (alternative identities) ได้แสดงพฤติกรรมออกมาตามสถานการณ์ที่มีความหมายนั้น

2.2 ลักษณะอื่นๆภายในตัวบุคคล (other self characteristics) หมายถึงการที่บุคคลมีความภาคภูมิใจในตนเอง (self - esteem) หรือมีความพึงพอใจ (satisfaction)

สังคมมนุษย์ เป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้ว และมีแบบแผนของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจิต กล่าวคือ การยึดถือบทบาททำให้บุคคลสามารถควบคุมลักษณะการโต้ตอบของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถในการสวบบทบาทผู้อื่นสังคมยังต้องขึ้นอยู่กับอัตตาก็ด้วย เพราะอัตตาเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสวบบทบาทบุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเองจากสายตาของผู้อื่นแล้ว การควบคุมทางสังคมก็มีเพียงการประเมินตนจากบทบาทของตนเท่านั้นซึ่งไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่างกันได้ จิต และอัตตา ทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับบุคคลอื่น

จากการที่บุคคลถือเอาอัตตาเป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งในกระบวนการทำระหว่างกันทางสังคมนี้เองทำให้บุคคลสามารถวางแผนการโต้ตอบกับบุคคลอื่นได้สังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการปรับตัวระหว่างการทำระหว่างกันของมนุษย์ ดังนั้นสังคมจึงอาจสร้างขึ้นใหม่เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอัตตาเห็นควรโดยมีลักษณะเป็น I และ Me คือ I หมายถึงแนวโน้มผลักดันของคน Me หมายถึง พฤติกรรมตามความรู้สึกของตนหลังจากได้ทำพฤติกรรมลงไปแล้วบุคคลไม่สามารถทำนาย I ได้ แต่รู้ได้เมื่อเป็น Me ดังนั้นสังคมเป็นแบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมมนุษย์ได้กระทำซึ่งมีการดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคล หรือในแต่ละบุคคล ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม กระทำผ่านกระบวนการของจิตและอัตตา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2543:

122-130) ทฤษฎีกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะขององค์การทางสังคมและบุคคลที่เป็นสมาชิกเพิ่มเติม ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท

- สถานภาพ คือ สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของบุคคล
- บทบาท คือ ส่วนที่เป็นพลวัตของสถานภาพ
- บุคคลได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพโดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อบุคคลใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่างๆ ของสถานภาพก็เท่ากับว่าบุคคลแสดง “บทบาท”

2. แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม

- โครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยหน่วยวิเคราะห์สำหรับวิเคราะห์ คือ

- 1) ตำแหน่งต่าง ๆ ชุดหนึ่ง
- 2) ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน
- 3) แบบแผนพฤติกรรมตามความคาดหวังของตำแหน่ง

โดยสรุป Symbolic Interaction Theory มีสาระสำคัญดังนี้

1. จิต อัตตา และสังคม (Mind, Self and Society) เป็นกระบวนการของพฤติกรรมมนุษย์ ที่กระทำระหว่างกัน

2. ภาษา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิด จิตและอัตตา

3. จิต เป็นสิ่งนำเข้าสู่ของกระบวนการสังคมอันเป็นการกระทำระหว่างกันภายในตัวมนุษย์

4. มนุษย์สร้างพฤติกรรมภายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่งกระตุ้นภายนอกเหนือพลังภายใน

5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นกับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ต้องกระทำ

6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์ เป็นการขัดเกลาโดยสังคมและการมีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นแต่สามารถใช้ประโยชน์ในการกระทำระหว่างกัน ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากที่กลุ่มกำหนดได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2543: 122-130)

สังคมมนุษย์ เป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้ว และมีแบบแผนของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจิต กล่าวคือ การยึดถือบทบาททำให้บุคคลสามารถควบคุม

ลักษณะการโต้ตอบของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถในการสวบบทบาทผู้อื่นสังคมยังต้องขึ้นอยู่กับอัตราอีกด้วย เพราะอัตราเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสวบบทบาทบุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเองจากสายตาของผู้อื่นแล้ว การควบคุมทางสังคมก็มีเพียงการประเมินตนจากบทบาทของตนเท่านั้นซึ่งไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่างกันได้ จิต และอัตรา ทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับบุคคลอื่น

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนส่วนวัฒนธรรมในความหมายทางวิทยาศาสตร์มีนัยถึงพฤติกรรมหรือสิ่งที่คนในหมู่คณะผลิตหรือสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและใช้ในหมู่พวกเขาของตน

ความหมายของวัฒนธรรม การให้ความสำคัญเรื่องระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรมไม่ใช่พฤติกรรมที่สังเกตได้อย่างผิวเผิน แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคม ซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม คือ กฎระเบียบหรือบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับ (Fred E. Voget, 1975 อ้างอิงจาก (ยศ สันติสมบัติ, 2537: 383-387)

วัฒนธรรมแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสมจากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิดสติปัญญารวมทั้งระบบคุณธรรมซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่นภาษาการแต่งกายเทคโนโลยีศิลปะการทำทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่นความคิดความเชื่อค่านิยม) อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552)

วัฒนธรรมควรแยกพิจารณาเป็น 2 ส่วน คือ วัฒนธรรมหลวงกับวัฒนธรรมชาวบ้าน (เมือง-ชนบท) ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก ตั้งแต่สังคมไทยเปลี่ยนวิถีแบบพอลูพอลกินมาเป็นวิถีแบบบริโภคนิยมเมื่อเริ่มพุทธศตวรรษที่ 26 แม้ผู้คนหลายเผ่าพันธุ์หลายวัฒนธรรมเข้ามาอยู่อาศัยปนเปกันมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ เช่นเดียวกับประเทศเพื่อบ้านอีกหลายประเทศเช่น พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่สังคมไทยไม่มีการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มชนชาติที่มีความแตกต่างกันดังในประเทศเพื่อนบ้านเหล่านั้น

สิ่งเหล่านี้ยังเป็นผลต่อเนื้อหาที่ทำให้สังคมไทยมีทั้งลักษณะความหลากหลาย แต่ในขณะเดียวกันก็มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากภาษา ระบบความเชื่อ และประเพณีต่างๆซึ่งในที่นี้พอจะแบ่งทำความเข้าใจได้เป็น 2 ส่วน

1. วัฒนธรรมหลวง (เมือง)
2. วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท)

1.วัฒนธรรมหลวง (เมือง)หมายถึง ศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนชั้นปกครอง คือ ราชสำนักหรือวัง และสมัยต่อมา (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475) รัฐบาลเข้ามามีบทบาททางการปกครองโดยมีหน่วยงานราชการเป็นส่วนกลาง โดยกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากรเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เป็นต้นแบบหรือวัฒนธรรมมาตรฐาน วัฒนธรรมหลวงมีลักษณะเด่นคือ เป็นวัฒนธรรมที่มีกฎระเบียบแบบแผนที่ค่อนข้างจะแน่นอนตายตัว มีการสร้างสรรค์อย่างประณีต วิจิตรบรรจง

2.วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท) หมายถึง ผลผลิตของประชาชนชาวบ้าน ซึ่งอยู่อาศัยตามภูมิภาคต่างๆของประเทศ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก และภาคใต้ วัฒนธรรมชาวบ้านนี้มีลักษณะเฉพาะตัวและมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาคทั้งนี้เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ต่างกันความแตกต่างนี้มีส่วนที่มองเห็นเป็นรูปธรรม เช่น ลักษณะบ้านเรือน อาหารการกิน ประเพณี การละเล่น ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548: 17-21)

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันหรือวิถีชีวิตร่วมกันจึงเป็นธรรมชาติของคนมาตั้งแต่เริ่มต้น กลุ่มชนอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น อยู่ในที่ดอน อยู่ในที่ลุ่ม อยู่ริมทะเล ไม่ว่าจะสภาพแวดล้อมจะเป็นแบบใด มนุษย์ที่อยู่สิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ก็จะต้องเรียนรู้ให้อยู่รอดได้ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ วิถีชีวิตร่วมกันในสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆจึงไม่เหมือนกัน ฉะนั้นวัฒนธรรมในแต่ละแห่งจึงไม่เหมือนกัน จึงเรียกว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมทำให้อยู่รอด เพราะความหลากหลายนี้ทำให้งามและทำให้อยู่รอด เช่น ถ้าทั้งโลกนี้มีต้นไม้หรือดอกไม้ชนิดเดียวกันคงจะไม่งามและจะสูญพันธุ์ได้ง่าย ดังนั้นความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นความงามและช่วยให้อยู่รอด เพราะมีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ที่เรียกว่าวิถีชีวิตร่วมกันนั้นหมายถึง การมีความเชื่อร่วมกัน ความเชื่อร่วมกันก็เป็นวัฒนธรรม ระบบคุณค่าร่วมกัน เช่น คนไทยพุทธมีศาสนาพุทธนั้นก็มีความเชื่อร่วมกัน

การทำมาหากินที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมที่ทำมานานจนชำนาญ ก็เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนในเชิงวัฒนธรรมจึงมีเศรษฐกิจแต่เป็นเศรษฐกิจที่มีฐานอยู่ในวัฒนธรรมอันเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับเรื่องอื่นๆ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี เรื่องอาหารการกิน การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สนุกสนานรื่นเริง และศิลปะต่างๆ วัฒนธรรม การดูแลรักษาสุขภาพที่สืบทอดกันมา เช่น การแพทย์แผนไทยก็เป็นวัฒนธรรม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงองค์ประกอบของวิถีชีวิตเข้ามาอย่างบูรณาการ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ เมื่อเชื่อมโยงเป็นบูรณาการก็เกิดความสมดุล เมื่อเกิดความสมดุลก็มีความเป็นปกติและยั่งยืน ฉะนั้นชุมชนที่อยู่ร่วมกันด้วยวัฒนธรรมจึงมีความยั่งยืนมานับพันปี ซึ่งต่างจากการพัฒนาที่เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ซึ่งภายในเวลาอันสั้นนำไปสู่การแตกสลายของสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และจิตใจ เพราะเศรษฐกิจเป็นการแยกส่วนถ้าเอาแต่เงินเป็นตัวตั้งจะทำลายองค์ประกอบอื่น ๆ

ความรู้ของมนุษย์มาจาก 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ทางวิทยาศาสตร์และทางวัฒนธรรม ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นเพิ่งมีมาประมาณ 400 ปี แต่ความรู้ทางวัฒนธรรมมีมาเนิ่นนานก่อนหน้านั้น คือ มีมาตั้งแต่มนุษย์มา มนุษย์ก็ค่อยๆ เรียนรู้จากธรรมชาติรอบตัว เช่น ว่าอะไรกินได้ อะไรกินไม่ได้ ประดิษฐ์ถ้อยคำ ข้าวของเครื่องใช้ และวิถีดำรงชีวิตต่างๆ ผ่านการกลั่นกรองลงใช้ สะสมเพิ่มพูนและถ่ายทอดกันมา ซึ่งความรู้ทางวัฒนธรรมที่บางครั้งเราเรียกว่า ภูมิปัญญา ภูมิแปลว่า แผ่นดิน ปัญญาที่ติดแผ่นดินมีความหมายว่า ในแผ่นดินหรือสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งซึ่งไม่เหมือนกัน มนุษย์ต้องสร้างปัญญาที่เหมาะสมที่จะดำรงอยู่ได้ในภูมิหรือสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งก็คือความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมราษฎร์ วัฒนธรรมมีทั้งวัฒนธรรมราษฎร์ และวัฒนธรรมหลวง เรามักจะรู้จักกันแต่วัฒนธรรมหลวง แต่ไม่รู้จักวัฒนธรรมราษฎร์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม จึงทำให้พัฒนาไม่ถูกทาง อีกชื่อหนึ่งของความรู้ทางวัฒนธรรม คือ ความรู้ดั้งเดิม (Traditional knowledge) เพราะมีการถ่ายทอดกันมาแต่ดั้งเดิมดังคำกล่าวที่ว่า ธรรมชาติสร้างสรรค์สรรพชีวิตนานาพันธุ์เป็นความหลากหลายที่ชีวภาพอันใด มนุษย์ก็สร้างความรู้ทางวัฒนธรรมอันหลากหลายขึ้นมาอันนั้น (ประเวศ วะสี, 2547: 21)

ความรู้ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นมาจึงมีคุณค่าเช่นเดียวกับสรรพชีวิต แต่การเรียนรู้โดยเอาตำราเป็นตัวตั้งจะทำให้ความรู้ดั้งเดิมสูญพันธุ์ไปอย่างน่าเสียดายเพราะความรู้ดั้งเดิมไม่ได้อยู่ในตำราหรือเรียนรู้จากตำราไม่ได้แต่อยู่ในการปฏิบัติตามวิถีชีวิต ความรู้ดั้งเดิมเมื่อสูญไปแล้วก็ยากกลับมาอีก เช่นเดียวกับการสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์ การสูญเสียบรรยากาศดั้งเดิมจึงเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ การเรียนรู้จึงเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรม การเรียนรู้นั้น ๆ จึงเป็นประโยชน์ต่อ

การอยู่ร่วมกันไม่แยกส่วนหลุดลอยหรือการทำร้ายการอยู่ร่วมกันซึ่ง ประเวศ วะสี (2547: 21-22) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมคือ รากของสังคม เช่นเดียวกับต้นไม้ที่ต้องมีรากที่จะยึดต้นให้มั่นคงและดูดซึมน้ำจากดิน สังคมก็ต้องมีรากเพื่อความมั่นคงและเพื่อดูดซึมน้ำประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ดังนั้นรากของสังคม คือ วัฒนธรรม การตัดรากต้นไม้เกิดผลร้ายฉับไฉ การพัฒนาโดยการตัดรากทางวัฒนธรรมก็เกิดผลร้ายแก่สังคมฉับนั้น

การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาที่เอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตร่วมกันที่รวมทุกอย่างเข้ามาเพื่อความสมดุล เมื่อสมดุลจึงยั่งยืน ความยั่งยืนไม่ได้อยู่ที่สิ่งแวดล้อมอย่างเดียวแต่หมายรวมถึงวิถีชีวิตร่วมกันที่ยั่งยืนซึ่งรวมถึงเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และการเรียนรู้ ต้องรวมกันอย่างยั่งยืน ถ้าตัวใครตัวมัน แย่งชิงกันอย่างเสรีก็ จะไม่ยั่งยืน ถ้าเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งจะส่งเสริมความเป็นตัวใครตัวมันและการแย่งชิงกันอย่างเสรี จึงไม่ยั่งยืน แต่วัฒนธรรมนั้นเน้นวิถีชีวิตร่วมกันและรวมองค์ประกอบของวิถีชีวิตร่วมกันทั้งหมด รวมทั้งสิ่งแวดล้อมเข้ามาด้วยกันเพราะฉะนั้นที่พูดว่า พัฒนาอย่างบูรณาการโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง แท้ที่จริงก็อย่างเดียวกันกับการเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะชีวิตวัฒนธรรมอยู่ในพื้นที่ (ประเวศ วะสี, 2547: 22)

ดังนั้นวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหรือกิจกรรมสิ่งที่มีมนุษย์ประพฤติปฏิบัติและเชื่อถือ ด้วยการคิด สังคม สืบทอดต่อ ๆ กันมาในวิถีการดำรงชีพ สิ่งที่เป็นปฏิบัตินั้นล้วนเป็นสิ่งที่ดีงามไม่ขัดต่อศีลธรรม มีวิธีการประจักษ์เชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้น ๆ เด่นชัดและมีความสำคัญ วัฒนธรรมสามารถ ทำหน้าที่ได้หลายระดับ คือ

1. เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการครองชีพ
2. เพื่อความเรียบร้อยของสังคม ได้แก่ การปกครอง
3. เพื่อผลทางจิตใจ ได้แก่ ศาสนา
4. เพื่อความสดชื่นในชีวิต ได้แก่ สุขุขุภาพ
5. เพื่อการสื่อสารความรู้ ได้แก่ การศึกษา

วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์รู้จักทำมาหากิน ร่วมกัน อยู่ร่วมกัน และมีความเจริญเหนือสัตว์ประเภทอื่น วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์และสังคมพัฒนาขึ้นโดยลำดับ วัฒนธรรมจะแสดงออกในรูปของค่านิยม (value) โดยมีบรรทัดฐาน (norms) เป็นกลไกในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ผลของการประพฤติปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคมจะก่อให้เกิดกลไกประการหนึ่งซึ่งเรียกว่า การแข่งขันของสังคม (social sanction) เพื่อรักษาบรรทัดฐานทางสังคมไว้ ซึ่งการแข่งขันจะผันแปรตามบรรทัดฐานของสังคม

บรรทัดฐานที่สามารถรักษาสังคมได้อย่างชัดเจน คือ กฎระเบียบ (laws) ภายใต้ระบบสถาบันที่เป็นโครงสร้างของสังคม อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลทำให้ค่านิยม บรรทัดฐานเปลี่ยนแปลงไป (แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2550-2559: 4)

อมรา พงศาพิชญ์ (2547: 25) นิยามว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้นมิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมหรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมมนุษย์สร้างขึ้นมิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณใน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2546: 1058)

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏในแต่ละสังคมมีลักษณะที่สำคัญคือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเมื่อมีวัฒนธรรมที่แปลกปลอมเข้ามาสู่สังคมหนึ่ง เอกลักษณะทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นก็อาจเสื่อมถอยลงได้ ทั้งนี้คุณค่าที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ ความหลากหลายดังนั้นมีแนวคิดในเรื่องความหลากหลายของวัฒนธรรมแล้ว แต่ละสังคมจำเป็นต้องรักษาเอกลักษณ์ของตนให้ดำรงไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองให้เจริญก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แต่ละสังคมต้องมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ดังนั้นการส่งเสริมความเจริญทางด้านวัฒนธรรมจึงต้องพยายามดำเนินไปพร้อมกับการดำรงรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมเอาไว้ด้วย

วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุหรือวัฒนธรรมทางจิตใจนั้น งามพิศ สัตย์สงวน. (2543: 53-54) ได้แบ่งวัฒนธรรมประเภทนี้ออกเป็น 5 ประเภทย่อย ได้แก่

1. สถาบันสังคม อันได้แก่ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น

2. วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภทย่อย คือ

2.1 ศาสนา ซึ่งในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น การห้ามลักทรัพย์ ห้ามดื่มของมึนเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมได้

2.2 ความเชื่อทางสังคม คือ ระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคนจำนวนมาก เช่น ในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ บุญบาป การทำบุญและโลกหน้า

2.3 ค่านิยม คือ มาตรฐานที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่า คนก็อยากมี อยากเป็น อยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคมทำให้สังคมเกิดความมีระเบียบขึ้นได้

2.4 ประเพณีต่าง ๆ แต่ละสังคมมีประเพณีต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน เมื่อคนทำตามประเพณี จะทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคมขึ้นได้

2.5 กฎหมาย คือ การควบคุมสังคมโดยตรง และทำให้เกิดความมีระเบียบขึ้น

3. ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรมสถาปัตยกรรมหัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์และวรรณกรรม เป็นต้น

4. ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางต่าง ๆ

5. พิธีกรรม คือ การปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

ลักษณะของวัฒนธรรม อมรา พงศาพิชญ์ (2547: 25-31) แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. วัฒนธรรมในลักษณะชนบทรรมนิยมประเพณีและความเชื่อ ชนบทรรมนิยมประเพณี คือ ข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่คนรุ่นหลังเรียนรู้และสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เช่น การถอดรองเท้าก่อนเข้าบ้าน การแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสกว่า ส่วนความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อทางศาสนา หรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ภูตผีปีศาจ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญมากต่อวัฒนธรรม เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดชนบทรรมนิยมประเพณี และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

2. วัฒนธรรมในลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม ทั้งวัฒนธรรมที่ค้นพบสมัยก่อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุต่าง ๆ วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมมนุษย์ ที่ได้จัดสรรขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สามารถจำแนกได้เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่ก่อประโยชน์ในด้านความสะดวกสบายทางกาย อันได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ส่วนวัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเครื่องที่ก่อให้เกิด ความสุขทางใจ อันได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ศิลธรรม เป็นต้น ถึงอย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ ต่างก็เหลื่อมล้ำกันอยู่ แบ่งแยกไม่ขาดจากกัน และในสังคมหนึ่ง ๆ ก็จะมีวัฒนธรรมทั้งสองในลักษณะที่สมดุลกันจากการแบ่งเนื้อหาของวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นไม่ว่าจะอาศัย

หลักการแบ่งออกมาในรูปแบบใดก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ก็คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งเกิดจากความคิดของมนุษย์ เช่น อาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ศิลปกรรมประติมากรรม ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน และวัฒนธรรมทางจิตใจหรือที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกริยามารยาท

ลักษณะของวัฒนธรรมมี 4 ประการดังนี้ประการแรก จะต้องมีการสะสม หมายถึง จะต้องมีการเติมอยู่ก่อนแล้ว จะสะสมทุนนั้นให้เพิ่มขึ้นเรื่อง ๆ และประการที่สอง วัฒนธรรมต้องมีการปรับปรุงหมายถึง ต้องรู้จักตัดแปลงและปรับปรุงส่วนที่บกพร่องอยู่ให้เหมาะสมและถูกต้อง ประการที่สาม จะต้องมีการถ่ายทอด คือ ทำให้วัฒนธรรมนั้น ๆ แพร่หลายในวงกว้าง ประการที่สี่ มีการอบรมสั่งสอนให้ผู้อื่น หรือชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อกันไป

อาานนท์ อาภาภิรม (2526: 43) ได้เห็นความเห็นว่าลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรม อันเกิดจากการเรียนรู้ คือ สามารถเรียนรู้กันได้ (Learned Way of Behavior) มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน เพราะมนุษย์มีสมอง อันทรงคุณภาพ จึงทำให้สามารถรู้จักคิด ถ่ายทอด และเรียนรู้ ขบวนการดังกล่าว เกิดขึ้นจากการที่มีบุคคลมีการติดต่อกับบุคคลอื่น ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม วัฒนธรรม มีลักษณะเป็นมรดกแห่งสังคมเป็นผลของการถ่ายทอดการเรียนรู้ และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวคือการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์(Symbolic Communication) ได้แก่ การที่มนุษย์มีการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรม จากรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง มีลักษณะเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) หรือแบบแผนการดำเนินชีวิต (Design for Living) เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

ชูดา จิตพิทักษ์ (2528: 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมในลักษณะเดียวกันว่า วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นอนัตตา เนื่องจากไม่อยู่ภายในกรอบของเอกัตบุคคล ไม่พึ่งพาอาศัยบุคคลใดโดยเฉพาะ ทั้งไม่คุมรูปอยู่ชนิดตายตัว ไม่ว่าจะรูปแทนหรือรูปเต็ม ถ้าเปรียบกับวัตถุแล้ว วัฒนธรรมไม่ใช่ธาตุแท้ แต่เป็นสารผสม ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอาศัยเหตุปัจจัยซึ่งหลังไหลถ่ายเท และเปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมเก่าเสื่อมลง สูญไปสิ่งใหม่ก็เข้ามาแทนที่ ซึ่งย่อมครอบคลุมไปถึงสิ่งเก่าที่เล่าใหม่ด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะมนุษย์เราไม่หยุดนิ่ง ย่อมผลัดคิดค้นทำสิ่งเก่าให้แปลกใหม่อยู่เสมอ สิ่งใดที่สมอัธยาศัยของกลุ่มก็ย่อมเป็นที่ยอมรับ และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมีลักษณะที่ได้จากการเรียนรู้ และสั่งสมเป็นเวลานานไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พร้อมกับมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและถ่ายทอดสู่สังคมจนกลายเป็นมรดก

ทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียู่ในสังคม และมีการถ่ายทอดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในขณะเดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคมได้อีกด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต หรือจารีต ภูมิศาสตร์ สิ่งประดิษฐ์ และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนมาก เกิดจากการประดิษฐ์และการแพร่กระจาย (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 14) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมบรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง (สุริชัย หวันแก้ว, 2547: 157-158) ได้แยกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 รูปแบบได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั้นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) เช่น การรับเอาเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์มาจากภายนอก การล่าอาณานิคม ซึ่งบางกรณีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอาจเกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้คนในสังคม หรือบางครั้งอาจโดยการใช้กำลังบีบบังคับ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในแง่ใดลักษณะใด จะเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือรวดเร็วก็ขึ้นอยู่กับการสังสรรค์วัฒนธรรม (Acculturation) คือ การที่วัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกันว่าจะมีมากหรือน้อย และมีความรุนแรงเพียงใดนอกจากนั้นในสังคมมนุษย์อาจมีการรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้แต่ทั้งนี้บางส่วนของวัฒนธรรมที่รับมานั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม และมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ จนในที่สุดวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมอื่นกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาในระยะแรกอาจเรียกว่าเป็นการยืมวัฒนธรรม แต่เมื่อนาน ๆ ไปการยืมก็จะกลายเป็นการรับ การยืมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเปรียบ เสมือนกับเชือกสองเส้นที่ถูกนำมาพันเป็นเกลียวคู่กัน หรือเหรียญสองด้าน ซึ่งเป็นคนละส่วนคนละด้านกันแต่ก็มีการเกี่ยวพันกันอย่างแน่นอน (Kroeber, อังอิงโน (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 19) ได้กล่าวว่า สังคมและวัฒนธรรม

เป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน เช่น เดียวกับกระดาษสองหน้าของกระดาษแผ่นเดียว วัฒนธรรมแต่ละแห่งย่อมเกี่ยวข้องกับสังคมของตนโดยอัตโนมัติ ดังนั้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องศึกษาทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะไม่ใช่แต่เพียงว่าทั้งสองเรื่องมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้งสองก็ซับซ้อน การรวมแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งสองอย่างเข้าไว้ด้วยกัน จึงเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมเอาการเปลี่ยนแปลงในวิธีการที่มนุษย์ใช้เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของเขา การเปลี่ยนแปลงในด้านหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 20)

ข้อสรุปแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีต่างๆ ผู้วิจัยสรุปแนวคิดวิถีชุมชนของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา เพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความโดยสรุปได้ดังภาพประกอบ ดังนี้

วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา
การดำรงชีพ
รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา
ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา
การบริหารจัดการชุมชน

ภาพประกอบ 4 สรุปวิถีชุมชนเพื่อนำไปใช้ในกรอบแนวคิด

วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา หมายถึง วิถีชีวิตเฉพาะชุมชนของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินชีวิต คุณลักษณะเด่นที่มีอยู่ในชุมชน หรือในกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผา โดยแสดงลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับ วิถีชีวิตการดำรงชีพ ความเชื่อ การถ่ายทอดภูมิปัญญา รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา และการบริหารจัดการชุมชน สิ่งที่ยังดำรงอยู่และยึดถือปฏิบัติสืบมาล้วนเป็นสิ่งคุณงามความดีที่ไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียม ศีลธรรม เป็นวิถีการดำเนินชีวิต และภาพลักษณ์ที่ปรากฏในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และในผลิตภัณฑ์ต่างๆ มีบทบาทหน้าที่ ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในชุมชน จนเกิดความเด่นชัดและแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ผู้วิจัยสรุปความเกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ไว้ดังนี้

1. **วิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา** วิถีชีวิตการดำรงชีพของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาทั้ง 4 ชุมชน คือ วิธีการดำเนินชีวิตของสมาชิก และลักษณะของพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นเครื่องบ่งบอกถึง รูปแบบการดำเนินชีวิต แต่ละแบบพฤติกรรมกรรมการดำรงชีพ การเข้าสังคม การดำรงชีพ การสร้างเครื่องใช้สอย ความเชื่อพิธีกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญา ล้วนเป็นส่วนประกอบของรูปแบบการดำรงชีพ รูปแบบวิถีการดำรงชีพจะถูกดำเนินเป็นกิจวัตรประจำวัน เป็นวิธีการที่กระทำสิ่งต่าง ๆ เป็นประจำ เช่น สมาชิกกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการดำเนินชีวิตแบบพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนของกินของใช้กันภายในชุมชน การทำภาชนะดินเผาแต่ก่อนเพื่อไว้ใช้สอยไร่คร้วเรือนเมื่อมีการเพิ่มประชากรมากขึ้นมีการผลิตในปริมาณมากขึ้น ก็มีการออกแลกจำหน่ายในชุมชนพื้นที่อื่นใกล้เคียงออกไปตามลำน้ำที่เชื่อมต่อกับชุมชนอื่นภายนอกที่ต้องการซึ่งเป็นวิถีที่ไม่ต้องแย่งชิงกัน การหาเลี้ยงชีพจากทักษะ ความรู้ความสามารถในการนำดินมาปั้นเป็นรูปทรงภาชนะและนำไปเผาไฟ ไว้ใช้เอง และนำไปแลกกับส่งของอุปโภคบริโภคกับบ้านอื่น ๆ เป็นสิ่งที่ทางกลุ่มชุมชนปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ถือเป็นวิถีชีวิตของชุมชนอย่างหนึ่งของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา

วิถีชีวิตของชุมชน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) ได้กล่าวว่า หรือการดำรงชีพของชุมชนที่มีการผลิต ใช้ในการเลี้ยงชีพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพาณิชยกรรม กระแสความพยายามในการเปลี่ยนแปลงโลกจากเกษตรกรรมให้เป็นอุตสาหกรรม สังคมของชุมชนหัตถกรรม มีความหลากหลายเป็นผู้ผลิตรายย่อยในระบบตลาด การพัฒนาไปในทิศทางหลากหลาย นโยบายการพัฒนาผลพวงจากแนวคิดกระตุ้นเศรษฐกิจ มุ่งเพียงแต่จะสร้างรายได้ในรูปแบบเงินตรา ให้กับภาคชนบท ชุมชนรายย่อย มีทั้งประสบผลสำเร็จและล้มเหลวมาโดยตลอด

การที่ธุรกิจภาคอุตสาหกรรมเข้ามา ไม่ได้เข้ามาแทนที่งานหัตถกรรมได้ง่าย ประสิทธิภาพทางเทคโนโลยีไม่ได้เป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำหรับความอยู่รอดมากไปกว่าการใช้แรงงานอย่างหนักหน่วงและเข้มข้นของช่างหัตถกรรม ตลอดจนการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปรับจ้างภายนอก มากกว่าจะปรับเปลี่ยนวิธีหรือขนาดของการประกอบการ การเข้ามาของแรงงานจากการเกิดขึ้นของทุนนิยมในกลุ่มงานกึ่งอุตสาหกรรม ซึ่งมีใช้อุตสาหกรรมครัวเรือนที่ใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวผลิตเพื่อใช้ในชุมชนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต มุ่งเพื่อการส่งออกจำหน่ายในพื้นที่อื่น ๆ ปริมาณมาก

การดำรงชีพด้วยกิจกรรมทางการผลิตงานหัตถกรรม จึงเป็นการเปลี่ยนทรัพยากรและพลังงานทางธรรมชาติของชุมชน ให้กลายเป็นพลังงานเป็นปัจจัยที่สามารถใช้ในการดำรงชีพ ผลของความพยายามในการผลิตนี้จะต้องถูกกระจายออกไปเพื่อการบริโภค กระบวนการจัดหา

วิถีทางเชิงวัตถุ สามารถแยกออกจากกระบวนการผลิต การกระจาย (แลกเปลี่ยน-ซื้อ-ขาย-ขนส่ง) และการบริโภค กิจกรรมการสร้างสรรค้งงานหัตถกรรมของปัจเจกบุคคลจะเข้าใจได้ชัดเจน ก็ต่อเมื่อผูกโยงกับบริบทสังคม การพิจารณาวิเคราะห์วิถีชุมชน สามารถพิจารณาในสามมิติที่สำคัญ คือ มิติทางด้านกายภาพ มิติด้านวัฒนธรรม มิติด้านสังคม ทั้งสามมิติเป็นชุดการวิเคราะห์ที่สำคัญ กิจกรรมการออกแบบ การพัฒนาผลิตภัณฑ์การผลิต ต่างมีนัยเกี่ยวข้องทางกายภาพ วัฒนธรรม และสังคม

วิถีชีวิตกับวัฒนธรรม เป็นแบบแผนของการประพฤติ ปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการ สังสม จากกรุ่นต่อกรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมี ความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลังซึ่งสอดคล้องกับ วิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 18) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า เป็นนามธรรม เป็นคุณค่า เป็นวิถีการดำเนินชีวิต อาจทั้งวิถีและการดำรงชีวิต คำว่า วัฒนธรรม มี ธรรมะ ย่อมเป็นไปในทางบวก ทางดีงาม สิ่งเลวร้ายไม่ใช่ วัฒนธรรม เพราะมันเป็นวิถีชีวิต เป็นมรรค และ สุธีธีระ ปัญญาพงศ์ (2540) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมว่าเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมทั้งยังเป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญความเสื่อมของสังคมวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศหากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสมมีความดีงามสังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้าฉะนั้นการทำความเข้าใจในกระบวนการวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดกรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคมวัฒนธรรมมีคุณประโยชน์หลายประการ คือ ช่วยให้มนุษย์สะดวกสบายขึ้นช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่างๆของมนุษย์ช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขช่วยให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมของชาวบ้านนี้จึงมีลักษณะเฉพาะตัวและมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ต่างกัน ความแตกต่างนี้มีส่วนที่มองเห็นเป็นรูปธรรม เช่น ลักษณะบ้านเรือน อาหารการกิน ประเพณี การละเล่น ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548: 17-21) นอกจากนี้วัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่ได้หลายระดับ คือ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการครองชีพ เพื่อความเรียบร้อยของสังคม ได้แก่ การปกครอง เพื่อผล

ทางจิตใจ ได้แก่ ศาสนา เพื่อความสดชื่นในชีวิต ได้แก่ สุนทรียภาพ เพื่อการสื่อสารความรู้ ได้แก่ การศึกษา

ดังนั้นวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา หากพิจารณามิติทางกายภาพของเครื่องปั้นดินเผาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบทางชีวภาพที่ดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่นำวัตถุดิบธรรมชาติมาสร้างสรรค์เป็นเครื่องใช้สอยในวิถีชีวิตประจำวัน มิติทางวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับคุณค่าวิถีการรับรู้ และแบบแผนเชิงสัญลักษณ์ กิจกรรมการสื่อสารความหมายหรือตัวแทนการแสดงออกทางจิตใจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม เกี่ยวข้องกับแบบวิถีที่สังคมจัดวางระบบกำหนดระเบียบการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในฐานะบทบาททางสังคม สิทธิการเข้าถึงทรัพยากร รวมถึงลักษณะที่หลอมรวมสื่อออกมาในวิถีชีวิตของชุมชน

การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้สอยของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีพื้นฐานภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถการทำเครื่องปั้นดินเผาที่ถูกสั่งสมเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ เช่น การนวดดิน การปั้นขึ้นรูป การเผา คติความเชื่อในการดำรงชีพที่เกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำเครื่องปั้นดินเผา ล้วนทำเพื่อการดำรงชีพอยู่รอดและเลี้ยงชีพสมาชิกในครอบครัว ดังคำกล่าวที่ว่า

“เมื่อก่อนถ้าไม่ลากก็ค้าถ่อเรือไป ถ่อไปปากน้ำโพ จ้างเรือลากขึ้นไปกำแพง 3-4 ลำโยงกันไป แล้วก็ล่องลงมา โ่งงใส่เรือได้ประมาณ 100-150 ใบ ถ้าใบใหญ่ก็ 50 -60 ใบ พ่อกับน้ำถ่อกันไปถึงกำแพง ร้องไปเขาได้ยินก็ชักมือเรียกซื้อ จอดแวะขายจนกว่าจะขายหมดเที่ยวนี้ บางทีก็เป็นเดือน ลงไปทางกรุงเทพก็มี ไปอ่างทอง อุดยยา ปทุม กรุงเทพ ถึงท่าเรือคลองเตย แล้วก็จ้างเรือโยงลากขึ้นมา กลับบ้าน ขายหมดที่ไหนค่อยกลับ หน้าแล้ง หน้าข้าว บางที่เราก็ไม่ได้ขายให้เขา แลกของกัน แลกข้าว เอาโ่งใหญ่ อ่างขนมจีน อ่างซักผ้า แลกข้าวได้เป็นสิบ ๆ ถัง ครกเล็ก ๆ กระปุกน้ำตาล ก็แถมให้เค้า ได้ข้าวปลา อาหารแห้งแลกเอามาไว้กินไว้ใช้ได้นานหลายเดือน (เป้า เลี้ยงสุข. 2558: สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงชีพ ของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ที่ตนมีสร้างสรรค์การผลิตสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรม ที่ตอบสนองปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ให้มนุษย์ปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ปรับตัวเข้าหากันกับสภาพแวดล้อมผู้คน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในพื้นที่ต่างๆและความแห้งแล้งของทรัพยากรให้ช่วงฤดูฤดูกาลต่างๆ ที่จะต้องมีการเก็บถนอมรักษาอาหารไว้กินไว้ใช้ตลอดปี การผสมผสานกลเกลียวกับสมาชิกในครอบครัว ในชุมชน บทบาทหน้าที่ในการทำงาน กิจกรรมต่างๆ ด้วยความสามัคคีกันให้ดำเนินไปได้ สะท้อนให้เห็นว่าการทำอาชีพนี้ไม่สามารถทำ

คนเดียวได้โดยลำพังการออกไปจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนหาข้าวปลาอาหารมาใช้เพื่อความอยู่รอดของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านการทำเครื่องปั้นดินเผาที่จะต่อยอดจากความรู้เดิมที่มีให้ดำรงอยู่ก้าวหน้าและเพื่อความอยู่รอดต่อไป

“การสืบทอดอาชีพ พ่อแม่ทำอะไรลูกหลานก็ทำอย่างนั้น เมื่อก่อนสมัยป่าเป็นเด็ก ๆ ก่อนไปโรงเรียนไม่ได้ไปเข้าเหมือนสมัยนี้โรงเรียนวัดเข้าสาย ตอนเข้าก่อนไปโรงเรียนเขาปั้นดินแล้วชุดแต่ง ก็เอามือไปรองรอรับดิน เอาดินอันนั้นมาใส่กองเขา มาคอยหยิบจับช่วยนวดดิน ก่อนที่จะได้ปั้น ฝึกปั้นเป็นตั้งแต่เด็กอายุ 13-14 นับเป็นคนปั้น ผู้ชายก็ช่วยกันเอาเข้าเตา พ่อเป็นคนเรียงคนเผา แม่ก็คอยดูแลข้าวปลาอาหาร บางทีงานเร่งๆ ก็มาช่วยจี้มลาย (เขียนลายทำลวดลายบนภาชนะ) เดียวนี้เผาเสร็จหลานก็มารับซื้อไปขายเขามือรด ไม่เหมือนเมื่อก่อนที่ต้องผลิตกันสามสี่เดือนให้เต็มลำเรือและออกเรือไปขาย”

วิถีชีวิตของแต่ละครอบครัวในชุมชนได้มีกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน กลายเป็นแบบแผนของการทำเครื่องปั้นดินเผาในชุมชน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีการตอบสนองของระหว่างกัน แบบแผนดังกล่าวเป็นสถานภาพ สิทธิและหน้าที่ ที่ต้องแสดงตามสถานภาพเป็นบทบาท สถานภาพและบทบาททำให้บุคคลมี รูปแบบเฉพาะตน การปรับตัวของบุคคลเพื่อให้สอดคล้องกับสถานภาพและบทบาทขึ้นอยู่กับหน้าที่ทางสังคม โดยบุคคลมีทั้งบทบาททั่วไป เช่น บทบาททางเพศ ซึ่งเป็นบทบาทที่ติดตัวมาโดยที่กระบวนการได้มาซึ่งบทบาทถูกอธิบายได้ด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลได้มาซึ่งความรู้ ทักษะคุณลักษณะ และแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดี สอดคล้องกับ พวงเพชร สุรัตน์กีกุล (2542: 50-54) ที่ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตชุมชน เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม เพราะเป็นสิ่งกำหนด พฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆ ที่มนุษย์กระทำ วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์กัน ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม สังคมหนึ่งหรือชุมชนหนึ่งๆ จะต้องมีวิธีการดำเนินชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม วิถีชีวิตจึงเป็นเสมือน เอกลักษณะหรือตราประจำสังคม และ ธงชัย สมบูรณ์ (2549: 40-49) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ในยุคปัจจุบันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์กลุ่ม ซึ่งอัตลักษณ์สองส่วนนี้จะกระจายตัวในสังคมและประวัติศาสตร์แต่ละช่วงที่แตกต่างกันโดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่นรูปร่างหน้าตา ส่วนอัตลักษณ์กลุ่ม จะแสดงออกโดย

สัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ชุมชนกลุ่มเล็กจะมีอัตลักษณ์กลุ่มที่สามารถสัมผัสได้มากกว่าชุมชนกลุ่มใหญ่

วัฒนธรรมในการทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นกิจกรรมที่ตอบสนองการดำเนินชีวิต การสร้างภาชนะเครื่องใช้สอยเครื่องปั้นดินเผา ของมนุษย์ในอดีตนั้นเพื่อความปลอดภัย เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีพ ดำเนินชีวิตประจำวัน มนุษย์ได้สร้างสรรค์ภาชนะเครื่องใช้สอยเครื่องปั้นดินเผาหลากหลายรูปแบบ โดยใช้รูปแบบความคิด การสังเกต ความชาญฉลาดในการสร้างเครื่องปั้นดินเผาดินเผาได้นำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวมาประกอบสร้างสู่ การเก็บเก็บอาหาร การถนอมอาหาร ไปจนถึงการปรุงอาหาร อันได้แก่ โองน้ำ ไห อ่าง กระปุก ครก หม้อแกง หม้อยา หม้อตาล หม้อหวดหนึ่งข้าว เต่าเชิงกราน เป็นต้น และได้พัฒนารูปแบบรูปทรง ความหลากหลายที่มีหลายหน้าที่ใช้สอยล้วนเป็นเครื่องใช้สอยที่ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน

2. รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา คือ รูปแบบที่สะท้อนวัฒนธรรมการกินการใช้อ้อยในวิถีชีวิตของชุมชนแต่ละแห่ง ความหลากหลายของระบบการผลิตอาหารในสังคมวัฒนธรรมต่างๆทั่วโลก มนุษย์มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม การกำหนดเทคนิควิธีหรือรูปแบบของอาหารในแต่ละท้องถิ่น มีภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นของคนท้องถิ่นที่สามารถนำอาหารในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นเครื่องปรุงหลักประจำครัวเรือน อาทิ กะปิ น้ำปลา ปลาร้า การรับวัฒนธรรมการถนอมอาหารที่ใช้แต่กลิ่น-รส จากชาวจีน เช่น ผักดอง เต้าเจี้ยว ซีอิ้ว (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548: 180); (กรกฎ บุญลพ, 2551: 20-21) สิ่งเหล่านี้ มนุษย์สร้างสรรค์ภาชนะในการบรรจุ คือ ไห อ่าง อ่าง ภาชนะที่มีความแข็งแรงทนทานสามารถบรรจุของเหลวรักษาอุณหภูมิและความชื้นของอาหารได้ ภาชนะเนื้อแกร่งประเภท ไห ของราชบุรี หรือไหหมักปลาร้า ของชาวอีสาน จัดเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีบทบาทเด่นชัดและมีความสำคัญในกระบวนการถนอมอาหารโดยวิธีการหมัก ดอง ได้เป็นอย่างดี รูปแบบของภาชนะประเภทต่างๆที่ผลิตขึ้น หน้าที่การใช้งานของภาชนะแต่ละประเภท เช่น ภาชนะบรรจุน้ำ หม้อน้ำตันของภาคเหนือ บรรจุน้ำดื่มเพื่อดับกระหายของผู้คนในพื้นที่ชุมชนเข้าถึงได้สะดวก ตุ่มสามโคกของชาวมอญจังหวัดปทุมธานี กับโองมังกรจังหวัดราชบุรี ที่ใช้เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี ภาชนะบรรจุอาหาร ภาชนะประกอบอาหาร ภาชนะบรรจุสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ

ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยสำหรับการอุปโภค เก็บ บรรจุ เช่น โองน้ำ หม้อน้ำตัน และภาชนะอำนวยความสะดวกในการบริโภคที่เป็นภาชนะ หุง ต้ม ถนอมอาหาร หมัก ดอง

และ จาน ชาม ถ้วยใส่อาหาร ของสังคมวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต การกินการใช้สอยที่แตกต่างกันของสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ

ภาพประกอบ 5 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ จ.นครสวรรค์

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณธิพงศ์ (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 6 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อ จ.สิงห์บุรี

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณธิพงศ์ (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 7 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านคลองสระบัว จ.อยุธยา

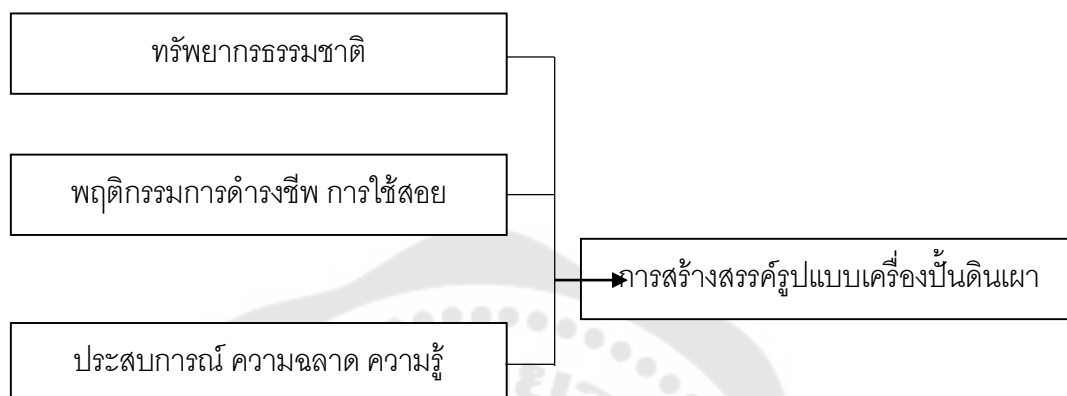
ที่มา: ภาณุ พัฒนปณธิพงศ์ (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 8 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ด จ.นนทบุรี

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณธิพงศ์ (2557). ถ่ายภาพ

ในประเด็นการทำภาชนะใช้สอยในครัวเรือน การกักเก็บ การถนอมอาหาร การปรุงอาหารของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากภูมิปัญญาความรู้สู่การสร้างสรรครูปแบบเครื่องปั้นดินเผาสรุปได้ดังนี้

ภาพประกอบ 9 แนวคิดจากวิถีชีวิต วัฒนธรรมสู่การสร้างสรรครูปแบบเครื่องปั้นดินเผา

1. ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ในชุมชน สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้เป็นอาหารเพื่อการบริโภคเพื่อหล่อเลี้ยงชีพให้เจริญเติบโตทางร่างกาย กับ ทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้ในการผลิต สร้างสรรค์สิ่งของใช้ ในการดำเนินชีวิต ทำกิจกรรมต่างเพื่ออำนวยความสะดวกในการบริโภค อุปโภค วิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ดำเนินกิจกรรมบนพื้นฐานทั้ง 2 ประการอย่างสมบูรณ์ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติสร้างสรรค์ภาชนะทางกายภาพมาช่วยสนับสนุนอำนวยความสะดวกในการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอาหารของมนุษย์ได้อย่างชาญฉลาด ด้วยความรู้ความคิด ประสบการณ์ที่สั่งสมจากบรรพบุรุษ

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554: 12-15) ได้กล่าวว่า ประสิทธิภาพการค้ารังสีฟนั้น แท้ที่จริงแล้วมาจากความสามารถที่จะเข้าถึง หุ่น ทรัพยากร ตลอดจนการมีสิทธิ หรือไม่มีสิทธิ ในการเป็นเจ้าของและการจัดการทรัพยากรของครัวเรือน ความสามารถหรือไม่สามารถเปลี่ยนแปลง สถานภาพของทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ ที่เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอยู่รอดของการดำเนินชีวิต ในขณะที่เดียวกันการปรับตัวของครัวเรือนก็ไม่ได้จำกัดอยู่ในแนวทางการสร้างรายได้ในรูปแบบตัวเงินเพียงอย่างเดียว หากแต่เน้นการสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพ เพื่อรักษาความกินดีอยู่ดีของครัวเรือน ที่อาจผสมผสานยุทธวิธีต่าง ๆ ทั้งในและนอกเข้าด้วยกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมในการดำรงอาชีพและความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนกับครัวเรือนอื่น ๆ เป็นต้น

เทิดศักดิ์ บุญงาม (2558: สัมภาษณ์) ได้กล่าวถึง เครื่องปั้นดินเผาเตาแม่น้ำน้อย ว่า เครื่องปั้นดินเผาไหสีหู เเผาที่อุณหภูมิตั้ง 1,200 เซลเซียส คุณสมบัติอยู่ในประเภทสโตนแวร์ไม่ดูดซึมน้ำ เนื้อดินเผาแล้วสีน้ำตาลเข้มอมม่วง ต่างกับเครื่องปั้นที่เป็นเหมือนกับหม้อแกงหม้อยาดินเผา สอดคล้องกับ โกมล รัชวงศ์ (2538: 12-15) ที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์การทำเครื่องปั้นดินเผาว่า “กลุ่มช่างปั้นที่ติดตามเจ้านครอินทร์มาจากเมืองจีน ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ในปี พ.ศ. 1920 โดยราชทูตนำพาช่างเครื่องปั้นดินเผาชาวจีน มาทำเครื่องปั้นดินเผาที่ริมแม่น้ำน้อยในจังหวัดสิงห์บุรี เป็นการกระทำเช่นเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นช่วงสมัยราชวงศ์หมิงของจีนที่มีความเจริญรุ่งเรืองด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาปอร์สเลน ใช้เทคโนโลยีและเผาที่อุณหภูมิสูง สีขาว โปร่งแสง เนื้อผลิตภัณฑ์แกร่ง แต่การทำเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาแม่น้ำน้อยไม่สามารถทำปอร์สเลนได้ ทำได้แต่สโตนแวร์เท่านั้นเพราะวัตถุดิบที่มีอยู่ในลุ่มแม่น้ำน้อยไม่บริสุทธิ์พอ และเนื้อดินนั้นมีความทนไฟไม่สูงพอทำได้เฉพาะ สโตนแวร์ และเอิร์ทเทนแวร์

เครื่องปั้นดินเผาที่มาจากทรัพยากรธรรมชาติต่างกัน แหล่งดินต่างกันที่มีสีสัน ความละเอียดเนียนของวัตถุดิบต่างกัน จึงเป็นหลักฐานสำคัญชนิดหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องระบุคุณลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ (Identity) ของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งได้เป็นอย่างดี จะชี้ให้เห็นถึงพื้นฐาน ชีตความสามารถและพัฒนาการของสังคมยุคต่างๆ และสามารถชี้เป็นตัวบ่งชี้วัฒนธรรม (cultural marker) ได้เป็นอย่างดี คุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม (cultural identity) สายันต์ ไพรชาญจิตร (2551: 5) ได้กล่าวว่า “คุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่บนเครื่องถ้วยชามที่ผลิตขึ้นในแต่ละแหล่งเตา แต่ละเมือง แต่ละยุคสมัย อาจจะมีคุณลักษณะทางด้านรูปทรงที่คล้ายคลึงกันในแบบแผนร่วมกัน แต่เมื่อศึกษารายละเอียดมิติต่างๆจริงแล้วก็มักพบว่าในแบบแผนที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันนั้นยังมีความแตกต่างกันออกไปไม่เหมือนกันไปเสียทั้งหมด และส่วนที่แตกต่างกันนี้เองที่ช่วยให้เรารู้ว่าศิลปินผู้ผลิตเครื่องถ้วยชามแต่ละแหล่งเตา แต่ละยุคสมัย เป็นชนกลุ่มใด มีวัฒนธรรมแบบไหน”

คำกล่าวนี้หากเรานึกถึงภาชนะปั้นดินเผาในแหล่งโบราณคดี หรือผลิตเครื่องปั้นดินเผาต่างๆที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคจะพบว่าภาชนะดินเผาจะมีหน้าที่การใช้งานที่ไม่แตกต่างจากกันมากนัก ได้แก่ ภาชนะหม้อยา หม้อแกง เครื่องถ้วยชาม คนโท กระจ่าง โอง อ่าง พาน แจกัน ฯลฯ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของคุณลักษณะเฉพาะของรูปแบบ จะพบว่ามีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นแต่ละแหล่งผลิต ภาชนะดินเผาสำหรับบรรจุน้ำ เห็นได้จาก โองน้ำของชุมชนบ้านมอญนครสวรรค์ ที่มีรูปทรงลวดลายต่างกับหม้อน้ำลายวิจิตรของชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

2. พฤติกรรมการดำรงชีพ การใช้สอย รูปแบบภาชนะดินเผาสามารถบ่งชี้ นอกจากความแตกต่างทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ในบางฤดูกาลเป็น ปัจจัยหนึ่งส่งผลให้รูปแบบภาชนะดินเผาแตกต่างกันออกไป ข้อจำกัดด้านสภาพแวดล้อมและ ปริมาณอาหารเป็นอุปสรรคสำคัญ ปริมาณอาหารที่ล่าและเก็บหาได้จำนวนมากในฤดูกาลหนึ่ง อาจส่งผลให้ปริมาณอาหารที่อาจล่าและเก็บหาได้ในฤดูกาลต่อไปลดน้อยลงและไม่เพียงพอต่อ การดำรงชีพ ด้วยเหตุนี้เองเราจึงอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบของภาชนะดินเผา แสดงให้เห็นถึงการ ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์แต่ละกลุ่มให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป เรา พิจารณาข้อนี้จากรูปแบบภาชนะดินเผา เช่น ไห ภาชนะสำหรับหมักดองน้ำปลา อ่างขนมจีน ชาม ขนมจีน ภาชนะใส่น้ำ โอ่ง ตุ่ม ครก เตาเชิงกราน ที่มีหน้าที่การใช้งานใช้สอยพกพาไปหุงต้มใน สถานที่ต่างๆได้สะดวก เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ กรกฎ บุญลพ (2551) ได้กล่าวถึงนักวิชาการนัก โบราณคดีได้ใช้กรอบการศึกษาเรื่องระบบนิเวศของภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ กับการศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดีเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดิน เผาและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต่างๆสามารถอธิบายเรื่องราวของสังคมมนุษย์ในอดีตได้อย่างชัดเจน

3. กระบวนการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์จากปัจจัยพื้นฐานไปจนถึงการถ่ายทอด ความรู้สึกถึงสุนทรีย์ความงามของ รูปทรง สี ลวดลาย วิธีการผลิตการตกแต่ง ที่ล้วนแล้วมีความ แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด และเมื่อเราศึกษาในหลายๆมิติที่ลึกกลงไปตามลำดับและในวง กว้าง สิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มชนผู้ผลิต กลุ่มชนผู้ที่เป็นผู้บริโภค การศึกษาภาชนะ ดินเผาทำให้เราสามารถเข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนในสมัยโบราณหลายมิติ ทั้งเรื่องของ กระบวนการผลิต แหล่งวัตถุดิบ สภาพทางสังคม คติธรรมความเชื่อศาสนา ศิลปะ ความนิยม ในการใช้ และลักษณะพฤติกรรมการใช้งานต่างๆ ทั้งในชีวิตประจำวัน กิจกรรมประเพณี พิธีการ พิธีกรรม ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ การติดต่อขายแลกเปลี่ยน เส้นทางการค้าการตลาด ฯลฯ ของสังคมมนุษย์ในสมัยนั้นจากในอดีตมีวิวัฒนาการ พัฒนามาจนถึงปัจจุบัน

สามารถพิจารณาในมิติที่สะท้อนให้เห็นถึงตัวบ่งชี้วัฒนธรรมและแนวคิด พัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบันในด้าน การอุปโภคบริโภค (Consumer) ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) เทคโนโลยี (Technology) เศรษฐกิจ (Economy) ศิลปะความงาม (Art) สังคมวัฒนธรรม (Social Culture) และความเชื่อพิธีกรรม (Tradition) ดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 10 มิติบ่งชี้วัฒนธรรม 7 ด้าน

จากภาพประกอบ แสดงถึงปิรามิดที่ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ทั้ง 7 ด้าน ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งซึ่งการแสดงออกของมนุษย์ในการสร้างสรรค์ภาชนะดินเผา รูปทรงปิรามิดที่มีฐานรากทางความคิดความเชื่ออันแข็งแกร่งและหนักแน่นที่จะรักษาสมดุลให้ยอดด้านบนให้คงอยู่ได้อย่างสง่างาม บนพื้นฐานปัจจัยทางกายภาพที่มาจากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มีคุณสมบัติที่ดีมีคุณภาพ สามารถนำไปใช้เป็นส่วนหลักในการนำมาผลิตสร้างสรรค์เป็นเครื่องปั้นดินเผา หากไม่มีดินที่ดีมีคุณภาพ การนำดินมาปั้นทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีข้อจำกัดที่จะนำมาผลิตเป็นผลงานที่มีคุณภาพได้อย่างเด่นชัด ทั้งนี้ยังสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์และความขาดแคลนในต่างฤดูกาล เช่น ความอุดมสมบูรณ์ในบางฤดูกาลเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลให้รูปแบบภาชนะดินเผาแตกต่างกันออกไป ข้อจำกัดด้านสภาพแวดล้อมและปริมาณอาหารเป็นอุปสรรคสำคัญ ปริมาณอาหารที่ล่าและเก็บหาได้จำนวนมากในฤดูกาลหนึ่งอาจส่งผลให้ปริมาณอาหารที่อาจล่าและเก็บหาได้ในฤดูกาลต่อไปลดน้อยลงและไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ด้วยเหตุนี้เองเราจึงอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบของภาชนะดินเผา แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์แต่ละกลุ่มให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป เราพิจารณาข้อนี้จากรูปแบบภาชนะดินเผา เช่น ไหปลาร้า ภาชนะสำหรับหมัก ดองของชาวอีสาน ภาชนะใส่น้ำ โอง ตุ่ม เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ กรกฎ บุญลพ (2551) ได้กล่าวถึงนักวิชาการนักโบราณคดีได้ใช้กรอบการศึกษาเรื่องระบบนิเวศของภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาทาง

โบราณคดีเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดินเผาและสิ่งแวดลอมในพื้นที่ต่างๆ สามารถอธิบายเรื่องราวของสังคมมนุษย์ในอดีตได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ภาชนะดินเผาของภูมิภาคต่างๆ ทำมาจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น สังคมนั้น สภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่าง ดินที่ถูกนำมาปั้นจึงมีความแตกต่างกันลักษณะคุณสมบัติทางกายภาพ มีความเหนียว ความหยาบละเอียด ปริมาณแร่ธาตุในเนื้อดิน และสีสัน ส่งผลให้รูปแบบมีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมแต่ละภูมิภาค เช่น โองมั่งกรจังหวัดราชบุรี ตุ่มสามโคกจังหวัดปทุมธานี

การอุปโภคบริโภค เป็นพฤติกรรมสำคัญที่กำหนดรูปแบบการใช้งานที่ต้อง ปฏิสัมพันธ์กับส่วนร่างกายมนุษย์ ก็จะเป็นผลโดยตรงที่ทำให้รูปร่างรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผา มีความแตกต่างกันออกไป เทคโนโลยี รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาและคุณภาพของภาชนะดินเผาเป็น เครื่องชี้วัดเทคโนโลยีการผลิตที่มีใช้สมัยของสังคมนั้น พัฒนาการของรูปแบบภาชนะดินเผาใน สังคมหนึ่งช่วงสมัยต่างๆสามารถสะท้อนถึงพัฒนาการของเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต เครื่องปั้นดินเผาได้เป็นอย่างดี

พัฒนาการของเทคโนโลยีการผลิตอาหารรวมถึงการผลิตเครื่องปั้นดินเผา การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นผลมาจากปริมาณของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นความต้องการ บริโภค ระบบผลิตอาหารของมนุษย์ในสังคมวัฒนธรรมต่างๆมีความแตกต่างกัน ภาชนะยุคแรกๆ ในบางพื้นที่เป็นภาชนะเนื้อดินธรรมดา ไม่มีการขัดมันแวววาว แม้ว่าจะมีการขัดแต่งผิวอย่างง่าย ด้วยลายเชือกทาบ และลายขีดขีด นั่นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุดิบและเทคโนโลยีที่มีผลต่อ ภาชนะดินเผา คุณลักษณะดินปั้น เชื้อเพลิงและวิธีการเผา รูปแบบของภาชนะประเภทต่างๆที่ผลิต ขึ้น หน้าที่การใช้งานของภาชนะแต่ละประเภท เช่น ภาชนะบรรจุน้ำ หม้อน้ำดันของภาคเหนือ ตุ่ม สามโคกจังหวัดปทุมธานี โองมั่งกรจังหวัดราชบุรี พัฒนาการวิธีการขึ้นรูป เทคโนโลยีและอุณหภูมิ การเผา ภาชนะบรรจุอาหาร ภาชนะประกอบอาหาร ภาชนะบรรจุสิ่งของใช้อื่นๆ ล้วนผลิต จากเทคโนโลยีที่แตกต่างกันออกไปตามภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ช่างผู้ผลิต ภาชนะดินเผา ขึ้นตอนและเทคนิคการผลิต การเลือกดินเหนียว วิธีขึ้นรูป เพื่อที่จะได้ภาชนะตาม รูปแบบและหน้าที่ที่ต้องการ

เมื่อระบบเทคโนโลยีการผลิตที่มีสมรรถนะสูงและผลผลิตมีมากตามความ ต้องการบริโภค ความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นเกิดการแลกเปลี่ยนค้าขายสินระหว่าง กลุ่มและเกิดความชำนาญพิเศษเพิ่มขึ้นนอกเหนือไปจากกิจกรรมการผลิตเพื่อยังชีพ เริ่มมีกลุ่ม

ช่างฝีมือ ทำหน้าที่ผลิตภาชนะดินเผา เครื่องใช้สอยอื่นนอกเหนือไปจากการยั้งชีพ สร้างรายได้ สร้างมูลค่าให้กับภาชนะดินเผา

การขุดพบไหสีหูในแหล่งเตาเผาโบราณที่แม่น้ำน้อย จังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งเป็นเผาขนาดใหญ่ที่สุดที่ค้นพบ และเชื่อกันว่าในยุคสมัยนั้นมีถึง 200 เตา สะท้อนความเจริญรุ่งเรืองในการค้าของสมัยอยุธยาตอนปลาย ภาชนะดินเผาไหสีหูเป็นภาชนะบรรจุลำเค็ญสินค้า อาหารเพื่อการส่งออกไปยังต่างประเทศ ซึ่งยังแสดงให้เห็นถึงเส้นทางการค้าการคมนาคมจากการพบเรืออับปางที่มีภาชนะดินเผาใต้ท้องทะเลเป็นจำนวนมาก

ศิลปะความงาม เราสามารถพิจารณาศิลปะวัฒนธรรมของสังคมยุคสมัยใดได้จากความงามบนภาชนะดินเผา ประสบการณ์อันยาวนานของช่างปั้นผู้ผลิตภาชนะก่อให้เกิดทักษะความชำนาญในการถ่ายทอดความคิด อารมณ์สุนทรีย์ของสภาพแวดล้อมธรรมชาติรอบตัวผ่านรูปทรง ลวดลายและเส้นสีบนภาชนะดินเผา ดังจะเห็นได้จากลวดลายบนภาชนะดินเผายุคสมัยต่างๆ ของสังคมชุมชนแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั่วทุกภูมิภาค ความแตกต่างของศิลปะความงามบนภาชนะดินเผาเป็นภาพสะท้อนถึงหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมต่างๆ ความงามของรูปทรง ลวดลายบนภาชนะดินเผายังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสภาพแวดล้อม วัสดุกับเทคโนโลยี และอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรม เช่น ภาชนะสังคโลก การเขียนลายใต้เคลือบสีดำที่มีลวดลาย ปลาตะเพียน ไก่ ลายเถา ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร ความวิจิตรของภาชนะดินเผาเกาะเกร็ด ที่มีการแกะสลักลวดลายประดับประดา

สังคมวัฒนธรรม การศึกษาภาชนะดินเผาที่พบหลงเหลือในแหล่งโบราณคดีถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาทางโบราณคดีเพื่อทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ต่างๆ ภาชนะดินเผาของสังคมกลุ่มชนแห่งหนึ่งมีวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม เทคโนโลยี ศิลปะที่มีเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเฉพาะตามความคิดความเชื่อของสังคม จึงเป็นเครื่องหมายที่ชี้ถึงอัตลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม การค้นพบภาชนะและการคิดค้นรูปแบบภาชนะดินเผาหรือเทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆ เชื่อว่าอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น การหยิบยืมความคิด ความเชื่อ หรือเทคโนโลยีการผลิตจากสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง การครอบงำทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม 2 วัฒนธรรมซึ่งแตกต่างกันทั้งในด้านของอำนาจ เศรษฐกิจการเมืองและความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ในภาวะการณ์เช่นนี้ การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างกันและกันมักจะเป็นไปในทางเดียวกัน จากหลักฐานรูปแบบรูปทรงและลวดลายบนภาชนะดินเผาสมัยสังคโลกที่ได้รับอิทธิพลจากเครื่องถ้วยของจีน การรับอิทธิพลของ

ศิลปะขอมที่พบได้จากภาชนะดินเผาบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมชาวมอญที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่นิยมใช้เป็นเครื่องบรรณาการเพื่อแสดงถึงเกียรติสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้ ผู้ได้รับ จึงมีความวิจิตรประณีตบรรจง ความเชื่อในเรื่องความเป็นมงคลของชาวจีนที่ตกแต่งลวดลายมังกรบนโถงน้ำที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์แต่ด้วยความเชื่อและเคารพว่ามังกรเป็นตัวแทนของกษัตริย์เท่านั้น ช่างจึงสร้างสรรค์ตัดแปลงมังกรที่ปรากฏอยู่บนภาชนะโถงให้มีเล็บเท้าเพียง 4 เล็บ เป็นต้น อุดลักษณะของรูปแบบภาชนะดินเผาเหล่านี้ย่อมสะท้อนถึงสังคมวัฒนธรรมได้ชัดเจน

ความเชื่อ/พิธีกรรม การดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละท้องถิ่นที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน อันส่งผลให้ฐานรากทางความคิดความเชื่อพิธีกรรมมีความแตกต่างกันนั้น ก็จะส่งผ่านไปถึงการสร้างสรรค์และการเลือกสรรค์ภาชนะเครื่องปั้นดินเผามีรูปแบบ รูปทรง และลวดลายที่สอดคล้องการใช้สอยในพิธีกรรม บ่งบอกถึงระบบความเชื่อในการดำเนินชีวิตประจำวันหรือการนับถือศาสนา การนับถือธรรมชาติ การบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติ ภาชนะดินเผาที่ใช้สอยเกี่ยวกับความเชื่อพิธีกรรม เช่น ภาชนะดินเผาบ้านเชียง หรือภาชนะดินเผาที่ขุดพบจากหลุมฝังศพในแหล่งโบราณคดีพื้นที่วัฒนธรรมต่างๆของกลุ่มชนที่ยังอยู่ในระบบสังคมวัฒนธรรมชนเผ่า มีความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ที่เป็นวงจรสืบเนื่องกันของชีวิตก่อนเกิด ชีวิตปัจจุบัน และชีวิตหลังความตาย

স্যันต์ ไพรชาญจิตร (2551: 6) ได้กล่าวถึงการผลิตภาชนะดินเผาในระยะแรกไม่ได้มุ่งหวังเพื่อการใช้งานเป็นหลัก แต่เพื่อแสดงสถานภาพทางสังคม ความมั่งคั่ง อำนาจความสำเร็จ ของผู้ครอบครอง การใช้เครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นการสร้างความโดดเด่นและประณีตบรรจง ใช้เชิงสัญลักษณ์และสังคม มากกว่าเป็นสิ่งของที่ใช้งานจริง ภาชนะดินเผาจำนวนมากที่พบทั่วโลกผ่านการผลิตอย่างประณีต และมีการตกแต่งผิวให้เด่น เช่น ขัดมันวาววับเป็นประกาย ไม่มีร่องรอยการใช้งาน เช่น คราบเขม่าหรือร่องรอยว่าเคยถูกไฟไหม้มาก่อน อีกทั้งไม่มีเศษอาหารและไขมันจากสัตว์และพืชติดอยู่เลย ดังนั้นเครื่องปั้นดินเผายุคแรกๆไม่ได้ถูกใช้ในครัวเรือนหรือการเตรียมอาหารมาก่อน

ภาชนะดินเผา เป็นสิ่งที่ช่วยให้เราเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ ในมิติของ ทรัพยากรธรรมชาติ การอุปโภคบริโภค เทคโนโลยีการผลิต เศรษฐกิจการค้า ศิลปะความงาม สังคมวัฒนธรรม และความเชื่อพิธีกรรม รูปแบบภาชนะดินเผายังเป็นสิ่ง que แฝงไปด้วย ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี วิทยาการที่เป็นผลมาจากความคิด ความรู้ ความสามารถทางด้านวิทยาศาสตร์ ความสามารถในการวิเคราะห์ ควบคุมคุณภาพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจนได้

ภาชนะที่มีคุณสมบัติพิเศษ ทำให้วิถีชีวิตมนุษย์มีความสะดวกสบาย มีเครื่องมือเครื่องใช้สอยที่มีความหลากหลายซับซ้อนมากขึ้น ความพิเศษเฉพาะเจาะจงในการใช้งานได้ดีทันสมัยนิยม ส่งผลให้ภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมจึงมีความจำเป็นลดน้อยลง

กลุ่มคนที่เห็นคุณค่าได้พยายามรักษา อนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คงอยู่ ร่วมกันคิดวิเคราะห์ พัฒนารูปแบบ เทคนิควิธีการ คุณสมบัติและประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมวัฒนธรรมในปัจจุบันภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตบนฐานความคิด ความเชื่อพิธีกรรมพิธีการที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ถูกทำลายให้เป็นสากลมาตรฐาน รูปแบบภาชนะดินเผาปัจจุบันแนวคิดหนึ่งได้ถูกนำไปใช้ในเชิงคุณค่าทางจิตใจเป็นของที่ระลึก การบริโภคนิยมในสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกความมีหน้ามีตาทางสังคมนอกเหนือไปจากความจำเป็นในการดำรงชีพ ใช้สอยอย่างฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็น ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่คำนึง ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งได้พัฒนาไปในทางความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่ซับซ้อนเป็นเพียงชิ้นส่วนของวัสดุทางสถาปัตยกรรม ชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้สอยทางไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมในยานยนต์และอวกาศ

3. ประสบการณ์ ความฉลาด ความรู้ สัมผัสเป็นภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆเรื่องผสมผสานกัน ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์สาขาวิชาต่างๆแต่เป็นสัจจะ ความจริง ภูมิปัญญานี้เป็นผลมาจากความฉลาดของมนุษย์ในการหาคำตอบหาวิธีการแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในการต่อสู้กับปัญหาในการดำรงชีพให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ปกติสุขซึ่ง ต้นกำเนิดของความรู้ล้วนอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ ความรู้แจ้ง ญาณปัญญา การหยั่งรู้เป็นประสบการณ์จากการรับรู้ทางกายและทางจิตวิญญาณ ศาสดา ผู้ก่อตั้ง รวมถึงผู้ค้นพบทฤษฎี ล้วนมีประสบการณ์ทางกายและจิตวิญญาณรู้แจ้งในสัจจะ สิ่งที่ทำานเหล่านั้นนำเสนอออกมากลายเป็นหลักปฏิบัติที่เราเรียกกันว่า คำสอน หลักการ ทฤษฎี แท้จริงแล้ว ก็คือ สัจจะของมนุษย์

ความจริงของมนุษย์ข้อหนึ่ง คือ มนุษย์ จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การค้นพบทฤษฎีสำคัญแก่มวลมนุษย์โลก รวมไปถึงการรู้แจ้งของผู้นำจิตวิญญาณ มิได้เกิดขึ้นในขณะที่ท่านอยู่ในสังคมผู้คนพลุกพล่าน วุ่นวาย ล้วนแต่เกิดขึ้นในขณะที่มนุษย์อยู่กับตนเอง อยู่กับความสงบพิจารณาในปัจจุบันขณะนั้น มีสมาธิญาณปัญญาและการหยั่งเห็น เห็นตามที่สิ่งนั้นเป็นจริง เห็นถึงสัจจะของมนุษย์และโลก ดังที่ โทมัส เดอควิน (อ้างใน จอห์น เลน แพลโดย (สโตส ขันติวรพงศ์, 2550: 11) กล่าวไว้ว่า "ถ้าชีวิตไม่อยู่กับความสงบ ผู้ใดก็ไม่อาจเผยศักยภาพ

ทางปัญญาของตนได้" แต่ความสงบเป็นอะไรมากกว่าสติปัญญา เป็นแรงเสริมสร้างการบำบัด เป็นที่พักสู่ความจริง เป็นต้นธารของจินตนาการ

ความคิดจินตนาการของช่างปั้นถูกถ่ายทอดผ่านภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผา การถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เริ่มจากกระบวนการรับรู้ของช่างปั้น สังเกตเรียนรู้จากประสบการณ์ของตน ด้วยวิธีการของตน สังคมเป็นความรู้เฉพาะตน จนกลายเป็นภูมิปัญญา ที่เกิดจากการปฏิบัติ โดยที่ช่างปั้นจะผลิตภาชนะดินเผาด้วยความรู้และเทคโนโลยีที่เรียนรู้จากบุคคล หรือชุมชนท้องถิ่นที่มีการผลิตมายาวนาน ความรู้ดังกล่าวถูกถ่ายทอดและสืบทอดต่อกันมาภายใต้บริบทของครัวเรือน ของชุมชนที่เติบโตมา การได้เห็นทุกวัน ผ่านพฤติกรรม ความคิด ความเชื่อ รูปแบบการเรียนรู้กระบวนการวิธีการผลิตภาชนะดินเผาในแหล่งผลิตแต่ละแหล่งย่อมเป็นพฤติกรรมเป็นวิถีชีวิต เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นในชุมชนนั้น ๆ

เครื่องปั้นดินเผาเป็นผลผลิตที่มาจากมนุษย์เรียนรู้ชีวิตจากความหิวโหย ความกลัว และความสะดวกราบรื่น มนุษย์ใช้ปัญญาเพื่อดำรงชีพให้อยู่รอด ปลอดภัยและเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น ปัญญาก่อให้เกิดประโยชน์แก่วิถีชีวิตการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดให้พ้นจากความหิวโหยความขาดแคลนอาหาร นอกเหนือจากการหาเก็บอาหารมนุษย์สร้างสรรค์ภาชนะดินเผาที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค กักเก็บ บรรจุ หมักดอง ถนอมอาหาร เช่น หม้อดินเผา ไห โอ่ง อ่าง ถ้วยจานชาม เพื่อความปลอดภัยรอดพ้นจากภัยอันตรายจากความกลัวจากภัยธรรมชาติ นอกจากที่อยู่อาศัยแล้วมนุษย์สร้างสรรค์ภาชนะดินเผาที่ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อ เช่น ภาชนะบรรจุในพิธีกรรมศาสนา และความตาย เครื่องวางความเชื่อ เครื่องบรรณาการ และเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น มีความสะดวกราบรื่น มีสุขภาวะที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีคุณค่า มีสุนทรีย์และจรรโลงจิตใจ รวมไปถึงความมีระบอบ มนุษย์จึงสร้างสรรค์ภาชนะเครื่องเคลือบดินเผาชั้นดี ที่มีลวดลาย รูปแบบรูปทรงทันสมัยนิยม สะดวกราบรื่น เช่น เครื่องเคลือบดินเผาสุโขทัย เครื่องเคลือบเครื่องประดับตกแต่ง

การศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผากการหาคำตอบว่าใคร (ช่างปั้น) ทำอะไร อย่างไร ด้วยเทคนิคอะไร แบบไหน กรกฎ บุญลพ (2551: 187) ได้กล่าวไว้ว่า ช่างปั้นมักจะอธิบายได้ค่อนข้างยากกว่าทำไมพวกเขาต้องทำแบบนั้นๆ หรืออะไรที่เป็นเหตุให้พวกเขาต้องทำอย่างนั้น พวกเขา มักจะให้คำอธิบายแบบรวมๆ ว่าที่ต้องทำแบบนั้นแบบนี้ ก็เพื่อให้ภาชนะดินเผา มีความสวยงาม มีความแข็งแรงทนทาน ใช้งานได้ดี ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า มันอาจจะไม่มีคำอธิบายด้วยคำพูดใดๆ ที่ชัดเจนในการอธิบายเกี่ยวกับเทคนิค หรือกระบวนการในการผลิตแต่ละขั้นตอนได้ความรู้ลึกจากประสบการณ์และการรับรู้ของช่างปั้นเท่านั้นเป็นภูมิปัญญาที่รู้และเข้าใจได้ด้วยตนเองว่าเมื่อใดจึงเหมาะสมแล้วดีแล้วใช้ได้แล้ว เป็น

ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในประสบการณ์เฉพาะตน คำกล่าวของ เฮสเซ็น โกเอ็นก้า (2548: 61) กล่าวถึงประสบการณ์ว่า “ประสบการณ์ที่ไม่เกี่ยวกับความคิด หรือการคิดค้น ความสัมพันธ์ แต่เกี่ยวข้องกับความจริงขณะที่ดำรงอยู่ พระพุทธเจ้าทรงเน้นคำ 2 คำ คือ ญาณและปัสสา ปัสสา หมายถึง ประสบการณ์การรู้สึก การสังเกต ญาณ หมายถึง ความรู้ ซึ่งได้จากประสบการณ์เฉพาะตน ไม่ใช่ความรู้จากตำรา หรือสิ่งที่คุณเรียนรู้จากการโต้เถียงของความคิด แต่จะต้องเป็น ประสบการณ์เฉพาะตน”

จากคำกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เตือนผู้คนไม่ว่าจะเป็นศาสตร์สาขาอะไร เราควรมีสติ ตั้งอยู่บนประสบการณ์และการรับรู้ของตน ซึ่ง อารี สุทธิพันธุ์ ได้กล่าวถึงประสบการณ์ว่า “ประสบการณ์เป็นอาการที่มันอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น เป็นอิทัปปัจจตา” สอดคล้องกับแนวคิด สหสัมพันธ์ของ ติทถิชันท์ (2549: 49) ที่กล่าวว่า “สหสัมพันธ์ คือการเห็นและเข้าใจธรรมชาติ ของการอิงอาศัยกัน ให้ความสำคัญกับการเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงในขณะปัจจุบัน” คล้อง กับ (อารีย์ สุทธิพันธุ์, 2532: 146-148) ที่กล่าวถึงการรับรู้ว่าเป็นการเห็น ซึ่งมี 3 ระดับคือ “การเห็นเป็นเพียงวัตถุหนึ่งๆ คือ เห็นรูปและพื้น แต่ถ้าเราเห็นแล้วมีความคิดว่า วัตถุนั้นคล้ายกับสิ่งที่ เราประสบหรือที่ผ่านมา การเห็นแล้วคิด จากสิ่งที่เห็นให้ประสานกับสิ่งต่างๆหรือสัมพันธ์กับ ประสบการณ์ที่ผ่านมาของเราก็คือ เป็นการเห็นความสัมพันธ์ของส่วนละเอียดกับตัวเรา แต่ถ้าเรา เห็นแล้วเราเพิ่งพิจารณาทะลุปรุโปร่งจนเห็นความงาม รู้หลักโครงสร้าง องค์ประกอบ รู้สึก ชื่นชม ถือว่าเป็นการรู้แจ้งเห็นจริง เห็นลึกซึ่งทุกแง่มุมทะลุปรุโปร่ง”

ดังนั้นเราสามารถกล่าวได้ว่า ประสบการณ์จากการรับรู้ของช่างปั้น ผู้เป็นลูกเป็น หลานที่เกิดในครอบครัวในชุมชนที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ตื่นขึ้นมาแล้วเจอทุกๆวัน เติบโตมา กับสภาพแวดล้อมของการทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นประสบการณ์เฉพาะตนที่ได้เรียนรู้วิธีการ ขั้นตอนสั่งสมเป็นความรู้ ซึมซับและเมื่อได้เห็น ได้ลองทำลองคิด ได้รับรู้คำแนะนำและการปลุกฝัง จากพ่อหรือแม่ในเรื่องภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาเมื่อเรารับรู้จากปรากฏการณ์ที่เห็นแล้ว พิจารณาถึงความสัมพันธ์กับสิ่งที่เคยประสบพบเจอผ่านมา แล้วเราเรียนรู้ปฏิบัติในสิ่งนั้นอย่าง ต่อเนื่อง ทั้งแบบลองผิดลองถูกหรือด้วยความตั้งใจ สังเกตเห็นถึงเหตุปัจจัยผลที่เกิดขึ้นตามมา เข้าใจในหลักความจริงชนิดที่กล่าว คือ “ทำเป็น คิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น” กลายเป็นชุดความรู้ที่ ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นทอดๆจากรุ่นสู่รุ่น ที่เรียกกันว่า “ภูมิปัญญา” ซึ่งภูมิปัญญานี้จะ แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและภายใต้บริบทของครัวเรือน ชุมชนสังคมหนึ่งก็จะเป็น ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ของชุมชนหนึ่งนั้นๆ

ภูมิปัญญาการผลิตภาชนะดินเผาของช่างปั้นแต่ละท้องถิ่นล้วนมีจุดประสงค์อย่างชัดเจนในการผลิต รูปแบบ ลวดลาย วิธีการปั้น ขั้นตอนการผลิตรับอิทธิพลมาจากคติความเชื่อศาสนา วิถีชีวิต ระเบียบประเพณีทางสังคม และแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ที่มีใช้ในชุมชนนั้นๆ เห็นได้จากภูมิปัญญาของชาวมอญ การแกะลวดลายวิจิตรบนภาชนะหม้อน้ำดินเผาที่ใช้สำหรับเป็นเครื่องบรรณาการ การตกแต่งลวดลายมังกรจากความเชื่อของช่างปั้นชาวจีนบนโถงน้ำลายมังกรของจังหวัดราชบุรี การผลิตเครื่องถ้วยสังคโลกลวดลายปลาตะเพียนและธัญพืชจากความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม วิธีการเคลือบด้วยขี้เถ้าพืช ไปจนถึงการทำหม้อดินเผาของกลุ่มเพศหญิงในชุมชนต่างๆ และการทำภาชนะเนื้อแกร่งที่ต้องอาศัยความแข็งแรงของผู้ชาย สอดคล้องกับวิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 173) ที่กล่าวถึงวิถีชีวิตชาวบ้านหม้อที่จังหวัดมหาสารคาม ว่า “ผู้ชายต้องขุดดิน ตัดกิ่งไม้ เผาหม้อดิน ขนหม้อดินไปขายในแดนไกล ไม่มีเวลาปั้นหม้อดิน ปั้นหม้อดินไม่เก่ง จึงต้องทำหน้าที่เลี้ยงลูก ผู้หญิง ภรรยา แม่บ้าน เสร็จจากทำครัว หาอาหารให้ลูก ต้องรีบไปปั้นหม้อดิน ทำมาก ประสบการณ์มาก ฝีมือดีมาก สวยงามมาก เมื่อประสบการณ์มากก็สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ได้มากขึ้นต่างแบ่งงานกันทำ ตามเงื่อนไขของการดำรงชีวิตอย่างงดงาม”

วิถีชีวิตของกลุ่มช่างปั้นภาชนะดินเผาชนิดเอิร์ทเท็นแวร์ (Earthen ware) ได้แก่ หม้อดินเผา หม้อแกง หม้อยาในอดีตสังคมเกษตรกรรมพื้นที่ที่มีวัตถุดิบสามารถนำมาผลิตภาชนะดินเผาได้ จะมีการผลิตภาชนะดินเผาขึ้นใช้ภายในชุมชนที่เว้นว่างจากฤดูการเพาะปลูก นอกจากใช้ภายในชุมชนบางส่วนแล้วยังจำหน่ายไปยังชุมชนอื่น ๆ ด้วยรูปแบบการผลิตภาชนะดินเผาที่อาศัยดินเหนียวจากธรรมชาติเป็นหลัก มีวิธีการผลิตที่เรียบง่าย ขึ้นรูปภาชนะด้วยมือและเผาภาชนะด้วยวิธีการสุ่มไฟเผากลางแจ้ง ภูมิปัญญาการเผาที่จะกักเก็บสะสมความร้อนไว้ให้นานที่สุด อุณหภูมิการเผาอยู่ในราวประมาณ 700 – 900 องศาเซลเซียสกิจกรรมการผลิตเป็นไปในระดับอุตสาหกรรมในครัวเรือน เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือของสมาชิกภายในครอบครัว ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตภาชนะดินเผาในทุกขั้นตอนที่กล่าวมานี้ส่วนมากคือ เพศหญิงซึ่งทำหน้าที่เป็นช่างปั้น หรือ ตี หม้อ

การถ่ายทอดวิธีการผลิตการเรียนรู้เรื่องการผลิตภาชนะดินเผาในชุมชนจึงพบว่าเป็นการถ่ายทอดและส่งผ่านจากหญิงรุ่นหนึ่งสู่หญิงอีกรุ่นหนึ่ง เพศหญิงซึ่งทำหน้าที่ปั้นภาชนะนี้เป็นแบบแผนที่พบได้ในทุกสังคมที่มีการผลิตภาชนะหม้อดินเผาชนิด เอิร์ทเท็นแวร์ โดยช่างปั้นจะมีอายุระหว่าง 29-60 ปี หรืออายุเฉลี่ยราว 39-40 ปี ส่วนอายุเมื่อเริ่มเรียนรู้การผลิตภาชนะประมาณ 12-13 ปีช่างปั้นจะเรียนรู้การผลิตภาชนะดินเผาเป็นครั้งแรกจากแม่ของตน เนื่องจากผู้เป็นแม่จะต้องให้ลูกสาวมาเป็นผู้ช่วยในการผลิต โดยจะให้ลูกสาวมาสังเกตดูตนเองขณะที่ปั้นภาชนะและ

ลองให้หัดปั้นภาชนะขนาดเล็ก ๆ ก่อน เมื่อพอมือที่ทักษะแล้วหลังจากนั้นจึงหัดปั้นขนาดจริง ซึ่งแม่จะช่วยแนะนำและแก้ไขหรือตกแต่งให้ถูกต้องสวยงามให้ลูกสาวดูเป็นตัวอย่าง เมื่อลูกสาวปั้นภาชนะเป็นแล้วก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยแม่ของตนเองก่อน หลังจากนั้นจะเริ่มรับช่วงการผลิตภาชนะอย่างเต็มตัวเมื่อแต่งงานออกไปมีครอบครัวของตนเอง หากยังอยู่บ้านเดิมกับพ่อและแม่ก็จะทำหน้าที่หลักในการผลิตภาชนะต่อไปส่วนแม่ก็จะลดบทบาทลงเป็นเพียงผู้ช่วยและคอยชี้แนะทักษะในขั้นตอนต่างๆของการผลิตและจะยุติบทบาทเมื่อสภาพร่างกายอ่อนแอ (กรกฎ บุญลพ, 2551: 187-192)

การเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาการทำภาชนะดินเผาแบบพื้นบ้านภาพของเด็กที่มาช่วยเหลือ หรือแม่การได้มาเล่นมาหยิบจับ ร่วมกับการทำงานของผู้ใหญ่ เทคนิควิธีการ ขั้นตอน เป็นประสบการณ์ที่ตรงของเหล่าเด็กๆได้รับรู้ได้เห็นได้สัมผัสในการเรียนรู้ภูมิปัญญาของครอบครัวหรือชุมชนนั้นๆ ดังเช่น การเผาหม้อดินแบบสุ่มเผากลางแจ้งบนไม้พินคลุมด้วยฟางและปิดทับด้วยขี้เถ้าและพรมน้ำ เพื่อเป็นการกักเก็บรักษาอุณหภูมิภายในให้สูงและนานที่สุด

ส่วนการผลิตภาชนะดินเผาแบบเนื้อแกร่ง (Stone ware) นิยมขึ้นรูปภาชนะโดยใช้แป้นหมุนเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างช่างปั้นอย่างน้อยสองคน โดยคนหนึ่งทำหน้าที่ควบคุมการขึ้นรูปในขณะที่อีกคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการเตรียมดิน ยกงานออกจากแป้น การผลิตภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งที่มีขนาดใหญ่จำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการผลิตมากไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สำหรับการฝั่งภาชนะก่อนนำไปเผาไฟพื้นที่สำหรับการสร้างเตาเผา พื้นที่เก็บตุณดินเหนียว ตลอดจนพื้นที่เก็บตุณพื้นที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผา ผู้ชายจึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการผลิตภาชนะดินเผาชนิดนี้ เนื่องจากต้องใช้แรงกำลังเป็นอย่างมากและต้องมีผู้ช่วยช่างปั้นในการเตรียมดิน ทุ้มดิน ขนย้ายชิ้นงานการผลิตภักถ์ในระยะเวลาที่ยาวนานและอุณหภูมิการเผาสูง ประมาณ 1,180-1,250 องศาเซลเซียส (กรกฎ บุญลพ, 2551: 192-194)

ในปัจจุบันด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่ทันสมัย ความสามารถของเครื่องจักร ในการเตรียมวัตถุดิบ การผลิต การเผา ความสามารถในการควบคุมคุณภาพกำลังเข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน ความเป็นอุตสาหกรรม มีมาตรฐานเดียวกันกำลังทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ เอกลักษณ์ คุณลักษณะเฉพาะของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา หากการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาได้คำนึงถึงข้อนี้ด้วยก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาก็จะกำลังเลือนหายไป

เครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผา เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำจากดินเป็นส่วนผสมหลัก นำมาปั้นเป็นรูปทรงตามต้องการแล้วตากแดดให้แห้ง นำไปเผาไฟให้สุก การขึ้นรูปทรงอาจปั้นด้วยมือ เช่นการปั้นภาชนะด้วยมือ แล้วใช้หินคูดและไม้ตีให้เป็นรู) ภาชนะตามต้องการ หรือใช้แป้นหมุนช่วยปั้นขึ้นรูปให้เป็นภาชนะ หรืออาจจะรีดดินให้เป็นเส้นแล้วขดเชื่อมกันเป็นรูปภาชนะ เมื่อตากแห้งให้ได้รูปทรงที่สมบูรณ์แล้ว ตากให้แห้ง จากนั้นนำไปเผาไฟ อาจเผาในเตา หรือเผาบนพื้นดินโดยไม่มีเตาเมื่อเผาจนสุกแล้ว ดินอาจจะมีสีขาว แดงส้มหรือดำ ขึ้นอยู่กับสีของเนื้อดิน

ปัจจุบันความก้าวหน้าเครื่องปั้นดินเผาถูกพัฒนานำมาใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวางมีความหมาย ตรงกับภาษาอังกฤษที่เรียกว่า เซรามิกส์ หมายถึงการนำอนินทรีย์สาร หิน แร่ธาตุในดินทั้งที่มีความเหนียวและไม่มี ความเหนียวนำมาผ่านกระบวนการความร้อน เปลี่ยนสภาพกลายเป็นถาวรวัตถุ มีการพัฒนาวัตถุดิบ จากการใช้ดินเป็นวัตถุดิบหลักก็พัฒนาปรับปรุงคุณภาพคุณสมบัติพิเศษเฉพาะการใช้งาน ในรูปแบบของผลิตภัณฑ์หรือขึ้นส่วนในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งสามารถพัฒนาปรับปรุงเพิ่มลดคุณสมบัติของเนื้อเซรามิกส์ไปตามต้องการ มีประโยชน์การใช้งานหลากหลายลักษณะ ทั้งรูปทรงของผลิตภัณฑ์จากการกำหนดหน้าที่การใช้สอย การแต่งแต้มสีสันทันเพื่อสุนทรีย์และความสวยงามของเนื้อดินและเคลือบ มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะด้าน ดังนี้ คือ ไม่เป็นสนิมทนทานต่อสภาพอากาศ ทนต่อการกัดกร่อนจากสารเคมี กรดและด่าง (ยกเว้นกรดกัดแก้ว) มีความแข็งแรง เป็นทั้งฉนวนไฟฟ้าและ กึ่งตัวนำไฟฟ้า (Semiconductor) สามารถทนต่อความร้อนสูง และทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิ (Thermal Shock) ทนต่อแรงขีดข่วน แรงดึง สามารถทำให้มีความพรุนได้มากน้อยตามต้องการ นำไปใช้ประโยชน์เป็นตัวกรองได้ และมีความหดตัวของดินเมื่อแห้งและหลังการเผาหมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับส่วนผสมของวัตถุดิบ

เครื่องปั้นดินเผา เป็นประดิษฐกรรมจากธรรมชาติชนิดแรกของโลกตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นผลจากการเรียนรู้ธรรมชาติของมนุษย์โบราณ จากธาตุทั้ง 6 กล่าวคือ ภาชนะดินเผาเป็นวัตถุที่ทำจากวัตถุดิบแร่ธาตุในธรรมชาติ คือ **ดิน** และวัสดุอื่นที่ใส่ลงไปจำพวกหิน แร่ (สารเติมแต่งคุณสมบัติ) ผสมกับ **น้ำ** พอให้มีความนิ่ม หรือเหนียว นำไปผ่านการขึ้นรูปทรงด้วยวิธีต่าง ๆ ให้มีพื้นที่ว่างมี **อากาศ** อยู่ภายในทำให้เกิดคุณค่ามีประโยชน์ใช้สอยตามต้องการ จากนั้นผึ่ง **ลม** ให้แห้งแล้วนำไปเผา **ไฟ** จนกลายเป็นวัตถุที่แข็งแรงทนทาน (ไม่ละลายน้ำได้อีก) มีทั้งภาชนะดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดา (Earthen ware) ภาชนะดินเผาชนิดเนื้อแกร่ง (Stone ware) และพัฒนาคุณภาพไปจนถึงภาชนะดินเผาคุณภาพดีเนื้อเนียนแกร่ง ที่เรียกกันว่า พอร์ซเลน (Porcelain) ใช้เป็นภาชนะสำหรับบรรจุ เก็บกัก สะสม หรือเตรียมอาหาร ภาชนะดินเผาที่มีรูปร่าง

ต่าง ๆ ได้แก่ จาน ชาม ถ้วย หม้อ ไห โอ่ง อ่าง ตุ่ม พาน แจกัน ซึ่ง เครื่องปั้นดินเผาของบางสังคมวัฒนธรรมอาจมีหน้าที่เชิงพิธีกรรมความเชื่อทางจิตใจหรือ **จิตวิญญาณ** เช่น เป็นสิ่งของอุทิศให้คนตาย ภาชนะบรรจุ ลงในหลุมฝังศพ เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาในยุคสมัยต่างๆ มีคุณสมบัติที่สำคัญหลากหลายประการ ทั้งประโยชน์ต่างๆ ความสวยงาม ยังเป็นเครื่องชี้ความเจริญของศิลปวัฒนธรรม ความแตกต่างของมนุษย์แต่ละกลุ่มชนชาติพันธุ์ของแต่ละยุคแต่ละสมัยให้เราได้ศึกษาอยู่ทุกวันนี้มีผลมาจากคุณสมบัติของเนื้อดินที่มีความทนทานต่อสภาพอากาศได้ดี การใช้ภาชนะดินเผาของผู้คนในอดีตเดิมจะอยู่บนพื้นฐานความจำเป็นในการชีวิตประจำวัน เป็นเครื่องใช้สอยสำหรับการกักเก็บ บรรจุ หุงต้ม หมักดอง ได้แก่ โอ่ง อ่าง หม้อแกงหม้อยา กระถางไห ถ้วยจานชาม เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความสำคัญมีความจำเป็นและนิยมใช้ทั้งในเมืองและชนบททั่วทุกภูมิภาค

เครื่องปั้นดินเผาในประวัติศาสตร์จากแหล่งต่างๆ พบว่า มีอิฐ เพื่อใช้ในงานก่อสร้างในสมัยโบราณในประเทศบาบิโลเนีย เอสซีเลีย และอียิปต์ บริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์

ในประเทศจีนตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าเริ่มมีการผลิตและพัฒนาเครื่องปั้นดินเผา มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (Hun dynasty 206 B.C. - 200 A.D.) และมีการพัฒนาเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องยาวนาน เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปโดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์ถัง (Tang dynasty 618-906 A.D.) สามารถพัฒนาเคลือบได้หลายสีจนถึงราชวงศ์หมิง (Ming dynasty 1368-1644 A.D.) ปรากฏว่าสามารถทำผลิตภัณฑ์ปอร์สเลน (Porcelain) และเคลือบสีแดง (Copper red glaze) ตลอดจนสามารถค้นพบวิธีการเคลือบบนโลหะ (Enamel) ได้อย่างงดงาม (ทวี พรหมพฤกษ์, 2523)

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบจากแหล่งต่างๆ ในประเทศไทย สามารถแบ่งได้เป็น 2 ยุค กล่าวคือ

เครื่องปั้นดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ที่บ่งชี้ว่ามีการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นเวลานานนับหมื่นปีแล้ว จากหลักฐานที่ขุดค้นได้จากถ้ำผี ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งพบร่วมกับเครื่องมือหินของมนุษย์สมัยหินกลาง กำหนดอายุจากการตรวจคาร์บอน 14 แล้ว มีอายุประมาณ 8,000 – 10,000 ปี (สุรพล ดำริห์กุล, 2542) และในระหว่าง พ.ศ.2486 – พ.ศ.2487 ได้พบเครื่องมือหินกะเทาะ ริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย ในเขตบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้มีการสำรวจและค้นพบเครื่องปั้นดินเผา และหลักฐานวัตถุอื่นๆ ซึ่งระบุได้ว่าน่าจะอยู่ในวัฒนธรรมสมัยหินใหม่ตอนปลาย

ในระยะต่อมา มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาหลายชิ้นที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบ มีอายุเก่าแก่มาก โดยมีการเขียนลวดลายลงบนผลิตภัณฑ์เป็นสีน้ำตาลแดง ซึ่งมีอายุประมาณ 7,000 ปี ทำให้เป็นที่ตื่นเต้นในวงวิชาการโบราณคดีทั่วโลก ทั้งนี้เพราะแต่เดิมนักวิชาการมีความเชื่อกันว่า วัฒนธรรมของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเอเชียอาคเนย์นั้นมีความล้าหลัง มีพัฒนาการที่เป็นไปอย่างเชื่องช้า และพัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นก็เนื่องจากการถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมจากดินแดนอื่นๆ เช่น จีน และอินเดีย เมื่อปรากฏข้อมูลใหม่ว่าแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงนั้นมีอายุเก่าแก่ถึง 7,000 ปี ระยะเวลาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านเชียงในอดีตนั้นมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมสูง เป็นสังคมที่มีการเลี้ยงสัตว์ และปลูกข้าว รวมทั้งรู้จักหล่อสัมฤทธิ์ที่มีมาก่อนแหล่งใดๆ ในโลก ยิ่งไปกว่านั้นความงดงาม และอายุอันเก่าแก่ของหม้อลายเขียนสีบ้านเชียง ได้เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการสะสมและซื้อขายกันในราคาค่อนข้างสูง ด้วยเหตุนี้ชื่อของบ้านเชียงจึงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

เครื่องปั้นดินเผาในยุคประวัติศาสตร์ ในระยะเริ่มต้นเครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบจะเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทเผาในอุณหภูมิต่ำ ชนิดไม่เคลือบ อยู่ในรูปของวัสดุก่อสร้าง ภาชนะใช้สอย ประติมากรรมประดับศาสนสถาน ตลอดจนรูปเคารพ เช่น พระพิมพ์ดินเผา จนกระทั่งในระยะต่อมาได้มีการพัฒนาจนสามารถสร้างเตาเผาที่มีคุณภาพดีขึ้นและมีความสามารถในการทำเคลือบ ตลอดจนการตกแต่ง ทำให้เกิดผลงานที่มีความสวยงาม จากแหล่งเตาเผา และภาชนะที่ค้นพบที่สำคัญๆ น่าสนใจ ได้แก่

เครื่องปั้นดินเผาจังหวัดบุรีรัมย์ พบกลุ่มเตาเผาโบราณกระจายอยู่หลายแห่ง เช่น ที่ อำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย อำเภอละหานทราย อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ และ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งในเขต อำเภอบ้านสวาย จังหวัดสุรินทร์ เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งบุรีรัมย์ ส่วนใหญ่ขึ้นรูปด้วยปั้นหมุน เคลือบสีน้ำตาล - ดำ ตกแต่งผลิตภัณฑ์ด้วยการขีดเส้นลาย การปั้นนูนเป็นรูปสัตว์ ตลอดจนการกดประทับ มีรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวงดงามและน่าสนใจ

เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย หรือเครื่องสังคโลกเป็นกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญ และน่าสนใจมาก ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งสุโขทัยมีหลากหลายตั้งแต่ ชนิดเผาอุณหภูมิต่ำ ไม่เคลือบ ไปกระทั่งเผาในอุณหภูมิสูง มีเคลือบ มีการตกแต่งลวดลายได้อย่างวิจิตร การตกแต่งภาชนะมีทั้งการขีดขีดเส้นลาย และการเขียนสีได้เคลือบ แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยมีหลายแหล่ง เช่น แหล่งเตาสุโขทัย ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง เตาศรีสังขาลย์ หรือเมืองสวรรคโลกเก่า อำเภอศรีสังขาลย์ จังหวัดสุโขทัย ผลิตภัณฑ์สังคโลก นอกจากจะพบว่าแพร่หลายตามบ้านเมือง

ในแคว้นสุโขทัยแล้ว ยังพบว่ามีเครื่องส่งออกไปยังต่างประเทศ ดังหลักฐานที่พบในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์

เครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อย จังหวัดสิงห์บุรี เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ภาชนะที่พบมีหลายประเภท มีทั้งเคลือบ และไม่เคลือบ ผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย นอกจากภาชนะใช้สอยทั่วไปแล้ว ที่น่าสนใจ คือ ท่อส่งน้ำดินเผา และภาชนะบรรจุภัณฑ์ที่เรียกกันทั่วไปว่าไหสีหู

เตาเผาแม่น้ำน้อยจัดเป็นเตาเผาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดจากแหล่งที่พบในประเทศไทย ผลผลิตจากแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย นอกจากผลิตขึ้นเพื่อใช้ในราชอาณาจักรแล้วยังพบว่าจมอยู่ในเรือสำเภา ที่จมอยู่ใต้ทะเลที่อ่าวไทยอีกด้วย

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของไทยต้องชะงักลงในระยะสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา เพราะการศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่า ครั้นเมื่อเริ่มยุครัตนโกสินทร์ การฟื้นฟูศิลปวิทยาการด้านเครื่องปั้นดินเผายังไม่ประสบผลสำเร็จ คงต้องสั่งซื้อภาชนะจากจีนเข้ามาใช้ โดยเฉพาะภาชนะน้ำเงิน – ขาว และเบญจรงค์ ส่วนประชาชนทั่วไปตามชนบทก็ยังมีการผลิตของใช้ที่จำเป็น สำหรับครัวเรือน แต่เป็นผลิตภัณฑ์เผาไฟต่ำ ไม่เคลือบ เช่น อิฐ กระเบื้อง ตลอดจนอ่าง กระจ่าง หม้อ และครกดินเผา เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านที่เป็นภาชนะดินเผาประเภทเอิร์ทเทนแวร์ มีการผลิตกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย เป็นการผลิตกันในครัวเรือน ในหมู่บ้านหรือแหล่งที่มีวัตถุดิบคุณภาพดีจะมีการทำเครื่องปั้นดินเผากันหลายครัวเรือนในกลุ่มเครือญาติ เช่น เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จังหวัดนครสวรรค์

การเริ่มต้นอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของไทย ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2472 โดยชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ได้ตั้งโรงงานผลิตภัณฑ์ชามตราไก่ แจกัน กระจ่าง ต้นไม้ และในปี พ.ศ.2477 ก็มีช่างกลุ่มหนึ่งแยกตัวไปตั้งโรงงานที่ราชบุรี ผลิตโถ่ง ไห และชามตราไก่ (เสริมศักดิ์ นาคบัว, 2538) ระยะเวลาเมื่อมีการสำรวจแหล่งวัตถุดิบ โดยเฉพาะเมื่อพบแหล่งดินขาวคุณภาพดี มีปริมาณสำรองสูงที่ อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ผู้ประกอบการจึงได้ตั้งโรงงานในจังหวัดลำปาง ขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนภาครัฐได้มีการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน โดยการส่งคนไปศึกษาดูงานจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เพื่อมาพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศ จนปัจจุบันอุตสาหกรรมเซรามิกส์ของประเทศไทยได้เจริญก้าวหน้าในระดับหนึ่ง

แหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของไทย นอกจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑลแล้ว ยังมีแหล่งผลิตใหญ่ที่ภาคเหนือ คือ จังหวัดลำปาง และ จังหวัดเชียงใหม่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ จังหวัดนครราชสีมา ภาคกลางที่ จังหวัดสระบุรี จังหวัดสมุทรสาคร และ จังหวัดราชบุรี

ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา

การแบ่งประเภทของเครื่องปั้นดินเผามีหลายลักษณะ ตามหลักสากลโดยแบ่งประเภทผลิตภัณฑ์ออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ผลิตภัณฑ์เอิร์ทเทินแวร์ (Earthenware) ผลิตภัณฑ์สโตนแวร์ (Stoneware) และผลิตภัณฑ์พอร์ซเลน (Porcelain) บางครั้งก็นิยมแบ่งด้วยอุณหภูมิการเผาเหมือนน้ำเคลือบ เช่น เนื้อดินเผาในอุณหภูมิต่ำ 800-1,100 องศาเซลเซียส (Cone 06) เนื้อดินเผาในอุณหภูมิปานกลาง 1,500-1,200 องศาเซลเซียส (Cone 4) เนื้อดินเผาในอุณหภูมิสูง 1,230-1,300 องศาเซลเซียส (Cone 6-10) และเนื้อดินที่เผาในอุณหภูมิสูงมาก 1,400 องศาเซลเซียสขึ้นไป

นอกจากนี้ยังมีเนื้อดินโบนไชน่า เนื้อดินโดโลไมท์แวร์ และบางครั้งก็แบ่งแยกเนื้อดินพอร์ซเลนเป็น 2 ชนิด คือ พอร์ซเลนเผาในอุณหภูมิสูงและอุณหภูมิต่ำ ซึ่งรายละเอียดของเนื้อดินแต่ละประเภทมีดังนี้ (ไพจิตร อิงศิริวัฒน์, 2541: 145)

เนื้อดินเอิร์ทเทินแวร์ (Earthenware) เป็นเนื้อผลิตภัณฑ์ที่เผาในอุณหภูมิต่ำประมาณ 800-1,150 องศาเซลเซียส ลักษณะการปั้นค่อนข้างหนาเนื้อดินมีความพรุนตัวสูง เปราะแตกหักหรือบิ่นได้ง่ายเมื่อกระทบกัน ผลิตภัณฑ์ที่เผาในอุณหภูมิต่ำดูดซึมน้ำได้สูงร้อยละ 10-15 เสียเงาเคาะไม่ดังกังวานเนื่องจากเนื้อดินไม่แข็งแกร่ง ดิน มีลักษณะเป็นสีทึบแสงเนื้อดิน มีทั้งสีแดงอิฐ สีน้ำตาล หรือสีครีมหลังการเผา ถ้าเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีน้ำเคลือบจะใช้น้ำเคลือบที่เผาในอุณหภูมิต่ำ ได้แก่ เคลือบตะกั่ว (Lead glaze) เคลือบบอแรกซ์ (Boron glaze) และเคลือบฟริต (Fritted glaze) ซึ่งเผาไม่เกิน 1,180 องศาเซลเซียสสีของน้ำเคลือบมีสีสดใสและมีความแวววาวสูง คุณสมบัติของเคลือบมีความแข็งแรงน้อย ผลิตภัณฑ์ที่เผาเคลือบในอุณหภูมิต่ำ ไม่ปลอดภัยในการใช้เป็นภาชนะใส่อาหาร เหมาะสำหรับการทำผลิตภัณฑ์ของตกแต่งหรืองานศิลปะ (Artware) ผลิตภัณฑ์ประเภทเอิร์ทเทินแวร์ได้แก่ หม้อน้ำ คนโท กระจาดต้นไม้ กระเบื้องมุงหลังคา และของประดับตกแต่งหรือของที่ระลึกที่ใช้เนื้อดินเบา สีขาว

จากร่องรอยในอดีตและเอกสารวิชาการเชื่อได้ว่า เนื้อดินเอิร์ทเทินแวร์ คือ ผลผลิตที่เก่าที่สุด ที่มนุษย์รู้จักการทำเครื่องปั้นดินเผา สามารถย้อนรอยไปในอดีตได้ไม่ต่ำกว่า 5,000 ปีก่อนคริสตกาล ระยะเวลาจะทำมาจากดินที่ขุดได้ตามแหล่งธรรมชาติทั่วไป ลักษณะของผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ จะมีเนื้อหยาบ ทึบแสง พรุนตัว ความแข็งแรงไม่สูง อุณหภูมิในการเผาต่ำ ไม่เกิน

1,150 องศาเซลเซียส สีของผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ มีสีน้ำตาล น้ำตาลแดง-ดำ ผลิตภัณฑ์ที่พบมีทั้ง ภาชนะเครื่องใช้ ตุ๊กตา เครื่องประดับ แวดินเผา (เครื่องมือปั้นด้วย) อิฐก่อสร้าง กระเบื้อง ฯลฯ

ปัจจุบันมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้น เนื้อดินอิฐเทินแวร์มีการพัฒนาการเตรียมเนื้อดินให้มีความละเอียดมากขึ้น มีการเตรียมเนื้อดินจากวัตถุดิบที่มีความบริสุทธิ์ขึ้น เกิดเป็นเนื้อดินนั้นที่ต่างไปจากเดิมอีกหลายชนิด เช่น

1) เนื้อดินอิฐเทินแวร์จากดินธรรมชาติชนิดเดียว (Natural Earthenware) เป็นเนื้อดินแดงที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบหลักในเนื้อดินโดยไม่มีส่วนประกอบของวัตถุดิบอื่น บางครั้งมีทรายและดินเชื้ออยู่ด้วยเพื่อลดการหดตัวของเนื้อดิน ซึ่งปกติจะเตรียมจากดินในท้องถิ่น เพียงชนิดเดียวไม่ต้องล้าง ทำเป็นผลิตภัณฑ์พวกกระถางต้นไม้ หม้อน้ำ อิฐก่อสร้าง กระเบื้องดินเผา กระเบื้องมุงหลังคาและกระเบื้องเคลือบอุณหภูมิต่ำ เป็นต้น แหล่งผลิตผลิตภัณฑ์เนื้ออิฐเทินแวร์ของไทยได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด จ.นนทบุรี บ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์ บ้านม่อนเขาแก้ว จ.ลำปาง บ้านคลองสระบัว จ.อยุธยา เป็นต้น ซึ่งมีการผลิตกระจายอยู่ทุกจังหวัด ทั่วภูมิภาคต่างๆ

2) เนื้อดินเทอราคอตต้า (Terra cotta) เทอราคอตต้า เป็นผลของการพัฒนาเนื้อดินอิฐเทินแวร์ ให้มีเนื้อละเอียดขึ้น มี สีส้ม-แดง เทอราคอตต้าเป็นเนื้อดินที่กรีกได้ค้นพบ และได้รับความนิยมตลอดมา ปัจจุบันในประเทศไทยก็มีการผลิตเนื้อดินชนิดนี้ รวมถึงผลิตภัณฑ์ ออกจำหน่ายอย่างแพร่หลาย

3) เนื้อดิน White earthen ware และ เนื้อดิน Semi-vitreous china เนื้อดินทั้งสองชนิดนี้ เป็นการเตรียมเนื้อดินจากวัตถุดิบที่มีความบริสุทธิ์มาใช้เป็นส่วนผสมของเนื้อดิน ทำให้สีที่ได้เป็นสีขาว นิยมนำไปใช้ทำสุขภัณฑ์ กระเบื้องผนัง กระเบื้องพื้น ของแต่งบ้าน และนำไปใช้ในการตกแต่งด้วยวิธีเอนโกบ (Engobe) บนเนื้อดินสี

4) อิฐเทินแวร์เนื้อแกร่ง (Vitreous Hotel ware) เป็นเนื้อดินที่ใช้ผลิตด้วยขามเพื่อใช้ในโรงอาหารของวิทยาลัย โรงเรียน โรงพยาบาลและโรงแรม บางครั้งเรียกเนื้อผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ว่า ไฮเติลแวร์ (Hotel ware) เนื้อดินวิทเทรียสไฮเติลแวร์นี้มีความแข็งแกร่งสูงกว่าดินอิฐเทินแวร์ธรรมดาและไม่ดูดซึมน้ำ เนื้อดินวิทเทรียสเป็นเนื้อกึ่งแก้ว

5) ทัลค์อิฐเทินแวร์ (Earthen ware Talc Bodies) เนื้อดินทัลค์อิฐเทินแวร์ มีคุณสมบัติทั่วไปเหมือนไวท์อิฐเทินแวร์ แต่มีอัตราการขยายตัวของเนื้อดินต่ำกว่าร้อยละ 0.38 ในขณะที่เนื้อดินอิฐเทินแวร์ธรรมดาจะขยายตัวร้อยละ 0.38 ที่อุณหภูมิ 500 องศาเซลเซียส ใช้ทำผลิตภัณฑ์กระเบื้องบุผนังที่เผาในอุณหภูมิต่ำ

6) โดโลไมท์เอิร์ทเทินแวร์ (Dolomite Earthenware) เป็นเนื้อดินชนิดเอิร์ทเทินแวร์เนื้อละเอียดมีสีขาวยellowเหมือนงาช้าง เเผาในอุณหภูมิต่ำ 1,000-1,150 องศาเซลเซียสเมื่อเผาแล้วมีน้ำหนักเบาคล้ายปูนปลาสเตอร์ ดูดซึมน้ำค่อนข้างสูง เปราะแตกหักได้ง่ายเมื่อกระทบกัน นิยมใช้ทำของประดับตกแต่งและของที่ระลึกประเภทของขวัญ (Gift ware) ไม่นิยมนำมาใช้ทำภาชนะใส่อาหาร การขึ้นรูปโดยทั่วไปใช้วิธีหล่อขึ้นดิน ผลิตภัณฑ์โดโลไมท์นิยมตกแต่งด้วยสีสไตล โดยใช้พู่กันลม (Air brush) พ่นสีได้เคลือบสีสดสำหรับเผาในอุณหภูมิต่ำ แล้วนำไปชุบด้วยเคลือบใส เเผาในอุณหภูมิประมาณ 1,050 องศาเซลเซียส OF. ด้วยบรรยากาศแบบสุมุรณ (Oxidation Firing)

เนื้อดินโดโลไมท์ เป็นเนื้อดินที่คิดค้นขึ้นมาโดยชาวญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1936 มีลักษณะเฉพาะตัว ดังนี้ (สาร ชลชาติวิทยุ, 2549: 8) มีน้ำหนักเบาสามารถทำให้เกิดสีบนเนื้อดินได้หลายสี สามารถขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ได้ง่าย เเผาในอุณหภูมิต่ำ มีความคงทนพอสมควรแต่ไม่แข็งแรงเหมือนเนื้อผลิตภัณฑ์ ประเภท สโตนแวร์ หรือพอร์ซเลน แต่ยังคงดูดซึมน้ำ

เนื้อดินสโตนแวร์ (Stoneware) เป็นเนื้อผลิตภัณฑ์เนื้อแกร่งเผาที่อุณหภูมิสูง 1,220-1,300 องศาเซลเซียสเนื้อดินที่มีสีเทาอ่อนหรือสีน้ำตาลอ่อนที่บดแสง มีความแข็งแรงทนทานกว่าดินเอิร์ทเทินแวร์ ดูดซึมน้ำไม่เกินร้อยละ 3 ลักษณะการปั้นค่อนข้างหนา เสียงเคาะดังกังวานปานกลาง เนื่องจากเผาในอุณหภูมิสูงจนเนื้อดินสุกตัว หลอมตัวกันแน่นเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ดูดซึมน้ำแม้ว่าจะไม่เคลือบก็ตาม สามารถใช้กับเคลือบที่เผาอุณหภูมิสูงได้ทุกชนิด เพราะมีช่วงการเผายาว มีชั้นของเคลือบหนา 1-2 มม. เนื้อดินไม่เปราะ แตกหักหรือบิ่นได้ง่ายเมื่อนำมาล้างหรือกระทบกัน ผลิตภัณฑ์สโตนแวร์สามารถทนความร้อนและความเย็นอย่างเฉียบพลันได้ดี นิยมใช้ทำภาชนะในเตาอบ ทำถ้วยชามและชุดกาแฟ สีของเคลือบที่เผาในอุณหภูมิสูงเป็นสีขี้มึนๆ ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ได้แก่ เครื่องสังคโลก โถงมังกร และถ้วยชามที่มีเนื้อดินที่บดแสง

เป็นเนื้อดินที่มีโครงสร้างของดิน หิน ททราย ที่มีการหลอมตัวของเนื้อแก้วในส่วนประกอบของเนื้อดิน ลักษณะเฉพาะตัวของผลิตภัณฑ์สโตนแวร์ จะมีความแข็งแรงเนื้อแน่นทนต่อการขีดขูดได้ดี ไม่ดูดซึมน้ำ เมื่อเคาะจะมีเสียงดังกังวาน แต่ไม่มีความโปร่งแสง จุดสุกตัวค่อนข้างสูงอุณหภูมิการเผาอยู่ในช่วงประมาณ 1,200 - 1,300 องศาเซลเซียส ส่วนสีของเนื้อดินสโตนแวร์ จะมีได้หลายสี ขึ้นอยู่กับวัตถุดิบ หรือแหล่งของดิน อาจจะมีสีเทา สีน้ำตาล หรือน้ำตาลเข้มที่เกิดจากออกไซด์ของโลหะที่ปะปนมากับเนื้อดินตามธรรมชาติระยะต่อมาจึงได้มีการพัฒนาให้มีสีขาวขึ้น

ตามประวัติ เนื้อดินสโตนแวร์มีการค้นพบในประเทศจีน เมื่อประมาณ 1,000 ปีก่อนคริสตกาล เคลือบที่ใช้กับผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ จะมีทั้งเคลือบขี้เถ้า และเคลือบหิน หินที่ใช้ผสมเคลือบส่วนใหญ่จะใช้หินฟันม้า หินเขี้ยวหนูมาน และหินปูน

การทำผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ในประเทศไทยพบว่ามีมาตั้งแต่สมัยลพบุรีที่เจริญรุ่งเรืองมากคือ เครื่องสังคโลกในยุคสุโขทัย สังคโลก เป็นผลิตภัณฑ์ที่เผาในอุณหภูมิสูงเนื้อดินมีสีขาวนวล สีเทา หรือ สีน้ำตาล ผลผลิตมีหลายรูปแบบ มีทั้งภาชนะอาหารประเภทถ้วยชาม ผอบ เต้าปูน ตักตากระเบียงมุงหลังคา และชิ้นส่วนเพื่อประกอบในงานสถาปัตยกรรม ฯลฯ การตกแต่งผลิตภัณฑ์สังคโลกมีการชุบซีดลวดลายเส้นลึกลง และบางส่วนก็นิยมใช้วิธีการเขียนสีได้เคลือบ โดยเฉพาะลายปลา และลายพรรณพฤกษาจะพบเห็นมาก การเคลือบมีทั้งชนิดเคลือบหิน และเคลือบขี้เถ้า ซึ่งปัจจุบันเคลือบขี้เถ้ายังได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง อาทิเช่น การผลิตโถ่งที่จังหวัดราชบุรี และการผลิตภาชนะเซลาดอนในภาคเหนือ (สาร ชลชาติปริญญา, 2549: 18)

เนื้อดินสโตนแวร์ ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในการนำมาผลิตผลงานเครื่องปั้นดินเผา และต่อมาก็ได้มีการพัฒนาในด้านสีของเนื้อดิน ทำให้เกิดเนื้อดินสโตนแวร์ชนิดที่มีสีขาว (White stone ware) เนื้อดินประเภทนี้ เป็นเนื้อดินที่มีสีขาวบริสุทธิ์ วัตถุประสงค์ที่ใช้เป็นส่วนผสมจะต้องมีความบริสุทธิ์ ปราศจากออกไซด์ของโลหะเจือปนเป็นเนื้อดินมีคุณภาพสูงไม่มีการดูดซึมน้ำ เเผาในอุณหภูมิสูงเนื้อแข็งแกร่งมาก ส่วนผสมจะมีดินขาว หินฟันม้า หินเขี้ยวหนูมาน และดินเหนียว

ผลิตภัณฑ์สโตนแวร์ (Stone ware) จำแนกออกได้เป็นหลายประเภท คือ

1) สโตนแวร์จากดินธรรมชาติชนิดเดียว (Natural Stone ware) เนื้อดินสำเร็จรูปสโตนแวร์ในแหล่งธรรมชาติหาได้ตามที่ราบลุ่มใกล้ภูเขาทั่วไปบางครั้งมีสีเทา สีดำ และสีน้ำตาลอ่อน ดินสโตนแวร์เป็นดินเหนียวธรรมชาติสามารถนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์เนื้อหยาบ เช่น ท่อระบายน้ำ โถ่งราชบุรี ใหน้ำปลา กระถางแช่ข้าวและกระถางต้นไม้เคลือบขี้เถ้า หรือผลิตภัณฑ์ด้านเกวียน เป็นต้น

สโตนแวร์เนื้อละเอียด (Fine Stoneware) เตรียมส่วนผสมของดินที่แล้ว เช่น ดินดำ ดินขาว และมีส่วนผสมของวัตถุดิบที่ไม่มีความเหนียวเช่น เฟลด์สปาร์และซิลิกา ใช้ทำผลิตภัณฑ์ถ้วยชามบนโต๊ะอาหาร หรืองานกึ่งอุตสาหกรรมเช่น ผลิตภัณฑ์เคลือบสีลาดล และเคลือบที่บีสอื่น ๆ อาจเตรียมโดยใช้ดินที่เผาในอุณหภูมิสูง 2-3 ชนิด ผสมเข้าด้วยกันเพื่อให้เนื้อดินมีคุณภาพสม่ำเสมอยิ่งขึ้น ป้องกันการเปลี่ยนแปลงของดินที่จะเกิดปัญหาขึ้นได้ควรเลือกใช้แหล่งดินที่มีปริมาณมากและมีคุณภาพค่อนข้างสม่ำเสมอว่าดินชนิดอื่นในอัตราส่วน

สโตนแวร์เนื้อวิทเทรียส (Vitreous Stoneware or Vitreous China) เนื้อดินชนิดวิทเทรียส หมายถึง ดินที่มีความแกร่งสูงมีเนื้อคล้ายแก้ว ค่าการดูดซึมน้ำเท่ากับศูนย์ (0-0.2) แม้ว่าจะไปเคลือบจะแตกเป็นตำหนิแต่การใส่น้ำก็ยังไม่รั่วซึมเพราะเนื้อดินแกร่ง เนื้อดินวิทเทรียสสีขาว ตามมาตรฐานของอังกฤษจะต้องดูดซึมน้ำไม่เกินร้อยละ 0.5 โดยปกติเนื้อดินวิทเทรียสจะมีสีค่อนข้างขาว สีขาวทึบแสง เมาจนสุดตัวเนื้อแกร่งคล้ายแก้ว นิยมใช้ทำผลิตภัณฑ์เครื่องสุขภัณฑ์และอุปกรณ์ในห้องเคมี เคลือบด้วยสีทึบแสง เช่นสีขาวทึบ สีแดง และสีน้ำเงินปิดบังเนื้อดินไว้ ผลิตภัณฑ์เครื่องสุขภัณฑ์ได้แก่ โถส้วม ถังบรรจุน้ำชักโครก โถปัสสาวะ และอ่างล้างมือที่ใช้ในโรงพยาบาลหรือห้องปฏิบัติการเคมี ผลิตภัณฑ์สุขภัณฑ์ขนาดใหญ่ มีความหนามากกว่าครึ่งนิ้วจะผสมดินทนไฟ (Fire clay) ลงในเนื้อผลิตภัณฑ์ด้วย เพื่อเพิ่มความแข็งแรงก่อนเผาให้ตั้งอยู่ในรูปทรง สามารถเคลื่อนย้ายไปตกแต่งเคลือบและเข้าเตาเผาได้ปลอดภัย

2) สโตนแวร์ใช้ในเตาอบและผลิตภัณฑ์ทนเปลวไฟ (Ovenware and Flame-resistant ware) มีคุณสมบัติในการสะท้อนความร้อนได้ดี (heat-shock resistance) ภายในช่วงอุณหภูมิของการใช้งานในเตาอบ ดังนั้นผลิตภัณฑ์เซรามิกในเตาอบควรมีคุณสมบัติ คือ เนื้อผลิตภัณฑ์อบจนร้อนที่ 150 องศาเซลเซียส โดนนํ้าเย็นไม่แตก มีผิวเรียบล้างทำความสะอาดได้ง่าย และแข็งทนต่อรอยขีดข่วน ของโลหะในเตาอบมีด ช้อนส้อมและของใช้ในครัว เคลือบจะต้องไม่แตกลายงา ส่วนที่มีการตกแต่งต้องคงทน เนื้อดินแข็งแกร่ง

ผลิตภัณฑ์ในเตาอบจะต้องมีเนื้อดินแข็งแกร่ง ขยายตัวต่ำ และใช้เคลือบที่มีผิวเรียบล้างทำความสะอาดได้ง่าย ปัจจุบันผลิตภัณฑ์ในเตาอบใช้เนื้อดินคอร์เดียไรท์มาก เนื้อผลิตภัณฑ์ในเตาอบที่มีค่าสัมประสิทธิ์ในการขยายตัวต่ำ เนื้อผลิตภัณฑ์ทนเปลวไฟจะต้องทนความร้อนอย่างเฉียบพลันได้ดียิ่งกว่าผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในเตาอบ ปัจจุบันภาชนะที่ใช้ทำผลิตภัณฑ์หุงต้มบนเปลวไฟ ได้พัฒนาขึ้นมา ได้แก่ อะลูมิเนียม สเตนเลส หม้อเคลือบ และผลิตภัณฑ์แก้วที่มีจุดขยายตัวต่ำ ผลิตภัณฑ์เซรามิกส์เนื้อหนาหนักแตกหักได้ง่ายจึงไม่นิยมนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ทนไฟมากนัก นอกจากทำภาชนะสำหรับตั้งเสิร์ฟบนโต๊ะอาหาร ที่ต้องการความสวยงามน่ารับประทาน

เนื้อดินพอร์ซเลน (Porcelain) เป็นเนื้อผลิตภัณฑ์ที่มีเนื้อดินสีขาวละเอียด โปร่งแสง เผาที่อุณหภูมิสูงจนดินสุกตัวเนื้อดินหลอมละลายเป็นแก้วมีความแข็งแกร่งมาก ไม่ดูดซึมน้ำ เมื่อกระทบกันไม่บิ่นหรือแตกร้าวได้ง่าย ลักษณะการปั้นค่อนข้างบางมีความประณีต เน้นความโปร่งแสงของเนื้อดินโดยใช้เคลือบใสเผาที่อุณหภูมิสูงลวดลายตกแต่งนิยมเขียนด้วยสีน้ำเงินใต้เคลือบหรือเรียกว่าเครื่องลายคราม เผาที่อุณหภูมิ 1,250-1,400 องศาเซลเซียสเนื้อดินมีความ

ขาวและความแข็งแกร่งสูง เมื่อเคาะดูจะมีเสียงดังกังวาลคล้ายเสียงโลหะ ผลิตภัณฑ์พอร์ซเลนมีการปั้นบางและการตกแต่งสวยงามทำให้ดูมีคุณค่า ฝรั่งเศสเรียกเครื่องลายครามว่าไวท์แอนด์บลูพอร์ซเลน (White and Blue Porcelain) จีนเรียกว่า เครื่องกังไส เนื้อดินพอร์ซเลน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามอุณหภูมิการเผา คือ

1. พอร์ซเลนอุณหภูมิต่ำ (Soft Porcelain) เผาในระหว่างอุณหภูมิ 1,200-1,280 องศาเซลเซียส ได้แก่ ผลิตภัณฑ์โบนไชน่า พาเรียน และไฮเต็ลไชน่า เป็นต้น

2. พอร์ซเลนอุณหภูมิสูง (Hard Porcelain) เผาในระหว่างอุณหภูมิ 1,300-1,460 องศาเซลเซียส เนื้อดินพอร์ซเลนที่ใช้ในการทำอุปกรณ์ห้องเคมีและพอร์ซเลนสำหรับทำลูกถ้วยไฟฟ้า เป็นต้น

เป็นเนื้อดินที่ได้รับการยกย่อง และยอมรับกันทั่วไปว่าเนื้อดินชนิดนี้มีความเนียนขาว งดงาม น่าสัมผัส หรือใช้งานยิ่งนัก เพราะนอกจากความละเอียดขาวแล้ว ยังประกอบไปด้วยความแข็งแกร่งไม่มีความพรุนตัว ไม่ดูดซึมน้ำ เมื่อเคาะจะเกิดเสียงดังกังวาลและยังมีความโปร่งแสง (Translucent) ซึ่งสมบัติข้อนี้ไม่มีในเนื้อดินประเภทอื่นๆ

1) พอร์ซเลนเผาในอุณหภูมิต่ำ 1,200-1,280 องศาเซลเซียส (Soft porcelain) เป็นเนื้อดินชนิดที่เผาในอุณหภูมิต่ำ มีเนื้อสีขาวโปร่งแสง ไม่ดูดซึมน้ำ ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ได้แก่ พิ่นปลอมและภาชนะเครื่องใช้อื่นๆ รวมถึงเนื้อดินโบนไชน่า (Bone china) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะบาง และโปร่งแสงมาก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความพยายามในการศึกษาเนื้อดินพอร์ซเลน แต่เนื้อดินโบนไชน่า จะมีข้อแตกต่างคือใช้เถ้ากระดูกมาเป็นส่วนผสมในเนื้อดิน

เนื้อดินโบนไชน่า (Bone China Body) โบนไชน่าเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาประเภทถ้วยชามมีคุณสมบัติพิเศษคือ เนื้อดินมีความบาง มีความโปร่งแสงคล้ายแก้ว มีสีขาวบริสุทธิ์ เมื่อเคาะดูเสียงดังกังวาลคล้ายระฆัง ถ้ามองดูผิวเผินจะรู้สึกว่าเป็นผลิตภัณฑ์โบนไชน่ามีความบอบบางมาก การเตรียมวัตถุดิบจะต้องเน้นที่ความบริสุทธิ์หรือความขาวของวัตถุดิบ แต่ต้องให้ความเหนียวพอที่จะขึ้นรูปเป็นภาชนะต่างๆ ได้ บางครั้งมีการเติมดินดำ (Ball clay) เพื่อเพิ่มความเหนียว แต่ถ้าใส่ดินดำในปริมาณสูงสีดินหลังการเผาจะไม่ค่อยขาวและไม่โปร่งแสง ดังนั้นจึงใช้วัตถุดิบที่มีความเหนียว เช่น ดินเบนโตไนท์หรืออินทรีย์สารประเภทกาวบางชนิด เพื่อเพิ่มความเหนียวในเนื้อดินด้วย

เนื้อดินพาเรียน (Parian ware) เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทรูปปั้นงานประติมากรรมสำหรับตั้งโชว์หรือของประดับตกแต่งบ้าน เนื้อดินโปร่งแสงขึ้นรูปด้วยวิธีหล่อน้ำดิน ส่วนใหญ่จะเผาแกร่งโดยไม่มีการเคลือบ เพื่อโชว์เนื้อดินพอร์ซเลนที่มี สีขาวโปร่งแสง แต่บางครั้งก็

มีการใช้เคลือบสีฟันบาง ๆ ขึ้นรูปด้วยวิธีหล่อดินแบบพิมพ์สำหรับรูปปั้น หน้าคน หรือกลุ่มคนในท่วงท่าต่างๆ

เนื้อดินไฮเต็ลไชน่า (Hotel China) การผลิตเนื้อไฮเต็ลไชน่าเป็นการผลิตในระดับอุตสาหกรรมด้วยขามที่พัฒนาขึ้นมาเพราะต้องการให้มีความแข็งแรงทนทานต่อการใช้งานหนักตามร้านอาหาร โรงอาหาร หรือโรงแรมต่างๆ คำว่าไชน่า (China) มีความหมายโดยรวมหมายถึงผลิตภัณฑ์ด้วยขาม ที่มีเนื้อดินสีขาวโปร่งแสง เนื้อแกร่งไม่ดูดซึมน้ำ

2) พอร์ซเลนเผาในอุณหภูมิสูง 1,300-1,460 องศาเซลเซียส (Hard Porcelain)

เนื้อดิน Hard porcelain เป็นเนื้อดินที่มีจุดสุกตัวอุณหภูมิสูง มีสีขาวโปร่งแสง และแข็งแกร่งมาก ไม่ดูดซึมน้ำ มีช่วงอุณหภูมิในการเผา (long firing range) เป็นฉนวนไฟฟ้า และทนต่อการกัดกร่อนทางเคมี ถูกนำไปใช้ในงานฉนวนไฟฟ้าแรงสูง และส่วนประกอบของเครื่องยนต์

เนื้อดินพอร์ซเลนฉนวนไฟฟ้าแรงสูง เนื้อดินต้องอาศัยความเหนียวในการขึ้นรูป เช่น การกลึงเป็นรูปถ้วยไฟฟ้า เนื้อดินหลอมตัวเป็นเนื้อแก้วได้ดีไม่ดูดซึมน้ำ มีมาตรฐานการดูดซึมน้ำเท่ากับศูนย์ ถ้าน้ำซึมเข้าไปในอุปกรณ์ไฟฟ้าได้ ทำให้กระแสไฟฟ้าลัดวงจร เนื้อดินที่มีความแข็งแกร่งสูง เป็นผลิตภัณฑ์ชิ้นส่วนขนาดเล็กๆ ที่ขึ้นรูปด้วยวิธีการอัดดินฝุ่น อุปกรณ์ชิ้นส่วนเหล่านี้ใช้กับไฟฟ้าภายในบ้านได้แก่ ฐานรองสวิทช์ไฟ ขั้วหลอดไฟ กิ่งปลิวส์ สะพานไฟและอื่นๆ เนื้อดินมัลไลท์พอร์ซเลน (Mullite porcelain) เนื้อดินชนิดนี้จะมีส่วนผสมของ Mullite สูงทนความร้อนได้ดี เผาในอุณหภูมิสูง มีสมบัติพิเศษ คือ ทนต่อการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิอย่างกะทันหันได้ดีจึงเหมาะที่จะนำไปใช้เป็นภาชนะที่ต้องสัมผัสเปลวไฟโดยตรง หรือใช้ทำเครื่องมือทดลองที่มีการแปรเปลี่ยนอุณหภูมิขณะใช้งาน เนื้อดินเซอร์คอนพอร์ซเลน (Zircon porcelain) เป็นเนื้อดินที่มีความแข็งแรงสูง ทนต่อปฏิกิริยาเคมี และเป็นตัวนำความร้อนที่ดี หลังเผาแล้วจะมี สีขาว หรือสีครีม ผลิตภัณฑ์จากเนื้อดินประเภทนี้ อยู่ในรูปของไบมิด กรรไกร และฉนวนฉนวนเทียม เป็นต้น

วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา

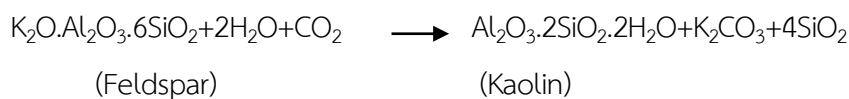
วัตถุดิบ (Raw materials) มีแหล่งกำเนิดมาจากแหล่งต่าง ๆ ของโลกขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์และการทับถมกันของดินแร่ชนิดต่าง ๆ กัน การพิจารณาว่าวัตถุดิบชนิดใดเหมาะแก่การนำมาทำเครื่องปั้นดินเผานั้นจะต้องดูถึงความบริสุทธิ์ทางเคมี ขนาดของอนุภาคมีความเหมาะสม ปริมาณสำรองมีมากเพียงพอ หากจะพิจารณาถึงวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทยแล้ว (ทวี พรหมพฤษ, 2523) ได้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ วัตถุดิบที่มีความเหนียว (Plastic raw materials) และวัตถุดิบที่ไม่มีความเหนียว (Non-plastic raw

materials) ในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจะให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพคุณสมบัติของ วัสดุดิบมาก ซึ่งจะได้อธิบายถึงคุณสมบัติของวัสดุดิบแต่ละชนิดที่นำมาเตรียมเนื้อดินประเภทต่าง ๆ ดังนี้

วัสดุดิบที่มีความเหนียว (Plastic raw materials) วัสดุดิบที่มีความเหนียว ได้แก่ วัสดุดิบประเภท ดิน ชนิดต่าง ๆ เป็นวัสดุดิบที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งหลายประการ ซึ่งมีทั้ง ความเหนียว การอ่อนตัวเมื่อถูกน้ำ และมีความแข็งเมื่อแห้งหรือถูกเผา พร้อมอยู่ในตัวของมันเอง ดิน เกิดจากการแปรสภาพของหิน หรือการสลายตัวโดยการกระทำของน้ำและสภาวะอากาศ (Weathering) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติที่ต่อเนื่องกันตลอดเวลา นอกจากนี้ ปฏิกิริยาทางเคมีของสารต่างๆ และจำนวนพืชสัตว์ สามารถทำลายหินให้กลายเป็นดินได้ เช่นเดียวกัน

ดิน (Clay) หมายถึง วัสดุดิบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยเกิดจากการแปรสภาพ ของหินพื้นผิวดิน เนื่องจากได้รับความชื้น จนเกิดการผุพังเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นดิน เรียกปฏิกิริยานี้ว่า เกาไลไนท์เซชัน (Kaolinitization) (โกมล รักษ์วงศ์, 2531: 3) เป็นสารประกอบอลูมิเนียมซิลิเกต และมีสารประกอบอื่นเจือปนอยู่มาก เช่น ซิลิกา สารอัลคาไลน์ อัลคาไลต์เอิร์ท เหล็กออกไซด์ไททาเนียม แมงกานีส เป็นต้น จะมีความเหนียวในขณะที่มีน้ำผสมอยู่ จะเหนียวมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของเม็ดดิน เม็ดดินที่ละเอียดมากก็จะเหนียวมากและมีความแข็งแกร่งเมื่อแห้ง ดินแต่ละประเภทแตกต่างกันไปตามลักษณะของดิน นับตั้งแต่แหล่งกำเนิด โครงสร้าง คุณสมบัติทางกายภาพและเคมี เช่น สีของดินความทนไฟ การหดตัว ความเหนียวของดิน องค์ประกอบที่แตกต่างกัน เป็นต้น (ปรีดา พิมพ์ขาวขำ, 2532: 41) โครงสร้างที่แตกต่างกันส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างแบบแผ่น (Sheet Structure) แต่ก็มีบางชนิดที่มีโครงสร้างจับเหมือนลูกโซ่ (Chain Silicate) การเปลี่ยนแปลงสภาพของดินเมื่อได้รับความร้อนที่อุณหภูมิ 450 องศาเซลเซียส เนื่องจากน้ำในโมเลกุลเริ่มแตกสลายตัว จึงเหลือสารประเภทอลูมิเนียมซิลิเกตที่ปราศจากน้ำและจะเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเมื่อได้รับความร้อนสูงขึ้น ความแข็งแกร่งจะมากขึ้นหากนำมาผสมน้ำจะไม่เกิดความเหนียวอีกต่อไป (สมศักดิ์ ขวาลาววัฒน์, 2549: 21)

ดินเกิดจากการผุพังของหินแกรนิต หินพื้นผิวดิน และเปกมาไตท์ (Pegmatite) สิ่งซึ่งช่วยทำให้เกิดการผุพังของหินเหล่านี้สึกกร่อน โดยมีสภาวะแวดล้อม ได้แก่ น้ำ ลม และปฏิกิริยาทางเคมี ดินจะให้ความเหนียวและสามารถขึ้นรูปได้ง่ายเมื่อผสมกับน้ำ หลังจากทำให้แห้ง (Drying) และนำไปเผาที่อุณหภูมิสูง จะให้ความแข็งมากยิ่งขึ้น ดังสมการ (ภาวดี อังควัฒน์, 2544)

ดินชนิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจัดเป็นสารประกอบอลูมิเนียมซิลิเกต : ซึ่งจะมี ส่วนประกอบทางเคมี อลูมินา (Al_2O_3) ร้อยละ 39.5 ซิลิกา (SiO_2) ร้อยละ 46.5 และน้ำ (H_2O) ร้อยละ 14.0 ดินเหล่านี้บางครั้งจะถูกเรียกว่า ดินเกาลิน (Kaolin) ซึ่งมาจากแร่ดิน (Kaolinite) ซึ่งมีสูตรทางเคมี $\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{SiO}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ นั่นเอง

ส่วนประกอบของแร่ดิน (Clay minerals) โดยทั่วไปจะเป็นพวกไฮดรอลูมินัสซิลิเกต (Hydrous Aluminous Silicate) หรือแร่ประเภทอลูมินา-ซิลิกา ที่มีส่วนผสมของน้ำแทรกอยู่ใน โครงสร้างด้วยนั่นเอง (ภาวดี อังค์วัฒน์, 2544) น้ำที่มีอยู่ในดินสามารถแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. Mechanical water , Hygroscopic water คือ น้ำหรือความชื้นที่เกาะตามเม็ด ดินหรือตามรูพรุน ช่องว่างระหว่างเนื้อดิน การเผา 100 – 110 องศาเซลเซียส สามารถไล่น้ำเหล่านี้ ออกจากดินได้

2. Chemical combined water คือ น้ำที่อยู่ร่วมกับดินโดยโครงสร้างทางเคมี หรือหมายถึงน้ำที่อยู่ในโมเลกุลของดิน จะจับตัวอยู่กับอลูมินาและซิลิกา มีจำนวน 2 โมเลกุล จะ สลายตัวเมื่อนำดินไปเผาในอุณหภูมิ 450 – 500 องศาเซลเซียส เมื่อดินถูกเผาจนน้ำตัวนี้ถูกไล่ออกไปแล้ว ความเหนียวของดินจะหมดไป

ความเหนียวของดิน (Plasticity of clay)

ความเหนียวของดินถือเป็นสมบัติที่สำคัญของดินที่สามารถเปลี่ยนแปลง รูปร่างโดยไม่เกิดการแตกหัก (Rupture) การที่ดินชนิดต่างๆ มีความเหนียวแตกต่างกันมีทฤษฎีที่ สันับสนุนด้วยเหตุผลต่อไปนี้ (อุตตรากร วรวรรณ, 2543)

1. ทฤษฎีน้ำในโมเลกุลของดิน (Water of hydration theory) จากการทดลองพบว่า Chemical combined water ในดิน ($\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{SiO}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) เป็นตัวที่ทำให้เกิด ความเหนียวเพราะเมื่อเราเผาจนน้ำตัวนี้ออกไปหมดแล้ว ความเหนียวของดินจะถูกทำลายไปและ ไม่กลับมีความเหนียวขึ้นมาอีก

2. ทฤษฎีขนาดของสาร (Fineness of grain theory) จากทฤษฎีที่ว่า ขนาดของสาร (Grain size) ใดๆ ถ้ามีความละเอียดมากขึ้น จะเกิดความเหนียวขึ้นในตัวเอง แม้แต่ สารที่ไม่มีความเหนียว เช่น หินเขียวหุนหามาน หรือ หินฟันม้า เมื่อบดละเอียดมากๆ ยังแสดงความ เหนียวออกมาให้เห็นได้

3.ทฤษฎีผลึกดิน (Plate theory) ผลึกของดินจะมีลักษณะเป็นแผ่นหกเหลี่ยมจำนวนมาก แผ่นเหล่านี้เปรียบเสมือนแผ่นแก้วหน้าเรียบประกบติดกันมีน้ำแทรกอยู่ภายใน การเคลื่อนตัวของแผ่นผลึกในแนวนอนจะเป็นไปโดยง่ายแต่การดึงออกจากกันจะเป็นไปได้ยาก เหตุนี้การเกาะตัวหรือเลื่อนไปมาเป็นการส่งเสริมให้เกิดความเหนียว

4.ทฤษฎีการดิ่งตัวระหว่างเม็ดดิน (Interlocking grain theory) ทฤษฎีนี้กล่าวว่า ความเหนียวของดินเกิดจากรูปร่างไม่เหมือนกัน (Irregular shape) ของเม็ดดินทำให้เกิดการดิ่งตัวเข้าหากัน (Interlocking grain) ทำให้เกิดแรงดิ่งระหว่างกัน (Cohesiveness) อันเป็นลักษณะของดินเหนียวทั่วไป

5.ทฤษฎีคอลลอยด์ (Colloid theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสารละลายในดินจะดูดซับน้ำและเกิดการพองตัวคล้ายพองน้ำ การเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นการส่งเสริมให้เกิดความเหนียวของดิน คอลลอยด์ต่างๆ เหล่านี้ที่เกิดขึ้นในดิน เข้าใจว่าเกิดจากการเติมน้ำของสารซิลิกาและอลูมินา คอลลอยด์เหล่านี้จะแยกตัวจากกันได้ โดยวิธีใช้แรงเหวี่ยง (Centrifuge)

6.ทฤษฎีต่างประจุโมเลกุล (Molecular attraction theory) ตามหลักทั่วไป สารต่างๆ มักจะมีประจุไฟฟ้าบวกและประจุไฟฟ้าลบอยู่ในตัว เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะเกิดแรงดูดระหว่างกันและกันมากขึ้นเมื่อต่างประจุกัน คล้ายแรงดูดในสนามแม่เหล็ก

ทวี พรหมพฤษช์ (2523: 58) ได้กล่าวถึง ดินสามารถแบ่งตามแหล่งกำเนิดเป็น 2 ชนิด คือ

1. ดินที่เกิดครั้งแรก (Primary Clay) คือ ดินที่เกิดในบริเวณที่ราบสูง ได้แก่ ดินขาวมีลักษณะเนื้อหยาบ ให้สีขาวหรือสีขาวหม่น ความทนไฟสูง ความเหนียวไม่ดีพอที่จะขึ้นรูปได้ ต้องนำไปผสมกับดินชนิดอื่น

2. ดินที่เกิดครั้งที่ 2 (Secondary Clay) คือดินที่เกิดบริเวณที่ราบต่ำ หรือที่ราบลุ่ม ได้แก่ ดินเหนียว มีลักษณะสีเทาหรือสีดำ เนื่องจากมีสารอินทรีย์เจือปนอยู่มาก แต่เมื่อหลังเผาจะมีสีขาว มีเม็ดละเอียด ทำให้เกิดความเหนียวดี เหมาะการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ เหมาะแก่การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ และให้ความแข็งแรงต่อผลิตภัณฑ์เมื่อยังไม่เผา ช่วยให้เกิดปฏิกิริยาระหว่างมวลสารในเนื้อดินปั้นขณะทำการเผาได้ดี เป็นผลให้ผลิตภัณฑ์เนื้อแน่น มีเนื้อเดียวกันตลอด แต่ก็มีข้อเสียบางประการ คือมีความบริสุทธิ์ต่ำสิ่งสกปรกเจือปนอยู่มาก โดยเฉพาะเหล็กออกไซด์และทิตานเนียมออกไซด์เป็นผลให้สีเนื้อดินหลังเผาไม่ขาวเท่าที่ควร ทำผลิตภัณฑ์โปรงแสงได้ยาก และมีการหดตัวสูงทำให้บิดเบี้ยว แตกร้าว (โกมล รัชวงศ์, 2531: 9 - 10)

นอกจากนี้ดินยังมีอยู่หลายอย่างและแตกต่างกันออกไป แล้วแต่ท้องถิ่นที่กำเนิดหรือตามลักษณะ การเกิด และสิ่งเจือปนที่มีอยู่ เช่น ดินในท้องถื่นอาจมีลักษณะสีขาวแต่ดินในอีกท้องถื่นหนึ่งอาจมีลักษณะสีดำ สีเทา สีเหลือง หรือสีแดง เป็นต้น สาเหตุส่วนใหญ่ก็เนื่องมาจากสิ่งเจือปนที่อยู่ในดินนั่นเอง เช่น ดินดำ ก็คือดินที่มีซากพืชซากสัตว์ที่ทับถมกันมานานเจือปนอยู่หรือถ้ามีสารจำพวกเหล็กออกไซด์ปนอยู่ ดินก็กลายเป็นดินแดง เป็นต้น

การแบ่งประเภทของดิน (Classification of clay)

1. ดินขาว (Kaolin or china clay) คำว่าเกาลินมาจากภาษาจีนแปลว่าภูเขาสูง ซึ่งเป็นแหล่งเกิดของดินขาวในประเทศจีน ดินขาวมีอยู่หลายชนิดแตกต่างกันไปตามแหล่งที่อยู่บนผิวโลก ดินขาวส่วนใหญ่เป็นดินที่เกิดอยู่ในแหล่งฝังของหินเดิม (Residual clay) เป็นดินที่มีขนาดเม็ดหยาบจึงมีความเหนียวน้อย เรียกชื่อดินขาว ตามลักษณะสีที่พบเห็น ในทางวิชาการตามทฤษฎีของแร่ดิน ดินขาวหมายถึงดินที่ประกอบด้วย แร่โคโลลิไนต์ (Kaolinite) เป็นแร่หลักมากกว่าดินชนิดอื่น ๆ ดินขาวเป็นวัตถุดิบหลักในอุตสาหกรรมเซรามิกส์

ดินขาวเป็นสารประกอบของอลูมิเนียมซิลิเกต (Hydro alumino silicate) มีแหล่งกำเนิดตามภูเขาหรือที่ราบสูงที่มีแหล่งแร่ฟันม้า (Feldspar) เมื่อหินฟันม้าเกิดการฝังจะกลายเป็นดินขาว จากดินขาวที่พบในธรรมชาติจะมีสารประกอบอื่น ๆ ปะปนอยู่ ที่เป็นสาเหตุทำให้ดินไม่บริสุทธิ์ สารเหล่านี้ได้แก่ ควอตซ์, รูไทล์, เซคอน, ฮีมาไทต์, แมกนีไซต์, ฟลูออไรด์ เป็นต้น ซึ่งก่อนนำดินขาวมาใช้งานจะต้องมีการล้างและกระบวนการเตรียมดินเพื่อให้ได้สมบัติตามต้องการ ดินขาวที่ขุดขึ้นมาใช้ในอุตสาหกรรมต่างๆ มีอยู่ 3 ชนิด คือ

1.1 ดินขาว ที่มีความบริสุทธิ์และมีความทนไฟสูงสามารถนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้

1.2 ดินขาว เกรดของฟิลเลอร์ที่ใช้ในอุตสาหกรรมกระดาษ ทำสี ยาง ยาสีฟัน หมึก และอื่นๆ โดยใช้ดินขาวที่มีเนื้อสีขาวบริสุทธิ์ตามผลวิเคราะห์ทางเคมี แต่ไม่ได้นำไปเผาผ่านความร้อนในกระบวนการผลิต

1.3 ดินขาว มีสีขาวเช่นกัน คือ ดินสอพอง ซึ่งเป็นสารประกอบของแคลเซียมคาร์บอเนต (Calcium carbonate) ดินสอพองเป็นสารที่เกิดจากการ ฝังของหินปูนบางที่ก็เรียกว่าดินมาล (Marl) ดินขาวประเภทนี้ไม่สามารถนำมาใช้เป็นส่วนผสมของเนื้อดินได้เนื่องจากเมื่อนำไปเผาไฟแล้วจะเกิดการสลายตัวแตกยุบไปหมด (โกลม รักษรงค์, 2531: 5-21)

ดินขาวที่มีความบริสุทธิ์สูง เผาแล้วได้สีขาวบริสุทธิ์ นิยมนำมาทำผลิตภัณฑ์พอร์ซเลน โบนีเซน่า และผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ที่มีเนื้อสีขาวทุกชนิด ดังนั้นสีดินภายหลังการเผาเป็น

สิ่งสำคัญมาก ขณะที่โรงงานผลิตกระเบื้องปูพื้นสนใจดินที่มีราคาถูกหุดตัวน้อย และมีปริมาณคาร์บอนต่ำ สามารถอัดเป็นแผ่นได้ง่ายโดยไม่บิ่นหรือแตกร้าว สีดินจะเป็นสีเหลืองนวลหรือออกแดงเล็กน้อยไม่เป็นปัญหาส่วนโรงงานสุขภัณฑ์ที่ขึ้นรูปด้วยการหล่อเนื้อดินจะเลือกใช้ดินคุณภาพดีเพื่อผสมน้ำ ดินหล่อสำหรับผลิตภัณฑ์ขนาดใหญ่ๆ ให้ถอดพิมพ์ได้ง่าย มีออกไซด์ของเหล็กและไทเทเนียมอยู่ในปริมาณน้อย

ประโยชน์ของดินขาว ดินขาวสามารถนำมาใช้ประโยชน์ ดังนี้ ใช้ทำผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ เช่น ถ้วยชาม เครื่องสุขภัณฑ์ เครื่องประดับ ทำผลิตภัณฑ์ก่อสร้าง เช่น อิฐ ก่อสร้าง อิฐปูพื้น ท่อระบายน้ำ กระเบื้องมุงหลังคา ใช้ทำเป็นเบ้าหลอมในอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก และหล่อเหล็ก ใช้ทำเครื่องกรองน้ำ (Water filter) ใช้ทำฉนวนไฟฟ้า ในการทำฉนวนไฟฟ้าที่ทนแรงดันได้สูง (High – tension insulator) ทำฉนวนไฟฟ้า (Electrical porcelain) ใช้ทำเครื่องมือวิทยาศาสตร์ เช่น เบ้าหลอม (Crucible) ผลิตภัณฑ์เซรามิกส์กึ่งตัวนำ (Semi-conducting ceramic) ใช้ในอุตสาหกรรมกระดาษ โดยเติมลงไปเยื่อกระดาษ ทำให้กระดาษมีคุณสมบัติดูดซับน้ำหมึก ช่วยให้ผิวหน้ากระดาษเรียบและเป็นมันเงา สีของกระดาษขาวขึ้น ช่วยเพิ่มน้ำหนักของกระดาษและทำให้กระดาษทึบแสง ทำให้ไม่เห็นตัวหนังสือหรือลายพิมพ์อื่นๆ ในหน้าตรงข้าม เป็นตัวพอกสีและตัวเร่งปฏิกิริยาในอุตสาหกรรมน้ำมันปิโตรเลียม ใช้ในอุตสาหกรรมยาง โดยเติมลงไปยาง (Rubber filler) ให้มีความแข็งแรงทนทาน ใช้ผสมลงในของเหลวที่ใช้ในงานเจาะ (Drilling fluid) สำรองน้ำมันปิโตรเลียม ใช้ในอุตสาหกรรมเกษตร เช่น เป็นส่วนผสมของยาฆ่าแมลงและปุ๋ย ใช้ในอุตสาหกรรมพรมน้ำมัน ทอผ้า และพลาสติก ใช้ในอุตสาหกรรมสี โดยใช้ผลิตสีขาว (White pigment) ใช้ในอุตสาหกรรมทำยารักษาโรค เครื่องสำอาง ทำฟันปลอม (Dental porcelain)

2. ดินเหนียว (Plastic clay, Ball clay) ดินเหนียว เป็นดินที่เกิดจากการสะสมตัวของตะกอนโดยการพัดพามาจาก น้ำ หรือการเคลื่อนตัวสู่ที่ราบต่ำ ทางวิชาการจัดอยู่ในพวกดินลำดับที่สอง (Secondary clay) มีความละเอียดของเนื้อดินสูง มีปริมาณสารอินทรีย์ปะปนอยู่มากทำให้เกิดสีเข้ม ในการทำเหมืองดินเหนียวในประเทศอังกฤษยุคแรกจะใช้การปั้นดินเหนียวเป็นก้อนกลมเพื่อสะดวกในการเก็บและขนย้ายทำให้เกิดชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ดินบอลเคลย์ (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2539)

ดินเหนียวแม้ว่าจะมีสีเข้ม แต่เมื่อผ่านการเผาแล้วสารอินทรีย์จะถูกเผาไหม้หมดไปและให้สีหลังเผาเป็นสีน้ำตาลอ่อนหรือสีฟางข้าว สามารถที่จะนำมาใช้ในกรณีผลิตภัณฑ์ที่ต้องการ สีขาว โดยเฉพาะพอร์ซเลน ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญคือเป็นตัวเพิ่มความเหนียวให้กับเนื้อดิน ทำให้สามารถขึ้นรูปได้ดี ช่วยเพิ่มความแข็งแรงให้ผลิตภัณฑ์ก่อนการเผา (Green strength) และ

ยังช่วยทำให้เกิดปฏิกิริยาระหว่างมวลสารในเนื้อดินขณะทำการเผาได้ดี เป็นผลให้ผลิตภัณฑ์มีเนื้อแน่นสม่ำเสมอทนทานตลอด ในการใช้ดินเหนียวผสมในเนื้อดินมีข้อควรระวังประการอยู่ด้วย กล่าวคือ 1) ดินเหนียวมีความบริสุทธิ์ต่ำ มีสารมลทินเจือปนอยู่นอกจากสารประกอบพวกอินทรีย์สารแล้ว ยังมีเหล็กออกไซด์ (Fe_2O_3) ไททาเนียมไดออกไซด์ (TiO_2) เป็นต้น ซึ่งสารมลทินเหล่านี้จะทำให้ความขาวหลังการเผาลดลง 2) ถ้าใช้ดินเหนียวปริมาณสูง การทำผลิตภัณฑ์โปร่งแสงจะทำได้ยาก 3) ดินเหนียวมีการหดตัวมาก จะทำให้ผลิตภัณฑ์มีโอกาสบิดเบี้ยว เสียรูปทรงหลังการเผาได้ง่าย

ดินดำหรือดินเหนียวขาวเกิดจากดินขาว ซึ่งย้ายถิ่น (Sedimentary clay) ไปตกตะกอนสะสมในแหล่งใหม่ ดินดำเป็นดินที่มีขนาดผลึกเม็ดละเอียดมาก อนุภาคของดินยึดเกาะกันได้ดี มีอินทรีย์สารที่มีโครงสร้างคล้ายกับที่พบในถ่านหินลิกไนท์เจือปนอยู่ จึงช่วยให้ดินชนิดนี้มีความเหนียวและทำให้มีสีเปลี่ยนไปจากสีขาวกลายเป็นสีเทาจนถึงสีดำ แต่เมื่อนำไปเผาในอุณหภูมิสูงเนื้อดินจะมีสีขาวหรือสีครีม อินทรีย์สารต่างๆ จะถูกเผาไหม้หมดไปจากเนื้อดิน

ดินดำที่มีเนื้อละเอียดหลังการเผาเป็นสีขาว และมีความทนไฟ 1,300 องศาเซลเซียสโดยไม่บิดเบี้ยว มักเป็นดินที่มีคุณภาพดี นิยมนำมาใช้ผสมในผลิตภัณฑ์สีขาว เช่น พอร์ซเลน โบนไซนา และ ไวท์เอิร์ทเทินแวร์ ส่วนดินดำทั่วไปที่คุณภาพปานกลางมีทรายเจือปนอยู่ค่อนข้างมาก ใช้ทำเนื้อดิน ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ทำท่อน้ำดินเผา หรือผสมในเนื้อดินทำกระเบื้องปูพื้น

ชื่อเรียกดินดำว่า บอลเคลย์ (Ball clay) ได้มาจากวิธีขุดดินจากเหมืองในประเทศอังกฤษ เพื่อสะดวกในการลำเลียงและการขนส่ง ดินดำถูกตัดเป็นก้อนสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ มีน้ำหนักโดยประมาณก้อนละ 30 – 35 ปอนด์ (13 – 15 กิโลกรัม) เมื่อลำเลียงขึ้นรถคนงานจะใช้วิธีโยนรับส่งทีละก้อนแบบโยนลูกบอล (ลูกแตงโม) ส่งต่อกัน ซึ่งการขนถ่ายลงจากรถก็ใช้วิธีเดียวกัน ดินเหนียวจึงถูกขนานนามว่าบอลเคลย์ (Ball clay) แต่ถ้าจะแปลตามศัพท์แล้ว ควรจะเรียกดินเหนียวว่าพลาสติกเคลย์ (Plastic clay) ซึ่งแปลว่า ดินที่มีความเหนียว

สมบัติทางกายภาพของดินดำ (Physical Properties of Ball Clay)

1. ขนาดของดินเหนียวจะมีผลึกละเอียดมากน้อยเพียงใด เปลี่ยนแปลงไปตามแหล่งที่พบเมื่อถูกพัดพาไปไกลจากแหล่งเดิมมาก ขนาดเม็ดอนุภาคจะละเอียดมากขึ้นตามลำดับขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.05-1.00 ไมโครเมตร

2. ความเหนียว (plasticity) ดินเหนียวเป็นดินที่อมน้ำได้มาก ความเหนียวจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของดิน ซึ่งประกอบด้วยหลักสำคัญคือ ปริมาณของอินทรีย์สารขนาดของเม็ดดินและวัตถุที่ให้ความเหนียว เช่น ดินเบนโตไนท์

3. การหดตัวเมื่อแห้ง (drying shrinkage) ดินเหนียวที่มีทรายปนอยู่สูง แทบไม่มีการหดตัวเลย แต่ดินเหนียวที่มีอินทรีย์สารสูงจะมีการหดตัวมากประมาณร้อยละ 13-17

4. การหดตัวหลังเผา (firing shrinkage) มีการหดตัวสูงประมาณร้อยละ 15 เนื่องจากดินเหนียวมีขนาดอนุภาคที่เล็กมาก

5. ความแข็งแรงของดินเมื่อแห้งก่อนเผา (green strength) ดินเหนียวมีความแข็งแรงสูง (strength) ประมาณ 100 – 1000 psi (ปอนด์ต่อตารางนิ้ว)

6. สีหลังเผา เป็นสีขาวนวลถึงสีครีม

7. มีแร่ธาตุพวกต่างและไมกาในดินทำหน้าที่เป็นตัวหลอมละลาย ช่วยลดอุณหภูมิในการเผา

ประโยชน์ของดินดำ (Ball Clay) ดินดำใช้กันมากในอุตสาหกรรมถ้วยชามและสุขภัณฑ์ โดยนำไปผสมกับดินขาว ประโยชน์ของดินดำ ได้แก่ ช่วยเพิ่มความเหนียวของผลิตภัณฑ์ทำให้เนื้อดินปั้นขึ้นรูปได้ดีผสมในเนื้อดินอัตราส่วนร้อยละ 20-50 ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความแข็งแรงก่อนเผา (Green Strength) ลดการสูญเสียจากการแตกหักก่อนเผาในขณะที่เคลื่อนย้าย ผลิตภัณฑ์ไม่เปราะหรือแตกหักง่าย ทำให้น้ำดินหล่อที่ใช้ในการเทแบบไหลตัวดี ทำหน้าที่เสริมปฏิกริยาระหว่างมวลสารในระหว่างการเผา ทำให้ดินสุกตัวได้เร็วประหยัดเวลาในการเผา ช่วยในการหลอมละลาย

ข้อเสีย อย่างไรก็ตามดินดำบางชนิดอาจสร้างปัญหาในการผลิตเซรามิกส์ คือในดินดำมีสิ่งเจือปนอื่นๆ (Impurity) สูง เช่น คาร์บอน แร่เหล็ก แร่ไทเทเนียม ซึ่งทำให้ผลิตภัณฑ์หลังเผามีตำหนิ และความขาวของเนื้อดินเสียไปด้วย ถ้าใช้ดินดำผสมในปริมาณมากเกินไป ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่ค่อยโปร่งแสง มีการหดตัวสูง ทำให้บิดเบี้ยวและแตกร้าวหลังการเผา เนื่องจากดินดำมีองค์ประกอบในเนื้อดินไม่ค่อยแน่นอน จึงยุ่งยากในการควบคุมอัตราส่วนผสม ทั้งเนื้อดินปั้นและการหล่อแบบ

ตาราง 1 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างดินขาวกับดินเหนียว

ดินขาว (Kaolin)	ดินเหนียว (Ball Clay)
1. เกิดก่อน (Primary clay)	1. เกิดหลัง (Secondary clay)
2. เนื้อดินหยาบร่วน มีความเหนียวน้อย มีสีซีดจางถึงขาว	2. เนื้อดินละเอียด มีความเหนียวมาก อาจมีสีเข้มดำหรือเทาจางขึ้นอยู่กับแหล่งวัตถุดิบ
3. เมื่อเผาที่อุณหภูมิสูง มีสีขาว หดตัวน้อย มีความแข็งแรงน้อยกว่าดินเหนียว	3. เมื่อเผาที่อุณหภูมิสูง มีสีขาน้อยกว่า หดตัวมากกว่า มีความแข็งแรงน้อยกว่าดินขาว
4. ทนความร้อนสูง	4. ทนความร้อนได้น้อยกว่า
5. ใช้ผสมในเนื้อดินเพื่อเพิ่มความขาว เพิ่มความทนไฟ ลดความเหนียว ลดการหดตัว	5. ใช้ผสมในเนื้อดินเพื่อเพิ่มความเหนียว เพิ่มความแข็งแรง

3.3.1.3 ดินทนไฟ (Fire clay) ดินทนไฟเป็นดินที่ทนความร้อนได้สูงใช้เป็นส่วนผสมอิฐทนไฟ สุขภัณฑ์ และกระเบื้อง เป็นต้น สามารถทนความร้อนได้ 1500 – 1600 องศาเซลเซียส

3.3.1.4 ดินเบนโทไนต์ (Bentonite) ดินเบนโทไนต์ ไม่ได้เป็นวัตถุดิบหลักในการเตรียมเนื้อดินแต่นำมาผสมเพื่อเพิ่มความเหนียวในเนื้อดินเพียงปริมาณเล็กน้อย ดินเบนโทไนต์อยู่ในกลุ่มแร่สแม็คไทท์ (Smectite) หรือมอนท์มอริลโลไนท์ (Montmorillonite) ดินเบนโทไนต์ไม่ได้ประกอบด้วยแร่กาลินไนท์ แต่เป็นผลึกดินที่เล็กละเอียดสามารถดูดน้ำไว้ได้มาก ซึ่งเป็นผลให้ดินมีลักษณะขยายตัวขึ้น 5 เท่า หรือเกิดการพองบวมเมื่ออุ้มน้ำไว้มาๆคล้ายกาว โดยลักษณะโครงสร้างของเบนโทไนต์แล้วไม่ใช่แร่ดิน แต่ถูกเรียกว่า ดินเบนโทไนท์ เพราะการนำมาใช้ผสมกับดินชนิดอื่นๆ เพื่อเพิ่มความเหนียว (ไพจิตร อิงศิริวัฒน์, 2541: 61-62)

วัตถุดิบที่ไม่มีความเหนียว (Non – Plastic raw materials) วัตถุดิบกลุ่มนี้เมื่อโดนน้ำแล้วไม่สามารถนำไปขึ้นรูปด้วยตัวเองได้ แต่มีความสำคัญและจำเป็นต่ออุตสาหกรรมเซรามิกส์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะบทบาทและหน้าที่อันเนื่องมาจากสมบัติเฉพาะตัว วัตถุดิบกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสินแร่ในรูปของหิน ททราย ฯลฯ ตัวอย่างวัตถุดิบในกลุ่มนี้ได้แก่

1. หินเขี้ยวหนุमान (Quartz) หินเขี้ยวหนุमानเป็นวัตถุดิบที่ให้ซิลิกาสูงถึงร้อยละ 99 มีความถ่วงจำเพาะ 2.7 จุดหลอมละลาย 1,728 องศาเซลเซียส มีความแข็ง 7 ในอุตสาหกรรมเซรามิกส์จะใช้หินเขี้ยวหนุमानผสมในเนื้อดินปั้น ในเคลือบและยังนำไปใช้ในอุตสาหกรรมวัตถุนไฟได้ดี เนื่องจากหินเขี้ยวหนุमानเป็นวัตถุดิบที่ทนความร้อนสูง การนำหิน

เขี้ยวหนุमानไปผสมในเนื้อดินจะทำให้เนื้อดินมีความแข็งแรง ลดการหดตัว ป้องกันการบิดเบี้ยวของผลิตภัณฑ์ และเมื่อเผาถึงจุดสุกตัวแปรสภาพเป็นแก้วทำให้เนื้อดินโปร่งแสงขึ้น ใช้ผสมเคลือบจะทำให้เคลือบมีความแข็ง เป็นแก้ว มีความแวววาวดีขึ้น หินเขี้ยวหนุमानมีชื่อเรียกในทางเซรามิกส์ว่าฟลินท์ (Flint) พบตามธรรมชาติในรูปต่างๆ เช่น ในรูปของหิน ในรูปของทราย หรือเป็นผงแหล่งวัตถุดิบที่พบได้แก่ จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดสงขลา เป็นต้น

2. หินฟันม้า (Feldspar) เป็นวัตถุดิบที่สำคัญทำหน้าที่เป็นตัวช่วยหลอมละลาย (Flux) ในอุณหภูมิสูงใช้เป็นส่วนผสมในเนื้อดินและในเคลือบ ทำให้อุณหภูมิการเผาต่ำลง หินฟันม้าเป็นสารประกอบของอัลคาไลน์ อลูมิเนียม ซิลิเกต (Alkaline aluminium silicate) ซึ่งเกิดจากการแปรสภาพของหินแกรนิต โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นหินแข็ง ทึบแสง มีทั้งสีขาวและสีชมพู หินฟันม้าสามารถแบ่งตามสารประกอบทางเคมีได้หลายชนิด คือ

1 หินฟันม้าชนิดโปแตสเซียม (Potash feldspar or Orthoclase ; $K_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$) เป็นหินฟันม้าที่มีสารประกอบของโปแตสเซียม จะมีสีและความบริสุทธิ์แตกต่างกันขึ้นอยู่กับแหล่งกำเนิด สามารถใช้เป็นส่วนผสมของเนื้อดิน และเคลือบได้ดี

2 หินฟันม้าชนิดโซเดียม (Soda feldspar or Albite ; $Na_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$) หินฟันม้าชนิดนี้เป็นสารประกอบของโซเดียม เป็นผลึกสีเทาหรือขาวขุ่นใช้ผสมในเคลือบให้อุณหภูมิต่ำกว่าหินฟันม้าชนิดโปแตสเซียม

3 หินฟันม้าชนิดแคลเซียม (Lime spar or Anorthite ; $CaO \cdot Al_2O_3 \cdot 2SiO_2$) หินฟันม้าชนิดนี้เป็นสารประกอบของแคลเซียม นิยมใช้เป็นส่วนผสมในเคลือบ

4 หินฟันม้าชนิดลิเทียม (Lithium feldspar or Spodumene ; $Li_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 4SiO_2$) หินฟันม้าประเภทนี้เป็นสารประกอบของลิเทียม

5 หินฟันม้าชนิดแบเรียม (Baryta feldspar or Barium anorthite ; $BaO \cdot Al_2O_3 \cdot 2SiO_2$) หินฟันม้าประเภทนี้เป็นสารประกอบของแบเรียม

6 หินฟันม้าชนิดโซเดียมและโปแตสเซียม (Plagiocase potash – Soda spar ; $Na \cdot K \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$) หินฟันม้าชนิดนี้จะมีสารประกอบของโซเดียมและโปแตสเซียมในสัดส่วนที่ไม่คงที่ ตามสภาพแหล่งที่เกิด สามารถนำไปใช้เป็นส่วนผสมของเนื้อดินและเคลือบได้ดี

7 หินฟันม้าชนิดโซเดียมและแคลเซียม (Oligoclase lime – Soda spar : $Na_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2 + CaO \cdot Al_2O_3 \cdot 2SiO_2$) หินฟันม้าชนิดนี้เป็นสารประกอบระหว่าง โซดา เฟลด์สปาร์ และ แคลเซียม เฟลด์สปาร์

8 เนฟเฮลีน ไชเยไนต์ (Nepheline syenite : $K_2O \cdot 3Na_2O \cdot 4Al_2O_3 \cdot 9SiO_2$) เป็นวัตถุดิบที่สามารถใช้ผสมในเคลือบและเนื้อดินเป็นตัวช่วยลดอุณหภูมิเช่นเดียวกับหินฟันม้า มีสารประกอบทางเคมีดังนี้

9 คอร์นิช สโตน (Cornish stone , China stone or Cornwall stone) หินชนิดนี้ใช้มากในอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ใช้ผสมทั้งเนื้อดินและเคลือบ คอร์นิช สโตน เป็นหินแกรนิตเช่นเดียวกับหินฟันม้า เป็นหินที่นิยมใช้เป็นส่วนผสมของเนื้อดินโบนไชน่า (Bone china)

3. หินปูน (Lime stone หรือ Whiting) เป็นวัตถุดิบที่ใช้เป็นส่วนผสมในเคลือบ หินปูน เป็นสารประกอบของ แคลเซียมคาร์บอเนต ($CaCO_3$) เมื่อผสมในเคลือบจะช่วยให้เคลือบมีความแข็งแรงยิ่งขึ้น และยังทำหน้าที่ลดจุดสุกตัวในเคลือบไฟสูง

4. โดโลไมท์ (Dolomite) เป็นสารประกอบของแมกนีเซียมคาร์บอเนตและแคลเซียมคาร์บอเนต ($MgCO_3 \cdot CaCO_3$) ใช้ผสมในเคลือบและเนื้อดินเพื่อลดจุดสุกตัวและลดอัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์ขณะทำการเผา (Thermal expansion)

5. ไพโรฟิลไลต์ (Pyrophyllite) เป็นหินที่มีสารประกอบของอลูมิเนียมซิลิเกต ($Al_2O_3 \cdot 4SiO_2 \cdot H_2O$) ใช้ผสมในเนื้อดินและเคลือบ ช่วยลดการบิดเบี้ยวได้ดี นิยมผสมในเนื้ออิฐทนไฟ เพราะมีสัมประสิทธิ์การขยายตัวเมื่อได้รับความร้อนต่ำ หินไพโรฟิลไลต์ พบที่เขาสะโงก และเขาคอก จังหวัดนครนายก มีลักษณะเป็นหินแต่ไม่แข็งมากนัก ชาวบ้านนิยมนำมาแกะสลักและเรียกหินชนิดนี้ว่า หินสบู่ (Soap stone)

6. ทัลค์ (Talc) เป็นสารประกอบของแมกนีเซียมซิลิเกต ($3MgO \cdot 4SiO_2 \cdot H_2O$) ใช้ผสมในเนื้อดินช่วยให้เนื้อดินมีความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิอย่างรวดเร็ว (Thermal shock)

7. เถ้ากระดูก (Bone ash) เป็นวัตถุดิบที่เตรียมจากการนำกระดูกวัวควายไปทำการเผา (Calcined) ในอุณหภูมิ 1,100 – 1,230 องศาเซลเซียส มีส่วนประกอบของแคลเซียมฟอสเฟต และแคลเซียมคาร์บอเนต ($4Ca_3(PO_4)_2 \cdot 2CaCO_3$) เถ้ากระดูกใช้ผสมในเคลือบ และเนื้อดินโบนไชน่า (Bone china) ทำหน้าที่เป็นตัวลดจุดสุกตัวและทำให้เกิดความโปร่งแสง

8. ดินเชื้อ (Grog) เป็นวัตถุดิบที่ได้จากการบดดินที่ผ่านการเผาแล้ว ใช้ผสมในเนื้อดินเพื่อลดการหดตัวและป้องกันการแตกร้าวของผลิตภัณฑ์

การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เซรามิกนั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการนำเอาสมบัติพื้นฐานของดินที่ผสมน้ำ (Clay-water system) มาทำการขึ้นรูป ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการขึ้นรูปที่สำคัญและใช้งานแพร่หลาย 4 ประเภท ตามสภาวะวัตถุดิบ คือ

การขึ้นรูปโดยอาศัยความเหนียว (Plastic forming)

การขึ้นรูปโดยการหล่อน้ำดิน (Slip casting)

การขึ้นรูปโดยการกดหรืออัดแห้ง (Pressing)

การขึ้นรูปโดยอาศัยความเหนียว (Plastic forming) เป็นวิธีการขึ้นรูปที่เก่าแก่ที่สุด บางครั้งหมายถึงการขึ้นรูปด้วยมือ (Hand forming) โดยอาศัยความเหนียวของเนื้อดินนั้นสามารถแบ่งได้หลายวิธี คือ

1 การขึ้นรูปแบบอิสระ (Free form method) เป็นวิธีที่ง่ายและสะดวกมาก กล่าวคือ เมื่อนวดดินดีแล้วทำดินเป็นก้อนกลม แล้วใช้มือบีบ กดให้เป็นรูปร่างตามต้องการหรือจะใช้เครื่องมือขูด เจาะภายในให้กลวง โดยพยายามทำให้มีความหนาใกล้เคียงกัน

2 การขึ้นรูปแบบขด (Coil method) เป็นวิธีที่นิยมกันแพร่หลาย สามารถขึ้นรูปตั้งแต่ชิ้นงานขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ หลักการสำคัญคือ การทำดินให้เป็นเส้นกลมยาว แล้วนำมาขดบนดินแผ่นที่เตรียมไว้เป็นฐาน การขดต่อเนื่องขึ้นไปตามรูปทรง และขนาดที่กำหนด รอยต่อของดินต้องใช้มือกดประสานให้สนิท จากนั้นตกแต่งผิวตามต้องการ แล้วปล่อยให้แห้ง ถ้าเป็นภาชนะขนาดใหญ่ ควรควบคุมการแห้งอย่างช้าๆ มิฉะนั้นจะแตกร้าวได้ง่าย

3 การขึ้นรูปแบบแผ่น (Slab method) เป็นการขึ้นรูปที่ทำได้ง่ายอีกวิธีหนึ่ง โดยเริ่มจากการทำดินให้เป็นแผ่นด้วยลูกกลิ้ง หรือการตัดด้วยลวดตัดดิน แล้วนำดินแผ่นที่ได้มาตัดแปลง หรือตัดต่อ ประกอบเป็นรูปทรงตามต้องการ

4 การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน (Throwing method) เป็นการขึ้นรูปที่ใช้หลักการง่าย ๆ แต่ต้องอาศัยความชำนาญและประสบการณ์มาก เนื้อดินปั้นที่นำมาขึ้นรูปจะต้องมีความเหนียวพอสมควรจึงสามารถขึ้นรูปได้ดี สามารถขึ้นรูปชิ้นงานได้ตั้งแต่ขนาดเล็ก จนถึงโถงน้ำขนาดใหญ่ ผลงานจากการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนจะเป็นผลงานลักษณะกลมจากศูนย์กลางของแป้น ส่วนจะมีรูปทรงลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปั้น เช่น อาจจะมีรูปทรงลักษณะทรงกระบอก หรืออาจจะมีลักษณะปากผาย เช่น จาน ชาม หรือมีลักษณะปากเล็กแคบ เช่น แจกกัน ฯลฯ สำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสมัยใหม่ จะไม่นิยมใช้วิธีการผลิตจากแป้นหมุนเนื่องจากช้า และขาดความเข้าใจด้านคุณค่าของชิ้นงาน โดยสากลทั่วไปงานแป้นหมุนจัดเป็นงานหัตถกรรมที่มีราคาสูง ถ้าผู้ผลิตมีความเชี่ยวชาญและ สามารถออกแบบตกแต่งให้มีความเหมาะสมกับหน้าที่ใช้สอยและความงาม

5 การขึ้นรูปด้วยโม่มีด (Jigger, Jolly) การขึ้นรูปด้วยโม่มีด เกิดจากแนวคิดที่จะเพิ่มการผลิตให้ได้จำนวนมากโดยใช้หลักการของแป้นหมุน ประกอบกับ พิมพ์ (Mold) และโม่มีดที่

ทำจากไม้ โลหะ หรือ พลาสติก ทำหน้าที่ในการขูดดินส่วนเกินจนได้ชิ้นงานตามต้องการพิมพ์ที่ใช้ในการขึ้นรูปทำด้วยปูนปลาสเตอร์มีทั้งแบบภายนอก เช่น จานจะเรียกว่า จิกเกอร์ (Jigger) และแบบภายใน เช่น ถ้วย เราเรียกว่า โจลี่ (Jolly) การขึ้นรูปด้วยใบมีดใช้เนื้อดินที่มีความชื้นสูงพอสมควร จึงอาจจะทำให้เกิดปัญหาการบิดเบี้ยวตามมาได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการพัฒนาเครื่องจิกเกอร์ และโจลี่ มาเป็นเครื่องโรลเลอร์ (Roller machine) ซึ่งใช้ดินที่มีความชื้นต่ำกว่า และมีประสิทธิภาพในการขึ้นรูปได้สูงกว่า

6 การขึ้นรูปด้วย Roller head machine หลักการทำงาน ใช้หลักการที่เลียนแบบจากเครื่องจิกเกอร์ และ โจลี่ แต่เพิ่มในเรื่องของการให้ความร้อนที่หัวหมุน (Roller head) ที่จะหมุน ซึ่งจะเคลื่อนลงมาบนแผ่นดินที่วางตัวแบบพิมพ์พลาสติกที่สวมลงบนหัวรับพิมพ์ (Jigger head) ทำให้เนื้อดินขึ้นรูปไปตามแบบพิมพ์

7 การขึ้นรูปด้วยพิมพ์กด (Hand pressing mould) เป็นวิธีการขึ้นรูปที่ค้นพบมานานแล้ว โดยใช้พิมพ์ขึ้นเดียวที่มีส่วนลึกที่จะกดประทับให้เกิดชิ้นงาน เมื่อใช้เนื้อดินกดลงไปพิมพ์แล้วพอดินหมาดจึงแกะออกจากพิมพ์ ประเภทของงานได้แก่ พระพิมพ์ ตัวเลข กระจุดม หรือ ชิ้นทดสอบ (Test piece)

8 การขึ้นรูปด้วยวิธีรีดดิน (Extrusion method) เป็นการขึ้นรูปที่ประยุกต์เครื่องรีดดิน (Extruder machine) มาใช้ในการขึ้นรูปโดยประกอบหัวแบบ (Die) ไว้ที่ส่วนปลายท่อรีดให้ดินที่ถูกรีดมีรูปร่างตามต้องการ เช่น เป็นท่อกลวง หรือเป็นแท่งตัน ตัวอย่างเช่น ท่อร้อยสายอุปกรณ์ไฟฟ้า อิฐไปรงฯลฯ

การขึ้นรูปโดยการหล่อน้ำดิน (Slip casting) หมายถึง การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ โดยการเทน้ำดินเหลวลงในพิมพ์ปูนปลาสเตอร์ที่มีรูพรุน รอจนกระทั่งพิมพ์ปูนปลาสเตอร์ดูดน้ำออกจากดินและเกิดการสร้างผนังของเนื้อผลิตภัณฑ์ที่ผิวปูนจนมีความหนาตามต้องการ

น้ำดิน (Slip) หมายถึง ส่วนผสมที่ได้จาก ดินกับน้ำในสัดส่วนที่เหมาะสมโดยมีสารเคมีบางชนิด (Deflocculants) เป็นตัวช่วยให้ดินกระจายตัวหรือลอยตัวได้ดีในน้ำ

การหล่อ (Casting) เป็นวิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ โดยการเทน้ำดินเหลวในพิมพ์ซึ่งมี รูพรุน วิธีการนี้ถูกค้นพบเมื่อประมาณ 150 ปีที่ผ่านมา ซึ่งสมัยนั้นวิธีการทำน้ำดินให้เกิดการกระจายตัวโดยการใส่เกลือของโซเดียมยังไม่เป็นที่รู้จัก และน้ำดินที่เตรียมประกอบด้วยน้ำ 40 – 60 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้นการทำให้เนื้อผลิตภัณฑ์แห้งต้องใช้เวลาและการหดตัวของเนื้อดินมีค่ามาก รวมทั้งการแตกร้าว (Cracking) เสียหายมีมากด้วย ต่อมาจึงเริ่มมีการใช้โซเดียมคาร์บอเนต (Na_2CO_3) มาใช้เพื่อช่วยให้น้ำดินมีการกระจายตัวดีขึ้น โดยใช้ปริมาณน้ำน้อยลง และ

ทำให้ทราบขั้นตอนของการเกิดการกระจายตัว (Deflocculants) การตกตะกอน (Flocculation) และการป้องกันอนุภาคของคอลลอยด์ (Protection of Colloid) มากยิ่งขึ้น ขั้นตอนพื้นฐานในวิธีการหล่อน้ำดิน ประกอบด้วย การเติมสารเคมีที่เหมาะสมลงในเนื้อผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้น้ำดินที่มีสมบัติไหลตัวได้ดี โดยมีการใช้น้ำน้อยที่สุดจากนั้นจึงเทน้ำดินนี้ลงในพิมพ์ปูนปลาสเตอร์ ชนิดของการหล่อน้ำดิน น้ำดินที่มีลักษณะเป็นของเหลวข้น มีวิธีการหล่อได้อยู่ 2 วิธี คือ

การหล่อกลวง (Drain or Hollow casting) น้ำดินถูกเทลงในพิมพ์ปูนปลาสเตอร์ ทิ้งไว้ระยะเวลาหนึ่งให้พิมพ์ดูดน้ำออกจากน้ำดินเมื่อได้ความหนาตามต้องการก็เทน้ำดินที่เหลือออกจากพิมพ์

การหล่อตัน (Solid casting) เป็นการหล่อผลิตภัณฑ์โดยให้น้ำดินที่เทลงในพิมพ์ปูนปลาสเตอร์ เกิดการแข็งตัวอยู่ในพิมพ์ และได้รูปร่างผลิตภัณฑ์ตามแบบของพิมพ์โดยไม่มี การเทน้ำดินออกจากพิมพ์ ปัจจุบันการเตรียมน้ำดินได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับ จากในอดีต อาจใช้วัตถุดิบตัวเดียว เช่น ดินชนิดเดียวพัฒนามาเป็นมีการผสมดินหลายชนิดเข้าด้วยกัน จนปัจจุบันน้ำดินสำหรับขึ้นรูปเนื้อดินผลิตภัณฑ์อาจมีการผสมวัตถุดิบหลากหลายชนิดเข้าด้วยกัน เช่น ดินขาว ดินเหนียว หินฟันม้า ควอตซ์ เป็นต้น (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2539)

การเผาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

การทำเครื่องปั้นดินเผา ยอมรับกันว่ากระบวนการความร้อน หรือการเผา ผลิตภัณฑ์ มีอิทธิพลและบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แปรสภาพจาก วัตถุดิบที่นำมาขึ้นรูป หรือผลิตไปสู่ผลสำเร็จตามจุดประสงค์ที่ต้องการ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มี คุณภาพ มีความผิดพลาด เสียหายในการเผาน้อยที่สุด ผู้ผลิตต้องมีความเข้าใจในกระบวนการ ผลิตอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับวัตถุดิบ ที่นำมาใช้ในแต่ละครั้งหรือจากแต่ละแหล่งกำเนิด ย่อมมีส่วนประกอบแตกต่างกันไป ทำให้ระบบการให้ความร้อน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพจำต้อง เปลี่ยนแปลงไปตามข้อแตกต่างของวัตถุดิบแต่ละชนิด จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ผลิตพึงต้อง ทำการศึกษาทดลอง ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างชัดเจนจึงจะประสบความสำเร็จตาม จุดมุ่งหมายที่ต้องการ (ทวี พรหมพฤษช์, 2523)

โดยทั่วไปการเผาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามารถแบ่งการเผาออกได้ 3 ขั้นตอน คือ

1. การเผาดิบ (Biscuit firing)
2. การเผาเคลือบ (Glost firing)
3. การเผาสีบนเคลือบ (Over glaze firing)

การเผาแต่ละขั้นตอน ล้วนแล้วแต่มีจุดประสงค์ต่างกัน และในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแต่ละประเภท ก็มีการเผาที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ เครื่องปั้นดินเผาบางประเภทจำเป็นต้องมีการเผาครบถ้วนทั้ง 3 ขั้นตอนดังกล่าว อาทิเช่น ภาชนะที่มีการตกแต่งด้วยสีบนเคลือบ ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่ไม่มีการตกแต่งด้วยสีบนเคลือบ ก็ไม่จำเป็นต้องมีการเผาในขั้นที่ 3 ดังกล่าว และปัจจุบันการผลิตในระบบอุตสาหกรรม มีผลผลิตหลายชนิดที่มีการเผาเพียงครั้งเดียว (One firing) เช่น อุตสาหกรรมฉนวนไฟฟ้า และอุตสาหกรรมกระเบื้อง ฯลฯ ซึ่งการลดขั้นตอนการเผา ย่อมเป็นการลดต้นทุนการผลิตได้อย่างมาก และการจะกำหนดขั้นตอนการเผาให้แน่ชัด ย่อมเป็นไปได้ยาก เพราะขึ้นอยู่กับประเภทของผลิตภัณฑ์รวมถึงวิธีการผลิต และเป้าหมายการผลิต ตลอดจนเทคโนโลยีที่นำมาใช้ ฉะนั้น การจะกำหนดขั้นตอนการเผาเราควรเข้าใจจุดประสงค์การเผา ตลอดจนรายละเอียดดังนี้

1) การเผาดิบ (Biscuit firing) เป็นการเผาเมื่อผลิตภัณฑ์อยู่ในสภาวะที่แห้งแล้ว จุดประสงค์เพื่อเพิ่มความแข็งแรงรูป ก่อนนำไปใช้งาน หรือนำไปตกแต่งและเคลือบ ต่อไป

การเผาดิบเป็นการให้ความร้อนต่อชิ้นงานอย่างช้าๆ (Slow rate) โดยค่อยๆ เพิ่มอุณหภูมิขึ้นตามลำดับอย่างสม่ำเสมอ ระยะเวลาที่ใช้ในการเผาย่าให้เร็วเกินไปเพราะจะทำให้ผลิตภัณฑ์แตกง่าย โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่หรือหนา อุณหภูมิที่ใช้ในการเผาดิบอยู่ที่ประมาณ 750 – 1000 องศาเซลเซียส เวลาที่ใช้ในการเผาประมาณ 7 – 10 ชั่วโมง แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของผลิตภัณฑ์และเตาเผา เมื่อการเผาลิ้นสุดลงแล้วการปล่อยให้เตาเผาเย็นตัวลงจนระดับความร้อนภายในเตาลดลงก็ต้องเป็นไปอย่างช้าๆ เช่นกันมิฉะนั้นจะทำให้ผลิตภัณฑ์แตกง่ายได้ การบรรจุผลิตภัณฑ์เพื่อเผาดิบสามารถวางซ้อนทับกันได้ แต่ควรให้งานที่ใหญ่หรือหนาอยู่ตอนล่าง และไม่ทับซ้อนจนมากเกินไป เพราะผลงานจะแตกเสียหาย เนื่องจากผลิตภัณฑ์ยังมีความเปราะ

2) การเผาเคลือบ (Glost firing) หมายถึง การเผาให้เคลือบที่อยู่บนผิวผลิตภัณฑ์ หลอมละลาย ประสานเป็นเนื้อเดียวกันอย่างสมบูรณ์ การเผาเคลือบไม่ว่าจะเป็นเคลือบชนิดไฟฟ้า หรือไฟสูงก็ตาม จะต้องเผาให้ได้ระดับอุณหภูมิตรงตามข้อกำหนด หรือจุดสุกตัวของเคลือบแต่ละชนิดมิฉะนั้นจะเกิดผลเสียหายคือ ถ้าเผาเกินอุณหภูมิที่กำหนด (Overfire) ย่อมทำให้เคลือบไหลอาจจะติดชั้นรอง หรือพื้นเตา ส่งผลให้ชิ้นงาน และเตาเผาเสียหายได้ และการเผาต่ำกว่าอุณหภูมิที่กำหนด (Underfire) ก็จะทำให้ผลิตภัณฑ์และเคลือบไม่สุก เคลือบไม่สมบูรณ์ หรือผลิตภัณฑ์จะยังคงดูดซึมน้ำได้

การเผาเคลือบต้องระมัดระวังในการบรรจุผลิตภัณฑ์เข้าเตาเผา ก่อนการบรรจุชิ้นงาน ต้องทำความสะอาดภายในเตาเผาให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันฝุ่นละอองที่ตกค้างจะปลิวหรือทำความเสียหายต่อผิวผลิตภัณฑ์ ชั้นรองที่ใช้วางผลิตภัณฑ์ภายในเตาเผาควรทำด้วยวัสดุทนไฟ (Kiln wash) เพื่อป้องกันการไหลของเคลือบควรคัดเลือกขนาดความสูงของผลิตภัณฑ์ที่ใกล้เคียงกัน วางอยู่ในชั้นเดียวกันเพื่อประหยัดเนื้อที่ การวางผลิตภัณฑ์จะวางให้ซ้อนทับกันเหมือนการเผาดิบไม่ได้ เพราะขณะที่เคลือบหลอมละลายตัวจะเฝ้มติดกัน และส่วนกันหรือขา (foot) ของผลิตภัณฑ์ ต้องเซ็ดเคลือบออกให้หมดก่อนบรรจุเข้าเตาเผา (ทวี พรหมพฤษ, 2523)

การเผาเคลือบควรให้ความร้อนอย่างสม่ำเสมอ อัตราเร่งในการเพิ่มอุณหภูมิควรอยู่ที่ประมาณ 100 องศาเซลเซียส ต่อชั่วโมง แต่ถ้าผลิตภัณฑ์ขนาดใหญ่ และค่อนข้างหนาควรยืดเวลาในการเผาให้ช้ากว่านี้ เมื่อเผาเคลือบจนถึงอุณหภูมิที่ต้องการแล้วควรเผาเย็นอุณหภูมิ (Soaking period) ไว้อีกประมาณครึ่งชั่วโมง จะทำให้การเผาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ข้อควรระวังในการเผาเคลือบแต่ละครั้ง ควรเป็นเคลือบที่มีอุณหภูมิในการเผาเท่าๆ กัน มิฉะนั้นเคลือบที่มีจุดสุกตัวไม่ตรงกับอุณหภูมิการเผาจะเสียหาย และนอกจากระดับอุณหภูมิแล้วบรรยากาศภายในเตาเผาที่มีผลสัมพันธ์กับเคลือบ เพราะเคลือบบางชนิดจะแปรเปลี่ยนสีเมื่อบรรยากาศการเผาแปรเปลี่ยนไป อาทิเช่น เคลือบคอปเปอร์เรด เคลือบเซลาดอน ฯลฯ

เตาฟืน (Wood kiln) จัดเป็นเตาเผาโบราณที่ได้รับการยอมรับในวิวัฒนาการของการเผามาแต่อดีต จากหลักฐานภาชนะและซากเตาที่ค้นพบทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ บ่งชี้ให้เห็นถึงลำดับของวิทยาการและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสร้างเตาและการเผาผลิตภัณฑ์อย่างชัดเจน และจากบทบาทหน้าที่ของเตาฟืนจากอดีตจนถึงปัจจุบันถึงแม้จะสามารถแปรเปลี่ยน เชื้อเพลิงหรือโครงสร้างของเตาเผาไปหลากหลายแล้วก็ตาม แต่เตาฟืนก็ยังคงอยู่ โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น เส้นผ่าของผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการเผาจากเตาฟืนจะได้รับการยอมรับสูงมาก เพราะปฏิริยาภายในเตา ขณะทำการเผาตลอดจนขบวนการในการเผา ล้วนแล้วแต่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

เตาเผาในอดีตของไทยที่ประสบความสำเร็จในการเผาผลิตภัณฑ์ จนมีชื่อเสียง เช่น เตาทูเรียง เตาม่าน้ำโจน ในยุคสุโขทัย เตาบ่านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เตาม่าน้ำน้อย จังหวัดสิงห์บุรี เตาเผาเหล่านี้ล้วนเป็นเตาเผาที่ใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงทั้งสิ้น ในปัจจุบันเป็นที่น่าเสียดายที่เทคโนโลยีเตาฟืนถูกมองข้ามไป เนื่องมาจากปัญหาเชื้อเพลิงและทิศทางของนโยบายการผลิตในระบบอุตสาหกรรม เตาฟืนจึงลดน้อยลงยังคงมีเตาฟืนที่สามารถใช้งานได้อย่างสมบูรณ์เพียง

ไม่กี่แห่ง เช่นที่ จังหวัดราชบุรี เป็นเตาฟืนที่มีรูปทรงยาว สามารถเผาได้อุณหภูมิสูง เรียกกันทั่วไปว่า เตามังกร

รูปทรงและขนาดของเตาฟืนมีมากมายหลายลักษณะ แล้วแต่จุดประสงค์การใช้งาน ซึ่งความแตกต่างกันเหล่านี้มีผลต่อระดับอุณหภูมิที่ได้จากการเผาเช่นกัน เตาฟืนบางชนิดอาจจะใช้เผาผลิตภัณฑ์เอทเธนแวร์ เช่น กระจเบื้องมุงหลังคา น้ำตัน หรือกระถาง ฯลฯ เตาเช่นนี้ก็ไม่จำเป็นต้องใช้อุณหภูมิสูงมากนัก แต่ถ้าเป็นเตาที่ใช้เผาผลิตภัณฑ์ประเภท สโตนแวร์ หรือปอร์สเลน ก็จะต้องเป็นเตาที่มีประสิทธิภาพสูง สามารถเผาให้ได้อุณหภูมิสูงตามต้องการและเป็นที่น่าสังเกตเกี่ยวกับทิศทางของลมร้อน คือเตาที่มีทิศทางลมร้อนขึ้นจะเผาได้อุณหภูมิต่ำกว่า เตาที่มีทางลมร้อนขนานหรือทางลมร้อนลง

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภค

การบริโภคเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ทุกคนกระทำเป็นประจำทุกวันนับตั้งแต่แรกเกิดมาจนกระทั่งวันสุดท้ายของชีวิต ในแต่ละช่วงอายุ ในแต่ละวันบุคคลแต่ละคนมีกิจกรรมการบริโภคที่หลากหลายตั้งแต่เช้าจรดจนถึงเวลาเข้านอน กิจกรรมการบริโภคของแต่ละคนครอบคลุมสินค้าหรือบริการที่มีราคาไม่กี่บาท ไปจนถึงสินค้าหรือบริการที่มีราคาแพง และครอบคลุมสิ่งต่างๆ หลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นสินค้าที่จำเป็นสำหรับการมีดำรงชีวิตประจำวัน จนถึงสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ การบริโภคจึงนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และอาจกล่าวได้ว่ารายจ่ายส่วนใหญ่ของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ทราบว่า ผู้บริโภคมีกระบวนการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการอย่างไร มีการใช้สินค้าหรือบริการในลักษณะใด และในปริมาณความถี่หรือมากน้อยเพียงใด นอกจากนั้นยังทำให้ทราบว่า มีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคของบุคคล องค์ความรู้พฤติกรรมผู้บริโภคจึงมีประโยชน์ทั้งต่อตัวบริโภค ต่อผู้ผลิตสินค้าหรือผู้ให้บริการ

ความหมายและความสำคัญของ พฤติกรรมผู้บริโภค (consumer behavior) ชูชัย สมัทธิไกร (2556) ให้ความหมายว่า เป็นการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือก การซื้อ การใช้ การกำจัดส่วนที่เหลือสินค้าหรือบริการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการและความปรารถนาของตน พฤติกรรมเหล่านี้สามารถอธิบายได้ดังนี้

การตัดสินใจเลือก หมายถึง พฤติกรรมและกระบวนการทางจิตใจของผู้บริโภคในการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการ โดยครอบคลุมพฤติกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การตระหนักถึงความต้องการ การค้นหาข้อมูล การประเมินทางเลือกต่าง ๆ และการตัดสินใจซื้อ

การซื้อ หมายถึง การดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าหรือบริการที่ผู้บริโภคต้องการ ตั้งแต่การเลือกแหล่งที่จะซื้อ และวิธีการจ่ายเงินค่าสินค้าหรือบริการ

การใช้ หมายถึง การที่ผู้บริโภคสินค้ามาใช้ประโยชน์ตามที่มุ่งหวัง หรือการรับบริการที่มุ่งหวังจากองค์กรธุรกิจ

การกำจัดส่วนที่เหลือ หมายถึง การที่ผู้บริโภคนำส่วนที่เหลือของผลิตภัณฑ์ไปกำจัดทิ้งโดยอาจจะกระทำในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ในถุงขยะ การนำกลับมาใช้ใหม่ การนำกลับไปผลิตใหม่

วัตถุประสงค์การศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค

1. เพื่อบรรยายพฤติกรรม คือ การบรรยายว่ามีพฤติกรรมอะไรเกิดขึ้นและมีลักษณะอย่างไร เช่น เพศชายและเพศหญิงมีพฤติกรรมการซื้อเครื่องปั้นดินเผาแตกต่างกันอย่างไร หรือคนในเมืองกับคนในชนบทนิยมเครื่องปั้นดินเผาแตกต่างกันอย่างไร

2. เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรม คือ นอกจากการบรรยายพฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้แล้ว ยังค้นหาสาเหตุต่าง ๆ ของการแสดงพฤติกรรม เช่น การค้นหาปัจจัยอะไรที่ทำให้คนเมืองกับคนชนบทนิยมเครื่องปั้นดินเผาที่แตกต่างกัน

3. เพื่อทำนายพฤติกรรม ความเข้าใจถึงสาเหตุของการเกิดพฤติกรรม ทำให้สามารถสรุปทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ แล้วยังสามารถทำนายพฤติกรรมเหล่านั้นจะเกิดขึ้นเมื่อไรภายใต้เงื่อนไขอะไร

4. เพื่อควบคุมพฤติกรรม หมายถึงการสร้าง หรือจัดกระทำหรือเปลี่ยนแปลงสภาวะบางประการโดยอาศัยความรู้หรือทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับแล้วเพื่อทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ปรารถนา หรือเพื่อมิให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่ปรารถนา

พฤติกรรมผู้บริโภคเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมมนุษย์ที่ได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ทั้งจากปัจจัยด้านจิตวิทยาซึ่งอยู่ภายในตัวบุคคล และปัจจัยภายนอกด้านสังคมและวัฒนธรรม ผู้บริโภคนักวิชาการได้จำแนกผู้บริโภคออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ผู้บริโภคที่เป็นบุคคล และผู้บริโภคที่เป็นองค์กร โดยผู้บริโภคที่เป็นบุคคลจะซื้อสินค้าเพื่อใช้เองหรือเพื่อใช้ในครัวเรือน หรือเพื่อเป็นของฝากของขวัญผู้อื่นในโอกาสต่าง ๆ ส่วนผู้บริโภคองค์กรจะซื้อสินค้าหรือบริการเพื่อดำเนินการต่าง ๆ ในองค์กร หรือเพื่อให้บริการประชาชน

สำหรับการศึกษาคำนี้ผู้วิจัยกำหนดจำกัดขอบเขตของการศึกษาผู้บริโภครที่เป็นบุคคลเท่านั้น ความหมายและองค์ประกอบของพฤติกรรมมนุษย์มีความหมายของการกระทำ สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ พฤติกรรมภายนอก และพฤติกรรมภายใน (ชูชัย สมมติไกร. 2556)

พฤติกรรมภายนอก คือ การกระทำที่บุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้และวัดได้ และอาจแสดงออกได้ทั้งในรูปแบบวัจนภาษา และแบบอวัจนภาษา เช่น การพูด การหัวเราะ การร้องไห้ การเดิน การซื้อสินค้า

พฤติกรรมภายใน คือ การกระทำที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล ซึ่งบุคคลอื่นไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น ความรู้สึก ทศนคติ ความเชื่อ การรับรู้ การคิดอย่างไรก็ตาม สามารถวัดพฤติกรรมแบบนี้ได้ด้วยเครื่องมือทางจิตวิทยา เช่น แบบวัด แบบทดสอบ

ทั้งพฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายในของบุคคล ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแน่นแฟ้น กล่าวคือ พฤติกรรมภายนอกมักเป็นสิ่งที่สะท้อนให้ทราบถึงพฤติกรรมภายในของบุคคล หากเราไม่สามารถที่จะทำให้บุคคลทำแบบทดสอบหรือรายงานด้วยตัวเองแล้ว การที่จะเข้าใจจำเป็นต้องอนุมานจากพฤติกรรมภายนอกที่บุคคลนั้นแสดงออกมา อย่างไรก็ตามพึงระวังว่าการแปลความหมายจากพฤติกรรมภายนอกนั้น อาจเกิดความผิดพลาดหรือไม่ตรงกับความเป็นจริงก็ได้ บางกรณีอาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมภายในจึงเป็นเพียงภาวะสันนิษฐานจากพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น คือผู้สังเกตไม่รู้จริง ดังนั้นการศึกษาพฤติกรรมภายนอกจึงควรสังเกตพฤติกรรมภายนอกหลาย ๆ แบบ ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาคู่กันไป

การทำความเข้าใจกับสาเหตุแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องพิจารณาทั้งลักษณะส่วนบุคคลและสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคจึงควรสนใจทั้งปัจจัยภายในตัวผู้บริโภค อันได้แก่ การรับรู้ การเรียนรู้ ความต้องการและแรงจูงใจ บุคลิกภาพ ทศนคติ ค่านิยมและวิถีชีวิต รวมทั้งปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมของผู้บริโภค อันได้แก่ ครอบครัว กลุ่มอ้างอิง วัฒนธรรม และชั้นทางสังคมทั้งสองปัจจัยนี้รวมกันเรียกว่า “ปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของผู้บริโภค ดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 11 ปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของผู้บริโภค

ที่มา : ชูชัย สมัทธิไกร. 2556:11

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค **ปัจจัยภายใน** (Internal factors) ได้แก่

1. การรับรู้ (Perception) เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลเลือกจัดองค์ประกอบและตีความข้อมูลเพื่อกำหนดภาพที่มีความหมาย การรับรู้เป็นสิ่งที่สำคัญมากในแง่การตลาด จนมีคำกล่าวที่ว่า “สงครามการตลาดความจริงไม่ใช่สงครามสินค้า แต่เป็นสงครามการสร้างการรับรู้ (A marketing war is not a battle of product but a battle of perception)” ซึ่งหมายถึง การแข่งขันทางการตลาดไม่ได้แข่งขันกันเพียงทำให้สินค้าดีเท่านั้น แต่จะแข่งขันกันในการสร้างภาพพจน์ให้ดีกว่าในสินค้า เช่น สินค้า เป็นสินค้าที่มีคุณภาพดีแต่นักการตลาดไม่ใส่ใจในการสร้างภาพพจน์ ปล่อยให้ผู้บริโภครับรู้ภาพพจน์ของสินค้าในแง่ร้าย หรือรับรู้ภาพพจน์ที่เป็นธรรมดาสามัญจนผู้บริโภคไม่เกิดความชื่นชม ถึงแม้ว่าสินค้าของบริษัทจะดีแต่ก็ไม่อาจสร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดแก่ผู้บริโภคได้ ในขณะที่เดียวกันสินค้า

2. การเรียนรู้ (Learning) เป็นการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของบุคคลซึ่งเกิดจากประสบการณ์ ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นประสบการณ์ที่บุคคลสะสมไว้

3. ความจำเป็น (Needs) ความต้องการ (Wants) และความปรารถนา (Desire) ของมนุษย์ ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้สามารถชี้แทนกันได้ ความจำเป็น (Needs) ใช้สำหรับสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพ ความต้องการ ใช้สำหรับความต้องการทางจิตวิทยาที่สูงขึ้นว่าความจำเป็น ส่วน

ความปรารถนา (Desire) ถือว่าเป็นความต้องการทางด้านจิตวิทยาที่สูงที่สุด เป็นความปรารถนาอันสูงส่งของมนุษย์ สิ่งที่เป็นปัญหาของผู้บริโภคที่ต้องแก้ไข เช่น ความหิวต้องแก้ไขโดยการรับประทานอาหาร ความหนาวแก้ไขโดยการใส่เสื้อผ้า เป็นต้น ดังนั้นความจำเป็น และความต้องการ จึงทำให้นักการตลาดสามารถขายสินค้าได้ โดยที่สินค้าและบริการ เป็นสิ่งที่สามารถแก้ปัญหาได้เพราะความจำเป็นและความต้องการ คือปัญหา เช่น ทำไมจึงมีอาชีพซ่อมรถ คำตอบก็คือเพราะมีปัญหาหารถเสีย หรือทำไมจึงมีคนขายเครื่องปรับอากาศ คำตอบก็คือเพราะเมืองไทยเป็นเมืองร้อน เป็นต้น นักการตลาดต้องศึกษาถึงลักษณะความต้องการทางกายภาพ ตัวอย่างสมัยก่อนนั้นเมื่อจะสั่งทำเสื้อผ้าสำเร็จรูปออกขาย จะสั่งทำขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ อย่างละเท่า ๆ กัน แต่ปัจจุบันจะสั่งทำขนาดเล็กน้อยที่สุด ขนาดกลางสั่งจำนวนปานกลาง แต่ขนาดใหญ่จะสั่งมากที่สุดเพราะลักษณะทางกายภาพของคนไทยเปลี่ยนไปแล้วปัจจุบันบุตรอายุ 14 ปี จะสูงกว่าพ่อแม่แม้ถ้าบริษัทใดยังติดอยู่ที่ภาพเดิมการตลาดก็จะผิดไป ปัจจุบันธุรกิจลดความอ้วนเกิดขึ้นมากซึ่งเป็นค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สำหรับความจำเป็น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

ความต้องการขั้นปฐมภูมิ หรือความต้องการทางชีวภาพ (Primary needs or physiological needs) เช่น ความหิว ความกระหาย ความง่วง การพักผ่อน การขับถ่าย ความต้องการทางเพศ เป็นต้น เป็นสิ่งที่ต้องติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด เป็นสิ่งที่สังคมไม่จำเป็นต้องสอน แต่เป็นลักษณะทางชีวภาพของมนุษย์ที่เกิดมาแล้วต้องหิว ต้องกระหาย ต้องพักผ่อน ต้องขับถ่าย

ความต้องการขั้นทุติยภูมิ หรือความต้องการทางสังคม (Secondary needs or social needs) ความต้องการนี้ หมายถึง ความต้องการที่เกิดจากการเรียนรู้ถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการความภูมิใจ ความต้องการเพื่อน ความต้องการความปลอดภัย ความต้องการมีสุขภาพดี เป็นต้น ความต้องการทุติยภูมิเป็นความต้องการที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยสภาพร่างกายแต่เกิด แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้จากคนอื่นที่อยู่ในสังคม และความ ต้องการทุติยภูมิที่จะเป็นความต้องการครอบคลุมความต้องการขั้นปฐมภูมิ ความต้องการขั้นปฐมภูมิเป็นสิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่บังคับให้เกิดขึ้นกับตัวเอง แต่ความต้องการขั้นทุติยภูมิจะเป็นตัวกำหนดทางเลือกของการบริโภคว่าถ้าหิวแล้วจะรับประทานอาหารอะไร ที่ไหน ถ้ากระหายจะดื่มอะไร ถ้าง่วงแล้วจะนอนที่ไหน อย่างนี้เป็นต้น

4. สิ่งจูงใจ (Motive) หมายถึง ปัญหาที่ถึงจุดวิกฤติที่ทำให้ผู้บริโภคเกิดความไม่สบายใจ แรงจูงใจจึงเป็นความต้องการที่เกิดขึ้นรุนแรงบังคับให้บุคคลค้นหาวิธีมาตอบสนองความพึงพอใจ อาจจะเป็นความไม่สบายทางร่างกายหรือจิตใจก็ได้จนก่อให้เกิดความพยายามในการจะ

แก้ไขปัญหาดังกล่าวนั้น โดยแรงจูงใจ (Motive) นั้นมีพื้นฐานมาจากความจำเป็น (Based on needs) กล่าวคือ ถ้าไม่มีความจำเป็น (Needs) ก็จะไม่เกิดแรงจูงใจ (Motive) และความจำเป็นเมื่อเกิดเป็นความรุนแรงขึ้นในใจ ก็จะกลายเป็นค้นหาแห่งความต้องการ แต่ถ้าความต้องการ (Wants) นั้นไม่รุนแรงพอ ก็จะไม่เกิดแรงจูงใจ (Motive) เช่น นาย ก. มีความจำเป็น (Needs) ต้องใช้รถเขามองว่าเขามีเงินพอที่จะซื้อรถเบนซ์ เขาเกิดความต้องการ (Wants) รถเบนซ์ แต่หากความต้องการดังกล่าวเป็นความต้องการที่ไม่รุนแรงเพียงพอ แรงจูงใจ (Motive) ในการซื้อจึงไม่เกิด ดังนั้นนักการตลาดจึงมีหน้าที่กระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อจนกระทั่ง ผู้บริโภคเกิดความต้องการจนเข้าสู่จุดวิกฤติ ที่ทำให้ผู้บริโภคเกิดความไม่สบายใจอย่างรุนแรง (Tension) ทำให้ผู้บริโภคค้นหาวิธีมาตอบสนองความต้องการนั้น นักการตลาดต้องเป็นนักจิตวิทยาโดยต้องเข้าใจถึงความต้องการ ทศนคติ ความเชื่อ ฯลฯ ของผู้บริโภคเพื่อเป็นแนวทางในการที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคได้

5. บุคลิกภาพ (Personality) คือ ลักษณะนิสัยโดยรวมของบุคคลที่พัฒนาขึ้นมาในระยะยาว ซึ่งมีผลกระทบต่อข้อกำหนดรูปแบบในการโต้ตอบ หรือตอบสนอง (Reaction) ที่ไม่เหมือนกัน เช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้บุคคลแต่ละคนจะมีปฏิกิริยาตอบสนองที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ดังนั้นบุคลิกภาพจึงเป็นตัวกำหนดการตอบสนอง (Reaction) ของมนุษย์

6. ทศนคติ (Attitude) คือ การประเมินความพอใจหรือไม่พอใจความรู้สึก และทำที่ ความรู้สึกที่คนเรามีต่อความคิดหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทศนคติเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งการปฏิบัติของผู้บริโภค เช่น ผู้บริโภคมีทศนคติว่าการออกไปนอกบ้านนั้นน่าเบื่อ ดังนั้นถ้ามีใครมาชวนไปดูภาพยนตร์จึงมีโอกาที่จะตอบปฏิเสธสูงมาก ในทำนองกลับกันถ้าผู้บริโภคคิดว่าการอยู่บ้านน่าเบื่อ ถ้ามีเพื่อนมาชวนไปดูภาพยนตร์ก็จะไปกับเขาทันที เพราะมีความพร้อมที่จะกระทำ (Readiness to act) สิ่งที่จะเข้ามากำหนดทศนคติ (Attitude) มี 3 ประการคือ (1) ความรู้ (2) ความรู้สึก (3) แนวโน้มของนิสัย หรือความพร้อมที่จะกระทำ (Readiness to act) ทั้งสามประการนี้เป็นสิ่งที่นักการตลาดพยายามจะเปลี่ยนแปลง โดยผู้บริโภคคนใดที่มีทศนคติที่ดีต่อสินค้าเราก็พยายามรักษาเอาไว้ แต่ถ้าผู้บริโภคคนใดมีทศนคติที่ไม่ดีต่อสินค้า เราก็พยายามจะเปลี่ยนทศนคติของเขาให้ชอบสินค้าของเราในที่สุด การเปลี่ยนแปลงทศนคติของมนุษย์เป็นงานที่ยากมากของนักการตลาด จากกรณีนี้มักจะมีคนชอบพูดว่าการที่นักการตลาดไปเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล เป็นงานที่ยากว่าการตลาดที่ตามพฤติกรรมบุคคล ตัวแทนบุคคลที่

เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมถือว่าเป็นตัวแทนกระบวนการทางสังคม (Socializing agent) โดยเราอาจแบ่งการตลาดได้เป็น 2 แบบคือ

6.1 การตลาดแบบปรับตัวตามความต้องการของตลาด (Adaptive marketing) เป็นการตลาดแบบปรับตัวตามพฤติกรรมผู้บริโภค โดยศึกษาจากพฤติกรรมผู้บริโภคแล้วปรับตัวตามการตลาดแบบนั้นง่ายกว่า ใช้งบประมาณน้อยกว่า เพราะมีพฤติกรรมของผู้บริโภครองรับการกระทำขององค์กรอยู่แล้ว เช่น ทำไมเบียร์สิงห์จึงต้องผลิตสิงห์โกลด์ออกจำหน่าย ทั้งนี้ก็เพราะทัศนคติของผู้บริโภคเปลี่ยนไปจากเดิม เพราะการที่ผู้บริโภคไม่เคยคำนึงถึงจำนวนแคลอรีในเบียร์ว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าไร แต่ผู้บริโภคในปัจจุบันมีทัศนคติต่อการดื่มเบียร์เปลี่ยนไปโดยคำนึงถึงสุขภาพมากขึ้น จึงมีพฤติกรรมต้องการดื่มเบียร์ที่มีแคลอรีต่ำ จำนวนดีกรีต่ำ เบียร์สิงห์จึงมี Light Beer ออกมาป้องกันไม่ให้คู่แข่งที่มีดีกรีอ่อนกว่ามาแย่งส่วนครองตลาดไป เหล่านี้เป็นการตลาดแบบปรับตัวตามพฤติกรรมผู้บริโภค ซึ่งนักการตลาดส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะปฏิบัติตาม

6.2 การตลาดแบบจงใจเปลี่ยนแปลงผู้บริโภค (Manipulative marketing) เป็นการตลาดที่เปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้บริโภค สินค้าที่จะใช้การตลาดแบบจงใจเปลี่ยนแปลงผู้บริโภคส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่นำสังคม โดยก่อนที่จะมีสินค้านี้สังคมไม่มีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับสินค้านั้น แต่เมื่อมีสินค้าเข้ามาสนองความต้องการก็จะเป็นสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้เกิดความต้องการและพฤติกรรมการใช้สินค้า เช่น การรณรงค์การใช้น้ำมันไร้สารตะกั่วในประเทศไทยประสบความสำเร็จเนื่องจากการร่วมกันทุกสื่อ และรัฐบาลให้ความร่วมมือด้วยโดยการลดภาษีให้ ตลอดจนการเข้ามาตรกการด้านกฎหมายให้จำหน่ายเฉพาะน้ำมันไร้สารตะกั่ว เหตุนี้จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้บริโภคต้องได้รับความร่วมมือกันจากหลายฝ่าย

ปัจจัยภายนอก (External factors) ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค มีรายละเอียดดังนี้

1. สภาพเศรษฐกิจ (Economy) เป็นสิ่งที่กำหนดอำนาจซื้อ (Purchasing power) ของผู้บริโภค ตัวอย่างเช่น บางคนเชื่อว่าโสมเกาหลีรับประทานแล้วบำรุงกำลังก็เกิดความต้องการแต่เมื่อไปเห็นราคาแล้วแพงเกินไป ไม่สามารถซื้อได้ บางคนชอบสินค้านี้มียี่ห้อดัง ๆ แต่ไม่สามารถซื้อได้เพราะราคาแพง สิ่งนี้คือปัจจัยที่จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของผู้บริโภคประการหนึ่ง

2. ครอบครัว (Family) ครอบครัวทำให้เกิดการตอบสนองต่อความต้องการผลิตภัณฑ์การตอบสนองต่อความต้องการของร่างกายจะได้รับอิทธิพลจากสมาชิกของครอบครัว

3. สังคม (Social group) ลักษณะด้านสังคมประกอบด้วยรูปแบบการดำรงชีวิต (Lifestyles) ค่านิยมสังคม (Social values) และความเชื่อถือ (Belief)

4. วัฒนธรรม (Culture) เป็นกลุ่มของค่านิยมพื้นฐาน (Basic values) การรับรู้ (Perception) ความต้องการ (Wants) และพฤติกรรม (Behaviors) ซึ่งเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกของสังคมในครอบครัว วัฒนธรรมจึงเป็นรูปแบบหรือวิถีทางในการดำเนินชีวิต (Lifestyles) ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับ ประกอบด้วยค่านิยมการแสดงออก ค่านิยมในการใช้วัตถุหรือสิ่งของ

5. การติดต่อธุรกิจ (Business contacts) หมายถึง โอกาสที่ผู้บริโภคจะได้พบเห็นสินค้านั้น ๆ สินค้าตัวใดที่ผู้บริโภคได้รู้จัก พบเห็นบ่อย ๆ มีความคุ้นเคย ซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคเกิดความรู้สึกไว้วางใจและมีความยินดีที่จะใช้สินค้านั้น แต่สินค้าที่ผู้บริโภคไม่รู้จัก ไม่ค่อยได้พบเห็นทำให้ไม่มีความคุ้นเคยเมื่อไม่คุ้นเคยก็ไม่มีความไว้วางใจ ผู้บริโภคก็ไม่อยากใช้สินค้านั้น ดังนั้นในการทำธุรกิจจึงต้องเน้นในเรื่องของการทำให้เกิดการพบเห็นในตราสินค้า (Brand contact) นำสินค้าเข้าไปให้ผู้บริโภคได้พบเห็น ได้รู้จัก ได้สัมผัส ได้ยิน ได้ฟังด้วยความถี่สูง ซึ่งหลักการนี้จะเห็นจากค่ายเพลงต่าง ๆ ที่ชื่อเวลาในรายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เจตนาคือต้องการให้ผู้บริโภคได้ยินได้ฟังเพลงของเขาบ่อย ๆ เป็นการสร้างการพบเห็นในตราสินค้า (Brand contact) ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จะเห็นได้ว่าการสร้างให้บุคคลเกิดการเปิดรับ (Exposure) มากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ได้ประโยชน์มากขึ้นเท่านั้น

การที่ผู้บริโภคมีโอกาสได้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้า เช่น ผู้บริโภคเห็นโฆษณาชนิดนี้บ่อยหรือไม่ เราได้อ่านข่าวเรื่องสินค้านั้นบ่อยหรือไม่ เพราะหลักจิตวิทยาที่อยู่อย่างหนึ่งว่าความคุ้นเคยก่อให้เกิดความรัก ดังนั้นถ้าสินค้าใดที่ผู้บริโภคไม่เคยได้รับข่าวสาร หรือได้รับข่าวสารน้อยจนไม่เกิดความคุ้นเคยก็จะไม่เกิดความรัก ตัวอย่างของเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดว่าค่ายเพลงต่าง ๆ จะทำอยู่ โดยพยายามเปิดเพลงที่ต้องการขายให้ผู้บริโภคได้ฟังบ่อย ๆ จนกระทั่ง เกิดความคุ้นเคยและความคุ้นเคยจะกลายเป็นความชอบในที่สุด

กระบวนการบริโภค กระบวนการบริโภคประกอบด้วยความสัมพันธ์กันรวม 3 ขั้นตอน คือ ขั้นปัจจัยนำเข้า ขั้นกระบวนการ ขั้นผลลัพธ์ ขั้นปัจจัยนำเข้า (Input)

ปัจจัยที่ใช้กำหนดการบริโภค ถึงแม้ว่าความต้องการบริโภคสินค้าหรือบริการของผู้บริโภคแต่ละรายจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็พอจะสรุปได้ว่าตัวกำหนดการบริโภคหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการโดยรวมมีดังนี้

รายได้ของผู้บริโภค ระดับรายได้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการของผู้บริโภค โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน คือ ผู้บริโภคที่มีรายได้มากจะ

บริโภคมาก ถ้ามีรายได้น้อยก็จะบริโภคน้อย เช่น สมมติว่าเดิมนายขจรมีรายได้เดือนละ 5,000 บาท และนายขจรจะใช้รายได้ไปในการบริโภคร้อยละ 70 เก็บออมร้อยละ 30 เพราะฉะนั้นนายขจรจะใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเป็นเงินเท่ากับ 3,500 บาท ต่อมาถ้านายขจรมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นเดือนละ 8,000 บาท และนายขจรวงยังคงรักษาระดับการบริโภคในอัตราเดิม คือบริโภคในอัตราร้อยละ 70 ของรายได้ที่ได้รับ นายขจรจะใช้จ่ายในการบริโภคเพิ่มขึ้นเป็น 5,600 บาท ในทางกลับกัน ถ้านายขจรมีรายได้ลดลงเหลือเพียงเดือนละ 3,000 บาท นายขจรจะใช้จ่ายในการบริโภคเป็นเงิน 2,100 บาท (ร้อยละ 70 ของรายได้) จะเห็นได้ว่าระดับรายได้เป็นปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อระดับของการบริโภค

ราคาของสินค้าและบริการ เนื่องจากระดับราคาของสินค้าและบริการเป็นตัวกำหนดอำนาจซื้อของเงินที่มีอยู่ในมือของผู้บริโภค นั่นคือ ถ้าราคาของสินค้าหรือบริการสูงขึ้นจะทำให้อำนาจซื้อของเงินลดลง ส่งผลให้ผู้บริโภคบริโภคสินค้าหรือบริการได้น้อยลง เนื่องจากเงินจำนวนเท่าเดิมซื้อหาสินค้าหรือบริการได้น้อยลง ในทางกลับกัน ถ้าราคาของสินค้าหรือบริการลดลงอำนาจซื้อของเงินจะเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผู้บริโภคสามารถบริโภคสินค้าหรือบริการได้มากขึ้น ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันกับข้างต้น

ปริมาณเงินหมุนเวียนที่อยู่ในมือ กล่าวคือ ถ้าผู้บริโภคมียุเงินหมุนเวียนอยู่ในมือมากจะจูงใจให้ผู้บริโภคบริโภคมากขึ้น และถ้ามีเงินหมุนเวียนอยู่ในมือน้อยก็จะบริโภคได้น้อยลง

ปริมาณของสินค้าในตลาด ถ้าสินค้าหรือบริการในท้องตลาดมีปริมาณมาก ผู้บริโภคจะมีโอกาสในการจับจ่ายใช้สอยหรือบริโภคได้มาก ในทางกลับกัน ถ้ามีน้อยก็จะบริโภคได้น้อยตาม

การคาดคะเนราคาของสินค้าหรือบริการในอนาคต จะมีผลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค กล่าวคือ ถ้าผู้บริโภคราคาว่าในอนาคตราคาของสินค้าหรือบริการจะสูงขึ้น ผู้บริโภคจะเพิ่มการบริโภคในปัจจุบัน (ลดการบริโภคในอนาคต) ตรงกันข้าม ถ้าคาดว่าราคาของสินค้าหรือบริการจะลดลงผู้บริโภคราคาว่าในอนาคตจะลดการบริโภคในปัจจุบันลง (เพิ่มการบริโภคในอนาคต) จะเห็นได้ว่าการคาดคะเนราคาของสินค้าหรือบริการในอนาคตจะมีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามกับการตัดสินใจเลือกบริโภคหรือระดับการบริโภคในปัจจุบัน และจะมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับการตัดสินใจเลือกบริโภคหรือระดับการบริโภคในอนาคต

ระบบการค้าและการชำระเงิน เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่กำหนดการตัดสินใจในการเลือกบริโภคของผู้บริโภค กล่าวคือ ถ้าเป็นระบบการซื้อขายด้วยเงินผ่อน ดาวน์ต่ำ ผ่อนระยะยาว จะเป็นการเพิ่มโอกาสในการบริโภคให้กับผู้บริโภคมกขึ้น นั่นคือ ผู้บริโภคสามารถ

บริโภคโดยไม่ต้องชำระเงินในงวดเดียว มีเงินเพียงส่วนหนึ่งในการดาวน์โหลดก็สามารถซื้อสินค้าและบริการมาบริโภคได้ โดยเฉพาะสินค้าหรือบริการที่มีราคาสูง เช่น บ้าน รถยนต์ ฯลฯ ตรงกันข้าม ถ้าไม่มีระบบการซื้อขายแบบเงินผ่อน คือผู้บริโภคจะต้องชำระเงินค่าสินค้าตามราคาในงวดเดียว ผู้บริโภคอาจไม่สามารถซื้อหรือบริโภคสินค้าหรือบริการนั้น ๆ ได้

นอกจากที่กล่าวข้างต้น ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกมากที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคของผู้บริโภค ไม่ว่าจะเป็นเพศ อายุ ระดับการศึกษา ฤดูกาล เทศกาล ธรรมเนียมหรือความชอบส่วนตัวของผู้บริโภค ตัวอย่างเช่น ในเทศกาลกินเจถ้าผู้บริโภครับประทานอาหารเจ ผู้บริโภคจะไม่บริโภคเนื้อสัตว์ โดยจะหันมาบริโภคพืชผักผลไม้แทน หรือในวัยเด็ก ส่วนใหญ่เด็ก ๆ มักจะชอบบริโภคลูกอม ลูกกวาด ขนม มากกว่าเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ (อายุ) เป็นต้น

การศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคเป็นการศึกษาพฤติกรรมในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการต่างๆ เพื่อให้ได้รับความพอใจสูงสุด เป็นกลยุทธ์การตลาดสำหรับธุรกิจและบริการ เรียกว่า การศึกษาส่วนผสมทางการตลาด 4P หรือ 7P ประกอบด้วยปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ปัจจัยด้านราคา (Price) ปัจจัยด้านการจัดจำหน่าย (Place) ปัจจัยด้านส่งเสริมการตลาด (Promotion) ปัจจัยด้านกระบวนการให้บริการ (Process) ปัจจัยด้านบุคลากรผู้ให้บริการ (People) ปัจจัยด้านการสร้างและการนำเสนอลักษณะทางกายภาพ (Physical and Presentation) โดยส่วนประกอบทุกตัวมีความเกี่ยวพันกัน และเท่าเทียมกันขึ้นอยู่กับผู้บริหารจะวางกลยุทธ์โดยเน้นน้ำหนักที่ปัจจัยใดมากกว่าเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดเป้าหมาย

1. **ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ (Product)** หมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ถูกนำเสนอสู่ตลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าและสร้างคุณค่า (Value) และสนองความต้องการของลูกค้าให้เกิดความพึงพอใจให้เกิดขึ้น โดยผลิตภัณฑ์ที่เสนอขายแก่ลูกค้าต้องมีคุณประโยชน์หลัก (Core Benefit) ต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่ลูกค้าคาดหวัง (Expected Product) หรือเกินความคาดหวัง (Augmented Product) รวมถึงการนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพ (Potential Product) เพื่อความสามารถในการแข่งขันในอนาคต ผลิตภัณฑ์ที่นำเสนอขายอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ได้ผลิตภัณฑ์จึงประกอบด้วยสินค้า บริการความคิด สถานที่ องค์กร หรือบุคคล

2. **ปัจจัยด้านราคา (Price)** หมายถึง ต้นทุนของสินค้าที่ลูกค้าต้องการสินค้าต้องจ่ายกับสินค้าหรือบริการนั้น ๆ การกำหนดราคาสินค้าเกิดจากการตั้งเป้าหมายทางการค้าว่าต้องการกำไร ต้องการขยายส่วนครองตลาด ต้องการต่อสู้กับคู่แข่ง หรือเป้าหมายอื่น การตั้ง

ราคาต้องได้รับการยอมรับจากตลาดเป้าหมาย และสู้กับคู่แข่งได้ รวมถึงเวลา ความพยายามในการใช้ความคิด และการก่อพฤติกรรมซึ่งจะต้องจ่ายพร้อมราคาสินค้าที่เป็นตัวเงิน

3. ปัจจัยด้านการจัดจำหน่าย (Place) หมายถึง กระบวนการทำงานที่จะทำให้สินค้าหรือบริการไปสู่ตลาดเพื่อให้ผู้บริโภคได้บริโภคสินค้าหรือบริการตามที่ต้องการ โดยต้องพิจารณาถึงองค์การต่าง ๆ และทำเลที่ตั้งเพื่อให้อยู่ในพื้นที่ที่เข้าถึงลูกค้าได้ หมายถึง โครงสร้างของช่องทางซึ่งประกอบด้วยสถาบันและกิจกรรมที่ใช้เพื่อเคลื่อนย้ายผลิตภัณฑ์และบริการจากองค์การไปยังตลาดหรือผู้บริโภค ให้เป็นที่พอใจและประทับใจของลูกค้า ปัจจุบันเทคโนโลยีเจริญขึ้น การส่งสินค้าและบริการก็ง่ายขึ้นสำหรับทั้งผู้ผลิตและสำหรับลูกค้า

4. ปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion) หมายถึง กิจกรรมสนับสนุนให้กระบวนการสื่อสารทางการตลาดให้แน่ใจว่าตลาดและผู้บริโภคเข้าใจและให้คุณค่าในสิ่งที่ผู้ขายเสนอโดยมีเครื่องมือที่สำคัญ 4 ชนิด คือ

4.1 การขายโดยใช้พนักงานขาย (Personal Selling) เป็นการส่งเสริมการตลาดที่ดีที่สุด แต่มีค่าใช้จ่ายสูงที่สุด

4.2 การโฆษณา (Advertising) เป็นการสื่อโฆษณาประเภทต่าง ๆ ให้เข้าถึงผู้บริโภคกลุ่มใหญ่เหมาะกับสินค้าที่ต้องการตลาดกว้าง

4.3 การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) เป็นการใช้สื่อโฆษณาประเภทต่าง ๆ ให้เข้าถึงผู้บริโภคให้เกิดความต้องการในตัวสินค้า

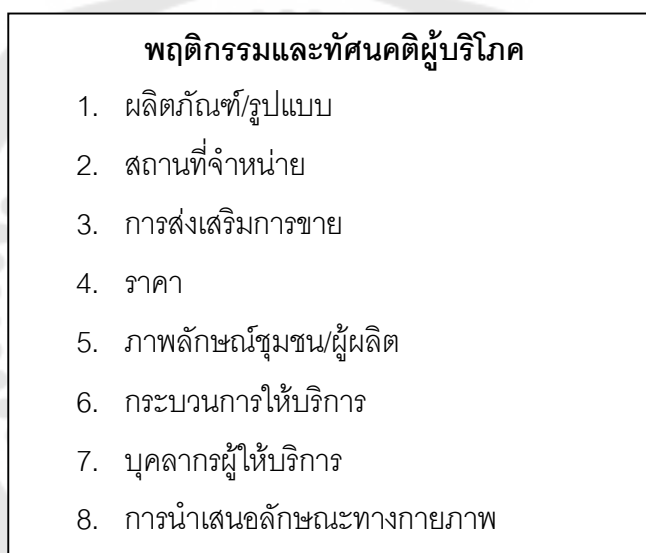
4.4 การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ (Publicity and Public Relation) เป็นกิจกรรมที่เน้นวัตถุประสงค์การให้บริการแก่สังคม เพื่อเสริมภาพพจน์ หรือชดเชย เบี่ยงเบนความรู้สึกของผู้บริโภคต่อตัวผลิตภัณฑ์

5. ปัจจัยด้านกระบวนการให้บริการ (Process) หมายถึง ขั้นตอนในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์และการให้บริการ ซึ่งจะต้องถูกต้อง รวดเร็ว เป็นที่พอใจและประทับใจในความรู้สึกของผู้บริโภค ซึ่งเป็นการอาศัยกระบวนการบางอย่างเพื่อจัดส่งผลิตภัณฑ์หรือบริการให้กับลูกค้า เพื่อให้เกิดความแตกต่าง

6. ปัจจัยด้านบุคลากรผู้ให้บริการ (People) หมายถึง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ทั้งหมดซึ่งหมายรวมถึงทั้ง ลูกค้า บุคลากรที่จำหน่าย และบุคคลที่ให้บริการหลังการขายบุคลากรผู้ให้บริการจำเป็นต้องคัดเลือก ให้การฝึกอบรม และมีสิ่งจูงใจ เพื่อให้สามารถสร้างความพึงพอใจและเกิดความแตกต่างจากคู่แข่งขั้น

7. **ปัจจัยด้านการสร้างและการนำเสนอลักษณะทางกายภาพ (Physical Evidence and Presentation)** หมายถึง การแสดงให้เห็นคุณภาพของบริการโดยผ่านการใช้หลักฐานที่มองเห็นได้เช่น การสร้างสภาพแวดล้อมของสถานที่ขององค์กร การออกแบบตกแต่ง การแบ่งส่วนหรือแผนกของพื้นที่ รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องมือและเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้ในการให้บริการที่สามารถดึงดูดใจลูกค้าเพื่อให้ลูกค้ามองเห็นภาพลักษณ์หรือคุณค่าของบริการที่ส่งมอบและที่เหนือกว่าคู่แข่งได้อย่างชัดเจน

การศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสรุปกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 12 สรุปกรอบแนวคิดการศึกษากิจกรรมของผู้บริโภคเครื่องปั้นดินเผา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทรงพล อุปชิตกุล และคณะ (2549) การเพิ่มศักยภาพในการพัฒนารูปแบบการผลิตสินค้าประเภทของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยว ในพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเลือก ชนิด รูปแบบ และวัสดุ ในการผลิตสินค้าของที่ระลึกที่ดี แล้วออกแบบและพัฒนาวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาผลิตเป็นสินค้าของที่ระลึก พบว่า ข้อมูล ชนิดรูปแบบ ของสินค้าของที่ระลึกตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและนักออกแบบของที่ระลึก ผู้ผลิตและผู้ประกอบการธุรกิจของที่ระลึกและนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้น้ำหนักประเด็นไปในทางเดียวกันคือ รูปแบบของสินค้าของที่ระลึกควรมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น มีคุณภาพดี คู่แข่งกับราคา สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการบรรจุหีบห่อสวยงามสะดวก

ต่อการเคลื่อนย้ายพกพา ทำจากวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น ควรนำเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนำวัสดุของท้องถิ่นที่ไม่เหมือนใคร นำรูปแบบประเพณีท้องถิ่นมาใช้ในการออกแบบผลิตของที่ระลึก นำเสนอวิถีชีวิตชุมชน

นิวัฒน์ อมาตยกุล (2549) ได้ศึกษาปัจจัยทางสังคม ผลกระทบและการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนเกาะเกร็ด โดยศึกษาผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงจากการที่ให้ชุมชนเกาะเกร็ดถูกพัฒนาขึ้นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีผลกระทบและความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนาดังกล่าว ในด้านเศรษฐกิจ สามารถสร้างงานสร้างรายได้ยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชน ด้านสังคมพบว่าการฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวอมฤในอดีตให้กลับคืนมา คนในชุมชนเกาะเกร็ดเกิดความภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง ด้านวัฒนธรรม พบว่าเกาะเกร็ดมีการรับวัฒนธรรมจากแหล่งอื่น เหตุผลประการสำคัญคือมีการติดต่อการคมนาคมกับผู้คนต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก

ประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พบว่า สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวร่วมกับประชาชนในพื้นที่ท่องเที่ยว ร่วมกันสนับสนุนวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน พร้อมทั้งปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เพื่อเป็นการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

ธิดารัฐ ธรรมจง (2553) ได้ศึกษาการสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาตลาดเก่า 119 ปี เจ็ดเสมียน จังหวัดราชบุรี พบว่าการสื่อสารการตลาดของชุมชนตลาดเจ็ดเสมียนที่นำมาใช้คือ การส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ การสื่อสาร ณ จุดขาย บรรจุภัณฑ์ การขายโดยใช้พนักงาน และการโฆษณา แต่ละสื่อที่นำมาใช้ขึ้นอยู่กับว่า การดำเนินงานของตลาดทั้งในส่วนของร้านค้า หรือพื้นที่การแสดงศิลปวัฒนธรรมจะนำสื่อใดมาใช้ให้สอดคล้องกับสินค้าและบริการของตนหรือในช่วงระยะเวลาใด และยังพบว่ามีปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความสอดคล้องคือ การบริการจัดการและสังคมและวัฒนธรรม มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินธุรกิจชุมชนไหนดเป็นมาตรการในการดำเนินงานต่าง ๆ สังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมทัศนคติความต้องการเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลและมีอิทธิพลต่อความปรารถนา

ของบุคคลซึ่งจะต้องนำจุดเด่นมาเสนอให้ได้ มีปัจจัยด้านจำนวนนักท่องเที่ยวและเศรษฐกิจที่จะส่งผลให้ประสบความสำเร็จ

จันทร์เพ็ญ จันทกา และคณะ (2554) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเลือกซื้อของที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในการเลือกซื้อของที่ระลึก ลักษณะของที่ระลึก ในแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมของอำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า มีเหตุผลในการซื้อเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ และมีความสุขสะอาดตา

วนิดา แก้วเนตร (2554) ได้ศึกษาปัจจัยในการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านของนักท่องเที่ยวชาวไทย กรณีศึกษาบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาปัจจัยส่วนผสมทางการตลาดที่มีผลต่อการเลือกซื้อสินค้า และพฤติกรรมการซื้อของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านของนักท่องเที่ยวชาวไทย กรณีศึกษาบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่สนใจในรูปลักษณะผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นเอกลักษณ์พื้นบ้านของทางภาคเหนือมากกว่าราคาสินค้า และยังพบว่าพฤติกรรมการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นส่วนใหญ่เลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกเพื่อนำไปใช้เองมากกว่าการซื้อเพื่อเป็นของฝาก และยังพบอีกว่าการเลือกซื้อสินค้าที่ระลึกประเภทเครื่องปั้นดินเผาเนื่องจากความชอบในสินค้าหัตถกรรม

โสรัจ พุฒิโกม และลลิตฐชัย สงวนทรัพย์ (2555) ออกแบบตกแต่งภายในศูนย์จัดแสดงสินค้าเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านโรงหวด ตำบลจี้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ได้ศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านโรงหวด ตำบลจี้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม มีภูมิปัญญาที่สำคัญที่สืบทอดมายาวนานซึ่งขาดการให้ความสนใจจากคนภายในชุมชน ภายนอกชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ชุมชนนี้เป็ชุมชนที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีอายุยาวนานกว่า 150 ปี ซึ่งในปัจจุบันภูมิปัญญานี้กำลังจะขาดผู้สืบสานและผลิตภัณท์กำลังถูกลืม เป็นเหตุให้งานวิจัยฉบับนี้ได้หาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยนำหลักการออกแบบภายในและการออกแบบผลิตภัณฑ์มาช่วยแก้ปัญหาและช่วยส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้สามารถมีมูลค่าและคุณค่าที่เพิ่มขึ้น โดยนำเอากระบวนการในการออกแบบและจัดทำศูนย์แสดงสินค้าเครื่องปั้นดินเผาขึ้นภายในชุมชนที่มีอัตลักษณ์และตรงตามรูปแบบของชุมชน เพื่อให้เยาวชนภายในชุมชนได้เข้าใจในภูมิปัญญาและวิถีชีวิตรูปแบบเดิม หันกลับมาสนใจและอนุรักษ์ให้คงสืบต่อไปในอนาคต พร้อมทั้งส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้รับการส่งเสริมให้เป็นที่รู้จักและมีมูลค่าและคุณค่ามากขึ้น

สมชัย ช่อไสวและคณะ (2546) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและกำหนดรูปแบบการประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยตนเอง การประสานความร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้าและหน่วยงานราชการในด้านการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ 2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและกำหนดรูปแบบการประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยตนเอง การประสานความร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้าและหน่วยงานราชการในด้านการผลิต 3. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและกำหนดรูปแบบการประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยตนเอง การประสานความร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้าและหน่วยงานราชการในด้านการตลาด โดยวิธีการแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลตีความข้อมูล พัฒนาปรับปรุงแผนงานในการปฏิบัติงานดังกล่าวแล้วชาวบ้านต้องร่วมคิดร่วมกระทำควบคู่กับนักวิจัยและนักวิจัยก็ต้องยอมรับความคิดเห็นของชาวบ้านภายใต้กรอบความคิดที่ตกลงร่วมกันในประเด็นสภาพปัญหาและแนวทางความร่วมมือกันของประชาชน ผู้ร่วมค้าและหน่วยงานราชการของกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ต.บ้านแก่ง อ.เมืองฯ จ.นครสวรรค์

ผลพบว่า 1. การประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยตนเองมีการประสานความร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประชาชนจะพึ่งพาอาศัยกันในส่วนจากระบบผลิตมากที่สุดมีการใช้เตาเผาผลิตภัณฑ์ร่วมกัน มีการฝากเผาผลิตภัณฑ์ส่วนการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์เท่าที่ปรากฏอาจมีการเลียนแบบผลิตภัณฑ์กันบ้างแต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ส่วนการตลาดก็มีการฝากขายบ้างประปราย

2. การประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้าจะอำนวยความสะดวกและจัดการทั้งด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์และการตลาดอย่างครบวงจรเมื่อประกอบกับความเข้มแข็งในการผลิตที่ประชาชนมีอยู่แล้วจึงทำให้ธุรกิจมีศักยภาพสูงสุด

3. การประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับส่วนราชการ ส่วนราชการจะมุ่งเข้าไปให้ความรู้ในเรื่องการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิตเป็นส่วนใหญ่โดยไม่มีการจัดการในเรื่องการตลาดอย่างจริงจังจะเข้าไปอย่างฉาบฉวยและก็จากไปทำให้องค์ความรู้ที่มีการนำไปดำเนินการต่อค่อนข้างน้อยและความช่วยเหลือบางอย่างก็ไม่ได้ได้รับความสนใจจากประชาชนเลยเนื่องจากวงจรธุรกิจไม่ครบวงจรและต่อเนื่องเหมือนความร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้า

4. ผู้วิจัยและผู้วิจัยร่วมซึ่งเป็นประชาชนในชุมชนได้นำแนวคิด Porter's Dramond Model มาดำเนินการ โดยจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในลักษณะของ Cluster ดำเนินงานให้ครบวงจรธุรกิจมีสถาบันการศึกษาสนับสนุนออกแบบวิจัยและพัฒนาชาวบ้าน ดำเนินการผลิตมีการเชื่อมโยงกลุ่มผู้บริโภคเพื่อการทำตลาดโดยให้หน่วยงานภาครัฐทำหน้าที่เป็นเพียงพี่เลี้ยง (Incubator)

นครเรศ รังควิตและसानรุ้ง เสาร์ปิ่น (2548) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้าน 1. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้ประกอบการ 2. เพื่อใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสื่อในการส่งเสริมการขาย ขยายตลาด เพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย หาลูกค้ารายใหม่ จัดเก็บตัวอย่างสินค้า ลดระยะเวลาและค่าใช้จ่ายในการติดต่อสั่งซื้อตลอดจนนำเสนอสินค้าตัวใหม่ต่อลูกค้าของผู้ประกอบการผลิตเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้าน 3. เพื่อใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านให้กับเยาวชนคนในท้องถิ่นและบุคคลทั่วไปที่สนใจ ผลพบว่า ผลการใช้สื่อส่งเสริมการขายของผู้ประกอบการสามารถเพิ่มยอดขายกิจการสูงขึ้นจากเดิมร้อยละ 31-40 และรายได้ของสมาชิกผู้ผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 20-100 จากเดิมนอกจากนี้ผู้ผลิตยังมีลูกค้าประจำรายใหม่เพิ่ม 1-3 ราย การสอบถาม พบว่า ผู้บริโภคย่อยได้รับการสื่อจากแหล่งเดียวมากที่สุดและเป็นประเภทสื่อหรือข่าวสารที่จากคนที่รู้จัก/ญาติ/เพื่อน เป็นการบอกกล่าวแบบปากต่อปากมากที่สุด สำหรับพ่อค้าขายส่งใช้สื่อส่งเสริมการขายของตนเอง

ศุภชัย สิงหะบุศย์ และคณะ (2545) ได้ศึกษาการถ่ายทอดวิธีคิดและกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเชิงพัฒนาในชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อ 1. เพื่อศึกษาความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่างๆที่มีต่อศิลปะเครื่องปั้นดินเผา 2. เพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเป้าหมายให้เกิดรูปแบบและเทคนิคใหม่อย่างหลากหลายสอดคล้องไปกับความต้องการของผู้บริโภค 3. เพื่อถ่ายทอดวิธีคิดเชิงออกแบบและกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเชิงพัฒนาในชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 4. เพื่อนำเสนอและจัดกระทำระบบการตลาดเบื้องต้นแก่ผลิตภัณฑ์และชุมชนให้เป็นที่ปรากฏอย่างกว้างขวาง

ผลพบว่า ชุมชนบ้านโค้งสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นชุมชนที่มีความพร้อมด้านทักษะการผลิตในรูปแบบต่างๆค่อนข้างสูงทำเลที่ตั้งติดเส้นทางสายหลักเชื่อมสองจังหวัดซึ่งสะดวกอย่างยิ่งต่อการวางแผนการตลาด

ชุมชนตำบลกุดปลาข้าว ตำบลกุดปลาข้าว อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นกลุ่มชุมชนท้องถิ่นที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีการผนึกรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นมีการตลาดค่อนข้างดี อีกทั้งเป็นผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพด้านการออกแบบและการผลิตแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมมาช้านานและได้มีการพัฒนารูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งการผลิตนั้นมีแทบทุกครัวเรือนเหมาะสมที่จะจัดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ภาครัฐต้องเข้ามาสนับสนุนอย่างเร่งด่วน คือ การสร้างศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ริมถนนทางเข้าหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านโนนม่วง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด จุดแข็งคือคนหนุ่มสาวได้ย้อนคืนกลับชุมชน

ชุมชนบ้านท่าไผ่ อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี คือ มีดินที่มีลักษณะที่สามารถเผาแกร่ง มีความแข็งแรงทนทานเป็นที่ต้องการของชาวบ้านวัฒนธรรมปลาร้า

ชุมชนตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นชุมชนที่ได้เปรียบเนื่องจากเป็นชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่อยู่ติดหรือใกล้ชิดแหล่งมรดกโลกบ้านเชียงใกล้กับแหล่งตลาดของที่ระลึกด้วย

กรองทิพย์ ชัยชาญ (2551) ได้ศึกษาศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา โดยศึกษาศักยภาพทั่วไปของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา 2. เพื่อศึกษาศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียนในด้านกิจกรรมหลัก เช่น การนำเข้าวัตถุดิบ การผลิต การจำหน่าย การขนส่งสินค้า การให้บริการลูกค้าและกิจกรรมรองเช่น การบริหารงานทั่วไป การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การวิจัยและการพัฒนาระบบงานและการจัดการของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา

ผลการวิจัยพบว่า 1. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีช่วงอายุ 41-50 ปีจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ลักษณะกิจการธุรกิจประเภทเจ้าของคนเดียวระยะเวลาที่เป็นเจ้าของกิจการมากกว่า 15 ปี สำหรับลักษณะการผลิตเป็นการผลิตทั้งสองประเภท คือ ผลิตตามคำสั่งของลูกค้าและผลิตโดยไม่ต้องรอคำสั่งซื้อและลักษณะผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบเผาแดง 2. การศึกษาข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อศักยภาพในด้านต่างๆของผู้ประกอบการ โดยแบ่งออกเป็น 2 กิจกรรม คือ 1.

กิจกรรมหลักผู้ประกอบการเห็นว่า “มีศักยภาพมาก” ในทุกด้าน คือด้านวัตถุดิบการสั่งซื้อได้เพียงพอต่อความต้องการ ด้านการผลิตและการปฏิบัติการตรงตามแบบลวดลายได้อย่างสวยงาม ด้านการจำหน่าย คือ ตั้งราคาเหมาะสมตามคุณภาพสินค้า กำนการขนส่งคือการลดปัญหาความเสียหายในการขนส่งสินค้าและด้านการบริการลูกค้า คือ การบริการลูกค้าและมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ในส่วนภาพกิจกรรมสนับสนุน “มีศักยภาพมาก” พบว่าการบริหารทั่วไปมีความรู้ความสามารถในการบริหารงานทั่วไป ด้านบริหารงานบุคคล คือ คัดคนเข้ามาทำงานตามความสามารถ ด้านวิจัย พัฒนาและเทคโนโลยีมีความทันสมัยอยู่เสมอและการจัดหาวัตถุดิบมีการวางแผนในการพัฒนา 3.การศึกษาปัจจัยที่มีต่อศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยแบ่งเป็น 4 ปัจจัย เมื่อพิจารณาปัจจัยที่จะส่งผลต่อศักยภาพผู้ประกอบการอันดับที่ 1 ในแต่ละด้าน พบว่าปัจจัย ด้านการผลิต คือสินค้าที่ใช้ทดแทนเครื่องปั้นดินเผา ส่วนปัจจัยด้านการเงินและบัญชี คือความรู้ในด้านการเงินและบัญชี ปัจจัยด้านการตลาด คือการบริการที่ดีต่อลูกค้าและปัจจัยด้านบริหารจัดการคือ ค่าจ้างตอบแทนพนักงาน

ดวงกมล อัครวมาศ (2553) ได้กล่าวถึงการศึกษา ศิลาวรรณากับการศึกษาเทคโนโลยีการผลิตภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี โดยศึกษาทุกขั้นตอนของการผลิตภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีแบบหม้อมีสันตั้งแต่วัตถุดิบแหล่งต้นกำเนิดดิน องค์ประกอบส่วนผสม การขึ้นรูปแบบภาชนะ การตกแต่งภาชนะรวมไปถึงอุณหภูมิการเผาและลักษณะเนื้อดินองค์ประกอบและส่วนผสมต่างๆที่ปรากฏในหม้อมีสันแบบต่างๆเพื่อนำไปจัดทำเป็นดรชณีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทวารวดีที่กระจายตัวอยู่ในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย โดยการศึกษาภาชนะแบบหม้อมีสันที่มีรูปแบบและการตกแต่งแบบต่างๆว่ามีแหล่งผลิตในแต่ละท้องถิ่นและใช้กันเองภายในชุมชนรวมทั้งบริเวณใกล้เคียงหรือมีศูนย์กลางการผลิตในแหล่งใหญ่หรือเมืองสำคัญของทวารวดีแล้วกระจายส่งไปชุมชนตามภูมิภาคต่างๆ ที่ห่างไกลออกไป วิธีการศึกษาของ ดวงกมล อัครวมาศ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ ข้อมูลเอกสารต่างๆที่เกี่ยวกับภาชนะดินเผาทุกประเภท ข้อมูลการวิเคราะห์โบราณวัตถุด้วยวิธีศิลาวรรณนา รวมไปถึงข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยทวารวดี 2.การเก็บข้อมูลรวบรวมภาคสนามจากการคัดเลือกและสุ่มตัวอย่างเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีและนำมาศึกษาตัวอย่างภาชนะดินเผาทางกายภาพ(ด้วยตาเปล่า) ถึงรูปแบบ รูปทรงเทคโนโลยีการผลิตการเผาและการตกแต่งทั้งด้านในและด้านนอกของภาชนะนำมาจัดระเบียบข้อมูลและแยกประเภทไว้ 3.นำตัวอย่างภาชนะดินเผาที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นจากขั้นที่สองแล้วเข้าสู่การเตรียมตัวอย่าง (Impregnate)และนำไปสู่ห้องปฏิบัติการ (Soil Micromorphology) เพื่อวิเคราะห์ผลทาง

วิทยาศาสตร์ โดยศึกษาตัวอย่างภาชนะดินเผาทางกายภาพด้วยวิธีศิลปารรณนา เมื่อได้ผลจึงนำมาจัดระเบียบข้อมูลและแปลความจากผลการวิเคราะห์

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงลึกของหม้อสีสมัยทวารวดี พบว่า เป็นภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน โดยแต่ละภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แหล่งดินวัตถุดิบที่มาจากแหล่งดินภายในภูมิภาคที่แต่ละชุมชนตั้งอยู่ โดยทั้ง 3 ภูมิภาคจะมีความแตกต่างกันในด้านส่วนผสม พบว่า ภาคกลางพบหลักฐาน คือ 1) กลุ่มที่ไม่เต็มส่วนผสม คือ การใช้เนื้อดินธรรมชาติ และ 2) กลุ่มที่ไม่เต็มส่วนผสม คือ การใช้เนื้อดินธรรมชาติ ส่วนภาคเหนือพบหลักฐาน คือ 1) กลุ่มที่ไม่เต็มส่วนผสม คือ การใช้เนื้อดินธรรมชาติและ 2) กลุ่มที่เติมส่วนผสม คือ ททราย ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบหลักฐาน คือ 1) กลุ่มที่เติมส่วนผสม คือ แกลบข้าวซึ่งเป็นหลักฐานส่วนผสมในเนื้อภาชนะดินเผาของภูมิภาคนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทั้ง 3 ภูมิภาคนี้ พบว่ามีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งบางรูปแบบสืบต่อมาจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์และยังพบหลักฐานการขึ้นรูปภาชนะที่คล้ายกัน 2 วิธี คือ เป้นหมุนและการใช้มืออย่างอิสระ ประกอบกับการใช้หินครู่ร่วม ส่วนการตกแต่งผิวภาชนะ ได้แก่ เทคนิคเดียวไปจนถึงเทคนิคผสม ได้แก่ การขัดผิว ผิวเรียบ ลายเชือกทาบ การทำน้ำดินสีแดง การรมกำและการเผาภาชนะเป็นแบบสุ่มเผากลางแจ้ง มีอุณหภูมิต่ำกว่าระหว่าง 400-500 องศาเซลเซียส นอกจากนี้จากหลักฐานองค์ประกอบเชิงลึกของหม้อมีสันที่ศึกษาในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย พบว่า มีความเป็นมาตรฐานภายในภูมิภาคของตนเองตั้งแต่วัตถุดิบและส่วนผสม

อมรรัตน์ สอนคง (2554) ได้ศึกษา การอนุรักษ์ พื้นฟูและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา 2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา 3. เพื่ออนุรักษ์ พื้นฟูและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลพบว่า การอนุรักษ์ พื้นฟูและพัฒนาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ในชุมชนเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ปรากฏผลสำเร็จอย่างงดงามด้วยความร่วมมือของชุมชนทำให้เกิดการผลิตเครื่องปั้นดินเผาบนเกาะยอครั้งหนึ่งและเป็นการเพิ่มแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเทศตลอดจนเพิ่มสินค้าภูมิปัญญาพื้นเมืองและเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในขณะเดียวกันสมควรที่จะเป็นตัวอย่างในการฟื้นฟูภูมิปัญญาในชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

โก มูโก (2553) ได้ศึกษาการศึกษาการแพร่กระจายของการบริโภคเครื่องถ้วยสังคโลกบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-22 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการ

แพร่กระจายของการบริโภคเครื่องถ้วยสังคโลกในพื้นที่ที่ศึกษา 2. เพื่อศึกษารูปแบบและประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยสังคโลกในพื้นที่ที่ศึกษา 3. เพื่อจัดลำดับอายุสมัยของเครื่องถ้วยสังคโลกในพื้นที่ที่ศึกษา

ผลพบว่า การกระจายของเครื่องสังคโลกประกอบด้วยลักษณะประโยชน์ใช้สอยต่างกัน 2 อย่าง ได้แก่ 1. เครื่องถ้วยสังคโลกเป็นสินค้าธรรมดา 2. เครื่องถ้วยสังคโลกเป็นภาชนะกักเก็บสินค้า ดังนั้น ถึงแม้ว่ายังไม่เกิดความต้องการต่อเครื่องถ้วยสังคโลกเป็นสินค้าธรรมดาตามบ้านเมืองต่าง ๆ บริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยในช่วงก่อนการส่งออก แต่ในสถานการณ์ที่ได้มีความสัมพันธ์ทางการค้าขายระหว่างบริเวณภาคกลางตอนล่างกับภาคกลางตอนบนของประเทศไทย เครื่องถ้วยสังคโลกเป็นภาชนะกักเก็บสินค้าคงจะมีโอกาสที่ได้ถูกขนส่งแพร่เข้ามาบ้านเมืองบริเวณนี้ส่วนแม้แต่ในช่วงสมัยที่ขยายตัวของเขตของเครื่องถ้วยสังคโลกเป็นสินค้าธรรมดาที่แพร่กระจายกลับถดถอย เนื่องจากสินค้าชนิดต่าง ๆ ถูกขนส่งเข้ามาจากภูมิภาคอื่น ๆ โดยบรรจุภายในภาชนะดินเผาประเภทไหที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอก

โก มูโก (2553.) ยังได้ศึกษาการศึกษาภาชนะดินเผาที่ขุดพบจากภายในกรุเจดีย์รายของโบราณสถานภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย มุ่งเน้นประเด็นความสำคัญของเมืองสุโขทัยทางการค้าและวัฒนธรรมในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 โดยวิเคราะห์ภาชนะดินเผาที่ขุดค้นพบภายในกลุ่มกรุเจดีย์รายของโบราณสถานในพื้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย สันนิษฐานได้ว่า เศษภาชนะดินเผาที่ขุดพบในพื้นที่โดยรอบคงเป็นกลุ่มภาชนะดินเผาที่เคยบรรจุภายในกรุเจดีย์รายองค์ใดองค์หนึ่งแต่เดิม ดังต่อไปนี้ ในบริเวณเมืองสุโขทัยยังมีการค้นพบเครื่องถ้วยจีนชนิดเขียนลายครามประเภทโกขนาดใหญ่ 1 ใบจากภายในกรุเจดีย์ที่วัดพระพายหลวงอีกด้วย จากการค้นพบเครื่องถ้วยกลุ่มใหญ่จากกรุเจดีย์รายในโบราณสถานแห่งนี้สันนิษฐานได้ว่าในสมัยสุโขทัยตอนปลายเมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางใหญ่แห่งหนึ่งทางเศรษฐกิจและทางวัฒนธรรมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เครื่องถ้วยที่ถูกประดิษฐ์ฐานในกรุเจดีย์รายส่วนใหญ่ถูกนำเข้ามาในเมืองสุโขทัยเป็นสินค้ากลุ่มเดียวกันโดยสั่งเป็นพิเศษซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าเมืองสุโขทัยคงมีระบบการติดต่อค้าขายกับภายนอกโดยผ่านเส้นทางเรืออย่างมั่นคงในสมัยสุโขทัยตอนปลายเพื่อขนสินค้ากลุ่มที่สั่งเป็นพิเศษเข้ามาจากภายนอกได้ สำหรับการบรรจุฐานในกรุเจดีย์รายองค์กลุ่มนี้ยืนยันได้ว่าเครื่องถ้วยกลุ่มนี้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงถึงสถานภาพแห่งชั้นชั้นสูงหรือแสดงถึงความร่ำรวย ในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 พ.ศ. 1904 กล่าวหาพรพญาฤาไทย (ลิไทย) ทรงสร้างพระวิหาร พระสถูปเจดีย์ กุฏิ ปลูกต้นไม้โพธิ์มากมาย ซึ่งสันนิษฐานได้ว่า

เครื่องถ้วยที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นในกรุงเจดีย์องค์นี้อาจเป็นของถ้วยที่ถูกบริจาคโดยชนชั้นสูงเช่นกันก็เป็นได้

พริยะ ไกรฤกษ์ (2545: 176-190) กล่าวถึง การกำหนดอายุเครื่องสังคโลกได้วิเคราะห์ การกำหนดอายุเครื่องสังคโลกตามหัวข้อต่อไปนี้ 1. การสำรวจองค์ความรู้ 2. การวิเคราะห์ รูปแบบ และการจัดกลุ่มศิลปะ 3. การเปรียบเทียบรูปแบบงานศิลปะ 4. การวิเคราะห์ พัฒนาการของรูปแบบงานศิลปะ 5. การทดสอบกับหลักฐานทางลายลักษณ์อักษร พริยะ ไกรฤกษ์ (2545: 176-190) ได้กล่าวถึง เครื่องปั้นดินเผาเตาแม่ น้ำน้อย พอสรุปได้ ดังนี้ เครื่องปั้นดินเผาที่พบในเรือกลางอ่าว ผลิตขึ้นจากเตาแม่ น้ำน้อย อำเภอบางระจัน จังหวัด สิงห์บุรี เครื่องถ้วยที่เตาแม่ น้ำน้อยจะเป็นเครื่องถ้วยเนื้อหยาบและเคลือบสีน้ำตาลเพียงสีเดียวเท่านั้น ซึ่ง ณ ที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะรูปแบบที่มีประโยชน์ในการกำหนดอายุของเครื่องสังคโลกที่พบในเรือลำกลางอ่าว นอกจากนี้พบว่า 1. ไห พบไหสีหูทรงสูงขนาดเล็ก พบจำนวนมากที่สุด ไหประเภทนี้ยังพบในเรือสมุย และ เรือสีซัง 1-3 เรือสีซัง 1 และเรือสีซัง 2 อับปางลงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้น 22 (กลาง คริสต์ศตวรรษที่ 16) (Green; & Harper. 1987: 2-3)

- ไหสีหูขนาดใหญ่ ทรงสูง ปากม้วนออก คอแคบสั้น ไหล่กว้าง ก้นสอบ ไม่เชิง พบใน เรือ สมุย (ศิลปากร. 2531: 89)

- ไหปากกว้างทรงเตี้ย คอสั้น ขอบปากม้วนออก ที่ไหล่มีลายขูดขีด เป็นเส้นวงกลม ซ้อนกัน ไหประเภทนี้พบในเรือสีซัง 3 (ศิลปากร. 2531)

- ไห สองหูทรงกลม คอสั้น ขอบปากม้วนออก น่าจะเลียนแบบรูปทรงของกระปุกสองหู ทรงกลมแป้นเคลือบเขียว ของเตาสังคโลก

2. กระโถน ปากกว้าง ขอบปากม้วนออก คอสั้น ลำตัวป่อง มีเชิงสูง ลักษณะใกล้เคียงกัน มากกับโถมีฝาปิดทั้งขนาดกลาง และขนาดเล็กของเครื่องเคลือบเขียวจากเตาสังคโลก

3. ตะเกียง พบตะเกียงแขวนขนาดใหญ่ มีสีหู ทรงกลมแป้น ด้านหนึ่งมีพวยส่วนอีกด้านหนึ่ง ซึ่งตรงข้ามกันมีลายก้านขดปั้นประดับไว้ ตอนบนและบริเวณไห่ล่ตกแต่งด้วยลายขูดขีด เป็นเส้น วงกลมซ้อนกัน ตะเกียงลักษณะนี้ยังผลิตขึ้นที่เตาสังคโลกเป็นเครื่องเคลือบเขียว มีสามหู และมีเชิงสูง ตกแต่งด้วยลายขูดขีดเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแหที่ลำตัว จากการกำหนดอายุเวลาทางวิทยาศาสตร์ด้วยการศึกษาแม่เหล็กโบราณ (Palaeomagnetic) ได้ค่าอายุของเตาเผาแม่ น้ำน้อยหมายเลข 2 ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ คือ พ.ศ. 2199 - 2231 (ค.ศ. 1656 -1688) และจากการใช้คาร์บอน 14 ได้ค่าอายุเฉลี่ยประมาณรัชสมัยของสมเด็จพระ เพทราชา พ.ศ. 2231

- 2246 (ค.ศ.1688-1730) โกมล รัชวงศ์ ได้วิเคราะห์รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อยและขบวนการผลิต ไว้ดังนี้ เครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อยสามารถแบ่งประเภทของผลิตภัณฑ์ได้ 3 ประเภท คือ

1. แบ่งตามลักษณะสีของเนื้อดินปั้นที่ใช้สำหรับทำผลิตภัณฑ์ มี 2 ชนิดคือ เนื้อดินปั้นสี ขาวปนเหลืองทำจากดินเหนียวขาว ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนเนื้อละเอียดเผาอุณหภูมิต่ำผิวขัดมัน ที่พบ มากคือ คนที และเนื้อดินปั้นสีน้ำตาลแดง เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำจากดินเหนียวแดง เป็นผลิตภัณฑ์เนื้อ หยาบ มีทั้งอุณหภูมิต่ำและอุณหภูมิสูงเคลือบผิวและไม่เคลือบผิว

2. แบ่งตามอุณหภูมิที่เตาเผาแบ่งออกได้ 2 ชนิดด้วยกัน คือ เครื่องปั้นดินเผาที่เผาอุณหภูมิ ระหว่าง 800-900 องศาเซลเซียส และเครื่องปั้นดินเผาที่เผาอุณหภูมิสูง เนื้อแข็งแกร่ง มีทั้งเคลือบผิว และไม่เคลือบผิว อุณหภูมิระหว่าง 1200-1230 องศาเซลเซียส

3. การแบ่งเครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อย ตามชนิดของผลิตภัณฑ์ที่ทำการผลิตมี ดังนี้

3.1 เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ประกอบอาคารสถาปัตยกรรม ได้แก่ ซ่อฟ้า หางหงส์ กระเบื้อง เhingชาย มีทั้งเผาอุณหภูมิต่ำและอุณหภูมิสูง มีทั้งเคลือบผิว และไม่เคลือบผิว

3.2 เครื่องปั้นดินเผาประเภทตุ๊กตา รูปสัตว์จำพวกนก สิงห์ เต่า เสือ ยักษ์ ทหารโบราณ นางฟ้า ฐานพระพุทธรูป เhingเทียน เป็นต้น

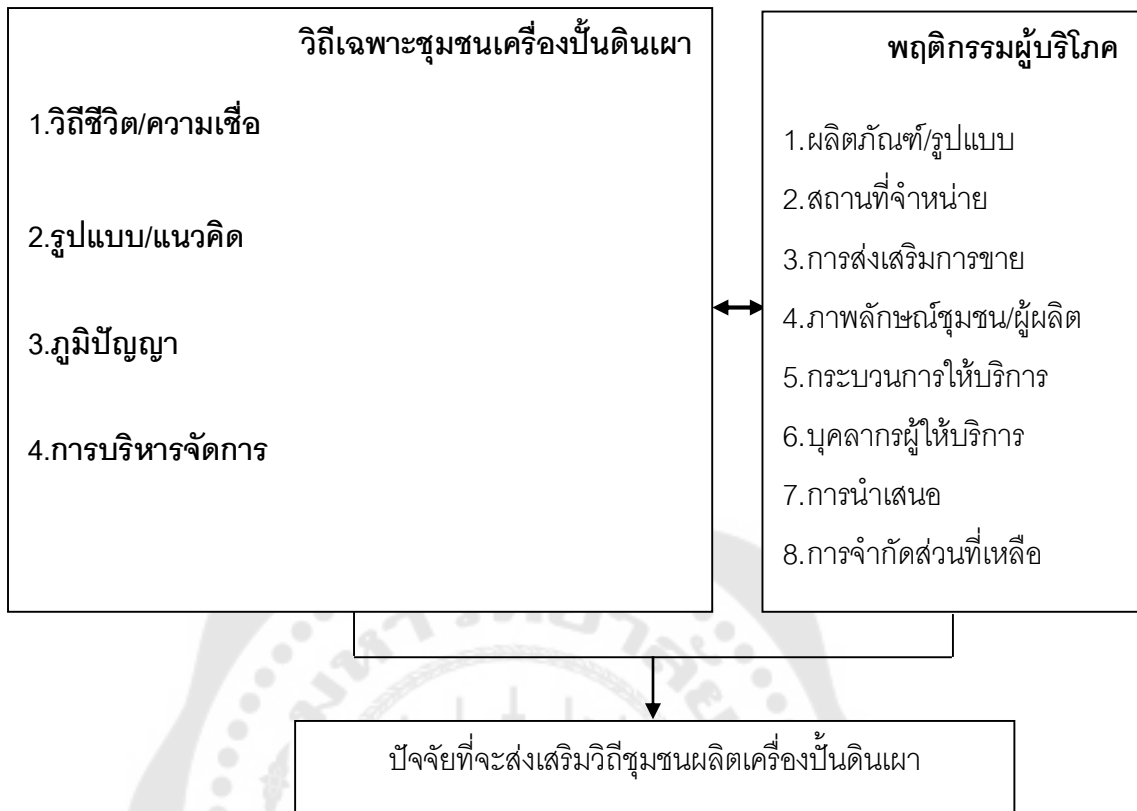
3.3 เครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะ ได้แก่ แจกัน โอ่ง ไห กระปุก ชาม คนโท อ่าง ครก ท่อน้ำประปา เป็นต้น (โกมล รัชวงศ์. 2538: 305)

จากการขุดค้นบริเวณเตาเผา พบท่อน้ำดินเผาเป็นผลิตภัณฑ์สำคัญอีกชนิดหนึ่งของแหล่ง เตาเผาแม่น้ำน้อย และเตาหมายเลข 2 เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในระบบสาธารณูปโภค ภายในเมืองและจากแหล่งน้ำมายังเมือง จึงมีรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างไปจากเครื่องปั้นดินเผา ประเภทอื่น ๆ ที่ผลิตและเผาในเตาเผาเดียวกัน มีลักษณะเป็นท่อกทรงกระบอก ปลายด้านหนึ่งแคบสอบ เล็กน้อย(ดูรูปในภาคผนวก) สำหรับสวมในท่อนอื่น ปั้นหนา มาก มีหลายขนาด เป็นเครื่องปั้นดินเผา เนื้อแกร่งไม่เคลือบผิว มีสีต่างๆ กัน เช่น สีส้มแดง สีเทา มีขนาดต่างๆ กัน ขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้งานเส้นผ่าศูนย์กลาง 14 – 54 เซนติเมตร ยาว 35 – 48 เซนติเมตร ท่อน้ำลักษณะนี้ถูกนำไปใช้ใน กิจการประปาหลวงในเมืองลพบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พบว่ามีท่อชักน้ำจากห้วยซับเหล็กเข้ามายัง บริเวณสระแก้ว นอกพระนารายณ์ ราชนิเวศน์ เป็นระยะทางราว 8 กิโลเมตร (สยามล ชัยรัตนอุดมกุล; และนันทนา แจ้จสุวรรณ์; อ่างอิงจาก อดวย จารุภาณานนท์. ข้อมูลสัมภาษณ์) และใช้ในระบบประปา ภายในพระนารายณ์ราชนิเวศน์อีก

จำนวนมาก สันนิษฐานว่ากิจการประปาหลวงในเมืองลพบุรีเริ่มมี มาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2100- 2231) และในพระนครศรีอยุธยา ที่หมู่พระที่นั่ง และพระราชมณฑลเขียว มีที่ระบายน้ำดินเผาในระบบประปาหลวงอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่ พระที่นั่งบรมยงค์ รัตนอาสน์ (สร้างในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวมหาบุรุษ หรือพระเพทราชา พ.ศ. 2237) (สยามล ชัยรัตนอุดมกุล; และนันทนา แจ้งสุวรรณ. 2549: 41) จากหลักฐานทางด้านโบราณคดี และเอกสารโบราณที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงแหล่ง อุตสาหกรรมบริเวณแม่น้ำน้อยแห่งนี้ นอกจากจะเป็นที่ผลิตไหสีหูขนาดใหญ่ทั้งเคลือบและไม่เคลือบ แล้ว ยังผลิตอ่าง ครก กระปุก ขวด เครื่องประดับอาคาร เช่น ช่อฟ้า กระจับปี่พื้น กระจับปี่มุง หลังคา รูปปั้นสิงห์ ตุ๊กตา ตลอดจน กระสุนปืนใหญ่ และท่อน้ำด้วย สำหรับท่อน้ำนั้นได้พบว่าได้ส่งออก ไปใช้ในกิจการประปาหลวงใน พระวังนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี และในพระราชวังหลวง พระนครศรีอยุธยา ส่วนภาชนะประเภทไห พบว่าเป็นสินค้าออก ส่งไปต่างประเทศหลายแห่งด้วยกัน จึงนับได้ว่าแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อยนี้เป็นแหล่งผลิตภาชนะดินเผา เป็นสินค้าที่ ใช้กันแพร่หลายทั่วไปทั้งในและนอกพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยทุกวันนี้ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว และคงทิ้งร้างไปแต่ศึกบางระจันในปีพ.ศ. 2310 นั่นเอง

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยผู้วิจัยได้สรุปกรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 13 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากหนังสือ เอกสาร บทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษากลุ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ในการศึกษาชุมชนเพื่อค้นหาและวิเคราะห์วิถีเฉพาะของกลุ่มชุมชนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative data Analysis) ในการศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่าง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาและการรังสรรค์วิทยาปรากฏการณ์ที่เป็นปัจจัยส่งเสริมการดำรงอยู่ของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีรายละเอียดตามลำดับขั้นตอนดังนี้

วิธีการดำเนินการวิจัย

1 วิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) มีลำดับขั้นตอนศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

1.1 ศึกษาวิถีชีวิตชุมชนผู้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประเด็นที่ศึกษาคือ วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาการ คิดความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

1.2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ศึกษา เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติพื้นที่ศึกษา วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาการ คิดความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการผลสำเร็จ ของกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยวิธีการดังนี้

1) การสัมภาษณ์ (Interview Method) โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มย่อย (Group Interview) กลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา ผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา และผู้บริโภค

2) การสังเกตการณ์ (Observation Method) ทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม

3) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลวิถีเฉพาะชุมชน การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาการคิดความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการผลสำเร็จ

2 วิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Method) การศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณผู้วิจัยมีดังนี้

2.1 ศึกษาสำรวจพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโดยใช้แบบสอบถาม และการสังเกตการณ์ ทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2.2 วิเคราะห์พฤติกรรมและทัศนคติการบริโภคและทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภค

การสังเคราะห์ผล มีลำดับขั้นตอนดังนี้

วิเคราะห์สังเคราะห์จากผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 1 และข้อ 2 นำมาสร้างแนวทางวิธีการขั้นตอนการดำเนินการเครื่องปั้นดินเผาใน 5 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านวิถีชีวิต/ความเชื่อ
- 2) ด้านพฤติกรรมของผู้บริโภค
- 3) ด้านรูปแบบ/แนวคิดผลิตภัณฑ์
- 4) ด้านภูมิปัญญา
- 5) ด้านการบริหารจัดการ

2.3. ประเมิน แนวทางวิธีการขั้นตอนการดำเนินการเครื่องปั้นดินเผา โดยกลุ่มเป้าหมาย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้เกี่ยวข้องงานเครื่องปั้นดินเผา จำนวน 30 คน อันประกอบด้วย

- 1) ช่างปั้น/ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา
- 2) ผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา
- 3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ
- 4) ผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิ

การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกพื้นที่การวิจัย ผู้วิจัยเลือกเขตพื้นที่การวิจัยภาคสนาม คือ กลุ่มชุมชนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเลือกเฉพาะกลุ่มชุมชนซึ่งเป็นชุมชนที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มายาวนานและเป็นที่รู้จักของผู้คนในสังคม เป็นชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะสำหรับบรรจุ เครื่องใช้สอย (ไม่รวมถึงเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นวัสดุหรือชิ้นส่วน

สำหรับการก่อสร้างอาคาร เช่น อิฐและกระเบื้อง) ประกอบด้วยชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาใน 4 จังหวัด อันได้แก่ 1) ชุมชนบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ 2) ชุมชนบ้านโคกหม้อ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี 3) ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลคลองสระบัว อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 4) ชุมชนเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และเป็นกลุ่มที่มีการสืบทอดภูมิปัญญา ทำกิจการเครื่องปั้นดินเผาต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลามากกว่า 20 ปี

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ในช่วงแรกของการทำวิจัยเลือกตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลด้วยเทคนิควิธีแบบอิงเกณฑ์ (Criterion-Base Selection) คือ แบบที่มีเป้าหมายความเป็นตัวแทน (From aiming at representative) และแบบที่มีเป้าหมายการเปรียบเทียบ (From aiming at Comparability) แบบกรณีเปรียบเทียบ (Comparable case) มีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูล เป็นบุคคลที่ผ่านการตรวจสอบข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นว่าเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ชุมชน มีอาชีพเกี่ยวเนื่องกับการปั้น การผลิต จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาและสืบทอดดำเนินกิจการต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลามากกว่า 20 ปี อันได้แก่

- 1) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านมอญหมู่ 1 ต.บ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จำนวนช่าง 11 ราย
- 2) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อในหมู่ที่ 7 ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 2 ราย
- 3) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านคลองสระบัวตะวันตก ในหมู่ที่ 2 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 2 ราย
- 4) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในหมู่ที่ 1 ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี สุรรัตน์ บัวหิรัญ ประธานกลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด จำนวน 6 ราย

การเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัยและลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้งานผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ผู้จำหน่ายสินค้าเครื่องปั้นดินเผา ผู้บริโภคภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

- 1) ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยคัดเลือกจากกลุ่มประชาชนและนักท่องเที่ยว ในพื้นที่ชุมชน 4 แห่ง ได้จากวิธีการเจาะจงสถานที่ ณ ร้านจำหน่ายสินค้าเครื่องปั้นดินเผา จำนวน 100 คน

(ขนาดประชากรมากกว่า 100,000 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างใช้เกณฑ์ของ Yamane 1970:886 ณ ระดับความมีนัยสำคัญเป็น .01 ความคลาดเคลื่อนเป็นร้อยละ 10) เลือกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ ณ ร้านจำหน่ายสินค้า

2) ผู้จำหน่ายสินค้าเครื่องปั้นดินเผา จำนวน 8 ราย ประกอบด้วย ผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 3 ราย ชุมชนบ้านโคกหม้อ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 1 ราย ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลคลองสระบัว อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 1 ราย ชุมชนเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จำนวน 3 ราย ใช้เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกจากผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนที่สืบทอดและดำเนินกิจการจนถึงปัจจุบันมานานกว่า 20 ปี

3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ด้านการพัฒนาชุมชน ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน

4) ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องปั้นดินเผา จำนวน 5 ท่าน ได้แก่

เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยเครื่องมือวิจัยที่จำแนกตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1 เครื่องมือและลักษณะข้อมูลในการวิจัยเพื่อศึกษาวิถีชีวิตชุมชนผู้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประเด็นที่ศึกษาคือ วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลที่มีอยู่จริงด้านวิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการ

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมแบบโดยเข้าไปสังเกตกับชุมชน การสังเกตการณ์ลักษณะปรากฏการณ์ เหตุการณ์ พฤติกรรม ลักษณะเฉพาะของกลุ่ม ในพื้นที่สถานที่ต่างๆเพื่อรวบรวมข้อมูล วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลการผลสำเร็จของชุมชน

3) การสนทนากลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ เหตุการณ์ พฤติกรรม ข้อมูลวิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการผลสำเร็จ

ลักษณะข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ เอกสารตัวอักษร ภาพขณะดินเผา เสียงบันทึกการสนทนา บทสัมภาษณ์ ภาพถ่าย ภาพวาด

2 เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ ในการวิจัยศึกษาสำรวจพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

1) แบบสอบถามประกอบภาพผลิตภัณฑ์ เพื่อสื่อสารพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามรับรู้ เข้าใจ แล้วส่งผลให้สามารถแสดงความคิดเห็น ตอบกลับได้ข้อมูลที่ถูกต้องที่เหมาะสมชัดเจน

2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาเกี่ยวกับข้อมูลด้านพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

3) การสังเกตแบบไม่เป็นทางการโดยเข้าไปสังเกตในร้านค้าร้านจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา การสังเกตการณ์ลักษณะพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ลักษณะข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ เอกสารตัวอักษร ข้อมูลจากแบบสอบถาม เสียงบันทึกการสนทนา ภาพถ่าย ภาพวาด

การสร้างเครื่องมือ ดังนี้

1) สร้างแบบสอบถาม จากทฤษฎีหลักการที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาและวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

2) กำหนดประเด็นและจำนวนข้อคำถามของแบบสอบถามและประเด็นการสนทนา

3) สร้างแบบสอบถามฉบับร่างเกี่ยวกับการค้นหาและวิเคราะห์ พฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

4) นำแบบประเมินขึ้นเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมปริญญาโทและผู้ควบคุมปริญญาโทร่วมเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข

5) นำแบบประเมินที่แก้ไขเสร็จแล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อทำการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) หรือความเหมาะสมสอดคล้องระหว่างข้อความแบบประเมินกับคำนิยามศัพท์เฉพาะที่กำหนดไว้โดยใช้วิธีหาค่า (Index Of Congruent : IOC) และความถูกต้องของภาษาโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่

รองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ ชินะตระกูล ผู้เชี่ยวชาญวิจัยทางการศึกษา
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

รองศาสตราจารย์ ดร.โยธิน แสงวงดี รองศาสตราจารย์ ระดับ 9 สถาบันวิจัย
ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ดร.ผดุงชัย ภูพัฒน์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตรบัณฑิต สาขา
ศาสตรบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

6) ปรับปรุงแบบประเมินตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและเสนอต่ออาจารย์ผู้
ควบคุมปริญญาบัตร และผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และนำไปใช้
เก็บข้อมูลต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มีลำดับตามข้อวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้
การเก็บรวบรวมข้อมูลศึกษาวิถีชีวิตชุมชนผู้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่ม
แม่น้ำเจ้าพระยา ประเด็นที่ศึกษาคือ วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา การคิดความเชื่อ
พิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการบริหารจัดการผลสำเร็จ ของ
แหล่งผลิตภาชนะดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

1) การสำรวจภาคสนาม แบบไม่เป็นทางการ และเป็นทางการ ผ่านผู้นำชุมชน
ผู้ผลิตในพื้นที่เป้าหมาย

2) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้
ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลตามสภาพปรากฏการณ์จริงในชุมชน วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอด
ภูมิปัญญา การคิดความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา กระบวนการ
บริหารจัดการผลสำเร็จ

3) การสังเกตแบบไม่เป็นทางการโดยเข้าไปสังเกตกับชุมชน เป็นการ
สังเกตการณ์เชิงคุณภาพ ถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่ม ได้แก่ สภาพแวดล้อม/ทรัพยากร วิถีชีวิต/
ความเชื่อ รูปแบบ/แนวคิดทางศิลปะ ภูมิปัญญา/เทคโนโลยี การตลาด/เศรษฐกิจ การดำเนิน
กิจการ ปัญหาอุปสรรค การแก้ไขปัญหา ผลสำเร็จหรือความล้มเหลว

4) ใช้การสัมภาษณ์สนทนากลุ่มย่อย 3-5 คน และพูดคุยแบบตัวต่อตัว โดยมีการ
บันทึกเสียงและถ่ายภาพ

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการบริโภคและทัศนคติ
ของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

1) ใช้แบบสอบถามประกอบภาพผลิตภัณฑ์ แบบมาตราประมาณค่า (Rating scales) เพื่อสื่อสารพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามรับรู้ เข้าใจ แล้วส่งผลให้สามารถแสดงความคิดเห็น ตอบกลับได้ข้อมูลที่ถูกต้องที่เหมาะสมชัดเจน

2) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงร่างสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้จำหน่ายเกี่ยวกับข้อมูลด้านพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การสัมภาษณ์และสนทนาโดยมีจุดบันทึก การบันทึกเสียงและถ่ายภาพระหว่างการสัมภาษณ์ และพูดคุยแบบตัวต่อตัว

3) สังเกตแบบไม่เป็นทางการโดยเข้าไปสังเกตในร้านค้าจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา เป็นการสังเกตการณ์เชิงคุณภาพและปริมาณ เกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมการบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

กำหนดคะแนนเฉลี่ยในการแปลความหมายข้อมูลแบบประมาณค่า (Rating scale) เป็นค่าเฉลี่ยดังนี้

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง	แปลความ
1.00 – 1.80	หมายถึง มีความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับน้อยที่สุด
1.81 – 2.60	หมายถึง มีความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับน้อย
2.61 – 3.40	หมายถึง มีความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง
3.41 – 4.20	หมายถึง มีความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก
4.21 – 5.00	หมายถึง มีความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับมากที่สุด

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลเบื้องต้นโดยใช้วิธี (ก) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ด้าน บุคคล เวลา สถานที่ (ข) ตรวจสอบด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งใช้วิธีมากกว่า 1 วิธี คือ การสนทนากลุ่มย่อยและรายบุคคล การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประกอบการเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน และถามซ้ำข้อมูลเพื่อยืนยันความเข้าใจของข้อมูลเป็นต้น (ค) ตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล

โดยสำรวจการตีความผลสรุปต่างๆ ว่ามีการตีความเข้าใจตรงกัน และสะท้อนความเป็นตัวตนของชุมชนหรือไม่

2) นำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดจำแนกเป็นรายประเด็นที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัยและวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เชื่อมโยงข้อมูลตามข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับ วิถีชีวิตชุมชนผู้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประเด็นที่ศึกษาคือ วิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบเทคโนโลยี กระบวนการบริหารจัดการผลสำเร็จ ของผู้ผลิตในชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 4 กลุ่ม

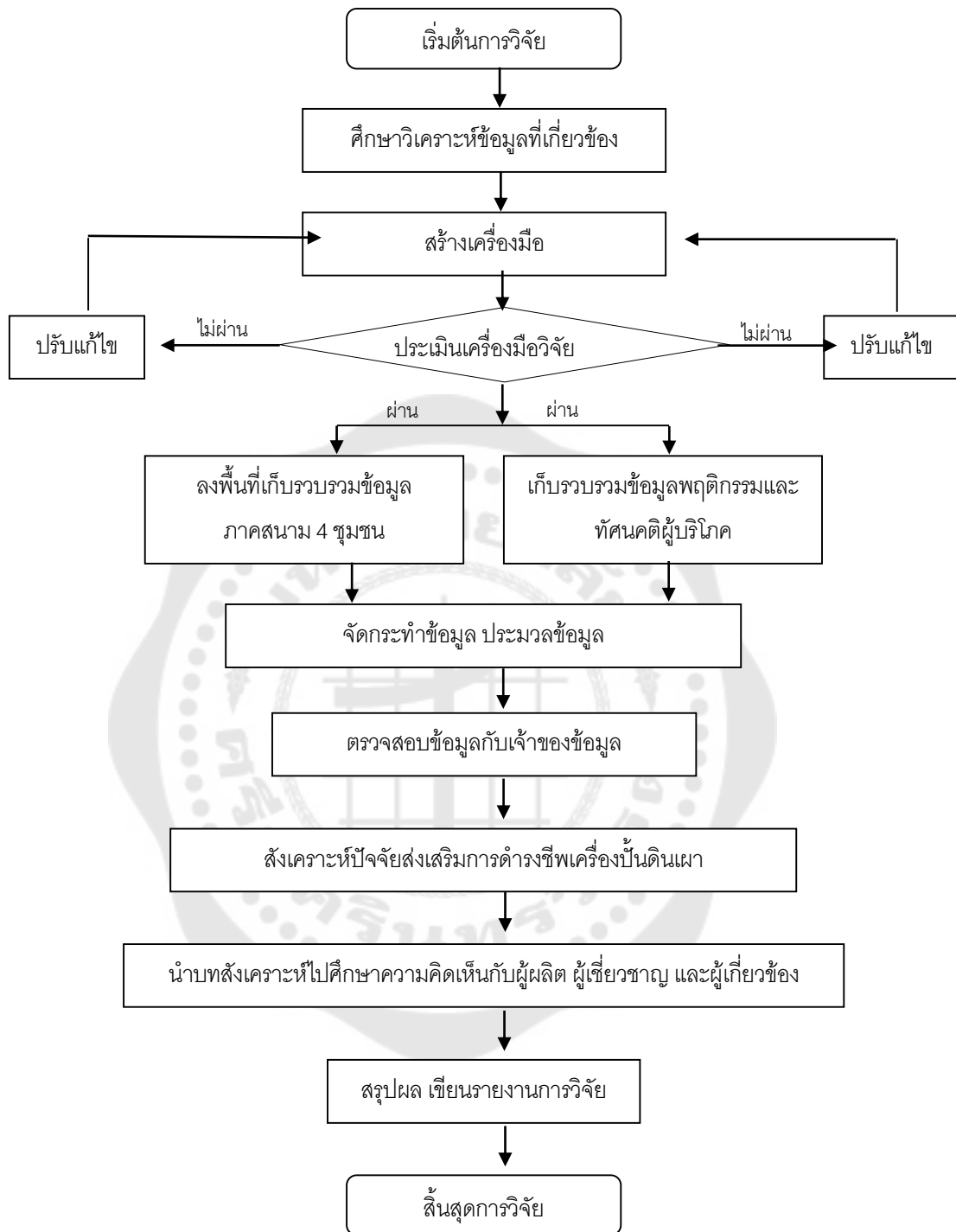
การวิเคราะห์เชิงปริมาณ

นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการบริโภคภาชนะดินเผาจากแหล่งผลิตในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาประมวลผลวิเคราะห์ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาการหาค่าความถี่ร้อยละ (Percentage) หาค่าเฉลี่ย (Sample mean : $\bar{x}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD) ในการวิเคราะห์มาอธิบายเปรียบเทียบในรายประเด็นตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดการวิจัย

การสังเคราะห์ข้อมูล

นำผลวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 1 และข้อ 2 นำมาประมวลสังเคราะห์ปัจจัยที่จะส่งเสริมวิถีชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา นำเสนอเนื้อหาความเป็นมาของสภาพการ ทิศทางแนวโน้มการดำรงชีพของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สร้างแนวทางวิธีการขั้นตอนการดำเนินงานกิจการ การพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาใน 3 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ และการสืบทอดภูมิปัญญา
- 2) ด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์
- 3) ด้านการบริหารจัดการ

ภาพประกอบ 14 แผนผังขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัย มีการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ตอน มีหัวข้อตามลำดับดังนี้

วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ผลวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การส่งเสริมการค้าเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยศึกษาบริบทของชุมชน และวิเคราะห์วิถีชีวิตความเป็นมาของชุมชนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผา เพื่อให้ทราบถึงภูมิหลังของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านวิถีชีวิตการค้าขาย ความเชื่อ พิธีกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญา รูปแบบ ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา การบริหารจัดการ วิเคราะห์เชื่อมโยงผ่านผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของแต่ละชุมชน รายละเอียดของผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้าน รูปแบบภูมิปัญญา ผู้วิจัยได้ประมวลภาพผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีดังนี้ หม้อ โอ่ง อ่าง หวด คนโท กระปุก หม้อน้ำ ไห กระถาง ถ้วยแก้ว ของที่ระลึก

ผลการวิเคราะห์ พบว่า ทั้ง 4 ชุมชนเครื่องปั้นดินเผา มีวัฒนธรรม วิถีชุมชนที่คล้ายคลึงกัน ด้านการค้าขาย ความเชื่อ การถ่ายทอดภูมิปัญญา การวิเคราะห์ผ่านผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา นั้น พบว่าแต่ละชุมชน มีรูปแบบลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน วิธีการสร้างสรรค์ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ผู้วิจัยได้ประมวลผลจากการศึกษาภาคสนามและเอกสาร โดยศึกษาถึงประเด็นที่เป็นเอกลักษณ์อัตลักษณ์ วิถีชีวิตของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา ภูมิปัญญา และการบริหารจัดการ

เพื่อความเข้าใจถึงพัฒนาการของเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยได้สรุปประวัติศาสตร์เพื่อให้เห็นภาพความเป็นมาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนี้ การทำเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีประวัติศาสตร์การทำเครื่องปั้นดินเผา 2 กลุ่ม คือ ประวัติศาสตร์ของช่างปั้นชาวจีน ที่บ้านโคกหม้อ และประวัติศาสตร์ของช่างปั้นชาวมอญที่บ้าน เกาะเกร็ด บ้านมอญ และบ้านคลองสระบัว

ประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านโคกหม้อ เป็นกลุ่มทำเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เป็นผลิตภัณฑ์ สโตนแวร์ เเผาไฟสูง เป็นผลิตภัณฑ์เนื้อแกร่งมีการเคลือบ ได้นับอิทธิพลมาจากช่างปั้นชาวจีนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ. 1914 -1921 ซึ่งเป็นช่วงคาบเกี่ยวกับสมัยอาณาจักรสุโขทัย มีการยกทัพตีหัวเมืองกวาดต้อนผู้คน มารวมอยู่บริเวณแหล่งที่ราบลุ่มแม่น้ำน้อย ในเขตเมืองแพรกขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาการพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์ของชาวช่างปั้นลุ่มแม่น้ำน้อย สรุปที่มาได้ 3 แนวทางคือ 1) เป็นกลุ่มช่างปั้นที่ถูกกวาดต้อนจากการทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหัวเมืองกลุ่มอาณาจักรสุโขทัย 2) เป็นกลุ่มช่างปั้นดินเผาที่อพยพมาจากสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี เพื่อหาแหล่งทำกินใหม่ 3) เป็นกลุ่มช่างปั้นที่ติดตามเจ้านครอินทร์มาจากเมืองจีน ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ในปี พ.ศ. 1920 โดยราชทูตนำพาช่างเครื่องปั้นดินเผาชาวจีน มาทำเครื่องปั้นดินเผาที่ริมแม่น้ำน้อยในจังหวัดสิงห์บุรี เป็นการกระทำเช่นเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นช่วงสมัยราชวงศ์หึงของจีนที่มีความเจริญรุ่งเรืองด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาปอร์สเลน ใช้เทคโนโลยีและเผาที่อุณหภูมิสูง สีขาว โปร่งแสง เนื้อผลิตภัณฑ์แกร่ง แต่การทำเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาแม่น้ำน้อยไม่สามารถทำปอร์สเลนได้ ทำได้แต่สโตนแวร์เท่านั้นเพราะวัตถุดิบที่มีอยู่ในลุ่มแม่น้ำน้อยไม่บริสุทธิ์พอ และเนื้อดินปั้นมีความทนไฟไม่สูงพอทำได้เฉพาะ สโตนแวร์และอิริทเทนแวร์

สภาพพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำน้อยในจังหวัดสิงห์บุรี เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดินดี เหมาะสมสำหรับทำเครื่องปั้นดินเผา ป่าไม้ดีมีเชื้อเพลิงในการเผาอุดมสมบูรณ์ น้ำดีมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำสะดวก ความอุดมสมบูรณ์ด้านพืชพันธุ์ธัญญาหาร จากการค้นพบมีเตาเผาขนาดเล็ก-ใหญ่ จำนวนมากกว่า 200 เตา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดเตาเผาใหญ่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบแหล่งเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย มีขนาดกว้าง 5.6 เมตร ยาว 14.5 เมตร ปล่องเตามีเส้นผ่านศูนย์กลาง 2.8 เมตร ผลิตไหสีหนูใช้สำหรับบรรจุสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศ ท่อดินเผาลักษณะเดียวกันกับท่อน้ำประปาดินเผาที่พระราชวังนารายณ์ และผลิตภาชนะดินเผาที่ใช้ในครัวเรือนและต้องสิ้นสุดลงเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าครั้งที่ 2 (พ.ศ.2310) นับว่าชุมชนช่างปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำน้อยมีอายุการทำอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาประมาณราว 400 ปี และได้มีการฟื้นฟูอาชีพหลังจากการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาไหสีหนูและซากเตาเผาโบราณ เมื่อปี พ.ศ.2538

ประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านเกาะเกร็ด บ้านมอญ และบ้านคลองสระบัว พบว่า ในช่วงสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชาวมอญที่ได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในเมืองไทยและอีกหลายระลอกในช่วงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 4 ได้รับพระราชทานที่ดินทำกินให้แต่

แรกอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนตามที่ราบลุ่มริมแม่น้ำภาคกลาง ได้แก่ ปทุมธานี อยุธยา อ่างทอง นนทบุรี ส่วนหนึ่งมีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ทำอิฐมอญ โดยเฉพาะชุมชนที่เกาะเกร็ด ช่างปั้นมีฝีมือทำเครื่องปั้นดินเผาแกะลวดลายวิจิตรงดงามเป็นพิเศษ ใช้เป็นเครื่องบรรณาการสำหรับผู้ใหญ่ ชุนนางในราชสำนัก เกิดการค้าขายเครื่องปั้นดินเผาทางเรือกับชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งสาย ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำป่าสักมีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นวงกว้าง สินค้าภาชนะดินเผาได้รับความนิยมเป็นที่ต้องการทั่วทุกภูมิภาค ประกอบกับการขยายตัวของชุมชน พ่อค้ามอญปากเกร็ดและสามโคกได้เดินเรือขึ้นเหนือตามลำน้ำเจ้าพระยาไปขายเครื่องปั้นดินเผาถึงจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อสินค้าหมดจุดเรือพักอาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาพบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากร ดินมีคุณภาพดีเหมาะกับการทำเครื่องปั้นดินเผา ช่างปั้นชาวมอญที่เกาะเกร็ดจึงได้ชวนพรรคพวกจำนวน 4 ครอบครัว ได้แก่ ตระกูลช่างปั้นตระกูลเลี้ยง สุขตระกูลแก้วสุทธิ และตระกูลเรืองบุญ มาตั้งบ้านเรือนทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผานั้นคือชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นรุ่นที่ 4 ระยะเวลากว่า 200 ปี

1 การดำรงชีพของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

วิถีชีวิตของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการทำเครื่องปั้นดินเผาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ ลูกหลานที่เติบโตในชุมชนได้เห็นพบการทำเครื่องปั้นดินเผาตลอด ในอดีตอาชีพเครื่องปั้นดินเผานั้น นับว่าสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นภาชนะเครื่องใช้สอยต่างในครัวเรือนล้วนเป็นดินเผาแทบทั้งสิ้น อาชีพดังกล่าวก่อให้เกิดอีกอาชีพหนึ่งตามมาคือ พ่อค้าโอ่ง การค้าขายเครื่องปั้นดินเผาทางเรือ ทำให้ชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งสาย มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนสินค้ากันเสมอ และบ่อยครั้งพบว่าลงท้ายด้วยการแต่งงานสร้างบ้านเรือนในชุมชนเหล่านั้น กล่าวคือ ในอดีตพ่อค้าโอ่ง ช่างปั้นดินเผาปากเกร็ดมักเดินทางขึ้นเหนือลำน้ำเจ้าพระยามาขายเครื่องปั้นดินเผาอยู่เสมอ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอาศัยอยู่ใกล้กับลำน้ำ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของ ดิน ป่าไม้ และน้ำ ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาปลูกบ้านเรือน อยู่ในแหล่งที่มีดินเหนียวที่มีคุณภาพ อยู่ใกล้ริมแม่น้ำ ลำน้ำ มีแหล่งน้ำไว้ใช้ ที่สำคัญ คือ ใช้ลำน้ำขนส่งลำเรียงสินค้าออกจำหน่าย ชุมชนเครื่องปั้นดินเผามีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันในด้าน วิธีการถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผาที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน คติความเชื่อ พิธีกรรม พบว่า มีพิธีกรรมการบูชาสิ่งเคารพของแต่ละชุมชน การเซ่นไหว้ พิธีมงคลในการก่อสร้างเตาใหม่ ซึ่งเรียกกันว่า พิธีวางมงคลเตา เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดเครื่องใช้สอยภาชนะรูปแบบ

ต่าง ๆ พบว่า รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของแต่ละชุมชนมีอัตลักษณ์เฉพาะชุมชน รูปแบบมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับประวัติศาสตร์ชุมชน กระบวนการสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดต่อกันมา และการบริการจัดการของชุมชนที่มีพลังแห่งความสามัคคี เอื้อเพื่อแบ่งปันกันในชุมชน ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษจากภาคสนาม และการทบทวนจากภาคเอกสาร ดังนี้

สภาพการของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ คือ ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในอดีตมีแหล่งวัตถุดิบดี โดยเฉพาะดินเหนียวมีคุณสมบัติเหมาะสมมีความเหนียวสามารถปั้นขึ้นรูปเป็นภาชนะได้ มีความทนไฟคงรูปเมื่อนำไปเผาสามารถคงรูปเป็นภาชนะใช้งานได้ไม่แตกง่ายเสียหายหรือหลอมละลาย ช่างปั้นที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่คล้ายกันทั้ง 4 ชุมชน ก่อให้เกิดเป็นชุมชนเครื่องปั้นดินเผา เป็นงานหัตถกรรมในกลุ่มเครือญาติพี่น้อง ขยายเป็นวงกว้างอยู่ในชุมชนทำต่อ ๆ กันมาโดยใช้ความรู้ทักษะในการทำเครื่องปั้นดินเผายึดถือเป็นอาชีพ

“การค้าขายเครื่องปั้นดินเผาทางเรือกับชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งสาย ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำป่าสักมีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นวงกว้างสินค้าภาชนะดินเผาได้รับความนิยมเป็นที่ต้องการทั่วทุกภูมิภาค ประกอบกับการขยายตัวของชุมชน พ่อค้ามอญปากเกร็ดและสามโคกได้เดินเรือขึ้นเหนือตามลำน้ำเจ้าพระยาไปขายเครื่องปั้นดินเผาถึงจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อสินค้าหมดจอดเรือพักอาศัยอยู่ริมน้ำเจ้าพระยาพบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากร ดินมีคุณภาพดีเหมาะกับการทำเครื่องปั้นดินเผา ช่างปั้นชาวมอญที่เกาะเกร็ดจึงได้ชวนพรรคพวกจำนวน 4 ครอบครัว ได้แก่ ตระกูลช่างปั้นตระกูลเลี้ยงสุขตระกูลแก้วสุทธิ และตระกูลเรืองบุญ มาตั้งบ้านเรือนทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผานั้นคือชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นรุ่นที่ 4 ระยะเวลากว่า 200 ปี” (เป้า เลี้ยงสุข, 2558: สัมภาษณ์)

แนวทางการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ส่วนใหญ่ในแต่ละชุมชนมีการดำเนินชีวิตตามแบบแผนต่อ ๆ กันมาโดยได้ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาจากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน และได้มาจากวิถีชีวิตประจำวันของตนเอง การได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากพบเห็นการทำงานของพ่อแม่ทุกวัน การถูกใช้ให้ทำตั้งแต่เด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สร้างครอบครัวใหม่แยกออกไป ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำซึ่งเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่หาได้ง่ายราคาถูกในยุค

สมัยนั้น เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ใช้ร่างกายสร้างสรรค์ขึ้นมาหล่อเลี้ยงชีวิตสมาชิกในครอบครัวและชุมชนให้สามารถทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผาสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบัน

1.1 วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ เป้า เลี้ยงสุข (2558: สัมภาษณ์)
ได้กล่าวว่า “การสืบทอดอาชีพ พ่อแม่ทำอะไรลูกหลานก็ทำอย่างนั้น เมื่อก่อนสมัยเป็นเด็ก ๆ ก่อนไปโรงเรียนไม่ได้ไปเข้าเหมือนสมัยนี้โรงเรียนวัดเข้าสาย ตอนเช้าก่อนไปโรงเรียนเขาปั้นดินแล้วชุดแต่ง ก็เอามือไปรองรอรับดิน เอาดินอันนั้นมาใส่กองเขา มาคอยหยิบจับช่วยนวดดินก่อนที่จะได้ปั้น ปั้นปั้นเป็นตั้งแต่อายุ 13-14 แต่พ่อกับแม่สกุลช่างปั้นเนี่ย ปั้นไม่เป็น แม่เป็นคนอยุธยาแม่ก็ปั้นไม่เป็นต้องจ้างหลานปั้น หลานสาวก็นามสกุลช่างปั้น มีบางวันที่หลานมาไม่ได้ แม่ก็จับเราขึ้นปั้นเลย เวลาเอางานเข้าเผาอย่างโถ้งต้องมีของเล็กแซม ตอนนั้นแม่ก็จับเราปั้นของแทรกเตา บอกว่าวันนี้หยุดเรียนไม่ต้องไปเรียน แม่ก็จับเราปั้นของเล็ก แทรก ๆ ในเตาดีกว่าปล่อยให้ช่องโหว่ ๆ เสียพื้นที่ไปเปล่า ๆ อย่างเตาหนึ่งได้ 300 เราปั้นแทรกเข้าไปเพิ่มขึ้นมา 100 หรือ 50-60 ก็ยังดี”

1.2 วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ด

บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของบ้านเกาะเกร็ดและชุมชนบ้านมอญมีความคล้ายคลึงกัน โดยมีการพึ่งพาอาศัย แบ่งปันกัน จะทำร่วมกันในหมู่เครือญาติ ผู้ชายจะทำหน้าที่ทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่ขุดดินเตรียมดิน หาฟืน การปั้นตลอดจนการเผา หากงานสั่งเข้ามาสามารถหยิบยืมเตาเผาช่วยเหลือนงานกันได้โดยนับงานเข้าเตาเป็น เตาเผา 1 เตา หรือ 2 เตา จากแต่ก่อนที่มีการเอาแรงกันภายหลังในช่วงปี พ.ศ. 2530-2535 เริ่มมีการส่งผลิตเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้มีการปรับเปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงานงานบุคคลภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นช่างปั้นจากภาคอีสาน แถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ โดยได้รับการแนะนำมาพร้อมกับพ่อค้าคนกลางที่มีรูปแบบงานมาให้ทำ (สันติ พุ่มไม้ใหญ่, 2559: สัมภาษณ์)

การทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นั้นแฝงไปด้วยความคิดความเชื่อในการทำเครื่องปั้นดินเผา แบบดั้งเดิมที่ถูกถ่ายทอดต่อ เห็นต่อๆกันมา สะท้อนถึงความเอื้อเฟื้อแบ่งปันกัน สามัคคีร่วมมือร่วมแรงใจกันในการทำเครื่องปั้นดินเผา สอดคล้องกับเป้า เลี้ยงสุข (2559: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า “แต่ก่อนใช้เกวียนคนโยน คนเรียงคนขน บางทีจ้างบางทีเอาแรงกัน บ้านหนึ่ง 10-20 เทียวเกวียน บางทีดินหมด ก็มีการยืมดินกัน ยืมกันเป็นเตา เตาที่ยืมกันได้ ยืมฟืนก็ยืมกันเป็นเตา แต่ก่อนนับกันเป็นคูนคูนเล็กใหญ่มีปัญหากันบ้างนิดหน่อยส่วนมากก็ญาติพี่น้องกันทั้งนั้น”

การที่แม่ใช้ให้ทำ บอกให้ทำ เป็นการสั่งสอนแบบไม่รู้ตัวเป็นการซึมซับความรู้ที่ละน้อยที่ว่าคุณค่าในการทำเครื่องปั้นดินเผาควรใส่ใจงานให้ได้มากที่สุด เพื่อผลผลิตจะได้

เพิ่มขึ้นตามมา การทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีตวิถีชีวิตส่วนมากล้วนเป็นชาวเชื้อสายมอญ มีวิถีชีวิตอยู่ตามริมน้ำยังไม่มีพื้นที่ทำกินปลูกพืชทำการเกษตร ต้องอาศัยภูมิปัญญาการทำภาชนะดินเผาที่ติดตัวมา ทำหม้อดินเผาหม้อแกงหม้อยา โอง อ่าง ภาชนะบรรจุน้ำเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ทำไว้เพื่อแลกข้าวแลกอาหารทุกอย่างที่เลี้ยงชีพได้เพื่อความอยู่รอด ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นแบบสังคมเมืองชุมชนขยายตัว มีการกักเก็บหุงต้มอาหาร ภาชนะดินเผาเป็นที่ต้องการของผู้คนท้องถิ่นต่าง ๆ (พิศาล บุญผูก). 2555)

1.3 วิถีชุมชนการทำเครื่องปั้นดินเผาของบ้านโคกหม้อ บริเวณลุ่มแม่น้ำน้อย อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เป็นชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาจากโครงการฝึกอาชีพเสริมจากการทำการเกษตร เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเตาแม่น้ำน้อย ในปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมาหลังจากที่มีการขุดค้นพบเตาโบราณแม่น้ำน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2531-2555 มีการอบรมสมาชิกในชุมชนจำนวน 20 รุ่น ผู้เข้าอบรมกว่า 400 คน ให้มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาผลิตไหสีหู คนโท คนที ปัจจุบันเหลือผู้ที่ทำอาชีพนี้เพียง 2 คน ผลิตไหสีหู และคนที โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีความหลากหลาย ไม่มีผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ตามสมัยนิยม (เทิดศักดิ์ บุญงาม. 2558: สัมภาษณ์.)

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในเขตหมู่บ้านโคกหม้อ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และรักในท้องถิ่นของตน ถือหลักศรัทธาในศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวน และปลูกผัก และจัดจำหน่ายแลกเปลี่ยนใน ท้องถิ่นรวมถึงในชุมชนใกล้เคียง แหล่งเตาเผาและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวพันกับการเกิดของคนโบราณ

สภาพแวดล้อมของชุมชนบ้านโคกหม้อจากเดิมที่เตาเผาอยู่เป็นจำนวนมาก ราว 200 เตา ถูกปรับปรุง พื้นที่ซากเตาเผาโบราณได้ถูกไถกลบกลายเป็นสถานที่สร้างโรงพยาบาลบางระจัน โรงเรียนศรีศักดิ์ โรงเรียนวัดพระพรางค์ ถนน คลองชลประทาน เป็นต้น ส่วนที่ยังหลงเหลือให้เห็นเป็นสภาพซากเตาเผา จะอยู่ในบริเวณวัดพระพรางค์ ทางจังหวัดสิงห์บุรีมีโครงการอนุรักษ์ รูปแบบศิลปะเครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อย มีจุดประสงค์ให้ฝึกอาชีพหลักสูตรแรงงานในชนบท สาขาเครื่องปั้นดินเผาขึ้นโดยอนุรักษ์รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาเตาแม่น้ำน้อยเดิม ณ วัดพระพรางค์ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ตั้งแต่พ.ศ.2538 เป็นต้นมา ทางภาครัฐ เอกชน คณะสงฆ์ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่น ได้สนใจพัฒนากรรมวิธีการปั้นและพัฒนา รูปแบบ จนกลายเป็นสินค้า OTOP ของตำบล และทางจังหวัดได้ส่งเสริมให้เป็นสินค้าระดับ 4 ดาว เป็นหมู่บ้านต้นแบบ พร้อมทั้ง ปรับปรุงภูมิทัศน์ให้แหล่งเตาเผาเป็นสถานที่การท่องเที่ยวเชิง

ประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือ และให้การสนับสนุนจากทางเจ้าอาวาสวัด คณะสงฆ์วัด พระปรารักษ์ องค์การบริหารส่วนตำบลไม้ดัด และเชิงกลัด (อบต.) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) พัฒนาการอำเภอบางระจัน พัฒนาการจังหวัด สิงห์บุรี ตลอดจนพ่อค้าประชาชนในท้องถิ่น

บทบาทของสมาชิกในชุมชน การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อ จังหวัด สิงห์บุรี มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน การถ่ายทอด ภูมิปัญญาเทคนิควิธีการเป็นอย่างไรก็มีการปฏิบัติตามต่อกันมาแบบนั้น การตระหนักในคุณค่าการอนุรักษ์ รักษาความรู้วิชาการในการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม รูปแบบดั้งเดิมไว้ให้อยู่คู่กับชุมชน เป็นสิ่งดีงามมีคุณค่า แต่หากพิจารณาในด้านการดำรงชีพแล้วพบว่า ส่งผลให้การทำเครื่องปั้นดินเผาปัจจุบันมีรูปแบบไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ชุมชนใกล้เคียง เป็นเพียงของที่ระลึกของฝากที่ได้จะระลึกถึงชุมชนแห่งนี้เพียงเท่านั้น ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อการสร้างรายได้ในภาพรวมที่ก่อให้เกิดรายได้จากการใช้ทรัพยากรในการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้น สร้างสรรค์ภาชนะเครื่องใช้สอยที่ไม่ตอบรับวิถีชีวิตของชุมชน และทำให้วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผานั้นกำลังจะสูญหายไป

1.4 วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาของบ้านคลองสระบัว ผู้วิจัย พบว่า เป็นการ ทำเครื่องปั้นดินเผาโดยผู้หญิงที่อาศัยการขึ้นรูปด้วยมือ การตีหม้อด้วยไม้ตีดินและหินดู เป็น ภาชนะหม้อตะนน หม้อตาล กาดัมมน้ำ และหม้อเชิงกราน จำหน่ายเฉพาะในชุมชนหรือผู้ที่มาสั่งทำ ในจำนวนน้อยไม่กี่สิบใบ สืบทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษจนถึงรุ่นปัจจุบันซึ่งเหลือผู้ที่ปั้นเป็น เพียง 2 คน ทำเพื่อการอนุรักษ์เรียนรู้รูปแบบภูมิปัญญาซึ่งกำลังจะสูญหายไป ให้เยาวชนในชุมชน นักเรียนนักศึกษาได้เข้ามาเรียนรู้เท่านั้นไม่ได้มีการปั้นเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

การสร้างกลไกทางสังคมของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาเป็นข้อบังคับใช้กฎหรือ ข้อปฏิบัติที่มีพลังและอำนาจ บังคับใช้เป็นกฎเกณฑ์ดังกล่าวในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม กลไกทางสังคมที่มีอำนาจและเป็นพลังของตัวแทนของสมาชิกกลุ่มและชุมชน ทั้งอำนาจที่ นำเชื่อถืออย่างเป็นเหตุเป็นผล มีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนได้แก่ ชุมชน บ้านมอญ ชุมชนบ้านโคกหม้อ และชุมชนบ้านเกาะเกร็ด ส่วนชุมชนบ้านคลองสระบัวไม่มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มที่มีคณะกรรมการของชุมชนขับเคลื่อนการทำงาน และมีการสร้างกลไกทาง สังคมจากการใช้อำนาจที่นอกเหนือการควบคุมทางธรรมชาติ มีคติความเชื่อเพื่อเป็นแนวปฏิบัติมา ตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังนี้

คติความเชื่อและพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในเขต ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยพบว่า ช่างปั้นมีคติความเชื่อและพิธีกรรมในการประกอบอาชีพ เครื่องปั้นดินเผาที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา ครูบาอาจารย์ การ

บอกกล่าวขอขมาพระแม่ธรณีในการนำดินมาทำมาหากิน พิธีกรรมที่พบในชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ พิธีการบูชาขอขมาพระแม่ธรณี พิธีการวางมงคลเตาในการสร้างเตาเผา การเซ่นไหว้บูชาแม่ย่านางเตา ในการเผาแต่ละครั้งหรืออย่างน้อยปีละครั้ง เป็นแบบแผนยึดถือปฏิบัติร่วมกันในชุมชน และปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันกันมาภายในครอบครัว ภายในชุมชน

1) พิธีการบูชาขอขมาพระแม่ธรณี เป็นการบูชาเพื่อขอขมาต่อพระแม่ธรณีเพื่อความเป็นสิริมงคลและความเจริญรุ่งเรืองในการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา โดยจัดพิธีเป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง ในช่วง เดือน พฤษภาคม ก่อนเข้าฤดูฝน การทำพิธีผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่เป็นครูอาวุโสและพร้อมด้วยสมาชิกในหมู่บ้านที่มีอาชีพเครื่องปั้นดินเผา พิธีบูชามีการสร้างปล้ำพิธีแบบพราหมณ์ ณ ศาลพระภูมิเจ้าที่บ่อดินของชุมชน บริเวณบ่อดินบึงเขาดิน ตั้งอยู่ในบริเวณ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง เป็นสถานที่สำหรับทำพิธีเซ่นไหว้ขอขมาพระภูมิเจ้าที่ พระแม่ธรณี เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู บายศรีปากชาม ไข่ต้ม เครื่องเซ่นไหว้ผลไม้ ถัญญาหารที่หาได้ในชุมชน เริ่มพิธีการด้วยการสวดมนต์บทชุมชนเทวดา แล้วจุดธูปบอกกล่าวขอขมาพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ครูบาอาจารย์ ซึ่งบ่อดินแห่งนี้มีการบริหารจัดการแบ่งสรรดินปีละ 1 ครั้ง ในให้กับสมาชิกผู้มีชื่อในทะเบียนบ้าน ชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่งเท่านั้น บุคคลภายนอกชุมชนไม่สามารถนำไปใช้ได้ (มงคล เลียงสุข, 2558: สัมภาษณ์) ดังภาพ

ภาพประกอบ 15 ภาพแสดงศาลพระภูมิเจ้าที่บ่อดินของชุมชน

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

การบูชาขอขมาต่อพระแม่ธรณี จัดทำขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคล และความเจริญรุ่งเรืองในการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผาแฝงคติในความเชื่อเพื่อให้เกิดความสามัคคี ในชุมชน สะท้อนถึงการเคารพซึ่งกันและกัน การปฏิบัติพิธีบูชามีการสร้างปล้ำพิธีแบบพราหมณ์ ศาลพระภูมิเจ้าที่บ่อดินของชุมชน บริเวณบ่อดิน บึงเขาดิน เช่นนี้เป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง เป็นการรวมแรงรวมใจในการทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีผลถึงการจัดสรรคแบ่งปันทรัพยากรของชุมชน ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สร้างความตระหนักรู้คุณค่า

การทำพิธีผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่เป็นครูอาวุโสและพร้อมด้วยสมาชิกในหมู่บ้านที่มีอาชีพเครื่องปั้นดินเผาเท่านั้น สอดคล้องกับ อนุรักษ ปัญญาวัฒน์ (มปป.) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ แนวทางการดำเนินชีวิตของสมาชิกส่วนใหญ่ในแต่ละชุมชนมีการสร้างกลไกทางสังคม เป็นข้อบังคับใช้กฎที่มีพลังและอำนาจบังคับใช้กฎเกณฑ์ดังกล่าว ในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม กลไกทางสังคมที่มีอำนาจและเป็นพลังของตัวแทนของสมาชิก สถาบันองค์กร และชุมชน ทั้งประเภทที่มีขอบเขตการบังคับใช้ที่มีวงกว้างแตกต่างกัน ตามอำนาจที่หนุนหลังกลไกนั้น ๆ ทั้งอำนาจที่น่าเชื่อถืออย่างเป็นเหตุเป็นผล หรืออำนาจที่นอกเหนือการควบคุมทางธรรมชาติ เนื้อหาที่แตกต่างกันแต่ละชุมชนแต่ที่เหมือนกัน คือ การการทำหน้าที่ของกลไกทางสังคม ที่แฝงไปด้วยความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติที่พัฒนาขึ้นเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติ ที่ถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการอยู่ร่วมกัน มีส่วนร่วมเมื่อรวมใจเอื้อเพื่อสามัคคีมีน้ำใจต่อกัน

2) พิธีการวางมงคลเตา เป็นการบูชาเช่นไหว้ พระแม่ธรณีพระภูมิเจ้าที่เพื่อขอขมาและเบิกฤกษ์เพื่อความ เป็นสิริมงคลในการลงหลักปักฐานประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจการวางมงคลเตาจะทำโดยครูเตา คือ ช่างปั้นที่มีความรู้และประสบการณ์ ในการทำเตาเผา โดยที่สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้อาวุโสที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผาแก่ลูกหลานในชุมชน มีการสร้างปล้ำพิธีแบบพราหมณ์ เครื่องเช่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู บายศรีปากชาม ไข่ต้ม ข้าวปากหม้อ ขนมต้มขาวขนมต้มแดง ขนมตัวด้วง ขนมหูช้าง ขนมบัวลอย เหล้าขาว เทียนขาวทำน้ำมันต์ น้ำอบน้ำหอม แป้งเจิม ทองเปลวแผ่น และดอกไม้ธูปเทียน

การวางมงคลเตาครูเตาจะเริ่มพิธีการด้วยการสวดมนต์บทชุมชน เทวดา แล้วจุดธูปบอกกล่าวขอขมาพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ครูบาอาจารย์ จากนั้นครูเตาจะเป็นผู้กำหนดรูปร่างเตาด้วยการวางมงคลเตา คือ การนำอิฐก่อเตามาวางเป็นรูปเตาที่ละชั้นเรียงไล่กันไปด้านซ้ายและขวาของเตาจากหัวเตาถึงท้ายเตา จำนวน 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น หรือ 7 ชั้นแล้วแต่ความ

ต้องการของเจ้าของเตา หลังจากนั้นก็จะให้ช่างทำเตาสร้างต่อจนถึงหลังคาเตา เมื่อถึงอิฐก้อนสุดท้ายด้านบนสุดของเตาเรียกสะเก็ดเตา ดังภาพที่ 16 โดยจะให้ผู้ถือพรหมจรรย์เป็นผู้วางและตอกกดลงไปเป็น จากนั้นเจิมหน้าเตาด้วยแป้งเจิมหรือพรมน้ำอบน้ำหอมตามแต่ผู้จัดเตรียมไว้ อันเสร็จสิ้นพิธี

ภาพประกอบ 16 ภาพสะเก็ดเตา

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเตาเผา ซึ่งเตาเผาเป็นหัวใจสำคัญของการทำเครื่องปั้นดินเผา ผลผลิตจะออกมามีคุณภาพดีสมบูรณ์หรือไม่ ล้วนต้องผ่านขั้นตอนในการเผาทั้งสิ้น ดังนั้นเตาเผาจึงถือเป็นเครื่องมือที่ทำมาหากินที่ควรเคารพให้ความสำคัญ ในรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะและลักษณะรายละเอียดที่ถูกต้องตามแบบแผน จะต้องอาศัยทักษะครูเตา ผู้ที่มีภูมิปัญญาความชำนาญเฉพาะด้าน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้อาวุโสที่ได้รับความเคารพนับถือ ว่าเป็นครูที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาถ่ายทอดวิชาการทำเครื่องปั้นดินเผาในชุมชน (พยัพ เลี้ยงสุข, 2558: สัมภาษณ์)

3) การเซ่นไหว้เตา เป็นการบูชาเซ่นไหว้แม่ย่านางเตา ครูบาอาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ มี 2 ลักษณะ เป็นการไหว้ครั้งใหญ่ประจำปี หรือเซ่นไหว้แต่ครั้งที่มีการเผาเตา หรือในช่วงที่งานออกมาเสียหายเป็นจำนวนมากในปัจจุบันบางบ้านจะทำพิธีไหว้เตาครั้งใหญ่อย่างน้อยปีละ 1-2 ครั้ง ในช่วงตรุษจีน และสาตรจีน มีการประพรมแป้งหอมบริเวณหัวเตา เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู ไก่ ไข่ต้ม ผลไม้พวงมาลัย หรือตามแต่ที่เจ้าของเตาจัดหาได้ สะดวก ดังภาพที่ 17-20

การเซ่นไหว้เตาเผาเครื่องปั้นดินเผา เป็นคติความเชื่อที่ทำต่อกันมาช้านาน บรรพบุรุษทำไว้อย่างไรลูกหลานถูกปลูกฝังความเชื่อในการทำตามแบบกันมาเช่นเดียวกัน การเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติของมนุษย์เกิดขึ้นเพื่อความรู้สึกปลอดภัย การอยู่รอดเป็นปกติสุขในชีวิตประจำวัน การหลอมรวมจิตใจของสมาชิกให้มีสติอยู่กับการดำเนินชีวิต

ภาพประกอบ 17 ภาพการเซ่นไหว้เตาชุมชนบ้านมอญ

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 18 การประพรมแป้งหอมและปิดทองหน้าเตา

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 19 การเซ่นไหว้เตาชุมชนเกาะเกร็ด

ที่มา: ภาณุ พัฒนปถมิทธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 20 การเซ่นไหว้เตาชุมชนบ้านโคกหม้อ

ที่มา: ภาณุ พัฒนปถมิทธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

การสร้างกลไกทางสังคมของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการจัดตั้งเป็นรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผา การมีส่วนร่วมในกลุ่มชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในรูปแบบคณะกรรมการเป็นการทำงานร่วมกันในการสร้างเครือข่ายในการทำงานทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง กำหนดระเบียบข้อปฏิบัติ ควบคุมให้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างปกติสุข มีความสามัคคี ดำเนินกิจกรรมด้านนันทนาการอย่างต่อเนื่อง เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นเครือข่ายในชุมชน ร่วมกันสร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน การจัดตั้งกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกในการประกอบอาชีพได้มีการพัฒนาฝีมือ , คุณภาพและรูปแบบใหม่ ๆ ตามสมัยปัจจุบัน เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้, ศูนย์กลางการตลาด, การผลิตและจำหน่าย เพื่อให้เกิดแหล่งชุมชนในการผลิตตามนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อเป็นการควบคุมสินค้าให้มีคุณภาพและยุติธรรมต่อผู้บริโภค

ชุมชนที่มีการดำเนินงานได้เด่นชัดเป็นผลสำเร็จเป็นรูปธรรมได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ ชุมชนบ้านเกาะเกร็ดที่มีการขับเคลื่อนจากการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนให้ก้าวหน้าและมีความเข้มแข็ง มีโครงสร้างทางสังคมที่แบ่งบทบาทหน้าที่สถานภาพในชุมชนตั้งแต่ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ร่วมกันคิดกันทำส่งเสริมให้กลุ่มมีแนวทางการปฏิบัติต่อทรัพยากรส่วนรวม การมีส่วนร่วมกับเครือข่ายภายนอกชุมชน การเชื่อมโยงประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในการประกอบอาชีพ เป็นเครื่องมือเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ดังเช่น การให้สิทธิการเข้าถึงทรัพยากร การดำเนินการและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมของชุมชน วัตถุประสงค์ การใช้ดินเหนียวในบ่อดิน ซึ่งบ่อดินแห่งนี้มีการบริหารจัดการแบ่งสรรดินปีละ 1 ครั้ง ใ้กับสมาชิกผู้ที่มีชื่อในทะเบียนบ้าน ชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่งเท่านั้น บุคคลภายนอกชุมชนไม่สามารถนำไปใช้ได้ (มงคล เลี้ยงสุข. 2558. สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่าการดำรงชีพของชุมชนเครื่องปั้นดินเผามีการดำเนินไปบนพื้นฐานของข้อมูล การคิดการตัดสินใจ และลงมือกระทำร่วมกันของคนในชุมชน มีความยุติธรรมและเพื่อสิทธิประโยชน์ของสมาชิกกลุ่ม และเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบที่จะเบียดเบียนบุคคลอื่นในชุมชน

สรุปวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชนบ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนชาวเชื้อสายมอญที่มีบรรพบุรุษอพยพย้ายถิ่นทำกินมาจากปากเกร็ดนนทบุรี ปัจจุบันสืบทอดเป็นรุ่นที่ ชุมชนบ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ตอนต้น ช่างปั้นเชื้อสายจีนที่เป็นราชทูต และการกวาดต้อนผู้คนจากกรุงสุโขทัย การอพยพของ
 ผู้คนมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาบรรจุสินค้าส่งออกไปยังต่างประเทศ เจริญรุ่งเรือง ราว 400 ปี จนถึง
 ช่วงเหตุการณ์ชาวบ้านบางระจันรบกับพม่า และได้มีขุดค้นพบเตาเผาโบราณ ปี พ.ศ. 2530 และ
 พันฟูอาชีพเครื่องปั้นดินเผาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 ชุมชนบ้านคลองสระบัว จังหวัดอยุธยา ชาวเชื้อ
 สายมอญสืบทอดปัจจุบันสืบทอดเป็นรุ่นที่ 4 ชุมชนบ้านเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นชุมชนชาว
 เชื้อสายมอญที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ปัจจุบันสืบทอดเป็นรุ่นที่
 4 วิถีการดำรงชีพเครื่องปั้นดินเผาการได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากพบเห็นทุกวัน การถูกใช้ให้ทำตั้งแต่
 เด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สร้างครอบครัวใหม่ ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ใน
 ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ ตั้งบ้านเรือนและเตาเผาอยู่ในบริเวณริม
 แม่น้ำลำคลอง เพื่อสะดวกแก่การขนส่งค้าขายกับชุมชนภายนอกต่างถิ่น ชุมชนบ้านมอญและ
 ชุมชนเกาะเกร็ดมีพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป สำหรับชุมชนบ้าน
 โคกหม้อและชุมชนคลองสระบัว ยึดการอนุรักษ์รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิมไว้เพียงอย่างเดียว
 ขาดการพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป สามารถสรุปได้ดังตาราง
 ดังนี้

ตาราง 2 แสดงสรุปวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สรุปการดำรงชีพชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา			
ชุมชน	ประวัติศาสตร์ชุมชน	การดำรงชีพ	คติความเชื่อพิธีกรรม
บ้านมอญ นครสวรรค์	เป็นชุมชนชาวเชื้อสาย มอญที่มีบรรพบุรุษอพยพ ย้ายถิ่นทำกินมาจากปาก เกร็ด นนทบุรี ปัจจุบันสืบ ทอดเป็นรุ่นที่ 4	การได้เรียนรู้ด้วย ตนเองจากพบเห็นทุก วัน การถูกใช้ให้ทำ ตั้งแต่เด็กจนเติบโต เป็นผู้ใหญ่ สร้าง ครอบครัวใหม่	1. การบูชาขอขมาพระแม่ธรณี แม่ย่านาง จัดทำปีละครั้ง ในช่วงก่อนเข้าฤดูฝน 2. พิธีการวางมงคลเตา ในการ สร้างเตาขึ้นใหม่
บ้านโคก หม้อ สิงห์บุรี	สมัยอยุธยาตอนต้น ช่างปั้นเชื้อสายจีนที่เป็น ราชทูต การกวาดต้อน ผู้คนจากกรุงสุโขทัย การ อพยพผู้คนมาผลิต เครื่องปั้นดินเผาบรรจุ	ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มี อยู่ในชุมชนมีความ อุดมสมบูรณ์ด้วยดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ	3. การเซ่นไหว้เตาเผา ประจำปีหรือตามแต่โอกาส ความต้องการของเจ้าของเตา

สรุปการดำรงชีพชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา			
ชุมชน	ประวัติศาสตร์ชุมชน	การดำรงชีพ	คติความเชื่อพิธีกรรม
	สินค้าส่งออกไปยังต่างประเทศ เจริญรุ่งเรืองราว 400 ปี ชุดค้นพบเตาเผาโบราณ ปี 2530 ปี 2538 อบรมพื้นฟูสร้างอาชีพเครื่องปั้นดินเผาอีกครั้ง	ตั้งบ้านเรือนและเตาเผาอยู่ในบริเวณริมแม่น้ำลำคลอง เพื่อสะดวกแก่การขนส่งค้าขายกับชุมชนภายนอกต่างถิ่น มีพัฒนาการ	
บ้านคลองสระบัวอยุธยา	ชาวเชื้อสายมอญสืบทอดปัจจุบันสืบทอดเป็นรุ่นที่ 4	เครื่องปั้นดินเผากับรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในอดีต	
บ้านเกาะเกร็ดนนทบุรี	เป็นชุมชนชาวเชื้อสายมอญที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ปัจจุบันสืบทอดเป็นรุ่นที่ 4		

2 รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยพบว่าเอกลักษณ์ของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของแต่ละชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ตอบสนองพฤติกรรมการใช้สอยการอุปโภคบริโภค วัสดุเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ศิลปะความงาม ประเพณีความเชื่อ สังคม วัฒนธรรมกล่าวคือ รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีตส่วนใหญ่ เป็นเครื่องใช้จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ภาชนะเครื่องใช้สอยในครัวเป็นภาชนะที่ทำจากเครื่องปั้นดินเผาทั้งสิ้นทุกหมู่บ้านทุกครัวเรือน รูปแบบประเภทของผลิตภัณฑ์รูปทรง ลวดลายรายละเอียดต่างสัมพันธ์กับพฤติกรรมใช้สอยในครัวเรือน วัสดุเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต ประเพณีความเชื่อ ประวัติศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจของแต่ละชุมชนล้วนส่งผลต่อรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาอย่างเด่นชัด

เครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาส่วนใหญ่พบว่าเป็นภาชนะใช้สอยในครัวเรือน มีความหลากหลาย ได้แก่ ภาชนะสำหรับการประกอบอาหาร การกักเก็บถนอมอาหาร หมักดอง การบรรจุ กักเก็บ ไปจนถึงเพื่อการขนส่งลำเรียง และมีการพัฒนาเป็นเครื่องใช้สอยสำหรับประดับ ตกแต่ง ของที่ระลึก ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จำแนกรูปแบบประเภท ดังนี้

2.1 การจำแนกประเภทเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การพิจารณารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถจำแนกได้ 2 วิธี คือ 1) การจำแนกประเภทตามลักษณะชนิดของเนื้อดิน 2) การจำแนกประเภทตามลักษณะการใช้งาน

2.1.1 การจำแนกประเภทตามลักษณะชนิดของเนื้อผลิตภัณฑ์ เป็นการพิจารณาในระดับคุณภาพ คุณสมบัติของเนื้อผลิตภัณฑ์ ความแตกต่างกันในด้านระดับอุณหภูมิ การเผา ซึ่งส่งผลให้ผลิตภัณฑ์หลังเผามีความแข็งแรง การดูดซึมน้ำ และสีสันของเนื้อผลิตภัณฑ์แตกต่างกันแต่ละชุมชน ผู้วิจัยได้พบว่า เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนมากเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดเอิร์ทเทินแวร์ (Earthenware) คือ เครื่องปั้นดินเผาทั้ง 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์ บ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี บ้านคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และพบผลิตภัณฑ์ชนิดสโตนแวร์ (Stoneware) คือ เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี

1) ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาประเภทเอิร์ทเทินแวร์ ที่พบในชุมชนเครื่องปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 4 ชุมชน เป็นเนื้อผลิตภัณฑ์ที่เผาในอุณหภูมิต่ำประมาณ 800-1,050 องศาเซลเซียส ลักษณะการปั้นค่อนข้างหนาเนื้อดินมีความพรุนตัวสูง เปราะแตกหักหรือบิ่นได้ง่ายเมื่อกระทบกัน เสียงเคาะไม่ดังกังวาน เนื่องจากเนื้อดินไม่แข็งแรง มีลักษณะเป็นสีที่บดแสง เนื้อดินมีทั้งสีแดงอิฐ สีน้ำตาลส้ม สีน้ำตาลเข้ม และมีการเผาด้วยเทคนิคพิเศษให้เป็นสีดำสนิทก็มี

ภาพประกอบ 21 รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาประเภทเอิร์ทเทนแวร์

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์ (2558). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 22 รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาประเภทสโตนแวร์บ้านโคกหม้อ อ.บางระจัน
จังหวัดสิงห์บุรี

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์ (2558). ถ่ายภาพ

2) **ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสโตนแวร์** ที่พบชุมชนบ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี เป็นเนื้อผลิตภัณฑ์เนื้อแกร่งเผาที่อุณหภูมิสูง 1,220 องศาเซลเซียสเนื้อดินที่มีสีเทาอ่อนหรือสีน้ำตาลอ่อนทึบแสง มีความแข็งแรงทนทานกว่าดินเอิร์ทเทินแวร์ ดูดซึมน้ำไม่เกินร้อยละ 3 มีทั้งชนิดเคลือบ และไม่เคลือบลักษณะการปั้นค่อนข้างหนา เสียงเคาะดังกังวานปานกลาง เนื่องจากเผาในอุณหภูมิสูงจนเนื้อดินสุกตัว หลอมตัวกันแน่นเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ดูดซึมน้ำแม้ว่าจะไม่เคลือบก็ตาม สามารถใช้กับเคลือบที่เผาอุณหภูมิสูงได้ทุกชนิด เพราะมีช่วงการเผายาว มีชั้นของเคลือบหนา 1-2 มม. เนื้อดินไม่เปราะ แตกหักหรือบิ่นได้ง่ายเมื่อนำมาล้างหรือกระทบกัน

ข้อแตกต่างของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา 2 ประเภทนี้ เป็นผลเนื่องมาจากคุณสมบัติและข้อจำกัดทางด้านวัสดุและเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต วัตถุประสงค์หลักที่นำมาใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา คือ ดิน คุณสมบัติของเนื้อดินแต่ละท้องถิ่น แต่ละแหล่งมีคุณสมบัติต่างกันอย่างไรเห็นได้ชัดคือ สี ความทนไฟ ความละเอียด ความเหนียว เป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดระดับคุณภาพและชนิดประเภทของผลิตภัณฑ์ กิตติ เอ็งเจริญสิงห์ (2558.สัมภาษณ์.) ได้กล่าวถึงผลิตภัณฑ์ให้สีเห็นว่า “ที่เราใช้ดินเหนียวในท้องถิ่นบางระจัน ที่เป็นวัตถุประสงค์ที่หาได้ง่ายบริเวณบ่อหลังวัดเป็นบ่อดินเดิมที่ขุดดินเหนียวนำมาใช้ปั้นภาชนะในแหล่งเครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อยมาแต่โบราณ โดยเรานำมาเผาดิบที่ 800 องศาเซลเซียสก่อนครั้งหนึ่งและเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีน้ำตาล แล้วนำไปเผาในระดับอุณหภูมิ 1,200 -1,230 องศาเซลเซียส” จะเห็นได้ว่าเนื้อดินสามารถเผาทนไฟได้สูง และมีเทคโนโลยีการปั้นดินเผาเป็นหมุนและมีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบซีเถ้าสีน้ำตาล เผาด้วยเตาแก๊ส ซึ่งเป็นผลมาจากการได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา และการได้รับอิทธิพลเทคโนโลยีในการผลิตจากช่างปั้นชาวจีน จึงทำให้รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อมีคุณภาพคุณสมบัติของเครื่องปั้นดินเผาแตกต่างจาก 3 ชุมชน ซึ่งใช้เนื้อดินในท้องถิ่นบ้านมอญที่สามารถทนไฟได้ต่ำกว่า มีระดับอุณหภูมิการเผาที่ต่ำกว่า และเป็นภูมิปัญญาที่มาจากบรรพบุรุษชาวมอญ ซึ่งมีเทคโนโลยีที่แตกต่างกัน

2) **การจำแนกประเภทตามลักษณะการใช้งาน** ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้

2.1) **เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน** เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีการผลิตจำนวนมากและมีความหลากหลายขนาด รูปแบบ และรูปทรง ขึ้นอยู่กับหน้าที่พฤติกรรมการใช้งาน ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาสำหรับการประกอบอาหาร และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในครัวเรือนสำหรับบรรจุ

เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร เป็นภาชนะที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหาร ส่วนมากจะเป็นภาชนะที่ใช้สัมผัสกับไฟ หรือที่จะต้องมาให้ความร้อนมาเกี่ยวข้อง เนื่องจากในอดีตภาชนะที่สามารถทนไฟทนความร้อนได้ดีที่สุด หาง่าย ราคาถูก คือ ภาชนะดินเผา ใช้สำหรับ หุง ต้ม นึ่ง ข้าวปลาอาหาร ได้แก่ หม้อดินเผา หวดนึ่งข้าวเตาเชิงกราน กาน้ำต้มน้ำ อ่างนวดแป้ง-ชาวชนมจีน และครก เป็นรูปแบบที่ตอบรับกิจกรรมการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่รอด ผลิตภัณฑ์รูปแบบนี้พบว่ามีการผลิตอยู่ใน 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านมอญ บ้านคลองสระบัว และบ้านเกาะเกร็ด

เครื่องปั้นดินเผาสำหรับบรรจุ การทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการผลิตหรือการเก็บบรรจุ กักเก็บ และรวมถึงเพื่อการขนส่งลำเรียง อาหาร หรือวัตถุดิบของบางอย่าง จำเป็นต้องใช้ภาชนะบรรจุที่สามารถปกป้องรักษา คุ้มครอง อาหาร หรือวัตถุดิบของเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี เพื่อความสะดวก สามารถเป็นไว้ใช้ในยามจำเป็นนอกฤดูกาล และเพื่อความสะดวกในการขนย้ายขนส่งสินค้าที่ต้องการภาชนะบรรจุตรวจปริมาตรในการค้าต่างแดน เครื่องปั้นดินเผาจึงเข้ามามีบทบาททำหน้าที่เป็นบรรจุภัณฑ์สำหรับกับเก็บข้าวของวัตถุ สิ่งของไว้ใช้ และเพื่อการขนส่ง ได้แก่ โอง ไห กระปุก กระปุกดับถ่าน คนที คนโท ถ้วย โถ ขวด แจกัน หม้อตาล

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาประเภทที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน การปั้นผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะมีเน้นลักษณะที่สัมพันธ์กับกิจกรรมการใช้งาน ทั้งด้านรูปทรงที่เกิดจากหน้าที่สอยและปริมาณการใช้ในแต่ละครั้ง เช่น หม้อดินเผาที่ต้องตั้งบนเตาสัมผัสกับเปลวไฟ การมีรูปทรงกันที่โค้งกลมจะช่วยถ่ายเทความร้อนให้กระจายทั่วรอบด้านได้สม่ำเสมอ อีกทั้งภาชนะดินเผายังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต การกินการใช้สอยที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมการกินการใช้สอยในวิถีชีวิตของชุมชนแต่ละแห่ง ความหลากหลายของระบบการผลิตอาหารในสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ มนุษย์มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมการกำหนดเทคนิควิธีหรือรูปแบบของอาหารในแต่ละท้องถิ่น สอดคล้องกับ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548: 180) และ กรกฎ บุญลพ (2551: 20-21) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมอาหาร ว่าเป็นภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นของคนท้องถิ่นที่สามารถนำอาหารในท้องถิ่นมา กับเก็บสะสม การถนอมอาหาร แปรรูปเป็นเครื่องปรุงหลักประจำครัวเรือน อาทิ กะปิ น้ำปลา ปลาร้า และซีอิ๊ว การรับวัฒนธรรมการถนอมอาหารที่ใช้แต่กลิ่น และรส จากชาวจีน เช่น ผักดอง เต้าเจี้ยว จากสิ่งเหล่านี้มีมนุษย์สร้างสรรค์ภาชนะในการบรรจุ คือ ไห โอง อ่าง ภาชนะที่มีความแข็งแรงทนทานสามารถบรรจุของเหลวรักษาอุณหภูมิและความชื้นของอาหารได้ดี กระปุก เต้าเจี้ยว ไหร้าปลา ประปุกน้ำตาล

ซึ่งรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อ พบว่า มีรูปแบบเป็นไหสี่หูทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ สอดคล้องกับ โทมัส รัทเธอร์ฟอร์ด (2538: 18) ได้กล่าวว่า “ในสมัยอยุธยา แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่และสำคัญที่ บริเวณใกล้แม่น้ำน้อย จังหวัดสิงห์บุรี หรือที่ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ “แหล่งเตาแม่น้ำน้อย” นักโบราณคดีอธิบายว่า ภาชนะดินเผาที่โดดเด่นจากแหล่งนี้คือ “ไห” ที่มีหวงดินเผาปั้นติดอยู่ที่ไหล่ภาชนะจำนวน 4 หวง หรือที่นิยมเรียกกันว่า “ไหสี่หู” ซึ่งเป็นทั้งสินค้าสำคัญในสมัยอยุธยา ที่ส่งออกไปจำหน่ายบริเวณทะเลจีนใต้ และหมู่เกาะบริเวณแปซิฟิก ดังพบหลักฐานในแหล่งเรือจมกลางอ่าวไทย ซึ่งได้บรรจุ “ไหสี่หู” จำนวนมากเพื่อส่งออกไปจำหน่าย แต่กลับล่มลงเสียก่อน รวมทั้งยังพบอยู่ตามชุมชนโบราณในหมู่เกาะต่าง ๆ ถือเป็นโบราณวัตถุสำคัญที่แสดงถึงการเชื่อมโยงทางการค้าและวัฒนธรรม ระหว่างโลกภายนอกกับสยามได้อย่างชัดเจน จากหลักฐานที่พบในแหล่งเรือจมกลางอ่าวไทย นักโบราณคดียัง พบว่า ไหสี่หูยังถูกใช้บรรจุอาหารที่ทำจากปลา โดยมีจุดไม้ปิดปากไหไว้อย่างมิดชิด ซึ่งยังไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นอาหารที่ใช้บริโภคเฉพาะในเรือ หรือใช้เป็นสินค้าส่งออก

ตาราง 3 เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>หม้อดิน</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับหุงต้มหรือใส่ของ เช่น น้ำน้ำตาลโตนด ข้าวสาร อาหาร แกง ปัจจุบันนิยมนำมาใช้ต้มยา หม้อต้มอาหารจิ้มจุ่ม</p> <p>รูปทรง ปากกลม คอคอดแล้วผายออก ก้นมนกลม มีฝาไม่มีหู มีขนาดต่างๆ กัน เรียกหม้อข้าว หม้อทะนง หม้อตาล หม้อสงกรานต์ หากมีหูจับสองหูจับ รูปร่างเตี้ยแบน เรียกหม้อแกง บ้างท้องถิ่นเรียกอวย มีขนาดและรูปทรงต่างกันบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น</p> <p>ขนาด 5 – 14 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบหรืออาจมีลวดลายจากไม้ตี หรือขัดผิวให้มัน</p> <p>สี น้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านคลองสระบัว บ้านมอญ เกาะเกร็ด</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>หวด</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับนึ่ง เช่น ข้าวเหนียว ผัก ถั่ว งา แต่นิยมใช้นึ่งข้าวเหนียวมากกว่าอย่างอื่น โดยนำหวดวางไว้บนปากหม้อ ซึ่งมีน้ำอยู่ไม่ให้จรดก้นหวด เมื่อนำหม้อตั้งไฟจนน้ำเดือด ไอน้ำจะระเหยเข้าไปในหวดตามรูที่เจาะไว้ทำให้ความร้อนระอุอยู่ภายในจนสิ่งที่ต้องการจะนึ่งสุก การนึ่งด้วยหวดจะต้องมีใบตองหรือผ้าขาวบางรองและปิดปากหวด เพื่อให้ความร้อนระอุอยู่ภายใน</p> <p>รูปทรง ปากกลม คอคอดแล้วผายออก ก้นระนาบเจาะรูกระจายทั่วพื้นก้น</p> <p>ขนาด 8 – 10 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบไม่มีลวดลาย</p> <p>สี สีน้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านมอญ เกาะเกร็ด</p>
<p>เตาเซิงกราน</p> 	<p>การใช้งาน เตาสำหรับหุงต้มโบราณ เตาชนิดนี้ โบราณจะใช้ต้มยาต้มน้ำร้อน หรือใช้หุงต้มอาหาร เป็นเตาที่สะดวกในการเคลื่อนย้าย และไม่เปื้อนสิ่งของที่ใช้งานเหมือนเตาก้อนแล้ว</p> <p>รูปทรง รูปร่างคล้ายเซิงกราน ด้านหนึ่งยกสูงขึ้นสำหรับรับก้นหม้อ อีกด้านหนึ่งเป็นฐานรับคุ่นพื้น เตาเซิงกรานมีหลายขนาด แล้วแต่ขนาดของหม้อหรือภาชนะที่จะวางบนเตา</p> <p>ขนาด 8 – 10 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบ ไม่มีลวดลาย</p> <p>สี สีน้ำตาล</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านคลองสระบัว บ้านโคกหม้อ เกาะเกร็ด</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>กาต้มน้ำ</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่น้ำ ต้มน้ำ รูปทรงคล้ายหม้อข้าวหม้อแกง</p> <p>รูปทรง ปากกลม คอคอดแล้วผาย ก้นมนกลม มีฝา มีหูหิ้วหรือจับด้านบน ด้านข้างส่วนล่างมีพวยสำหรับเทน้ำ มีขนาดเล็กใหญ่ต่างกันไปตามแต่ละแหล่งผลิต</p> <p>ขนาด 8 – 12 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบ หรือขัดผิวให้มัน ไม่มีลาย</p> <p>สี สีน้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านคลองสระบัว เกาะเกร็ด</p>
<p>อ่าง</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่อาหาร นวดแป้ง ล้าง หรือ</p> <p>รูปทรง รูปวงรูปทรงตื้น ปากผาย ขอบปากหนา</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบไม่มีลาย มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ</p> <p>ขนาด 12 – 18 นิ้ว</p> <p>สี สีน้ำตาลส้ม สีน้ำตาลเข้มดำ</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านมอญ บ้านโคกหม้อ เกาะเกร็ด</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>ครก</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับตำหรือโขลกของให้ละเอียด โดยใช้สากกระเบือเป็นเครื่องตำหรือโขลก</p> <p>รูปทรง ปากผาย ก้นสอบเป็นตุ่มกลมหนา มีหลุมตรงกลางสำหรับใส่สิ่งที่ต้องการตำ รูปร่างต่างกันไปตามขนาดการใช้สอยและการปั้นของช่างแต่และท้องถิ่น มีหลายขนาดตั้งแต่ 3-4 นิ้ว ไปจนถึงขนาดใหญ่เกือบ 2 คืบ</p> <p>ขนาด 4 – 10 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบ หรืออาจมีลายขีดขีดที่ขอบนอกด้านบน</p> <p>บ้านมอญ บ้านโคกหม้อ เกาะเกร็ด</p> <p>สี สีน้ำตาลส้ม สีน้ำตาลเข้มดำ</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านมอญ บ้านโคกหม้อ เกาะเกร็ด</p>
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับบรรจุ	
<p>โอ่ง</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่น้ำกินน้ำใช้</p> <p>รูปทรง รูปร่างกลม ปากกลม กลางป่อง ก้นสอบ มีหลายขนาดรูปทรงต่างกันตามแต่ท้องถิ่นที่ผลิต บางที่เรียกตุ่ม เช่น ตุ่มสามโคก เป็นตุ่มที่ผลิตที่สามโคก มีรูปทรงปากแคบ กลางขึ้นไปถึงขอบปากป่อง ก้นสอบเล็กเท่าขนาดปาก</p> <p>ขนาด เล็กสุด ครึ่งปี๊บ 1, 2, 4, 6, 8 และ 10 ปี๊บ หรือประมาณขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 20 - 70 ซม</p> <p>ลวดลาย มีทั้งผิวเรียบ ไม่มีลาย และลวดลายขีดขีดเป็นวงรอบบริเวณขอบปาก</p> <p>สี สีน้ำตาลส้ม ไม่เคลือบ</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านมอญ เกาะเกร็ด</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>ไห ไหสี่หู</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะใส่น้ำปลา เกลือและของหมักของดองต่างๆ ตั้งแต่กระเทียมดอง ผักดอง ไปจนถึงปลาร้า ปลาเจ่า มีรูปทรง รูปร่างแตกต่างกันบ้างตามความต้องการใช้สอย รูปร่างป้อม ปากแคบ กลางป่อง ก้นสอบ มีหู 4 หู ลักษณะหู มีไว้เพื่อการร้อยมัดปิดปากไห มิได้เพื่อการร้อยหิ้ว</p> <p>ขนาด 15 – 70 เซนติเมตร</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบ มีการขีดเป็นเส้นร่องที่แนวบารอบ มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ</p> <p>สี สีน้ำตาล น้ำตาลเข้มถึงดำ</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านโคกหม้อ</p>
<p>คนที</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่ชา เหล้า</p> <p>รูปทรง รูปทรงกลม คล้ายผลน้ำเต้า ปากกลมแคบขอบปากเป็นเชิง มีคอสูง มีพวยกลางลำตัว ไม่มีหู</p> <p>ขนาด 15 – 30 เซนติเมตร</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบ มัน มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ</p> <p>สี สีน้ำตาล น้ำตาลเข้มถึงดำ</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านโคกหม้อ</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>ขวด ขวดสองหู</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่น้ำหรือเหล้า ภายหลังมีการนำไปใช้เป็นแจกันใส่ดอกไม้ประดับตกแต่ง ไซว์</p> <p>รูปทรง ทรงสูง คอคอดเล็กปากผายออก ขอบปากม้วนออกด้านนอกเป็นเส้นกลมหน้า จากกึ่งกลางลงไปส่วนล่างป่อง มีหูขนาดเล็ก 2 หู</p> <p>ขนาด 15 – 30 เซนติเมตร</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบไม่มีลาย มีทั้งเคลือบและไม่เคลือบ</p> <p>สี สีน้ำตาลเข้ม ดำมัน</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านโคกหม้อ</p>
เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สำหรับประดับตกแต่ง	
<p>กระถาง</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับปลูกต้นไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ</p> <p>รูปทรง และรูปทรงต่างกันบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น</p> <p>ขนาด มีขนาด ลดหลั่นกัน 4 ขนาด</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบหรืออาจมีลวดลายขีดขีด ตัด ทาหน้าดิน</p> <p>สี ดินสีขาว เขียว ส้ม ชมพู ฉลุลวดลาย</p> <p>สี น้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านเกาะเกร็ด</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร	
<p>อ่างบัว</p> 	<p>การใช้งาน อ่างน้ำใช้สำหรับปลูกไม้เนื้ออ่อน เช่น บัว อ่างลอยดอกไม้ อ่างเลี้ยงปลา อ่างน้ำพุ</p> <p>รูปทรง ปากกว้าง ทรงเตี้ย ก้นสอบ หรืออาจมีขอบปาก</p> <p>มีขนาดและรูปทรงต่างกันบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น</p> <p>ขนาด 16-20 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบหรืออาจมีลวดลายเส้นจากการชุบร่องและทาน้ำดินสี</p> <p>สี น้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านมอญ บ้านเกาะเกร็ด</p>
<p>แก้ว</p> 	<p>การใช้งาน แก้ว ภาชนะสำหรับใส่เครื่องดื่มร้อน ชา กาแฟ</p> <p>รูปทรง ปากกว้าง ทรงเตี้ย ก้นสอบ มีขอบปากเรียบ มีจากรอง หรืออาจมีฝา</p> <p>มีขนาดและรูปทรงต่างกันตามลักษณะการปั้นของช่างปั้น</p> <p>ขนาด 4-5 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย แกะสลักลวดลายไทย เว้นขอบปากภาชนะเรียบ</p> <p>สี น้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านเกาะเกร็ด</p>

2.2) เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธี

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธีการที่พบในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า เป็นเครื่องปั้นดินเผาสำหรับเป็นเครื่องบรรณาการ มีตั้งแต่ขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ รูปทรงประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนตัวภาชนะ มีฝาและฐานรองรับตัวภาชนะ มีลวดลายทั้ง 3 ส่วน ลักษณะลวดลายเป็นการสลักลวดลาย ขูดขีดเป็นเส้นร่องและ การปั้นดินเป็นเส้นติดนูนต่ำ ลวดลายมีความประณีตเป็นพิเศษ ลวดลายที่พบส่วนใหญ่เป็นลายเส้นลายไทย ลายกระจัง ลายเส้นเลขาคณิต ส่วนใหญ่เป็นหม้อน้ำและ โถงใส่น้ำซึ่งมีหลายรูปร่างรูปทรง

เครื่องปั้นดินเผาประเภทเครื่องบรรณาการที่สวยงามนี้ ช่างปั้นมิได้ทำเพื่อการค้าแต่ทำด้วยใจรัก และมักจะทำให้ผู้ที่ตนเคารพนับถือ เช่น นำไปถวายพระ หรือนำไปมอบให้ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เมื่อครั้งที่มอญมีพระราชอาณาจักกรมอญนั้น เครื่องปั้นดินเผาประเภทนี้ ใช้ในราชสำนักมอญในกลุ่มพระสงฆ์และขุนนางเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น เครื่องปั้นประเภทนี้ จึงมีความสวยงามเป็นพิเศษไม่ว่าจะเป็นรูปทรงและลวดลายตกแต่ง เนื่องจากช่างปั้นจะทำความตั้งใจเป็นพิเศษ และให้ได้ผลงานที่ดีที่สุด ดังที่ โชคชัย พุ่มไม้ใหญ่ (2558. สัมภาษณ์) ได้กล่าวไว้ว่า “ช่างปั้นชาวมอญทำเครื่องปั้นที่มีความพิเศษเป็นอย่างมาก ชนิดที่เรียกว่าทำสุดฝีมือเป็นการฝากฝีมือไว้กับแผ่นดิน มีทั้งใช้วิธีปั้นติดเป็นเส้นลวดลายนูนต่ำ วิธีแกะสลักลาย ไปนั่งหลายเดือนกว่าจะปั้นแกะลายและเผาออกมาเสร็จเป็นผลงาน”

เครื่องปั้นดินเผาอีกส่วนหนึ่งได้ผลิตขึ้นเพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้นำไปใช้เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลของชาวพุทธ เครื่องปั้นเหล่านี้ ได้แก่ บาตรพระดินเผา หม้อน้ำมนต์ ชันน้ำมนต์ และใช้ในพิธีกรรมสำคัญของชาวมอญ เช่น เครื่องปั้นดินเผาในพิธีฉลองพระพุทธรูปตามพิธีมอญ มีบาตรและกระโถน เป็นต้น หม้อสำหรับกวนข้าวทิพย์ ในพิธีกวนข้าวทิพย์ อ่างดินเผาสำหรับเครื่องไทยทานถวายพระ

แม้ในงานศพเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดได้นำไปใช้ในคติความเชื่อของคนมอญ เช่น อ่าง และหม้อข้าวต้องวางไว้หน้าศพ หม้อน้ำขม้นเทราดในโลงศพก่อนนำศพบรรจุในโลง เมื่อเทน้ำขม้นแล้วต้องทุบหม้อนั้นให้แตก

รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาหม้อน้ำลายวิจิตร ผู้วิจัยพบว่า รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาสามารถจำแนกองค์ประกอบของรูปแบบได้ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) ส่วนฝาภาชนะ 2) ส่วนตัวภาชนะ 3) ส่วนฐานวางภาชนะ ดังภาพประกอบ

ตาราง 4 เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธี

รายการเครื่องใช้สอย	ลักษณะรายละเอียดรูปแบบ
เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธี	
<p>หม้อน้ำลายวิจิตร</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่น้ำดื่ม ใช้เป็นเครื่องบรรณาการ มอบในวาระพิธีสำคัญ นำไปถวายพระ หม้อน้ำมนต์</p> <p>รูปทรง ปากกลม คอคอดแล้วผายออก ก้นมนกลม มีฝาไม่มีหู มีฐาน</p> <p>ขนาด มีหลายขนาดต่างกันไปตามการสร้างสรรค์ของช่างปั้น</p> <p>ลวดลาย ผิวเรียบหรืออาจมีลวดลายแกะสลักลายไทย ลายเถา ลายกรนกลายกระจัง แตกต่างกันไปตามจินตนาการและทักษะฝีมือของช่างปั้น หรืออาจมีขีดผิวให้มัน ในบางตำแหน่ง</p> <p>สี น้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านเกาะเกร็ด</p>
<p>บาตร</p> 	<p>การใช้งาน ภาชนะสำหรับใส่ข้าวถวายอาหารพระ บาตรน้ำมนต์ มอบเป็นของขวัญแก่ผู้เคารพนับถือ</p> <p>รูปทรง รูปทรงกลม ปากสอบเข้า ก้นมนกลมคล้ายหม้อ ไม่มีคอ มีฝาครอบ มีฐาน</p> <p>ขนาด 10 นิ้ว</p> <p>ลวดลาย แกะสลักลวดลาย</p> <p>สี สีน้ำตาลส้ม</p> <p>แหล่งที่พบ บ้านเกาะเกร็ด บ้านมอญ</p>

จากตารางรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เป็นภาชนะที่ใช้ในครัวแทบทั้งสิ้น เกี่ยวข้องกับการ

ประกอบอาหาร หุง ต้ม นึ่ง การกักเก็บอาหาร การหมักดอง การบรรจุ กักเก็บไปจนถึงเพื่อการขนส่งลำเรียง เมื่อพิจารณาในรูปแบบลักษณะรายละเอียด พบว่า แต่ละชุมชนรูปแบบที่มีอัตลักษณ์เฉพาะชุมชนชน มีรูปแบบภาชนะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนและประวัติศาสตร์ของแต่ละชุมชน อีกทั้งยังสัมพันธ์กับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ กล่าวคือในชุมชนเครื่องปั้นดินเผาแต่ละชุมชนจะได้รับภูมิปัญญาที่สืบทอดและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่มีความถนัดและชำนาญเฉพาะอย่างมีรูปทรงและลวดลายที่เปรียบเสมือนลายมือของช่าง ของตระกูล ว่ารูปทรง ขนาดและลวดลายนี้เป็นของบ้านไหนทำ ซึ่งแต่เดิมจะเป็นภาชนะเครื่องใช้สอยในครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกิน ภาชนะหุงต้มประกอบอาหาร เป็นภาชนะเพื่อใช้สำหรับกักเก็บน้ำ ข้าวปลา พืช ัญญาหารเก็บไว้กินไว้ใช้ในฤดูฤดูกาล

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาแต่ละชุมชนรูปแบบมีอัตลักษณ์เฉพาะชุมชนชน เป็นรูปแบบภาชนะที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนและประวัติศาสตร์ชุมชนเองก่อนและพัฒนาเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นออกไป อีกทั้งยังสัมพันธ์กับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ กล่าวคือ รูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านเกาะเกร็ดเป็น ภาชนะเครื่องใช้ที่มีความวิจิตรซึ่งเป็นสิ่งของที่ชาวมอญสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นเครื่องบรรณาการแก่กษัตริย์ ชุนนาง เจ้าขุนมูลนาย เพื่อแสดงความจงรักภักดี รูปแบบจึงมีความประณีตสวยงามสุดฝีมือของช่างปั้น นอกเหนือจากเครื่องใช้สอยในครัวเรือนของผู้คนในชีวิตประจำวัน เหมือนชุมชนบ้านมอญ และชุมชนบ้านคลองสระบัว เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีย่างไม่ซับซ้อน

ในส่วนของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านโคกหม้อ ได้แก่ไหสี่หูขนาดใหญ่ ท่อน้ำประปา คนที เป็นภาชนะที่มีเคลือบ สีน้ำตาล และภาชนะเนื้อแกร่งชนิดไม่เคลือบ เป็นภูมิปัญญาของช่างปั้นจากหลายสายทั้งช่างปั้นชาวจีน และช่างปั้นจากกรุงเทพฯ ที่มีเทคโนโลยีการผลิตขั้นสูงกว่าชุมชนอื่น เป็นการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนและมีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบซีเถ้าไม้ รูปแบบภาชนะไหสี่หูที่มีขนาดใหญ่ 40-60 เซนติเมตร และมีหู 4 ด้าน เป็นภาชนะเพื่อบรรจุสินค้า สิ่งของ พืช ข้าว อาหาร ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาทำการค้ากับต่างประเทศ โดยลักษณะของหูทั้ง 4 ด้านมีข้อสันนิฐานว่ามีไว้สำหรับมัดยึดปิดปากไหให้แน่น มิใช่เพื่อการร้อยหัวเพื่อการขนย้ายเนื่องจาก หูมีขนาดเล็กไม่สอดคล้องกับการรับน้ำหนักของไหขณะบรรจุสิ่งของภายในได้

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านมอญ พบว่า ปัจจุบันเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับการตกแต่งสวน กระถาง อ่างบัว เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทเอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านโคกหม้อ เป็นผลิตภัณฑ์ให้สีหุ และคนที่ เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทสโตนแวร์ ชนิดมีเคลือบ คงรูปแบบดั้งเดิมไว้

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านคลองสระบัว พบว่า เป็นผลิตภัณฑ์หม้อทะนง หม้อตาล เตาชิงกราน ที่มีขนาดเล็กกว่าของดั้งเดิม ปัจจุบันผลิตขึ้นเพื่อการอนุรักษ์รูปแบบและภูมิปัญญาไว้เท่านั้น เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทเอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนเกาะเกร็ด เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ประดับตกแต่งที่เน้นการแกะลวดลายวิจิตรมีความละเอียดประณีต นิยมใช้เป็นของที่ระลึกของขวัญ ของฝาก เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทเอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ

2.2 รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

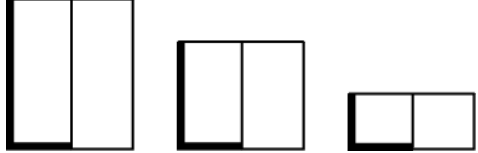
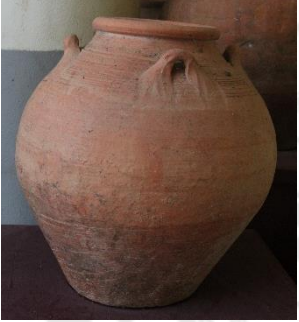
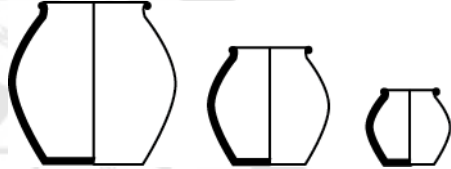

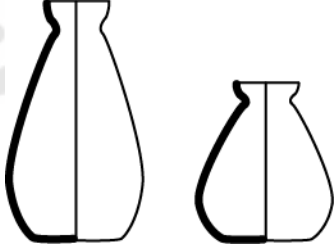

การวิเคราะห์รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยพบว่า รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาสามารถจำแนกรูปแบบได้ออกเป็น 5 รูปทรง ได้แก่ ดังตาราง

- 1) ทรงปากผาย ก้นสอบ (ปากกว้างกว่าก้น)
- 2) ทรงกระบอก (ปาก ลำตัว ก้นเท่ากัน)
- 3) ทรงไห (ปากเท่ากับก้น ส่วนกลางป่อง)
- 4) ทรงขวด (ปากเล็กแคบมีคอส่วนกลาง ป่อง)
- 5) หม้อ (ปากผาย คอคอด ก้นมนกลม)

ตาราง 5 รูปทรงเครื่องปั้นดินเผา

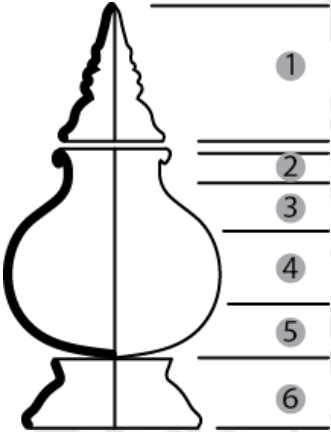
รูปแบบรูปทรง	ลักษณะรูปแบบ
<p>1. ทรงปากผาย ก้นสอบ (ปากกว้างกว่าก้น)</p> 	

ตาราง 5 (ต่อ)

รูปแบบรูปทรง	ลักษณะรูปแบบ
<p>2. ทรงกระบอก (ปาก ลำตัว ก้นเท่ากัน)</p> 	
<p>3. ทรงไห (ปากเท่ากับก้น ส่วนกลางป่อง)</p> 	
<p>4. ทรงขวด (ปากเล็กแคบมีคอส่วนกลางป่อง)</p> 	
<p>5. หม้อ (ปากฝ่าย คอคอด ก้นมนกลม)</p> 	

นอกจากนี้ รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา มีการตกแต่งลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา ในหลายตำแหน่งส่วนต่างๆของภาชนะ โดยส่วนมาก พบการแต่งลายบริเวณส่วนคอ - ปาก ลำตัว และส่วนฐาน หรือมีการสลักลวดลายเต็มพื้นที่ผิวของภาชนะเครื่องปั้นดินเผา นั้น ๆ

ตาราง 6 รูปทรงกับตำแหน่งการสร้างลายบนภาชนะเครื่องปั้นดินเผา

ส่วนประกอบของรูปทรง	การสร้างลวดลายบนภาชนะเครื่องปั้นดินเผา
	<ol style="list-style-type: none"> 1. บริเวณส่วนปาก - คอ ของภาชนะ 2. บริเวณ ปาก - คอ ของภาชนะ 3. บริเวณ คอ - ไหล่ ของภาชนะ 4. บริเวณ กลางตัวภาชนะ ใช้เส้นแบ่งส่วนที่กว้างที่สุดของตัวเป็นจุดศูนย์กลางขึ้นไปถึงบริเวณไหล่ และบริเวณต่ำลง มาก่อนถึงกัน 5. บริเวณ ต่อกจากกลางตัวถึงก้นของภาชนะ 6. บริเวณ เเชิง หรือฐานรองรับก้นของภาชนะ

ตาราง 7 แสดงสรุปรูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชน	ประเภทเนื้อผลิตภัณฑ์	รูปแบบดั้งเดิม	รูปแบบปัจจุบัน	รูปทรงและลวดลาย
บ้านมอญ นครสวรรค์	เอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ	ภาชนะบรรจุของเหลว เครื่องใช้ในครัว หุงต้มอาหาร โอ่ง อ่าง หม้อ กาน้ำ	กระถาง ภาชนะ ตกแต่งสวน	1) ทรงปากผายก้นสอบ 2) ทรงกระบอก 3) ทรงไห
บ้านโคกหม้อ สิงห์บุรี	สโตนแวร์ ชนิดมีเคลือบและไม่เคลือบ	ภาชนะบรรจุของเหลว เครื่องใช้ในครัว ไหสีหู ท่อน้ำประปา คนที คนโท	ไหสีหู คนที คนโท	1) ทรงไห 2) ทรงขวด

ตาราง 7 (ต่อ)

ชุมชน	ประเภทเนื้อ ผลิตภัณฑ์	รูปแบบดั้งเดิม	รูปแบบ ปัจจุบัน	รูปทรงและ ลวดลาย
บ้านคลอง สระบัว อยุธยา	เอิร์ทเท่นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ	หม้อ แกงหม้อยา หม้อ ทะนน กาน้ำ เตาเซิงกราน	ของจิว หม้อ ดินเผา เต่า เซิงกราน ขนาดจิว	1) ทรงปากผายก้น สอบ 2) หม้อ (ปากผาย คอคอด ก้นมนกลม)
บ้านเกาะ เกร็ด นนทบุรี	เอิร์ทเท่นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ	หม้อน้ำลวดลายวิจิตร (เครื่องบรรณาการ) ภาชนะเครื่องใช้ใน ครัวเรือน ครก อ่าง โถง หม้อแกง หม้อยา หม้อ ตาล	ของที่ระลึก ถ้วยแก้ว กาแฟ นาฬิกา โถมี ฝาลวดลาย วิจิตร	1) ทรงปากผายก้น สอบ 2) ทรงกระบอก 3) ทรงไห 4) ทรงขวด 5) หม้อ

3 ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มาจากการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น การได้เห็นได้ทำมาตั้งแต่วัยเด็กการเรียนรู้ การได้เล่นได้ลงมือทำการซึ่ซบที่ละเล็กทีละน้อย จนกลายเป็นความรู้ทักษะประสบการณ์ที่ติดตัวไป ทักษะความรู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา มีดังนี้ 1) วัตถุดิบที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา 2) การเตรียมดิน 3) การปั้นขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ 4) การตกแต่งผลงาน 5) การเผาและเตาเผา

3.1 วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา

วัตถุดิบที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาได้แก่

1. ดินเหนียว ดินที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นดินเหนียวที่มีคุณภาพ ไม่มีกรวด หิน ซากพืช อาจมีทรายธรรมชาติปนอยู่ในดินปริมาณน้อย เนื้อดินละเอียดมีความเหนียวเหมาะสม สามารถปั้นขึ้นรูปทรงได้ง่าย และเมื่อนำไปเผาแล้วไม่มีเศษของหินปูนที่อยู่ตัวออกมา การเลือกสรรดินเหนียวจะเลือกในชั้นดินที่ลึกลงไปจากหน้าดิน ต่ำกว่าชั้นเปลือกหอย และเศษซากพืช ซึ่งการนำดินขึ้นจากบ่อดินทำหลังจากหมดฝนในช่วงฤดูแล้ง นำมากองตากทิ้งไว้ให้เพียงพอต่อการใช้ในรอบอย่างน้อย 2-3 ปี ขึ้นอยู่กับพื้นที่กักเก็บดินของแต่ละบ้าน แหล่งดินของชุมชนเกาะเกร็ดและบ้านคลองสระบัว พบว่า เป็นดินเหนียวจากบ่อดินในจังหวัดนครสวรรค์ ส่วนแหล่งดิน

เหนียวของชุมชนบ้านโคกหม้อ เป็นดินเหนียวในพื้นที่อำเภอบางระจัน การเตรียมเนื้อดินปั้น พบว่ามี การเตรียม 2 ลักษณะ คือ การเตรียมแบบแห้ง และการหมักดิน แบบแห้ง ได้แก่ ชุมชนบ้านโคก หม้อ แบบหมักดิน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ และชุมชนเกาะเกร็ด ส่วนบ้านคลองสระบัว จะใช้ดิน สำเร็จที่นวดเสร็จแล้วจากชุมชนบ้านเกาะเกร็ด

2. ทราย สำหรับผสมในเนื้อดิน เพื่อเพิ่มความแข็งแรงของเนื้อดิน ช่วย เพิ่มความทนไฟ ป้องกันการบิดเบี้ยวและแตกร้าวได้ดี

3. ฟิน เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผา ไม้ฟืนที่นำมาใช้เผาเป็น ไม้เบญจพรรณ หรือไม้เนื้อแข็งจะให้ไฟแรง ปัจจุบันใช้เศษไม้จากโรงเลื่อยไม้ เศษไม้จากการ ก่อสร้างและกั้นทางมะพร้าวสำหรับแห่ช่องตาเตาเพื่อเพิ่มให้ไฟแรงขึ้น

3.2 การเตรียมดิน ภูมิปัญญาด้านการเตรียมดินในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่ามีวิธีการเตรียมดิน 2 ลักษณะ คือแบบแห้ง และแบบหมักดิน

1. การเตรียมดินแบบแห้ง ในชุมชนบ้านโคกหม้อ มีการเตรียมดินแบบแห้ง โดยนำดินจากบ่อดิน นำดินเหนียวมากองเก็บไว้ในพื้นที่บ้านที่ขุดจากบ่อดินจะมีความชื้นอยู่ในดิน เมื่อนำมาใช้ต้องแบ่งย่อยดินนำมาตากแดดให้แห้งสนิท แล้วบดย่อยด้วยเครื่องบดแบบถาดล้อ หมุนบด (Edge runner) เป็นผงละเอียด ผ่านตะแกรงร่อน นำมาผสมน้ำนวดเป็นดินปั้น หมักดิน ทิ้งไว้ 2-3 คืน จึงสามารถนำมาใช้ได้

2. การเตรียมดินแบบหมักดิน ในชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด เตรียม ดินปั้นด้วยวิธีการหมักดิน ดินเหนียวที่ขุดจากบ่อดินจะถูกกองไว้ใกล้กับสถานที่ทำเครื่องปั้นดินเผา หากต้องการใช้ดินจะตักแบ่งดินมาพักไว้ในบ่อพักดินไว้ให้เต็ม แล้วใช้น้ำรดให้ชุ่มหมักทิ้งไว้ 2-3 คืน จากนั้นขุดขึ้นมาเข้าเครื่องนวดดิน (Extrusion) 2- 3 รอบ ให้เนื้อดินมีความละเอียดเนื้อผสม เข้าเป็นเดียวกัน จึงนำมาใช้ปั้นได้ ในอดีต ก่อนที่จะมีเทคโนโลยีเครื่องจักรเครื่องนวดดิน จะใช้ วิธีการนวดย่ำดิน การย่ำดินจะนำดินที่หมักในบ่อหมักที่ราดน้ำจนชุ่มทิ้งไว้ 1-2 คืน นำมาวางแผ่ บนพื้นโรงปั้นที่รองพื้นด้วยทรายร่อนละเอียด เพื่อไม่ให้ดินติดพื้นและเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อ ดิน

การหมักดินจะช่วยให้เนื้อดินกับน้ำในดินซึมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันได้ดี มีความ เหนียวสม่ำเสมอไม่ร่วนแห้งเปราะเมื่อนำมาขึ้นรูปต้นรูปทรง การเตรียมดินปั้น 2 วิธีนี้มีความ แตกต่างกันเนื่องมาจากการได้รับการถ่ายทอดความรู้เฉพาะของท้องถิ่นต่อ ๆ กันมา เป็นแบบแผน ในการทำงานตามๆกันมา และเหตุผลสำคัญคือมีเครื่องจักรในการเตรียมดินที่แตกต่างกัน

3.3 การปั้นขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ การขึ้นรูปภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 2 วิธี คือ วิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ด้วยวิธีปั้นหมุนไฟฟ้า และการปั้นขึ้นรูปด้วยมือ พบว่า ชุมชนบ้านคลองสระบัว ยังมีการอนุรักษ์วิธีการปั้นด้วยมือ ใช้วิธีการตีดินด้วยไม้ตีและหินคูด และการขึ้นรูปด้วยปั้นหมุน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ บ้านโคกหม้อและบ้านเกาะเกร็ด

1. การปั้นขึ้นรูปด้วยมือของชุมชนบ้านคลองสระบัว เป็นการขึ้นรูปภาชนะหม้อแกง หม้อยา เป็นการขึ้นรูปที่มีกรรมวิธีการปั้นขึ้นรูปในขั้นแรกแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับรูปทรงขนาดของผลิตภัณฑ์ ซึ่งต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญของช่างปั้นแต่ละคน เนื่องจากการขึ้นรูปวิธีนี้ไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรกลไกที่มีความซับซ้อนในการขึ้นรูปเป็นวิธีการขั้นตอนที่เข้าใจได้ง่ายว่าการปั้นเป็นภาชนะ การบีบ การตีให้ได้ความหนาบางที่สม่ำเสมอและรูปทรงส่วนโค้งส่วนเว้าตามที่ต้องการใช้ ส่วนโค้งของหินคูดรองรับ และส่วนโค้งของทัพพีที่ใช้ตักอาหาร ที่มีความสัมพันธ์กัน ดังคำกล่าวของ กิ่งแก้ว ชินะกุล (2558 สัมภาษณ์) เดิมการปั้นหม้อใช้วิธีการปั้นดินเป็นเส้นแล้วขยาดินให้ติดเป็นเนื้อเดียวกันเป็นรูปทรงกระบอก โดยที่ยังไม่มีก้นหม้อ ฝั่งทิ้งไว้ให้ดินเซตตัวแล้วใช้ไม้ตี ตีขึ้นรูปให้ได้รูปทรงตามต้องการ แต่ในระยะหลังมีการปั้นขึ้นรูปโดยใช้ปั้นหมุนขึ้นรูปเป็นทรงกระบอกที่มีปากภาชนะ แล้วนำมาตีรูปทรงด้วยมือ โดยใช้ไม้ตีและหินคูดให้ได้รูปทรงตามต้องการทำให้ปั้นได้ผลิตภัณฑ์จำนวนมากและรวดเร็วขึ้น กรรมวิธีการปั้นจะถูกถ่ายทอดโดยการทำให้เห็น การดูเขาทำ และการลงทำด้วยตนเอง เหตุผลหลักของการปั้นขึ้นรูปด้วยมือโดยการตีดิน เป็นวิธีการที่ทั่วทุกภูมิภาคใช้ขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผาในอดีต เนื่องจากเป็นวิธีการที่ง่ายไม่ซับซ้อน สามารถหาอุปกรณ์ได้รูปทรงที่ขึ้นรูปในยุคแรก ได้แก่ หม้อดิน เตาชิงกราน กาน้ำ

การปั้นด้วยมือ เป็นวิธีการขึ้นรูปอย่างแรกที่มีมาตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ และพบว่าปัจจุบันยังมีการปั้นขึ้นรูปด้วยวิธีนี้น้อยมาก เนื่องจากต้องใช้นาน ดังคำกล่าวของ นงนุช เจริญพร (2558. สัมภาษณ์) “กว่าจะปั้นได้แต่ละใบใช้เวลาาน ต้องรอเวลา แต่ละขั้นตอน เตรียมดินเสร็จ ก็นำมาปั้นขึ้นรูป ปั้นจบปากเสร็จก็ต้องรอฝั่งดินให้มันคงรูปอยู่ตัวจับแล้วไม่บิดเบี้ยว แล้วนำมาตี ค่อย ๆ ตี ไล่ไปถึงก้นใช้หินคูดรองช่องในตีไล่ไปจนจนได้รอบก็จะบางได้รูปทรง เครื่องมือปั้นพวกนี้เราทำเองได้ ไม่ได้ลงทุนอะไรมาก ปั้นอย่างง่าย ๆ มีเครื่องมือน้อยขึ้นแต่ผู้ปั้นจะต้องมีความชำนาญในการปั้นพอสมควร มาสมัยนี้มีปั้นหมุน เราปั้นปั้นหมุนก่อนแล้วเอามาตี ทำให้ได้เร็วขึ้น แต่กว่าจะปั้นปั้นหมุนได้ก็ต้องฝึก จับดินให้ได้ศูนย์คุมรูปทรงได้ตามต้องการ ใบเล็กใบใหญ่ก็ปั้นได้ ”

ลักษณะเด่นของการขึ้นรูปด้วยมือ หรือการตีหม้อ ของบ้านคลองสระบัวจะมีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความบาง ผิวของภาชนะมัน เนื่องจากมีการทำด้วยน้ำดินสีมันปู หรือเรียกอีกอย่างว่า ดินชุยปู อาจมีการขัดผิวให้มัน ส่งผลให้เนื้อภาชนะมีความแข็งแรง สีสวยงาม

2. การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนของชุมชนบ้านมอญ บ้านโคกหม้อ บ้านเกาะเกร็ด เป็นการขึ้นรูปทรงที่มีลักษณะกลมสมมาตรซ้ายขวา เนื่องจากหลักการปั้นจากศูนย์กลางของแป้นรีดดินเป็นทรงกระบอกให้ความหนาที่ต้องการแล้วตัดทรงส่วนโค้งส่วนเว้าตามต้องการ จะมีรูปทรงลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปั้น เช่น อาจจะมีรูปทรงลักษณะทรงกระบอก หรืออาจจะมีลักษณะปากผาย เช่น อ่าง ครก ขาว กระถาง หรือมีลักษณะปากเล็กแคบกว่าตัวภาชนะ เช่น หม้อ ไห กระปุก

“ที่เราใช้แป้นหมุนในการขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากเป็นอุปกรณ์ขึ้นรูปที่ดัดแปลงประยุกต์ จัดหาได้ง่ายในชุมชน โดยเฉพาะช่วยให้ปั้นได้สะดวกเร็วกว่าการขึ้นรูปด้วยมือ หลากหลายขนาด ช่างปั้นคนไหนมีความชำนาญปั้นเก่ง สามารถถอดแบบรูปทรง ตกแต่งให้มีความเหมาะสมกับการใช้สอยและมีลวดลายสวยงาม หากเทียบกับการใช้เครื่องปั้นขึ้นรูปนั้นมีข้อจำกัดในหลายอย่าง ทั้งด้านการลงทุนที่สูง การซ่อมบำรุงรักษา การทำแม่พิมพ์แต่ละแบบ ทุกขั้นตอนมีการลงทุนและเทคโนโลยีจากภายนอกชุมชนทั้งสิ้น สำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสมัยใหม่จะไม่นิยมใช้วิธีการผลิตจากแป้นหมุนเนื่องจากช้า และขาดความเข้าใจด้านคุณค่าของชิ้นงาน โดยสากลทั่วไปงานแป้นหมุนจัดเป็นงานหัตถกรรมที่มีราคาสูง”

ภาพประกอบ 23 ภาพการปั้นขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

3.4 การตกแต่งผลงาน การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบ 5 วิธี ได้แก่ การกดประทับลายด้วยลูกกลิ้ง การตีลาย การขูดขีดลาย การทาน้ำดินสี การตัดฉลุลาย การขัดมัน

1. การกดประทับลายด้วยลูกกลิ้ง จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปเป็นภาชนะเสร็จขณะอยู่บนแป้นจะใช้ลูกกลิ้งกลิ้งลายบนขอบภาชนะส่วนขอบปาก คอ บ่า ของภาชนะ ลูกกลิ้งทำมาจากไม้หรือดินเผา การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด

2. การขูดขีดลายด้วยไม้หรือวัสดุปลายแหลมให้เกิดเป็นเส้นร่อง จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินยังมีความนิ่มอยู่ยังไม่ถึงกับแห้งหมาด การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด

3. การสลักด้วยมีดปลายแหลม จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินมีความหมาดตัวสามารถตัดเจาะหรือฉลุลวดลายได้คงรูปไม่ยุบตัว การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด

4. การทาน้ำดินสี เป็นการใช้น้ำดินที่มีสีต่างจากเนื้อดินปั้น อาจเป็นดินที่มีการผสมสีสำเร็จรูปสีต่างๆ จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินมีความหมาดตัว การใช้น้ำดินสีตกแต่งมี 3 ลักษณะ คือ 1) การทาน้ำดินสีให้เกิดเป็นภาพลาย 2) การทาน้ำดินสีบนผิวภาชนะแล้วขูดดินสีออกเป็นเส้นลาย เห็นลายเส้นเป็นสีของเนื้อภาชนะ และ 3) การทาน้ำดินสีลงไปในร่องที่ขูดขีดเป็นลวดลายไว้ก่อนแล้วขูดดินสีที่เลอะขอบเส้นออกให้เรียบร้อยสวยงาม การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญ

5. การปั้นติดเป็นลวดลายนูน ใช้ดินปั้นเป็นเส้นนูนหรือลวดลายต่างๆ วนรอบภาชนะ จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินมีความหมาดตัว การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญ

6. การขัดมัน เป็นการใช้วัสดุที่มีความแข็งเรียบขัดผิวดินที่มีความหมาดตัวให้เกิดความมันวาวเนื้อผิวแน่น การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนเกาะเกร็ด

7. การเคลือบผิว การตกแต่งด้วยเคลือบสีน้ำตาลมัน พบเฉพาะในชุมชนบ้านโคกหม้อ ผลิตภัณฑ์ไหสีหู จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปและนำไปเผาที่อุณหภูมิ 850 องศาเซลเซียสก่อนหนึ่งรอบ แล้วนำมาราดด้วยน้ำเคลือบแล้วจึงนำไปเผาอีกครั้งหนึ่งที่อุณหภูมิ 1230 องศาเซลเซียส

ภาพประกอบ 24 ภาพการตกแต่งด้วยวิธีชุบซีตลวดลาย

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 25 ภาพการตกแต่งด้วยวิธีทาน้ำดินสี

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

3.4 ภูมิปัญญาด้านการเผาและเตาเผา ภูมิปัญญาการเผาผลิตภัณฑ์ พบว่า การทำเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการเผาด้วยเตาฟืน และการเผาด้วยเตาเผา ชนิดใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงการเผา ชุมชนที่เผาด้วยเตาฟืน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ ชุมชนเกาะเกร็ด และชุมชนบ้านคลองสระบัวชุมชนที่เผาด้วยเตาเผาชนิดใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงการเผา คือชุมชนบ้านโคกหม้อ และชุมชนเกาะเกร็ดมีการใช้เตาเผาชนิดแก๊สนี้ในบางครัวเรือน การใช้เตาเผาชนิดแก๊สนี้

ได้รับอิทธิพลจากความรู้ด้านเทคโนโลยีจากหน่วยงานภายนอกชุมชนในภาคอุตสาหกรรม นักวิชาการมาให้ความรู้ สนับสนุนในโครงการฝึกพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพการผลิต

การเผาของชุมชนบ้านมอญและชุมชนเกาะเกร็ดยังคงอนุรักษ์และใช้วิธีการเผาด้วยเตาพื้น ซึ่งเป็นวิธีวิธีการเผาแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับรุ่นปู่ย่าตายายทำมาตั้งแต่อดีต เผาได้ครั้งละจำนวนมากกว่าการเผาด้วยเตาแก๊ส ไม้ที่นำมาทำเชื้อเพลิงเป็นไม้เศษไม้ที่หาได้ในชุมชน และการซื้อหัวไม้ปึกไม้จากโรงเรือไม้ การเรียงงานเข้าเตาจะเข้าเป็นชุด ขนาดเล็กกลางใหญ่ซ้อนกันให้เต็มเตาเว้นว่างระยะห่างบริเวณช่องไฟสำหรับแหยพื้นและใช้แท่งเหล็กข้ออ้อยวางพาดกลางระหว่างช่องไปเพื่อรองรับไม้พื้นช่วยให้เผาไหม้ได้ดีขึ้น ดังภาพที่ 13

การเผาจะใช้เวลา 3 วัน คือ 1 วัน 1 คืน สำหรับการเผาที่ปากเตาเพื่ออุ่นงานให้ร้อน และเริ่มเผาในหัวเตา 1 วัน 1 คืน ให้งานห้องเผาแรกสุก และการแหยช่องไฟด้านข้างอีก 1 วัน ให้สุกไปที่ละช่องไฟ อุณหภูมิการเผาอยู่ที่ประมาณ 900 -1000 องศาเซลเซียส

ภาพประกอบ 26 ภาพช่องใส่เชื้อเพลิงด้านข้างเตาและการเผา

ที่มา: ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2558). ถ่ายภาพ

การเผาผลิตภัณฑ์ด้วยเตาเผาชนิดแก๊ส ชุมชนบ้านโคหม้อ เป็นการเผา 2 ครั้ง ครั้งแรกเผาที่อุณหภูมิ 750-800 องศาเซลเซียส เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนโครงสร้างมีความแข็งแรงไม่ละลายน้ำเมื่อนำน้ำเคลือบมาเคลือบผลิตภัณฑ์ก่อนที่จะเผาครั้งที่ 2 ที่ระดับอุณหภูมิ 1180 – 1200 องศาเซลเซียส

ภาพประกอบ 27 ภาพเตเผาชนิดแก๊สบ้านโคกหม้อ

ที่มา: ภาณุ พัฒนปถวิธิพงษ์. (2558). ถ่ายภาพ

ตาราง 8 แสดงสรุปภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชน	การเตรียมดิน	วิธีขึ้นรูป	การตกแต่ง	การเผา
บ้านมอญ นครสวรรค์	มีแหล่งดินในชุมชน แบบหมักดิน 2-3 คืน ขนาดด้วยเครื่องขนาดดิน	ขึ้นรูปด้วยมือ แป้นหมุน พิมพ์อัด	ชุบซีดละลายเส้น ทาน้ำดินสี ฉลุ ลูกกลิ้งลายประทับ	เผาด้วยเตาฟืน เผาครั้งเดียว ที่ อุณหภูมิ 900 -1000 องศาเซลเซียส
บ้านโคก หม้อ สิงห์บุรี	มีแหล่งดินในชุมชน ตากดินให้แห้ง บดดิน ด้วยเครื่องบดแบบถาด และล้อยบดเป็นผง ขนาด ผสมด้วยมือ หมักดิน 1- 2 คืน	ขึ้นรูปด้วย แป้นหมุน	ไม่มีลวดลาย เคลือบสีน้ำตาล ลายนูนต่ำวีระชน บ้านบางระจัน	เผาด้วยเตาแก๊ส เผา 2 ครั้ง ครั้งแรกที่ อุณหภูมิ 850 ครั้งที่ 2 ที่อุณหภูมิ 1000 องศาเซลเซียส
บ้านคลอง สระบัว อยุธยา	ใช้ดินจากปากเกร็ดเดิม ใช้แบบหมักดิน 2-3 คืน ขนาดด้วยวิธีการย่ำดิน ด้วยเท้า	ขึ้นรูปด้วยมือ	ไม่มีลวดลาย ลวดลายจากการตี หินดู ไม่ดี	เผาด้วยเตาฟืน เผาครั้งเดียว ที่ อุณหภูมิประมาณ 900 องศาเซลเซียส

ตาราง 8 (ต่อ)

ชุมชน	การเตรียมดิน	วิธีขึ้นรูป	การตกแต่ง	การเผา
บ้านเกาะ เกิร์ต นนทบุรี	ใช้ดินจากบ่อดินจังหวัด นครสวรรค์ แบบหมักดิน 2-3 คืน นวดด้วยเครื่องนวดดิน	ขึ้นรูปด้วย แป้นหมุน	แกะสลักลวดลาย ฉลุ ลูกกลิ้งลายประทับ	มีการเผาด้วยเตาพื้น และเผาด้วยเตาแก๊ส เผาครั้งเดียว ที่ อุณหภูมิ 900 -1000 องศาเซลเซียส

4. การบริหารจัดการของชุมชน

การบริหารจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การวิเคราะห์องค์ประกอบของชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านมอญ ชุมชนบ้านโคกหม้อ ชุมชนเกาะเกิร์ตมีการวางแนวทางเป้าหมายของกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผาพร้อมกันกำหนดให้มีคณะกรรมการของชุมชน ทำหน้าที่วางแนวทางทิศทางด้าน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่จะตัดสินใจร่วมกันที่จะดำเนินการต่าง ในชีวิตประจำวันและการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา

“ในชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาสมาชิกกลุ่มก็เป็นผู้นำครอบครัว บ้านที่เขาทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพ บ้านไหนทำก็มีสิทธิเป็นสมาชิก เฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 1 บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่งนี้เท่านั้น ผู้ที่อยู่นอกหมู่บ้านก็ไม่มีสิทธิ์ มีสิทธิ์สามารถใช้ดินที่บ่อดินของชุมชนได้ ถึงเวลาถึงงานประจำปี ไหว้พระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ ก็พร้อมใจกันไปทำพิธีไปร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลในการทำอาชีพนี้ เราเอาดินมาใช้ทำมาหากินก็สำนึกถึงคุณค่าร่วมกัน”

“คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาให้สีหุเตาเผาแม่น้ำน้อยมาจากผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน เดิมก็หมุนเวียนกันเป็นประธานกลุ่ม เราก็เคยเป็นประธานกลุ่มมานานหลายปี ตอนนี้อายุมาก ก็มีผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิก มีครูเข้ามาร่วมมีส่วนร่วมอนุรักษ์ หน่วยภาครัฐในชุมชน ช่วยกันอนุรักษ์เขามาหาคนทำงานคนปั้น ให้มีอยู่ต่อไปไม่ให้หมดรุ่นไป คนรุ่นก่อนๆ ก็ค่อยล้มหายไปตามอายุไข”

“คณะกรรมการของชุมชนมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาชิกในชุมชน กับหน่วยงานภายนอก คอยส่งข่าว กิจกรรมต่างๆมีอยู่ตลอดต่อเนื่อง คอยส่งเสริมสนับสนุนหมุนเวียนกันไป ชุมชนเราใกล้กรุงเทพฯมีหน่วยงานภาครัฐหลายภาคส่วนเข้ามาส่งเสริมทั้งด้านการพัฒนาคุณภาพการผลิต พลังงาน อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การท่องเที่ยว วัฒนธรรม มีความหลากหลาย เพราะเราทำมานานอนุรักษ์ภูมิปัญญาเดิมไว้ได้”

การดำเนินการในแบบองค์กรวมของชุมชนบ้านมอญ และเกาะเกร็ด และบ้านโคกหม้อ มีความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความตระหนักถึงคุณค่า เข้าใจเป้าหมายวัตถุประสงค์มีความสามารถ คล่องตัว การมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหา

ชุมชนจะดำรงอยู่ได้อย่างดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงก็ด้วย กระบวนการ ของการบริหาร ที่ดี จากการวิเคราะห์ถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของชุมชน ของความล้มเหลว และความสำเร็วจาจากการบริหารจัดการชุมชน

การดำเนินกิจกรรมของชุมชน จากกิจกรรมการขอขมาบูชาพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ บึงเขาติน ของสมาชิกในชุมชนนับว่าเป็นนโยบายแฝงที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความรักความสามัคคีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันชุมชน มีความเข้าใจในการดำเนินงานการประกอบอาชีพที่ใช้ทรัพยากรของชุมชนร่วมกันที่มีหลักเหตุผลสามัคคียุติธรรมเพื่อคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมและเป็นการป้องกันปกป้องมิให้บุคคลภายนอกชุมชนการเข้ามาเบียดเบียนทรัพยากรของชุมชนเป็นการนัดพบร่วมกันที่จะร่วมจิตร่วมใจในการตระหนักถึงคุณค่าทางสังคม มีส่วนร่วมคิดร่วมทำร่วมตัดสินใจรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองต่อชุมชนร่วมกัน หากมีสิ่งใดเกิดผลกระทบต่อชุมชนก็จะได้ร่วมกันแก้ไขได้ทันที่ที่มีความโปร่งใส กฎกติกาของชุมชนที่ยอมให้ผู้ที่เป็นสมาชิกของชุมชนบ้านมอญสามารถนำวัตถุดิบไปใช้ในการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผาได้ และไม่ยอมให้สมาชิกผู้ใดหรือบุคคลภายนอกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการอื่นหรือลักลอบซื้อขายเพื่อประโยชน์ส่วนตัวในลักษณะซื้อขายทรัพยากรวัตถุดิบ

การบริหารจัดการของชุมชนผู้วิจัยพบว่า มีการบริหารจัดการด้าน คุณภาพผลิตภัณฑ์ ทรัพยากรวัตถุดิบ สิ่งแวดล้อม บุคลากร การขาย การจัดเก็บการขนส่ง และพบว่า ไม่มีการนำการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสื่อออนไลน์มาใช้ในการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผาอย่างเต็มรูปแบบเนื่องจากขาดความรู้ทักษะในการใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ

4.1 การบริหารจัดการด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ ในทุกชุมชนเครื่องปั้นดินเผามีการควบคุมคุณภาพตั้งแต่ต้นน้ำ คือ กระบวนการคัดเหลือกลงดินที่มีคุณภาพก่อน และมีการเตรียมดิน ชุมชนเกาะเกร็ดเป็นชุมชนมีภูมิปัญญาด้านการพัฒนาวัตถุดิบให้มีคุณภาพดีขึ้นมีการนำดินมาล้างกรองเอาเศษกรวดเศษทรายออกเพื่อให้เนื้อดินมีความเนียนละเอียด สามารถแกะลวดลายได้ง่าย คุณภาพวัตถุดิบและคุณภาพการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนมีกระบวนการบริหารจัดการการผลิตเพื่อให้สินค้าได้คุณภาพมาตรฐานมาจากการควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบที่นำมาปั้น ด้วยวิธีการคัดเลือกวัตถุดิบจากแหล่งดินที่มีคุณภาพดีสามารถนำมาปั้นและเผาได้สะดวก ง่ายไม่ต้องผ่านกระบวนการซับซ้อน มีการคัด

คุณภาพของผลงานในขั้นแรกคือ งานดินหลังจากปั้นเสร็จและแห้งสนิทก่อนเข้าเตาเผาต้องอยู่ในสภาพสมบูรณ์ไม่บิดเบี้ยว บิ่น แตกร้าว คุณภาพของสินค้าเครื่องปั้นดินเผาหลังจากเผาออกมาแล้วมีเกณฑ์การคัดเลือกจาก คุณภาพของผลงานที่ไม่มีตำหนิ ปราศจาก รอยร้าว บิ่น รูปทรงบิดเบี้ยว สีสัมผัสสม่ำเสมอไม่ต่างพล้อยจากการเผาไหม้หรือเศษตะกั่วที่เข้า เมื่อเคาะจะเป็นเสียงก้องกังวาน ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบที่มีตำหนิจะถูกคัดแยกเป็นสินค้าเกรด ตำหนิ จะจำหน่ายอีกราคาหนึ่ง รองลงมา สินค้ากลุ่มนี้จะหากมีตำหนิเพียงเล็กน้อย จะนำมาซ่อมไปทำสีจำหน่ายให้กับกลุ่มพ่อค้าแม่ค้ารถเร่ที่มีรับซื้อ ราคาถูกกว่าของดี หรือพ่อค้าที่รับจัดตกแต่งสวน

4.2 ทรัพยากรวัตถุดิบ การควบคุมกระบวนการผลิตและทรัพยากรวัตถุดิบตั้งแต่การคัดเลือกแหล่งดินเหนียวที่มีคุณภาพ แต่กลับไม่พบว่า ชุมชนมีวิธีการกระบวนการพัฒนาคุณภาพวัตถุดิบให้มีคุณภาพสูง ขึ้นการปั้นขึ้นรูปโดยช่างที่มีฝีมือชำนาญ การเรียงงานในเตาและการเผาที่ถูกต้องวิธีขั้นตอนของช่างที่มีประสบการณ์ การบริหารจัดการด้านคุณภาพวัตถุดิบ กระบวนการจัดการด้านวัตถุดิบของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา บ้านมอญมีกระบวนการจัดการของชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน

4.3 สิ่งแวดล้อม ด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า ชุมชนเครื่องปั้นมีการดำเนินกิจการด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนในการที่จะนำทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนมาใช้อย่างระมัดระวัง ประหยัดการใช้เชื้อเพลิงอย่างคุ้มค่า และให้ความเคารพเกรงใจซึ่งกันและกัน ไม่ทำการสิ่งใดที่จะก่อให้เกิดการรบกวนหรือสร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน ผู้คนในชุมชนมีความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีวันพินมารบกวนเพื่อนบ้าน

4.4 บุคลากร ด้านบุคลากรพบว่าชุมชนมีการร่วมกลุ่มสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พัฒนาความรู้ทักษะฝีมือ ได้รับการเสริมสร้างบุคลากรจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และการไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ

4.5 การขาย ด้านการขาย การจัดเก็บและการขนส่งพบว่าชุมชนบ้านมอญส่วนใหญ่เมื่อผลิตภัณฑ์ออกจากเตาจะมีพ่อค้าคนกลางหรือลูกค้าประจำมารับขนส่งสินค้าขึ้นรถในวันทำงานออกจากเตา ส่วนบ้านเกาะเกร็ดบางส่วน (น้อยกว่าร้อยละ 50) และชุมชนบ้านโคกหม้อส่วนใหญ่มีการจำหน่ายแบบปลีกในลักษณะลูกค้าและนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมซื้อสินค้ากลับไปเป็นของฝากของที่ระลึก ตั้งโชว์ประดับตกแต่งบ้านเรือนอาคาร

4.6 การจัดเก็บ-ขนส่ง การบริหารจัดการด้านการจัดเก็บสินค้าและการขนส่งผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เสร็จออกจากเตาแล้วมีวิธีการจัดเก็บตามขนาดของผลิตภัณฑ์งานที่มีขนาดใหญ่จะถูกวางเรียงด้านในงานที่มีขนาดรองลงมาจะวางเรียงในบริเวณ

ส่วนกลางของโรงงานและผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดเล็กสามารถยกเคลื่อนย้ายได้ง่ายจะถูกนำไปวางเรียงด้านหน้าของโรงงาน เนื่องจากปริมาณการซื้อขายและความสะดวกในการเคลื่อนย้าย

4.7 เทคโนโลยี-สารสนเทศ การบริหารจัดการชุมชนมีการนำเทคโนโลยีและสารสนเทศมาใช้หรือช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผาอย่างเป็นรูปธรรมเต็มรูปแบบน้อยมาก ผู้ประกอบมีความเข้าใจในความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศที่สามารถช่วยในการดำเนินกิจการอย่างไรได้บ้างมีน้อยรายมาก พบเพียงบางบ้านที่มีลูกหลานเป็นคนรุ่นใหม่ การนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตเพื่อให้เกิดความสะดวกง่ายต่อการผลิตรวมถึงการจำหน่ายการจัดทำข้อมูลของการประกอบกิจการ

ตาราง 9 แสดงสรุปผลการบริหารจัดการกิจการเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชน	ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์	ด้านบุคลากร	ด้านการจำหน่ายการขายส่งและการจัดเก็บ	เทคโนโลยีสารสนเทศ
บ้านมอญนครสวรรค์	คัดเลือกคุณภาพดินก่อนนำมาใช้	การคัดเลือกช่างปั้นที่มีฝีมือมี	ขายส่ง ลูกค้าประจำมารับที่โรงงานและมีหน้าร้านริมถนนในหมู่บ้าน จัดเก็บเป็นชุดชิ้นเล็กกลางใหญ่	ไม่มีการใช้เทคโนโลยี
บ้านโคกหม้อสิงห์บุรี	คุมคุณภาพเนื้อดินปั้นความละเอียดเนียน	คุณภาพการสังเกตปัญหาและ	ขายปลีกร้านจำหน่ายในแหล่งเตาเผาโบราณ	สารสนเทศคอมพิวเตอร์
บ้านคลองสระบัวอยุธยา	เป็นเนื้อเดียวกันไม่มีสิ่งเจือปน	การฝึกพัฒนาฝีมือจากผู้ช่วยช่างปั้น	ทำเมื่อมีการสั่งซื้อจำหน่ายปลีกเมื่อมีการออกงานสาธิต	อินเทอร์เน็ตสื่อดิจิทัลออนไลน์ในการ
บ้านเกาะเกร็ด นนทบุรี	การปั้นการเผา	การศึกษาดูงาน	ขายปลีกและส่ง มีหน้าร้านในบริเวณโรงเรียน มีลูกค้าประจำมารับ และนักท่องเที่ยว	ช่วยจัดเก็บข้อมูลและการขาย

1.5 สรุปวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้สืบทอดภูมิปัญญาที่มีความตระหนักในวิถีชีวิตประจำวันของตนเองที่ดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมอันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ วัตถุดิบ ดิน ไม้ฟืน และน้ำ การสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา ก่อให้เกิดประสบการณ์ของตนเองด้วยการเรียนรู้จากบรรพบุรุษพ่อแม่ สัมผัสเป็นความรู้และการรู้คิด จนตกผลึกสามารถขจัดปัญหาอุปสรรคผ่านพ้นไปได้ เป็นภูมิปัญญาเฉพาะตนที่พร้อมจะเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่รุ่นต่อไปด้วยความรักของผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอดรักในสิ่งที่ทำ กล้าและอดทน แสวงหา สร้างสรรค์ มีจิตสำนึกและมีทักษะ รู้คิดอย่างเหมาะสม มีรายละเอียดดังนี้

การศึกษาวิถีชุมชนกับการสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ข้อค้นพบสรุปผลได้ว่า วิถีชุมชนมีอัตลักษณ์เฉพาะบ่งบอกความเป็นตัวตนของชุมชนที่ส่งผ่านในรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ในมิติ 1) วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผามีความผูกพันกับประวัติศาสตร์ชุมชน มีคติความเชื่อพิธีกรรมในการทำเครื่องปั้นดินเผาจากรุ่นสู่รุ่น 2) รูปแบบภาชนะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา 3) การบริการจัดการของชุมชนมีพลังแห่งการอนุรักษ์และความสามัคคีร่วมกัน ได้เห็นถึงการถ่ายทอดจากรุ่นบรรพบุรุษสู่การสืบทอดของชนรุ่นหลัง ความรักความภาคภูมิใจและห่วงแหนภูมิปัญญาของชุมชนที่แสดงออกมาในวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การร่วมกลุ่มเข้าสังคม ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่ยังมีการสืบทอดให้เห็นในชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยความตระหนักและสำนึกที่มุ่งหวังเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาและทรัพยากรสภาพแวดล้อมของชุมชนไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้และดำรงชีพสืบไป

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้จำหน่ายและ ศึกษาโดยการสอบถามความคิดเห็นของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ทราบถึงความต้องการและเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผา จำนวน 400 คน ได้จากการสุ่มแบบเจาะจงสถานที่ร้านจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาจำนวน 4 แห่ง บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง บ้านหม้อ ตำบลเชิงกลัด บ้านเกาะเกร็ด ตำบลปากเกร็ด บ้านคลองสระบัว ตำบลคลองสระบัว ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2558 ถึง เดือน มิถุนายน 2559 ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาตามกรอบแนวคิดการวิจัยใน 8 ประเด็น อันได้แก่ 1) ผลิตภัณฑ์/รูปแบบ 2) สถานที่จำหน่าย 3) การส่งเสริมการขาย 4) ภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต 5) การตัดสินใจเลือก 6) การซื้อ 7) การใช้งาน 8) การจำกัดส่วนที่เหลือ

ได้ผลการวิเคราะห์ดังนี้ ในส่วนของการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคได้จากการสำรวจการสังเกตการณ์สอบถามผู้จำหน่ายและผู้บริโภคในประเด็นต่าง ๆ พบว่า

ผลวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะของผู้บริโภค

ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (กลุ่มผู้บริโภครายย่อย) พบว่า ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างเป็นส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ 65.25 เพศชายร้อยละ 34.75 สามารถแบ่งเป็นประชากรในท้องถิ่นร้อยละ 28.00 และเป็นนักท่องเที่ยวร้อยละ 72.00 โดยแบ่งเป็นช่วงอายุ 43- 55 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.50 รองลงมา คือ อายุ 55 ปีขึ้นไป ร้อยละ 30.50 ช่วงอายุระหว่าง 31-42 ปี ร้อยละ 20.75 และช่วงอายุระหว่าง 18-30 ปีมีน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 8.25 มี อาชีพ 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มอาชีพธุรกิจส่วนตัวมีมากที่สุด ร้อยละ 34.25 รองลงมา คือ ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 32.00 พนักงานเอกชนร้อยละ 26.25 และนักเรียน/นักศึกษา มีน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.50 ดังตาราง ที่ 9

ตาราง 10 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภค

ลำดับ	รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1.	เพศ หญิง	259	64.75
	ชาย	141	35.25
2.	นักท่องเที่ยว	288	72.00
	ประชากรในพื้นที่	112	28.00
3.	อายุ 18-30 ปี	33	8.25
	31- 42 ปี	83	20.75
	43- 55 ปี	162	40.50
	55 ปีขึ้นไป	122	30.50
4.	อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว	137	34.25
	ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	128	32.00
	พนักงานเอกชน	105	26.25
	นักเรียน/นักศึกษา	30	7.50

1 พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา

1.1 ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา ความคิดเห็นและความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างด้านผลิตภัณฑ์และรูปแบบ พบว่า การเลือกซื้อผลิตภัณฑ์และรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมีความสนใจชื่นชอบ กลุ่มผลิตภัณฑ์ของขัวญที่ระลีก ของฝาก ของสะสม มากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.78 รองลงมา คือ ของประดับตกแต่งบ้านสถานที่ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.65 และมีความเห็นและความต้องการในระดับมากที่สุดที่เลือกซื้อและชื่นชอบ ภาชนะปลูกต้นไม้ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.16

เมื่อพิจารณาด้านรูปแบบ พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคให้ความสนใจรูปแบบร่วมสมัยมีอัตลักษณ์กลิ่นอายของเดิม รูปแบบใหม่ทันสมัยนิยม และรูปแบบวัสดุคุณสมบัติ/คุณภาพดี อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.55 , 4.51 , 4.42 ตามลำดับ มีความเห็นและความต้องการในระดับมากที่สุดที่เลือกซื้อและชื่นชอบรูปแบบความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่ รูปแบบอนุรักษ์แบบดั้งเดิม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.23 และ 3.88 ตามลำดับ สรุปได้ดังตารางที่ 10

ตาราง 11 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาชุมชนด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
1.	ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ			
	1) ของขัวญที่ระลีก ของฝาก ของสะสม	4.78	0.86	มากที่สุด
	2) ของประดับตกแต่งบ้าน สถานที่	4.65	0.94	มากที่สุด
	3) ภาชนะปลูกต้นไม้	4.16	0.79	มาก
	5) รูปแบบร่วมสมัยมีอัตลักษณ์กลิ่นอายของเดิม	4.55	0.87	มากที่สุด
	6) รูปแบบใหม่ ทันสมัยนิยม	4.51	0.92	มากที่สุด
	7) รูปแบบวัสดุคุณสมบัติ/คุณภาพดี	4.42	0.78	มากที่สุด
	8) รูปแบบความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่	4.23	0.96	มาก
	9) รูปแบบอนุรักษ์แบบดั้งเดิม	3.88	0.98	มาก
	ภาพรวมด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ	4.40	0.89	มากที่สุด

1.2 ด้านช่องทางการจำหน่าย ผลการวิเคราะห์ช่องทางการจำหน่าย เครื่องปั้นดินเผาที่กลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการนิยมใช้บริการมากที่สุด คือ ย่านแหล่งจำหน่ายที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.54 รองลงมา คือ งานแสดงสินค้า แหล่งผลิต/ผู้ผลิตโดยตรง คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.42 และ 3.89 ตามลำดับ และมีความคิดเห็นและความต้องการด้านช่องทางการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาในระดับมาก คือ ระบบสื่อโซเชียล เฟสบุ๊ค ไลน์ อินสตาแกรม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 2.56 และร้านออนไลน์ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 1.52 อยู่ในระดับน้อยที่สุด สรุปได้ดังตารางที่ 11

ตาราง 12 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาด้านช่องทางการจำหน่าย

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
2.	ช่องทางการซื้อเครื่องปั้นดินเผาที่นิยมใช้บริการ			
	1) ย่านแหล่งจำหน่ายที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก	4.54	0.84	มากที่สุด
	2) งานแสดงสินค้า	4.42	0.95	มากที่สุด
	3) แหล่งผลิต/ผู้ผลิตโดยตรง	3.89	0.76	มาก
	4) ระบบสื่อโซเชียล เฟสบุ๊ค ไลน์ อินสตาแกรม	2.56	0.84	น้อย
	5) ร้านออนไลน์	1.52	0.96	น้อยที่สุด
	ภาพรวมด้านช่องทางการจำหน่าย	3.39	0.87	ปานกลาง

1.3 ด้านการส่งเสริมการจำหน่าย ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา พบว่า การส่งเสริมการจำหน่าย ที่กลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการให้ความสนใจชอบมากที่สุด คือ ส่วนลดราคา และการแถม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.81 , 4.68 อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การโฆษณานำเสนอสินค้า ระบบชำระเงินออนไลน์ / แอปพลิเคชัน และสะสมแต้ม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.18 , 4.03 และ 3.89 อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ สรุปได้ดังตารางที่ 12

ตาราง 13 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาด้านการส่งเสริมการจำหน่าย

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
3.	การส่งเสริมการขายที่ท่านสนใจขึ้นชอบ			
	1) ส่วนลดราคา	4.81	0.76	มากที่สุด
	2) การแถม	4.68	0.87	มากที่สุด
	3) การโฆษณาแนะนำเสนอสินค้า	4.18	0.94	มาก
	4) ระบบชำระเงินออนไลน์ / แอปพลิเคชัน	4.03	0.91	มาก
	5) สะสมแต้ม	3.69	0.98	มาก
	ภาพรวมด้านการส่งเสริมการจำหน่าย	4.23	0.89	มากที่สุด

1.4 ด้านราคา ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาพบว่า พฤติกรรมด้านราคาที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการมากที่สุด คือ ราคาเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์เดี่ยวร้านรายอื่น ราคาเหมาะสมกับคุณภาพ/คุณค่า ราคาเหมาะสมกับปริมาณ/ขนาดสินค้า คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.84 ,4.62 , 4.45 ตามลำดับ อยู่ในระดับมากที่สุด ในส่วนของความคิดเห็นผู้ประกอบการด้านราคา สินค้าราคาคงที่ ราคาเดียว อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.19 สรุปได้ดังตารางที่ 13

ตาราง 14 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการที่มีต่อการตัดสินใจเครื่องปั้นดินเผาด้านราคา

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
4.	ด้านราคาที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา			
	1) ราคาเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์เดี่ยวร้านรายอื่น	4.84	0.91	มากที่สุด
	2) ราคาเหมาะสมกับคุณภาพ/คุณค่า	4.62	0.84	มากที่สุด
	3) ราคาเหมาะสมกับปริมาณ/ขนาดสินค้า	4.45	0.76	มากที่สุด
	4) สินค้าราคาคงที่ ราคาเดียว	4.19	0.91	มาก
	ภาพรวมด้านราคา	4.53	0.86	มากที่สุด

1.5 ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต ผลการวิเคราะห์ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิตที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา พบว่า พฤติกรรมด้านภาพลักษณ์ที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมากที่สุด คือ ชื่อเสียงชุมชน/ผู้ผลิต คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.88 รองลงมาคือ เอกลักษณ์ อุตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต อยู่ในระดับมากที่สุด ในส่วนของความคิดเห็นผู้บริโภคอยู่ในระดับมาก คือ ระยะเวลาการดำเนินงาน และตัวอย่างลูกค้าผู้ซื้อ/ผู้ใช้สินค้าของชุมชน คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.86 และ 2.24 สรุปได้ดังตารางที่ 14

ตาราง 15 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา ด้านภาพลักษณ์

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
5.	ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิตที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา			
	1) ชื่อเสียงชุมชน/ผู้ผลิต	4.88	0.65	มากที่สุด
	2) เอกลักษณ์ อุตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต	4.65	0.89	มากที่สุด
	3) ระยะเวลาการดำเนินงาน	3.86	0.91	มาก
	4) ตัวอย่างลูกค้าผู้ซื้อ/ผู้ใช้สินค้าของชุมชน	2.24	0.97	มาก
	ภาพรวมด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต	3.99	0.86	มาก

1.6 ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ ผลการวิเคราะห์ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผา พบว่า พฤติกรรมด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมากที่สุด คือ ซื้อเพื่อใช้เอง/ในครอบครัว คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.89 รองลงมาคือ ซื้อเพื่อฝากบุคคลอื่น ซื้อเพื่อสะสม อยู่ในระดับมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.13 4.02 ตามลำดับ และ ซื้อเพื่อจำหน่าย คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.15 อยู่ในระดับปานกลาง สรุปได้ดังตารางที่ 15

ตาราง 16 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครที่มีต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา
ด้านเหตุผล

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
6.	ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผา			
	1) ซื้อเพื่อใช้เอง/ในครอบครัว	4.89	0.47	มากที่สุด
	2) ซื้อเพื่อฝากบุคคลอื่น	4.13	0.86	มาก
	3) ซื้อเพื่อสะสม	4.02	0.75	มาก
	4) ซื้อเพื่อจำหน่าย	3.15	0.96	ปานกลาง
	ภาพรวมด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ	4.04	0.76	มาก

1.7 ด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร ผลการวิเคราะห์ด้าน

กระบวนการให้บริการของบุคลากรที่มีต่อการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผา พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครมีความคิดเห็นและความพอใจมากที่สุด คือ การนำเสนอให้ความรู้รายละเอียดที่ชัดเจน คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.68 รองลงมาคือ การบริการตอบรับได้ตรงความต้องการของผู้บริโภครอยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.58 การให้บริการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เหมาะสม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.15 อยู่ในระดับมาก โดยกระบวนการให้บริการ เร็วถูกต้อง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย คิดเป็นค่าเฉลี่ย 2.53 สรุปได้ดังตารางที่ 16

ตาราง 17 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครที่มีต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา
ด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
7.	ด้านบุคลากรกระบวนการให้บริการเครื่องปั้นดินเผา			
	1) การนำเสนอให้ความรู้รายละเอียดที่ชัดเจน	4.68	0.47	มากที่สุด
	2) การบริการตอบรับได้ตรงความต้องการของผู้บริโภคร	4.58	0.51	มากที่สุด
	3) การให้บริการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เหมาะสม	4.15	0.96	มาก
	4) กระบวนการให้บริการ เร็วถูกต้อง	2.53	0.98	น้อย
	ภาพรวมด้านบุคลากรกระบวนการให้บริการ	3.98	0.73	มาก

สรุปพฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สรุปพฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นในภาพรวมที่อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ลำดับแรก ได้แก่ ด้านราคา ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ และด้านการส่งเสริมการจำหน่าย

ประเด็นด้านราคาที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อมากที่สุด คือ ราคาเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์เดี่ยวร้านรายอื่นสามารถตัดสินใจได้ง่ายขึ้น มีราคาความเหมาะสมกับกับคุณภาพและคุณค่าของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รองลงมา ได้แก่ พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา พบว่า ผลิตภัณฑ์ประเภทของขวัญที่ระลึก ของฝาก ของสะสม ของประดับตกแต่งบ้าน สถานที่ ที่ได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันอยู่ในระดับสูงมากที่สุด เป็นรูปแบบร่วมสมัยมีอัตลักษณ์กลิ่นอายของเดิม และรูปแบบใหม่ ทันสมัยนิยม ส่วนด้านการส่งเสริมการจำหน่าย ผู้บริโภคมีความคิดเห็นและต้องการ การลดราคาและของแถมอยู่ในลำดับต้นของการส่งเสริมการขาย ความคิดเห็นในภาพรวมที่อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้านเหตุผล การตัดสินใจเลือกซื้อ ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต และด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร ในส่วนของเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างตัดสินใจซื้อเพื่อไปใช้เองหรือใช้ในครอบครัวเป็นลำดับแรก รองลงมา คือ ซื้อเพื่อฝากบุคคลอื่น ด้านภาพลักษณ์ชุมชน /ผู้ผลิต ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิตที่มีผลต่อการตัดสินใจ คือ ซื้อเสียงชุมชน/ผู้ผลิตเป็นอันดับแรก และมีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนในด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร ผู้บริโภคพอใจให้ความสำคัญกับการนำเสนอให้ความรู้เชิงลึกถึงรายละเอียดที่ชัดเจน การบริการตอบรับได้ตรงความต้องการของผู้บริโภค

ด้านช่องทางการจำหน่ายในภาพรวมความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภค อยู่ในระดับปานกลาง ผู้บริโภคนิยมซื้อเครื่องปั้นดินเผาย่านแหล่งจำหน่ายที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก และงานแสดงสินค้า ดังสรุปค่าเฉลี่ยดังตารางที่ 17

ตาราง 18 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภครที่มีต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคในภาพรวม

ลำดับ	รายการ	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับ
8.	ภาพรวมด้านราคา	4.53	0.86	มากที่สุด
	ภาพรวมด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ	4.40	0.89	มากที่สุด
	ภาพรวมด้านการส่งเสริมการจำหน่าย	4.23	0.89	มากที่สุด
	ภาพรวมด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ	4.04	0.76	มาก
	ภาพรวมด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต	3.99	0.86	มาก
	ภาพรวมด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร	3.98	0.73	มาก
	ภาพรวมด้านช่องทางการจำหน่าย	3.39	0.87	ปานกลาง

การส่งเสริมการตลาดเชิงเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

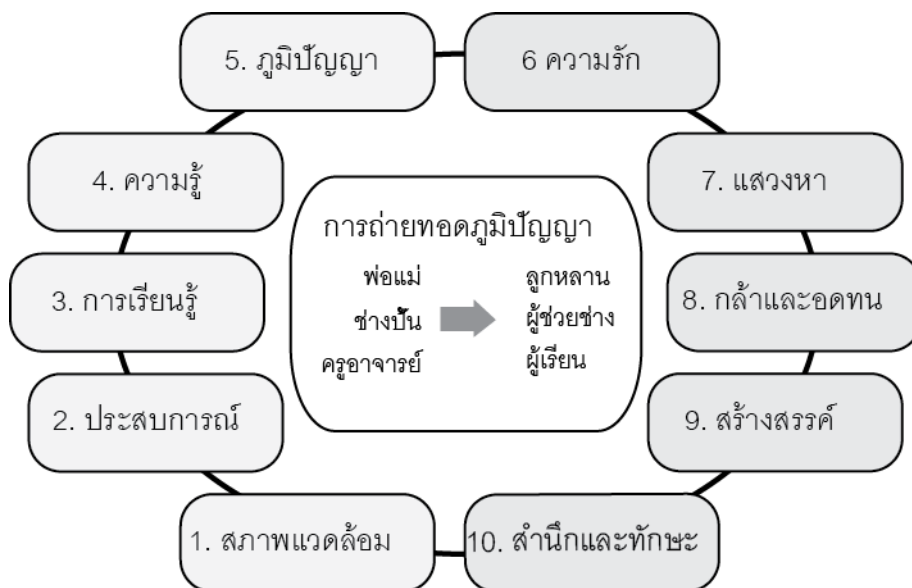
ผลการสังเคราะห์การส่งเสริมวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา วิเคราะห์จากผลการวิจัยเครื่องปั้นดินเผากับวิถีชีวิตชุมชน จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ความคิดเห็น เชื้อ พิธีกรรม รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา ภูมิปัญญา การบริหารจัดการ และด้านพฤติกรรมกรรมการบริโภค ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการส่งเสริมการดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผา ใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการส่งเสริมวิถีชุมชน 2) ด้านการส่งเสริมภูมิปัญญา 3) ด้านการส่งเสริมการตลาดและการบริหารจัดการชุมชน มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

1 ด้านการส่งเสริมวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

ด้านวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้ข้อค้นพบ กระบวนการสืบทอดและ ถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา จากวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญานี้ นอกเหนือจากเนื้อหาสาระสำคัญแล้ว องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการถ่ายทอดที่เราต้อง พิจารณาและเข้าใจในบทบาทหลายมิติ คือ ผู้ถ่ายทอด และผู้สืบทอด บทบาทของผู้ถ่ายทอดและผู้ สืบทอด อาทิเช่น พ่อถ่ายทอดสู่ลูกชาย แม่ถ่ายทอดสู่ลูกสาว ช่างปั้นถ่ายทอดสู่ผู้ช่วยช่างปั้น หัวหน้างานถ่ายทอดสู่พนักงานผู้ปฏิบัติ นักวิชาการถ่ายทอดสู่ชุมชนหรือสังคม และครูอาจารย์ ถ่ายทอดสู่ผู้เรียน ควรมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่เหล่านี้อย่างไร

ความเข้าใจในบทบาทของผู้ถ่ายทอดควรจะอยู่บนพื้นฐานของ สภาพแวดล้อม ภูมิสังคม การสร้างเสริมประสบการณ์เฉพาะตน การรับรู้และการเรียนรู้ สิ่งสมเป็น ความรู้ ปฏิบัติต่อกันมาจนตกผลึกกลายเป็นภูมิปัญญาของตนเอง ผู้สืบทอดหรือผู้เรียนรู้ควรจะ

ตระหนักในบทบาทแห่งตนที่ต้องมี ๕ ประเด็น ได้แก่ มีความรัก แสวงหาใฝ่รู้ มีความกล้าและอดทน มีความคิดสร้างสรรค์ มีสำนึกและทักษะ

ภาพประกอบ 28 การสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา

จากภาพประกอบ 25 แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา โดยที่ผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอดต้องเข้าใจบริบท 10 ประเด็น ได้แก่สภาพแวดล้อม ประสบการณ์ การเรียนรู้ ความรู้ ภูมิปัญญา ความรัก การแสวงหา กล้าและอดทน สร้างสรรค์ มีจิตสำนึกและทักษะ กล่าวคือ ผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นครูอาจารย์ เป็นผู้ที่ต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้บนฐานบริบทของสภาพแวดล้อมของสังคมวัฒนธรรมมีประสบการณ์เรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียนด้วยวิธีการของตน สิ่งสมเป็นความรู้ จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาเฉพาะตนพร้อมที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไป ผู้สืบทอดหรือผู้เรียนรู้จะต้องมีความรักในสิ่งที่เรียนรู้ กล้าและอดทน แสวงหา สร้างสรรค์ มีจิตสำนึกและมีทักษะ รู้คิดอย่างเหมาะสมพร้อมที่จะเรียนรู้ภายใต้บริบทของสภาพแวดล้อมสังคมวัฒนธรรม สร้างเสริมประสบการณ์ เรียนรู้ร่วมกัน สิ่งสมเป็นความรู้จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาพร้อมที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไป มีรายละเอียดสาระดังนี้

1. สภาพแวดล้อม (context) การทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อม ปรากฏการณ์ ทรัพยากรที่มี รวมถึงการสร้างบรรยากาศแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการถ่ายทอดและการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมที่กล่าวถึงนี้เป็นสภาพที่เป็นไปตามธรรมชาติ ของทรัพยากรธรรมชาติ

และทรัพยากรด้านเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมโลก รวมถึงสภาพแวดล้อมที่ควรจัดกระทำขึ้นให้มีความเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดและเรียนรู้ในสังคมวัฒนธรรมสภาพการณ์ หรือปรากฏการณ์หนึ่งในช่วงเวลาขณะนั้นและอนาคตอันใกล้ด้วย

ผู้ถ่ายทอดจะต้องสื่อสารให้มีความแตกต่างกันในสภาพแวดล้อมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และผลที่มาจากภูมิสังคมและสังคมวัฒนธรรมที่ต่างกันออกไป รูปแบบภาษาชนชั้นเผ่าของสังคมวัฒนธรรมภูมิภาคต่างๆ การผลิตภาษาชนชั้นเผ่าจากทรัพยากรธรรมชาติที่ทำมาจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในพื้นที่สังคมนั้น สภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่าง ปริมาณแร่ธาตุในเนื้อดินที่ถูกนำมาปั้นจึงมีความแตกต่างกันลักษณะคุณสมบัติทางกายภาพ มีความเหนียว ความหยาบละเอียดของเนื้อดิน และสีส้น มีความแตกต่างกันออกไป รวมถึงประเพณี ความเชื่อวิถีชีวิตในแต่ละสังคม แต่ละภูมิภาค

2. ประสบการณ์ และการรับรู้ (Experience & Perception) ผู้

ถ่ายทอดไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ช่างปั้น เป็นหัวหน้างาน ครู อาจารย์ นักวิชาการ จำเป็นจะต้องมีการสร้างเสริมประสบการณ์เฉพาะตน เรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตจากการรับรู้ การเห็น การพิจารณา วิเคราะห์ การปฏิบัติสะสมให้มีพอที่จะแบ่งปันถ่ายทอดผู้อื่นได้ ดังคำกล่าว ของ เฮสเซ็น โกอ์นเก้า (2548: 65) ได้กล่าวว่า “คุณสมบัติของครูที่สมบูรณ์แบบประการแรกคือ จะต้องรู้ชัดในวิธีการของตน จะได้ไม่เกิดการผิดพลาดเบี่ยงเบน ประการที่สอง แต่ละคนควรมีประสบการณ์เฉพาะตัวที่สามารถแบ่งปันผู้อื่น สอนผู้อื่นได้ อีกประการหนึ่งจะต้องละเอียดสิ่งต่างๆและมีความเมตตากรุณา เจตนาดีอย่างท่วมท้น”

ประสบการณ์และการรับรู้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างไม่ออก การประสบพบเจอแล้วรับรู้ เป็นความรู้สึก เป็นความเข้าใจ ซาบซึ้ง แดกฉานมีสาระเรื่องราวที่สามารถนำไปถ่ายทอดให้ผู้เรียนรู้ได้ซึมซับรับรู้เข้าใจในประสบการณ์นั้นได้โดยตรง โดยที่ผู้ถ่ายทอดจะต้องมีจิตใจที่มีความเมตตากรุณาเจตนาดีอย่างบริสุทธิ์ใจและเปี่ยมล้นปราศจากอคติ ความลำเอียง

3. การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้ประการแรกเป็นการเรียนรู้กับปัญหา

ด้วยวิธีการตั้งคำถาม และกระบวนการไปสู่คำตอบของปัญหา คำถามที่ดีจะช่วยกระตุ้นนำไปสู่กระบวนการหาคำตอบสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ โดยมีได้ตั้งเป้าว่าต้องได้คำตอบที่ถูกต้องเพียงคำตอบเดียว แต่ต้องสนใจในกระบวนการที่มีความหลากหลายด้วย มุ่งเน้นหลากหลายวิธีและได้หลากหลายคำตอบ คือ สนใจในกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการหาคำตอบ ผู้ถ่ายทอดจะคอยอำนวยความสะดวกกระตุ้นเพื่อไปสู่คำตอบที่เหมาะสมกับสภาวะหรือบริบทปรากฏการณ์ขณะนั้นและประการที่สอง

ต้องเป็นการเรียนรู้ที่มีพลังที่จะขับเคลื่อนให้ก้าวไปข้างหน้าและติดตัวไปตลอดชีวิต เนื่องจากการถ่ายทอดหรือการสอนมิใช่เพียงการถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียว การถ่ายทอดหรือการสอนต้องมีกระบวนการเรียนรู้ควบคู่ไปกับเนื้อหาหรือตัวความรู้ซึ่งผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้จะเป็นผู้ที่ร่วมกันสร้างความรู้ใหม่ๆไปพร้อม ๆ กันอย่างต่อเนื่อง

4. ความรู้และการรู้คิด (Knowledge/Cognition) ความรู้ในที่นี้หมายถึง **ความรู้** วิธีการขั้นตอนการถ่ายทอดที่เหมาะสมกับผู้สืบทอดหรือผู้เรียนรู้ ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระทางวิชาชีพ และการรู้คิด **รู้เหตุ** มีความรู้ในเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลตามมา **รู้ผล** รู้ถึงผลที่เกิดนั้นมาจากเหตุใด **รู้ตน** รู้ตัวว่าในขณะนั้นมีบทบาทหน้าที่อะไรควรจะทำ **รู้ประมาณ** มีความรู้จักพอประมาณ รู้วิธีประเมินให้อยู่ในความพอเหมาะพอประมาณ พอสมควร **รู้กาล** รู้เวลาที่ช่วงใดเหมาะสมจะกระทำสิ่งใด **รู้สังคม** ว่าสังคมขณะปัจจุบันมีสถานการณ์เป็นอย่างไร เกิดอะไรขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงอะไรอย่างทำไม **รู้บุคคล** รู้ความเป็นปัจเจกบุคคล เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนว่ามีบุคลิกลักษณะ พฤติกรรมเป็นอย่างไร

5. ภูมิปัญญา (Wisdom) ผู้ถ่ายทอดต้องมีประสบการณ์เฉพาะตน ได้จากรับรู้ เรียนรู้ปฏิบัติสังมตผลึกจนภูมิปัญญาเฉพาะตน เป็นภูมิปัญญาที่หลอมรวมผสมผสาน ไม่แยกออกจากกันของประสบการณ์ ความรู้ (Knowledge) สิ่งที่อยู่และสามารถนำไปปฏิบัติได้ ความฉลาด (Intelligence) ไหวพริบความสามารถในการหาคำตอบ ความเข้าใจ (Understands) มีความกระจ่างชัดอธิบายได้ชัดเจนสามารถหาคำตอบ หากกระบวนการวิธี เทคนิคขั้นตอนที่จะขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต ดังคำกล่าวของ วิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 101) ที่กล่าวว่า “ภูมิปัญญาของแต่บุคคลขึ้นอยู่กับสภาพการรู้คิด เกิดจากจิตใต้สำนึกและจิตไร้สำนึกสภาพแวดล้อม เจตจำนง มุ่งมั่นที่จะเดินทางไปสู่เจตจำนงนั้น หลอมรวมประสบการณ์ตรงและประสบการณ์อ้อม สภาพการณ์แสดงออกทั้งที่ผสมกันระหว่าง IQ และ EQ หรือสติและปัญญา”

6. ความรัก (Love) ในบริบทนี้ ผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้ต้องมีความรัก รักในศาสตร์ รักในทุกกระบวนการของการเรียนรู้ ความรัก และความเมตตา เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้เรียนและผู้ถ่ายทอด ผู้เรียนมีความรักต่อผู้ถ่ายทอด ครูมีความรักต่อผู้เรียน และรักทุกกระบวนการของสอน และรักทุกกระบวนการของการเรียน ดังที่ ดิอาโก เอดเมโล (อ้างใน เปาโลแพร์ แพลโดย สดใส ชันติวรพงศ์ (2550: 82) กล่าวว่า “มีความรักเป็นอาวุธ” เป็นความรักของคนทีพร้อมจะต่อสู้ในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำ มีความรักที่จะเรียนรู้ รักที่จะแสวงหาความรู้ รักที่จะสร้างสรรค์ เป็นอาวุธที่จะนำทางและต่อสู้ในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำ รักที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้อง รักที่จะอดทนอดทนทำสิ่งนั้นจนสำเร็จ

7. แสวงหา (Pursuit) ผู้เรียนจะต้องมีความตระหนักและพยายามฝึกฝนการเป็นผู้แสวงหา ค้นหาตัวตน แสวงหาความสุข รักและอดทนที่จะแสวงหาคำตอบ ใฝ่รู้ เสนรี เดวิด ธอโร (อ้างใน เปาโลแฟร์ แพลโดย สดใส ชันติวรพงศ์. (2550: 48-49) ได้เขียนบันทึกการใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวเขาได้อธิบายถึงเหตุผลที่เขามุ่งแสวงหาความวิเวกไว้ ดังนี้ “ผมไปอยู่ในป่าเพราะผมต้องการเผชิญหน้ากับสาระที่แท้จริงของชีวิต ไปอยู่ให้รู้ว่าสิ่งที่ผมสอนนั้นผมอาจเรียนรู้ได้หรือไม่ ไม่ใช่เมื่อถึงเวลาตาย กลับค้นพบว่าผมไม่ได้มีชีวิตอยู่เลย...ผมต้องการติดต่อกับชีวิต คุณกลิ่นมันจนถึงไขกระดูก มีชีวิตอย่างแรงกล้า ประหยัดอดทนเหมือนชาวสปาร์ตา สิ่งใดที่ไม่ใช่ชีวิตก็ขจัดออกมันออกไป ถากถาง ฟาดฟัน ต้อนชีวิตจนติดมูม ลดทอนให้เหลือน้อยที่สุด และถ้า นั่นคือ ความเลิศประเสริฐ ผมก็จะรู้ได้ด้วยประสบการณ์” จากคำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความ ต้องการแสวงหาอย่างแรงกล้าก่อให้เกิดประสบการณ์เฉพาะตนอย่างชัดเจน ที่สามารถนำไป แบ่งปันถ่ายทอดสู่ผู้อื่นได้

8. กล้าและอดทน (Bold & Endure) ผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้ต้องความกล้าและอดทน กล้าที่จะทำ กล้าที่จะอ่อนน้อมถ่อมตน ความถ่อมตนไม่อาจเกิดขึ้นได้หากขาดความมั่นคงทางใจ ความกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรความมั่นคงทางจิตใจก็จะเกิดขึ้น เมื่อมีความมั่นคงทางจิต สติ สมาธิและปัญญา ก็จะเกิดขึ้นมาโดยง่ายมีความมั่นใจ ในตนเอง มีความเคารพ ในตนเองตลอดจนเคารพในผู้อื่นความอ่อนน้อมถ่อมตนจะช่วยให้เราเข้าใจความจริงอันกระจ่างว่า ไม่มีใครรู้อะไร ไปหมดทุกอย่าง ไม่มีใครที่ไม่รู้อะไรเลยสักอย่าง เราทุกคนรู้อะไรบางอย่าง ไม่รู้อะไรอย่าง หากขาดความอ่อนน้อมถ่อมตนก็ยากที่จะรับฟังผู้อื่นที่เราตัดสินว่าด้อยกว่าเราได้อย่างสนิทใจ ผู้เรียนรู้ต้องมีความอดทน อดทนทำให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม “เราต้องกล้าและอดทน เพื่อที่จะยืนหยัดต่อไปแม้ผลประโยชน์ทางวัตถุอันมากมายอาจทำลายความกล้าของเรา” (สดใส ชันติวรพงศ์.(แปล). 2550: 79)

9. สร้างสรรค์ (Creative) ผู้เรียนรู้ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ และสร้างสรรค์ผลงาน หากเราเรียนรู้โดยไม่คิดสร้างสรรค์ก็จะไม่เกิดสิ่งใหม่และคุณค่า เป็นการเรียนรู้ และปฏิบัติยากอยู่กับที่ ผู้เรียนจะต้องมีการคิดนอกกรอบ การคิดนอกกรอบได้จะต้องมีความรู้ในกรอบเสียก่อนแล้วจึงสามารถคิดนอกกรอบสร้างสรรค์สิ่งใหม่ได้ วิจารณ์ พานิช (2555: 25) ได้กล่าวถึงการสร้างสรรค์ว่า “ผู้ที่มีความรู้และทักษะอย่างดีเรียกว่าผู้เชี่ยวชาญ ต่างจากผู้สร้างสรรค์ตรงที่ผู้สร้างสรรค์ทำสิ่งใหม่ๆออกไปนอกขอบเขตหรือวิธีการเดิมๆ โดยมีจินตนาการ แหกแนวไป และการสร้างสรรค์ต้องใช้สมองหรือทักษะอื่นๆทุกด้านมาประกอบกัน”

10. สำนัก ทักษะ (Realizations/Skills) ผู้เรียนรู้จะต้องมีจิตสำนึกคุณธรรมจริยธรรม มีน้ำใจที่ก่อเกิดคุณค่าต่อสิ่งที่กระทำอยู่ขณะนั้นสำนึกเคารพแก่ผู้ถ่ายทอดสำนึกร่วมต่อชุมชน อันจะเป็นพลังให้ชุมชนขับเคลื่อนเติบโตก้าวหน้า และผู้เรียนรู้ต้องมีทักษะที่ติดตัวไปในอนาคต ทักษะที่ไม่ใช่แค่ความสามารถ ฝีมือหรือความประณีต แต่เป็นทักษะการเรียนรู้ การฟัง การคิด การอ่าน การเขียน มีทักษะการเรียนรู้ที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม ซึ่งเราจะต้องเตรียมคนรวมถึงตัวเราเองด้วยว่าจะต้องพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว พลิกผัน คาดไม่ถึง จึงต้องมีทักษะการเรียนรู้และทักษะการปรับตัวทักษะสร้างสรรค์ ทักษะสื่อสารและเทคโนโลยี ทักษะชีวิต ทักษะการเป็นโค้ช พร้อมที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้พร้อมเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาต่อไป

2 ด้านการส่งเสริมภูมิปัญญาชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

การส่งเสริมภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีความเชื่อมโยงมาจากวิถีชีวิตของชุมชนการสืบทอดและสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน ได้ข้อค้นพบว่า การสืบสานภูมิปัญญา เพื่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ให้อยู่กับชุมชน การสืบสานอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้จะเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่อยอด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบท กระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ละยุคช่วงสมัย และสามารถเพิ่มมูลค่าและการสร้างคุณค่าจากการผสมผสานภูมิปัญญา

การสืบสานภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา โดยการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และถอดองค์ความรู้ของชุมชนในระดับนักเรียนนักศึกษา ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องภาคเอกชน เกิดการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนและระหว่างชุมชน การสร้างเครือข่ายปราชญ์ชุมชนที่เป็นครูช่างปั้น ช่างเตาเผา การรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนครัวเรือนหมู่บ้านตำบล ที่จะสานพลังสามัคคี ดังเห็นได้จากชุมชนที่มีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด สามารถรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่และมีผู้สืบสานที่เข้าใจลึกซึ้ง มีความภาคภูมิใจมี พลังความสามัคคีร่วมกันที่จะสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนไว้ และหากมีการต่อยอดพัฒนาขึ้นไปก็ยังสามารถผสมผสานเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาเดิมร่วมกับกระแสนิยมสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม

การเพิ่มมูลค่าและสร้างมูลค่าจากภูมิปัญญา ปัจจัยที่จะทำให้การดำรงชีพเครื่องปั้นดินเผาอยู่อย่างยาวนานและยังคงอยู่ต่อไปมีการเรียนรู้ ปรับตัว ปรับปรุง พัฒนาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาควรคำนึงถึง กระบวนการสร้างสรรค์

รูปแบบที่ตอบสนองวิถีชีวิตของผู้คน ไลฟ์สไตล์ สมัยนิยม องค์ประกอบความสวยงาม พื้นผิว ลวดลาย มีรูปทรงตอบสนองพฤติกรรมใช้สอย รูปทรง รูปร่าง พื้นผิวสัมผัส ขนาดสัดส่วนที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้งาน ด้านคุณสมบัติของเนื้อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา คุณภาพ ความพรุนตัว การดูดซึมน้ำ ความแข็งแรง มันวาว รูปแบบมีความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่ พฤติกรรมใช้สอยใหม่ ตอบสนองความต้องการวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

3 ด้านส่งเสริมการตลาดและบริหารจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

3.1 ผลิตภัณฑ์และการให้บริการ

การส่งเสริมด้านผลิตภัณฑ์และการให้บริการของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้ข้อค้นพบว่า การส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ประการแรกรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา ต้องตอบสนองไลฟ์สไตล์ รสนิยม สมัยนิยม วิถีชีวิต มีกระบวนการออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ สินค้าและบริการที่ตอบรับวิถีชีวิตสังคมเมือง คนรุ่นใหม่ กระแสนิยมสื่อสังคมออนไลน์ โดยใช้หลักการจัดองค์ประกอบทางศิลปะ ทศนศิลป์ หัตถศิลป์ผสมผสานความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ และดิจิทัล ได้ได้มาซึ่ง รูปทรง ตอบสนองพฤติกรรมใช้สอย อารมณ์ ทั้งทางด้าน รูปทรง รูปร่าง พื้นผิวสัมผัส ขนาดสัดส่วน องค์ประกอบความสวยงาม สี สัน การพัฒนาคุณสมบัติของวัสดุผลิตภัณฑ์ พัฒนาวัตถุดิบเครื่องปั้นดินเผา และวิธีการผลิต คุณสมบัติวัสดุ ความเหนียว ความพรุนตัว ความแข็งแรง เนื้อหยาบละเอียดมันวาว สอดคล้องกับอารมณ์ บริบทพื้นที่ สังคมชุมชนได้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค รวมถึงผลิตภัณฑ์ควรมีกระบวนการสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ ที่มีความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่ พฤติกรรมใช้สอยใหม่

3.2 ช่องทางและการส่งเสริมการขาย

การส่งเสริมด้านช่องทางและการส่งเสริมการขาย ได้ข้อค้นพบว่า ควรมีความหลากหลายเข้าถึงกลุ่มผู้ใช้ผู้บริโภคได้โดยตรง ซึ่งผลจากการสำรวจความคิดเห็น ผู้บริโภคมีพฤติกรรมเกี่ยวกับช่องทางการบริโภคที่เป็นร้านค้าแหล่งจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก และงานแสดงสินค้า สื่อออนไลน์อยู่ในระดับน้อยที่สุด ชุมชนผู้เกี่ยวข้องควรมีการออกแบบช่องทางการจำหน่ายและการส่งเสริมการขายที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มยอดขายการจัดจำหน่ายได้หลากหลายวิธีการและช่องทาง มีกิจกรรมการส่งเสริมการขายที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว ผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายให้มาซื้อสินค้าของชุมชนต่อเนื่อง

การส่งเสริมการขายนอกจากจะเป็นการเพิ่มยอดขายแล้ว ชุมชนควรมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มสินค้าอื่นๆภายในชุมชน มีการคัดเลือกการจัดชุมชนเซ็ค การแนะนำให้ความรู้สินค้าและบริการถึงวิธีการใช้ อาทิเช่น สินค้าเครื่องปั้นดินเผาชนิดหนึ่งสามารถใช้

กับสมุนไพร อาหาร หรือสินค้าอื่น ๆ ที่มีเฉพาะในชุมชนพื้นที่นั้นเท่านั้น จะช่วยให้เป็นแรงดึงดูด เสริมการขายได้อีกวิธีหนึ่ง

3.3 การนำเสนอภาพลักษณ์ชุมชน

การส่งเสริมด้านการนำเสนอภาพลักษณ์ชุมชน ได้ขอค้นพบว่า ควรจัดให้มีการพัฒนาด้านภาพลักษณ์ชุมชน ส่งเสริมชุมชนให้มีชื่อเสียงชุมชน/ผู้ผลิต เป็นที่รู้จัก สร้างให้มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมในงานแสดงสินค้าภายในและภายนอกชุมชน เข้าร่วมแข่งขันเวทีการประกวดต่าง ๆ ให้เป็นที่รู้จัก การใช้สื่อสังคมออนไลน์ สื่อดิจิทัลรูปแบบต่าง ๆ รูปแบบการนำเสนอภาพลักษณ์ มีหลากหลายวิธี กระแสสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน ทั้งในรูปแบบรูปภาพ รูปถ่าย คลิปวิดีโอ เป็นสื่อที่ไปได้กว้างไกลไร้พรมแดน เพียงช่วงเวลาสั้นๆ สื่อวัตถุในชุมชน สื่อดิจิทัล รวมถึงสื่อที่มีชีวิตได้แก่บุคคลในชุมชน และผู้มาเยี่ยมชนชุมชน เป็นภาพลักษณ์ เป็นกระบอกเสียงให้ชุมชนเป็นที่รู้จักเป็นภาพจดจำให้แก่ชุมชน ไม่น้อยไปกว่าภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์เพียงอย่างเดียว

3.4 ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

การส่งเสริมด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติต้นน้ำ การจัดการบริการกระบวนการผลิต กลางน้ำ และปลายน้ำ ควรมีการบริหารจัดการในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือกัน ในชุมชน ซึ่งชุมชนเครื่องปั้นมีการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนในการที่จะนำทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เชื้อเพลิง ของชุมชน มาใช้อย่างระมัดระวัง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด อย่างเดียวคงไม่พอ ควรมีการจัดหาจัดเตรียม หรือวิธีการทดแทนทรัพยากรธรรมชาติในอนาคตอันใกล้นี้ด้วยว่า มีวิธีการดำเนินการอย่างไร ใครบ้างที่ต้องร่วมรับผิดชอบ การใช้อย่างคุ้มค่า และให้ความเคารพเกรงใจซึ่งกันและกัน ไม่ทำการสิ่งใดที่จะก่อให้เกิดการรบกวนหรือสร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน การสร้างความเข้าใจกับผู้คนในชุมชนให้มีความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา

3.5 บุคคลากร

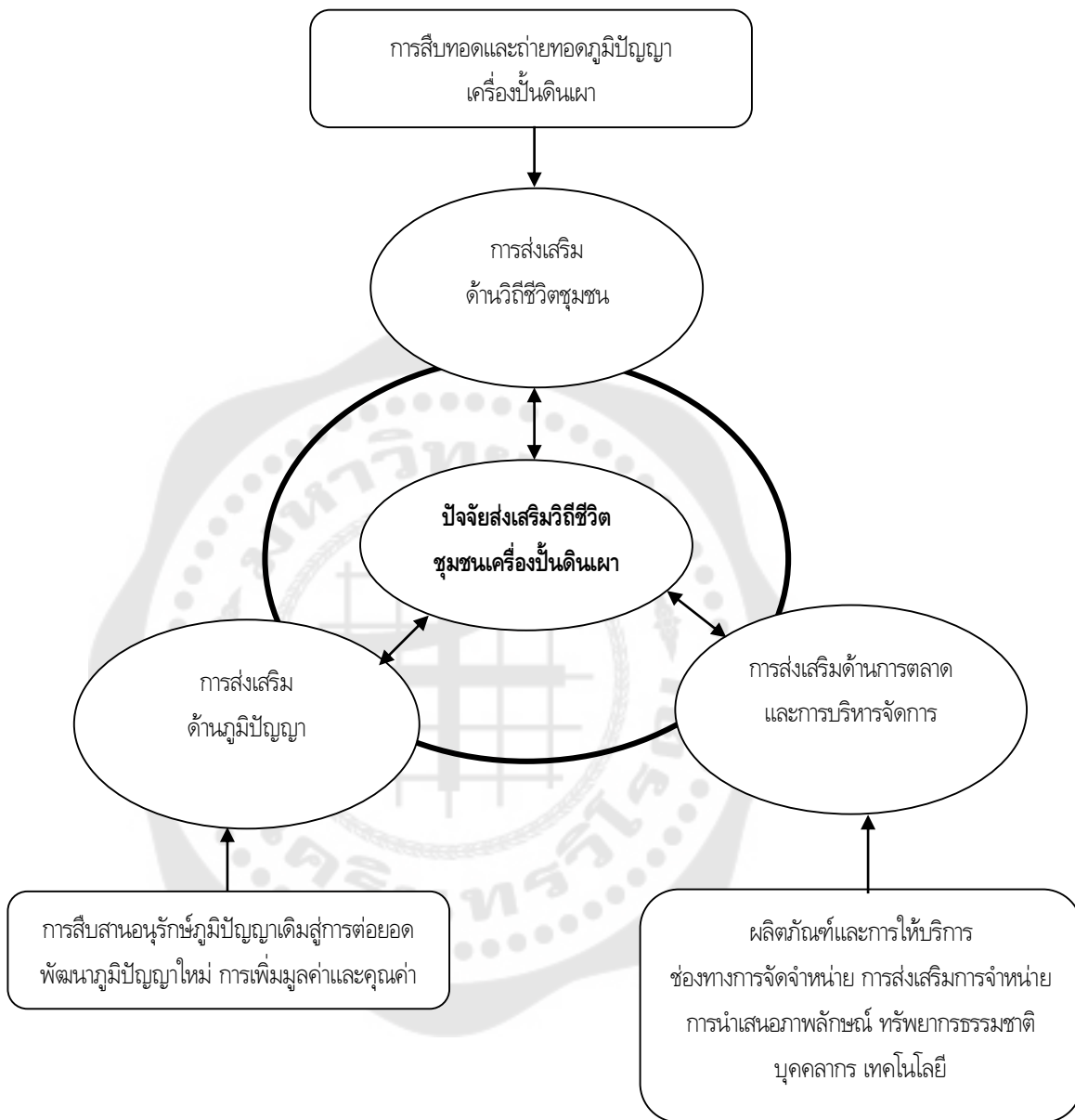
การส่งเสริมด้านบุคลากรชุมชน พบว่า ชุมชนมีการร่วมกลุ่มสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ พัฒนาความรู้ ทักษะฝีมือ บุคลากรของชุมชนมีหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านผู้นำชุมชน ช่างปั้น ราษฎรชุมชน บุคลากรด้านการขาย การติดต่อเจรจา การเงินการบัญชี ความมีการส่งเสริมให้ความรู้ความเข้าใจในบริบทการทำงานการให้บริการที่เกี่ยวข้องเพื่อที่ชุมชนสามารถสร้างสรรค์ ปรับตัว ปรับปรุงพัฒนาให้ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค คิดเป็น ทำเป็น สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตรงจุด

3.6 เทคโนโลยี

การส่งเสริมการบริหารจัดการชุมชนด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ พบว่า ควรส่งเสริมชุมชนเจ้าถิ่นเข้าใจ สามารถใช้เทคโนโลยี สื่อดิจิทัล ระบบสารสนเทศ เลือกลงใช้ สื่อมาช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผาอย่างเป็นรูปธรรมเต็มรูปแบบ ส่งเสริมให้ ชุมชน มีการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการผลิต โดยยังคงอัตลักษณ์เอกลักษณ์รูปแบบของชุมชนไว้ได้อย่างเหมาะสมลงตัว มีใช้การพัฒนาด้านเทคโนโลยีแล้ว ส่งผลให้ชุมชนต้องสูญเสียเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของชุมชนไป การใช้เทคโนโลยีที่รวมถึงการ จำหน่ายการจัดการข้อมูลผู้ประกอบการ มีความเข้าใจในความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ บริหารจัดการข้อมูล การเข้าถึง การจำหน่าย การโฆษณาประชาสัมพันธ์ กิจกรรมซื้อขายผ่าน ระบบดิจิทัลวิธีต่างๆ

สรุปปัจจัยส่งเสริมวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพประกอบ 29 ภาพสรุปความสัมพันธ์ปัจจัยส่งเสริมวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา
ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นการศึกษาที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะหาแนวทางการศึกษาพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาแบบองค์รวมให้เกิดความเข้มแข็งพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ผลสรุปการวิจัยได้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาชนะดินเผากับสภาพวิถีชีวิต รูปแบบ ภูมิปัญญา การบริหารจัดการของชุมชนแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
2. เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมกรบริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
3. เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์ปัจจัยที่จะส่งเสริมวิถีชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา

พื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนที่ผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะสำหรับบรรจุเครื่องใช้สอย (ไม่รวมถึงเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นวัสดุหรือชิ้นส่วนสำหรับการก่อสร้างอาคาร เช่น อิฐ และกระเบื้อง) ในพื้นที่ภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชุมชนที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผาอย่างต่อเนื่อง มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มายาวนานและเป็นที่รู้จักของผู้คนในสังคม ได้แก่ ชุมชนตำบลบ้านแก่ง จังหวัดนครสวรรค์ ชุมชนตำบลเชิงกลัด จังหวัดสิงห์บุรี ชุมชนตำบลบ้านคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ชุมชนตำบลเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี การเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีการสืบทอดกิจการทำเครื่องปั้นดินเผาต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลามากกว่า 10 ปี ได้แก่

- 1) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านมอญหมู่ 1 ต.บ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 11 ราย
- 2) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อในหมู่ที่ 7 ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 5 ราย
- 3) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านคลองสระบัวตะวันตก ในหมู่ที่ 2 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 2 ราย
- 4) ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในหมู่ที่ 1 ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จำนวน 6 ราย

กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคนในการวิจัย คือ ประชาชนและนักท่องเที่ยว ในพื้นที่ชุมชน 4 แห่ง ได้จากวิธีการเจาะจงสถานที่ ณ ร้านจำหน่ายสินค้าเครื่องปั้นดินเผา จำนวน 100 คน

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจาก หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบสอบถาม การสังเกตการณ์
3. ศึกษาข้อมูลด้านพฤติกรรมของผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างถึงพฤติกรรมผู้บริโภคเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
4. จัดแยกข้อมูลให้เป็นระบบหมวดหมู่เพื่อสะดวกต่อการวิเคราะห์ วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ระบุในจุดมุ่งหมายของการวิจัย วิเคราะห์เนื้อหา เชื่อมโยงข้อมูลตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏในช่วงเวลาเก็บข้อมูล ปีพ.ศ. 2558-2559 และการบรรยายความถี่ร้อยละ ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปการวิจัย

จากการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ใน 4 ชุมชน พบว่า

1 ผลวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ผลการวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา พบว่า ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันในด้าน การดำรงชีพ คติความเชื่อ พิธีกรรม วิธีการถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผาที่ส่งสมมาจากบรรพบุรุษ ที่ถ่ายทอดต่อกันมาภายในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น และการบริการจัดการของชุมชนที่มีพลังแห่งความสามัคคี เอื้อเพื่อแบ่งปันกันในชุมชน เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดเครื่องใช้สอยภาชนะรูปแบบต่าง ๆ เชิงลึก พบว่า รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของแต่ละชุมชนมีอัตลักษณ์เฉพาะชุมชน รูปแบบมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับประวัติศาสตร์ชุมชนและกระบวนการทำเครื่องปั้นดินเผาอันเป็นความรู้ของท้องถิ่นสืบทอดต่อกันมา ผู้วิจัยได้นำเสนอผลวิเคราะห์ ได้แก่ 1) ด้านวิถีชีวิตการดำรงชีพ คติความเชื่อ และพิธีกรรมที่พบในการทำเครื่องปั้นดินเผา อันได้แก่ พิธีการบูชาขอมาพระแม่ธรณี พิธีการวางมงคลเตา การเซ่นไหว้เตา 2) ด้านรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในประเด็นประเภท รูปแบบหน้าที่ใช้สอย รูปทรงเครื่องปั้นดินเผา ลักษณะลวดลาย 4) ด้านภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา การหาแหล่งดิน การเตรียมดิน การปั้นขึ้นรูป การตกแต่ง การเผาและเตาเผา 5) ด้านการบริหารจัดการ

ของชุมชน ได้แก่ คุณภาพผลิตภัณฑ์ สิ่งแวดล้อม บุคลากร การขาย การจัดเก็บ-ขนส่ง เทคโนโลยี-สารสนเทศ ดังนี้

1.1 สภาพการดำรงชีพชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สภาพการของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 4 ชุมชน เกิดจากการมีสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ คือ ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในอดีตมีแหล่งวัตถุดิบดี คือ ดินดี น้ำดี และป่าไม้ดี มีป่าไม้ที่เป็นเชื้อเพลิงในการเผาจำนวนมาก หาได้ง่าย มีแหล่งน้ำใช้อุปโภคบริโภค และเป็นเส้นทางคมนาคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีดินเหนียวมีคุณสมบัติเหมาะสม มีความเหนียวสามารถปั้นขึ้นรูปเป็นรูปทรงภาชนะได้ มีความทนไฟคงรูปเมื่อนำไปเผาสามารถคงรูปเป็นภาชนะใช้งานได้ กลายเป็นถาวรวัตถุที่ไม่ละลายน้ำได้อีกต่อไปโดยไม่แตกร้าวเสียหายหรือหลอมละลาย เมื่อช่างปั้นหรือกลุ่มคนที่มีความรู้ทักษะ เทคโนโลยี และศิลปะการปั้นเครื่องปั้นดินเผาได้พบความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่จึงเกิดการำเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนขึ้นมา เป็นกลุ่มคนที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้นด้วยฝีมือแรงงานสร้างสรรค์ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ

วิถีชีวิตของผู้คนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีตมีความจำเป็นที่ต้องการอุปโภคเครื่องใช้สอยในครัวเรือนสำหรับการประกอบอาหาร การกักเก็บ ถนอมอาหาร บรรจุใช้สอย อาหารและน้ำ หรือของเหลวต่าง ๆ เพื่อถนอมอาหาร ยืดอายุหรือเก็บสะสมอาหารไว้กินไว้ใช้ให้นานที่สุดนับ ตั้งแต่ห้วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำรงชีวิตจากสังคมการล่าสัตว์ มาเป็นการเกษตรและเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนบนที่ราบลุ่มริมแม่น้ำต่างๆ เครื่องปั้นดินเผาได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จนมาถึงปัจจุบันที่ความเจริญด้านระบบสาธารณูปโภคด้านไฟฟ้า ประปา และวัสดุสมัยใหม่ที่มีความหลากหลายและคงทน ผู้คนในชุมชนมีความผูกพันกับการทำเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ ลูกหลานที่เติบโตในชุมชนได้เห็นพบการทำเครื่องปั้นดินเผาตลอด ในอดีตอาชีพเครื่องปั้นดินเผานั้น นับว่าสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะภาชนะเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ในครัวเรือนล้วนเป็นดินเผาแทบทั้งสิ้น ความรู้ที่ติดตัวมาจากบรรพบุรุษได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น คือ จากการใช้สิ่งให้ช่วยงานในครอบครัว ช่วยปั้นได้หยิบจับทำจนเป็นความเคยชินสะสมเป็นประสบการณ์ความรู้ของตนเองตั้งแต่วัยเด็ก และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่สร้างครอบครัว แยกครัวเรือนออกมาก็มีอาชีพจากความรู้ของตน ทำเครื่องปั้นดินเผาออกจำหน่ายหารายได้มาหล่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว โดยการทำเครื่องปั้นดินเผาในของชุมชนชาวมอญ บ้านเกาะเกร็ด บ้านคลองสระบัวจะผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่

เป็นภาชนะโอ้อ่าง ไห กระปุก ครก ฯลฯ ของใช้สอยจำเป็นในครัวเรือน ออกจำหน่ายโดยนำไป เครื่องปั้นดินเผาล่องเรือไปตามลำน้ำแลงข้าว และอาหารไว้กินไว้ใช้

ในขณะที่วิถีชุมชนการทำเครื่องปั้นดินเผาของบ้านโคกหม้อ บริเวณลุ่มแม่น้ำน้อย อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เป็นชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาจากโครงการฝึกอาชีพเสริมจากการทำการเกษตร เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเตาแม่น้ำน้อย ในปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมาหลังจากที่มีการขุดค้นพบเตาโบราณแม่น้ำน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2531-2535 มีการอบรมสมาชิกในชุมชนจำนวน 20 รุ่น ผู้เข้าอบรมกว่า 400 คน ให้มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาผลิตไหสีหู คนโท คนที ปัจจุบันเหลือผู้ที่ทำอาชีพนี้เพียง 2 คน ผลิตไหสีหู และคนที เริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นจากการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐ กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมธุรกิจการค้า และกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้มีรูปแบบผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ตามสมัย อาทิเช่น โคมไฟ ถ้วย แจกัน แต่เนื่องด้วยสภาพโครงสร้างการดำเนินกิจการของชุมชน เป็นลักษณะของการรวมกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์มิใช่การทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นปริมาณความต้องการของตลาด ส่งผลให้ยอดการจำหน่ายสินค้าเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนน้อยตามไปด้วย การแข่งขันทางการค้า ยอดการจำหน่ายที่จะทำให้สมาชิกชุมชนขยายเติบโตจึงเป็นไปได้ค่อนข้างยากมีการหมุนเวียนเข้าออกกลุ่มของสมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่องระยะ 10 ปี เนื่องมาจากเมื่อเทียบกับอาชีพรับจ้างที่ได้รับค่าแรงรายวันที่แน่นอนจนต่อวัน

การสร้างกลไกทางสังคมของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นข้อบังคับใช้ กฎหรือข้อปฏิบัติที่มีพลังและอำนาจบังคับใช้เป็นกฎเกณฑ์ของชุมชนดังกล่าวพบว่ามีอยู่ในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม กลไกทางสังคมที่มีอำนาจและเป็นพลังของตัวแทนของสมาชิกกลุ่มและชุมชน ทั้งอำนาจที่น่าเชื่อถืออย่างเป็นเหตุเป็นผลคือ ประธานกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ครูช่างที่สอนวิธีการปั้นให้แก่สมาชิกรวมถึงผู้อาวุโสในชุมชน มีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน ได้แก่ ชุมชน บ้านมอญ ชุมชนบ้านโคกหม้อ และชุมชนบ้านเกาะเกร็ด ส่วนชุมชนบ้านคลองสระบัวไม่มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มที่มีคณะกรรมการของชุมชนขับเคลื่อนการทำงาน และมีการสร้างกลไกทางสังคมจากการใช้อำนาจที่นอกเหนือการควบคุมทางธรรมชาติ มีคติความเชื่อเพื่อเป็นแนวปฏิบัติมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังนี้

คติความเชื่อและพิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยพบว่า ช่างปั้นมีคติความเชื่อและพิธีกรรมในการประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผาที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา ครูบาอาจารย์ การ

บอกกล่าวขอขมาพระแม่ธรณีในการนำดินมาทำมาหากิน พิธีกรรมที่พบในชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ พิธีการบูชาขอขมาพระแม่ธรณี พิธีการวางมงคลเตาในการสร้างเตาเผา การเซ่นไหว้บูชาแม่ย่านางเตา ในการเผาแต่ละครั้งหรืออย่างน้อยปีละครั้ง เป็นแบบแผนยึดถือปฏิบัติร่วมกันในชุมชน และปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันกันมาภายในครอบครัว ภายในชุมชน

1) พิธีการบูชาขอขมาพระแม่ธรณี เป็นการบูชาเพื่อขอขมาต่อพระแม่ธรณีเพื่อความเป็นสิริมงคลและความเจริญรุ่งเรืองในการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา โดยจัดพิธีเป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง ในช่วง เดือน พฤษภาคม ก่อนเข้าฤดูฝน การทำพิธีผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่เป็นครูอาวุโสและพร้อมด้วยสมาชิกในหมู่บ้านที่มีอาชีพเครื่องปั้นดินเผา พิธีบูชามีการสร้างปล้ำพิธีแบบพราหมณ์ ณ ศาลพระภูมิเจ้าที่บ่อดินของชุมชน บริเวณบ่อดินบึงเขาดิน ตั้งอยู่ในบริเวณ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่ง เป็นสถานที่สำหรับทำพิธีเซ่นไหว้ขอขมาพระภูมิเจ้าที่ พระแม่ธรณี เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู บายศรีปากชาม ไข่ต้ม เครื่องเซ่นไหว้ผลไม้ ธัญญาหารที่หาได้ในชุมชน เริ่มพิธีการด้วยการสวดมนต์บทชุมชนเทวดา แล้วจุดธูปบอกกล่าวขอขมาพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ครูบาอาจารย์ ซึ่งบ่อดินแห่งนี้มีการบริหารจัดการแบ่งสรรดินปีละ 1 ครั้ง ในให้กับสมาชิกผู้มีชื่อในทะเบียนบ้าน ชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่งเท่านั้น บุคคลภายนอกชุมชนไม่สามารถนำไปใช้ได้

2) พิธีการวางมงคลเตา พิธีกรรมนี้พบเฉพาะในชุมชนบ้านมอญ และชุมชนบ้านเกาะเกร็ด เป็นการบูชาเซ่นไหว้ พระแม่ธรณีพระภูมิเจ้าที่เพื่อขอขมาและเบิกฤกษ์เพื่อความ เป็นสิริมงคลในการลงหลักปักฐานประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจการวางมงคลเตาจะทำโดยครูเตา คือ ช่างปั้นที่มีความรู้และประสบการณ์ ในการทำเตาเผา โดยที่สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้อาวุโสที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผาแก่ลูกหลานในชุมชน มีการสร้างปล้ำพิธีแบบพราหมณ์ เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู บายศรีปากชาม ไข่ต้ม ข้าวปากหม้อ ขนมต้มขาวขนมต้มแดง ขนมตัวด้วง ขนมหูช้าง ขนมบัวลอย เหล้าขาว เทียนขาวทำน้ำมันต์ น้ำอบน้ำหอม แป้งเจิม ทองเปลวแผ่น และดอกไม้ธูปเทียน

การวางมงคลเตาครูเตาจะเริ่มพิธีการด้วยการสวดมนต์บทชุมชนเทวดา แล้วจุดธูปบอกกล่าวขอขมาพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ครูบาอาจารย์ จากนั้นครูเตาจะเป็นผู้กำหนดรูปร่างเตาด้วยการวางมงคลเตา คือ การนำอิฐก่อเตามาวางเป็นรูปเตาที่ละชั้นเรียงไล่กันไปด้านซ้ายและขวาของเตาจากหัวเตาถึงท้ายเตา จำนวน 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น หรือ 7 ชั้นแล้วแต่ความต้องการของเจ้าของเตา หลังจากนั้นก็จะให้ช่างทำเตาสร้างต่อจนถึงหลังเตาเตา เมื่อถึงอิฐก้อนสุดท้ายด้านบนสุดของเตาเรียกสะเก็ดเตา ดังภาพที่ 16 โดยจะให้ผู้ถือพรหมจรรย์เป็นผู้วางและ

ตอกกลงไปเป็น จากนั้นเจิมหน้าเตาด้วยแป้งเจิมหรือพรมน้ำอบน้ำหอมตามแต่ผู้จัดเตรียมไว้อัน เสรีจลิน์พิธี

3) การเซ่นไหว้เตา เป็นการบูชาเซ่นไหว้แม่ย่านางเตา ครูบาอาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ มี 2 ลักษณะ เป็นการไหว้ครั้งใหญ่ประจำปี หรือเซ่นไหว้แต่ครั้งที่มีการเผาเตา หรือในช่วงที่งานออกมาเสียหายเป็นจำนวนมากในปัจจุบันบางบ้านจะทำพิธีไหว้เตา ครั้งใหญ่อย่างน้อยปีละ 1-2 ครั้ง ในช่วงตรุษจีน และสาตรจีน มีการประพรมแป้งหอมบริเวณหัวเตา เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู ไก่ ไข่ต้ม ผลไม้พวงมาลัย หรือตามแต่ที่เจ้าของเตาจัดหาได้ สะดวก การเซ่นไหว้เตานี้ พบว่า มีการเซ่นไหว้บูชาทั้ง 4 ชุมชน ปัจจุบันแต่ละชุมชนมีช่วงเวลาและ ลักษณะการไหว้ต่างการออกไปตามสะดวกของเจ้าของเตาเป็นหลัก

การเซ่นไหว้เตาเผาของผู้ที่ทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา เป็นคติ ความเชื่อที่ทำต่อกันมาบนพื้นฐานความคิดแบบแผนการปฏิบัติที่อยู่สังคมไทยมายาวนาน บรรพบุรุษทำไว้อย่างไรลูกหลานถูกปลูกฝังความเชื่อในการทำตามแบบกันมาเช่นเดียวกัน การเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนื่อธรรมชาติของมนุษย์เกิดขึ้นเพื่อความรู้สึกปลอดภัย การอยู่รอดเป็นปกติ สุขในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพเป็นแบบแผนการปฏิบัติที่หลอมรวมจิตใจของสมาชิก ให้มีสติอยู่กับการดำเนินชีวิต

การดำเนินกิจกรรมชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การจัดตั้งเป็นรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผา การมีส่วนร่วมในกลุ่มชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในรูปแบบคณะกรรมการเป็นการทำงานร่วมกันในการสร้างเครือข่ายในการทำงานทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง กำหนดระเบียบข้อปฏิบัติ ควบคุมให้มีการปฏิบัติร่วมกันอย่างปกติสุข มีความสามัคคี ดำเนินกิจกรรมด้านนินอยู่รอดต่อไปได้อย่างก้าวหน้า เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นเครือข่ายในชุมชน ร่วมกันสร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน การจัดตั้งกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกในการประกอบอาชีพได้มีการพัฒนาฝีมือ คุณภาพและรูปแบบใหม่ ๆ ตามสมัยปัจจุบัน เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์กลางการตลาด, การผลิตและจำหน่าย เพื่อให้เกิดแหล่งชุมชนในการผลิต ตามนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อเป็นการควบคุมสินค้าให้มีคุณภาพและยุติธรรมต่อผู้บริโภค

ชุมชนที่มีการดำเนินงานได้เด่นชัดเป็นผลสำเร็จเป็นรูปธรรมได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ และชุมชนบ้านเกาะเกร็ดที่มีการขับเคลื่อนชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่ม

เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนให้ก้าวหน้าและมีความเข้มแข็งในภาพรวมหลายมิติ ทั้งด้าน การสืบสานภูมิปัญญา วิถีชีวิต เทคโนโลยีที่ช่วยเสริมศักยภาพด้านการผลิต และภาพลักษณ์ การท่องเที่ยว เป็นต้น มีโครงสร้างทางสังคมที่แบ่งบทบาทหน้าที่สถานภาพในชุมชน ตั้งแต่ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ร่วมกันคิดกันทำส่งเสริมให้กลุ่มมีแนวทางการปฏิบัติต่อทรัพยากรส่วนรวม การมีส่วนร่วมกับเครือข่ายภายนอกชุมชน การเชื่อมโยงประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ ในการประกอบอาชีพ เป็นเครื่องมือเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ดังเช่น การให้สิทธิการเข้าถึงทรัพยากร การดำเนินการและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมของชุมชน วัตถุประสงค์ การใช้ดินเหนียวในบ่อดิน ซึ่งบ่อดินแห่งนี้มีการบริหารจัดการแบ่งสรรดินปีละ 1 ครั้ง ในให้กับสมาชิกผู้ที่มีชื่อในทะเบียนบ้าน ชุมชนบ้านมอญ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแก่งเท่านั้น บุคคลภายนอกชุมชนไม่สามารถนำไปใช้ได้ จะเห็นได้ว่าการดำรงชีพของชุมชนเครื่องปั้นดินเผามีการดำเนินไปบนพื้นฐานของข้อมูล การคิดการตัดสินใจ และลงมือกระทำ ร่วมกันของคนในชุมชน มีความยุติธรรมและเพื่อสิทธิประโยชน์ของสมาชิกกลุ่ม และเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบที่จะเบียดเบียนบุคคลอื่นในชุมชน ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องหลายมิติ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยว การส่งเสริมด้านการผลิต จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

1.2 รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาส่วนใหญ่พบว่า ในอดีตเป็นภาชนะใช้สอยในครัวเรือน มีความหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ภาชนะสำหรับการประกอบอาหาร การกักเก็บถนอมอาหาร หมักดอง การบรรจุ กักเก็บ ไปจนถึงเพื่อการขนส่งลำเรียง พัฒนาการของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผามีการปรับเปลี่ยนจากเดิมเป็นภาชนะบรรจุค่อยๆกลายเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยสำหรับประดับตกแต่ง และของที่ระลึก ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จำแนกรูปแบบแบ่งออกเป็น 2 ประเภทการจำแนก คือ 1) รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาจำแนกประเภทตามลักษณะชนิดของเนื้อดิน 2) รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาจำแนกประเภทตามลักษณะการใช้งาน

1) รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่จำแนกประเภทตามลักษณะชนิดของเนื้อผลิตภัณฑ์ เป็นการพิจารณาในระดับคุณภาพ คุณสมบัติของเนื้อผลิตภัณฑ์ ความแตกต่างกันในด้านระดับคุณภาพภูมิการเผา ซึ่งส่งผลให้ผลิตภัณฑ์หลังเผามีความแข็งแรง การดูดซึมน้ำ และสีสันของเนื้อผลิตภัณฑ์แตกต่างกันแต่ละชุมชน ผู้วิจัยได้พบว่า เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนมากเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดอิฐเทนแวร์ (Earthenware) คือ เครื่องปั้นดินเผาทั้ง 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์ บ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี บ้านคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และพบผลิตภัณฑ์ชนิดสโตนแวร์

(Stoneware) คือ เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านโคกหม้อ จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งเผาที่อุณหภูมิสูง 1,220 องศาเซลเซียส เนื้อดินที่มีสีน้ำตาลอ่อนทึบแสงถึงสีน้ำตาลเข้ม มีความแข็งแรงทนทานกว่าดินเอิร์ทเทินแวร์ ดูดซึมน้ำไม่เกินร้อยละ 3 มีทั้งชนิดเคลือบมันสีน้ำตาล และไม่เคลือบ ลักษณะการปั้นค่อนข้างหนา เสียงเคาะดังกังวานปานกลางเผาในอุณหภูมิสูงจนเนื้อดินสุกตัว หลอมตัวกันแน่นเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ดูดซึมน้ำแม้ว่าจะไม่เคลือบก็ตาม มีชั้นของเคลือบหนา 1-2 มม. เนื้อดินไม่เปราะ แตกหักหรือบิ่นได้ง่ายเมื่อนำมาล้างหรือกระทบกัน

ข้อแตกต่างของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา 2 ประเภทนี้ เป็นผลเนื่องมาจากคุณสมบัติและลักษณะกายภาพทางด้านวัสดุและเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต วัตถุประสงค์หลักที่นำมาใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา คือ ดิน คุณสมบัติของเนื้อดินแต่ละท้องถิ่น แต่ละแหล่งมีคุณสมบัติต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือ สี ความทนไฟ ความละเอียด ความเหนียว เป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดระดับคุณภาพและชนิดประเภทของผลิตภัณฑ์ ดินเหนียวในท้องถิ่นบางระจัน จะเห็นได้ว่าเนื้อดินสามารถทนไฟเผาได้ในระดับอุณหภูมิสูง 1,200 -1,230 องศาเซลเซียส และจะมีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบซีเถ้าสีน้ำตาล เผาด้วยเตาแก๊ส ซึ่งเป็นผลมาจากการได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา และการได้รับอิทธิพลเทคโนโลยีในการผลิตจากช่างปั้นชาวจีน จึงทำให้รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านโคกหม้อมีคุณภาพคุณสมบัติของเครื่องปั้นดินเผาแตกต่างจาก 3 ชุมชน ซึ่งใช้เนื้อดินในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ที่สามารถทนไฟได้ต่ำกว่า มีระดับอุณหภูมิการเผาที่ต่ำกว่า และเป็นภูมิปัญญาที่มาจากบรรพบุรุษชาวมอญ ซึ่งมีเทคโนโลยีที่แตกต่างกัน

2) รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาจำแนกประเภทตามลักษณะการใช้งาน ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาแบ่งออกเป็นประเภท ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธี

2.1) เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีการผลิตจำนวนมากและมีความหลากหลายขนาด รูปแบบ และรูปทรง ขึ้นอยู่กับหน้าที่พฤติกรรมการใช้งาน ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาสำหรับการประกอบอาหาร และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในครัวเรือนสำหรับบรรจุ เครื่องปั้นดินเผาสำหรับประกอบอาหาร เป็นภาชนะที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหาร ส่วนมากจะเป็นภาชนะที่ใช้สัมผัสกับไฟ หรือที่จะต้องมาการใช้ความร้อนมาเกี่ยวข้อง เนื่องจากในอดีตภาชนะที่สามารถทนไฟทนความร้อนได้ดีที่สุด หาได้ง่ายราคาถูก คือ ภาชนะดินเผา ใช้สำหรับ หุง ต้ม นึ่งข้าวปลาอาหาร ได้แก่ หม้อดินเผา หวดนึ่ง

ข้าว เต้าเซ็งกราน กาน้ำต้มน้ำ อ่างนวดแป้ง-ชาวชนมจีน และครก เป็นรูปแบบที่ตอบรับกิจกรรมการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่รอด ผลิตภัณฑ์รูปแบบนี้พบว่ามีการผลิตอยู่ใน 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านมอญ บ้านคลองสระบัว และบ้านเกาะเกร็ด เครื่องปั้นดินเผาสำหรับบรรจุ การทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการผลิตหรือการเก็บบรรจุ กักเก็บ และรวมถึงเพื่อการขนส่งลำเรียง อาหารหรือวัตถุดิบของบางอย่างจำเป็นต้องใช้ภาชนะบรรจุที่สามารถปกป้องรักษา คัดกรอง อาหาร หรือวัตถุดิบของเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี เพื่อความสะดวก สามารถเป็นไว้ใช้ในยามจำเป็นนอกฤดูกาล และเพื่อความสะดวกในการขนย้ายขนส่งสินค้าที่ต้องการภาชนะบรรจุตวงปริมาตรในการค้าต่างแดน เครื่องปั้นดินเผายังเข้ามามีบทบาททำหน้าที่เป็นบรรจุภัณฑ์สำหรับกับเก็บชาวของวัตถุดิบของไว้ใช้ และเพื่อการขนส่ง ได้แก่ โอง ไห กระปุก กระปุกดับถ่าน คนที คนโท ถ้วย โถ ขวด แจกัน หม้อตาล

เครื่องปั้นดินเผาประเภทที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน การปั้นผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะเน้นลักษณะที่สัมพันธ์กับกิจกรรมการใช้งานกับวิธีการผลิต ทั้งด้านรูปทรงที่เกิดจากหน้าที่สอยและปริมาณการใช้ในแต่ละครั้ง เช่น หม้อดินเผาที่ต้องตั้งบนเตาต้มต้มน้ำกับเปลวไฟ การมีรูปทรงก้นที่โค้งกลมจะช่วยถ่ายเทความร้อนให้กระจายทั่วรอบด้านได้สม่ำเสมอ อีกทั้งภาชนะดินเผายังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต การกินการใช้สอยที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมการกิน การใช้สอยในวิถีชีวิตของชุมชนแต่ละแห่ง ความหลากหลายของระบบการผลิตอาหารในสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ มนุษย์มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมการกำหนดเทคนิควิธีหรือรูปแบบของอาหารในแต่ละท้องถิ่น

2.2) เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธี รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธีการที่พบในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า เป็นเครื่องปั้นดินเผาสำหรับเป็นเครื่องบรรณาการ มีตั้งแต่ขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ รูปทรงประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนตัวภาชนะ มีฝาและฐานรองรับตัวภาชนะ มีลวดลายทั้ง 3 ส่วน ลักษณะลวดลายเป็นการสลักลวดลาย ขูดขีดเป็นเส้นร่องและ การปั้นดินเป็นเส้นติดนูนต่ำ ลวดลายมีความประณีตเป็นพิเศษ ลวดลายที่พบส่วนใหญ่เป็นลายเส้นลายไทย ลายกระจัง ลายเส้นเลขาคณิต ส่วนใหญ่เป็นหม้อน้ำและ โองใส่ น้ำซึ่งมีหลายรูปร่างรูปทรง รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาหม้อน้ำลายวิจิตร ผู้วิจัยพบว่า รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาสามารถจำแนกองค์ประกอบของรูปแบบได้ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) ส่วนฝาภาชนะ 2) ส่วนตัวภาชนะ 3) ส่วนฐานวางภาชนะ ดังภาพประกอบ

เครื่องปั้นดินเผาประเภทเครื่องบรรณาการนี้ ช่างปั้นมิได้ทำเพื่อการค้าแต่ทำด้วยใจรัก และมักจะทำให้ผู้ที่ตนเคารพนับถือ เช่น นำไปถวายพระ หรือนำไปมอบให้

ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เมื่อครั้งที่มอญมีพระราชอาณาจักรมอญนั้น เครื่องปั้นดินเผาประเภทนี้ ใช้ในราชสำนักมอญในกลุ่มพระสงฆ์และขุนนางเป็นส่วนใหญ่ดังนั้น เครื่องปั้นประเภทนี้ จึงมีความสวยงามเป็นพิเศษไม่ว่าจะเป็นรูปทรงและลวดลายตบแต่ง เนื่องจากช่างปั้นจะทำด้วยความตั้งใจเป็นพิเศษ และให้ได้ผลงานที่ดีที่สุด ชนิดที่เรียกว่าทำสุดฝีมือ เป็นการฝากฝีมือไว้กับแผ่นดิน ในงานศพเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดได้นำไปใช้ในคติความเชื่อของคนมอญ เช่น อ่าง และหม้อข้าว ต้องวางไว้หน้าศพหม้อน้ำขมิ้นเทราดในโลงศพก่อนนำศพบรรจุในโลง เมื่อหน้าขมิ้นแล้วต้องทุบหม้อนั้นให้แตก

การปรับประยุกต์พัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผามีการทำเป็นภาชนะสำหรับเพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้นำไปใช้เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลของชาวพุทธ เครื่องปั้นเหล่านี้ ได้แก่ บาตรพระดินเผา หม้อน้ำมนต์ ชันน้ำมนต์ และใช้ในพิธีกรรมสำคัญของชาวมอญ เช่น เครื่องปั้นดินเผาในพิธีฉลองพระพุทธรูปตามพิธีมอญ มีบาตรและกระโถน เป็นต้น หม้อสำหรับกวนข้าวทิพย์ ในพิธีกวนข้าวทิพย์ อ่างดินเผาสำหรับเครื่องไทยทานถวายพระ

รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยพบว่า รูปทรงเครื่องปั้นดินเผาสามารถจำแนกรูปแบบได้ออกเป็น 5 รูปทรง ได้แก่ ดังตาราง 1) ทรงปากผาย ก้นสอบ (ปากกว้างกว่าก้น) 2) ทรงกระบอก (ปาก ลำตัว ก้นเท่ากัน) 3) ทรงไห (ปากเท่ากับก้น ส่วนกลางป่อง) 4) ทรงขวด (ปากเล็กแคบมีคอส่วนกลาง ป่อง) 5) หม้อ (ปากผาย คอคอด ก้นมนกลม)

ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา พบว่า เป็นลวดลายที่เกิดจากการสลักลวดลายในบางตำแหน่งของภาชนะ โดยส่วนมากพบการแต่งลายบริเวณส่วน คอ - ปาก ลำตัว และส่วนฐาน และมีการสลักลวดลายเต็มพื้นที่ผิวของภาชนะเครื่องปั้นดินเผานั้น ๆ สัดส่วนของภาชนะ การแบ่งส่วนผู้วิจัยวิเคราะห์แบ่งออกเป็นส่วนต่าง ๆ 6 ส่วน ดังนี้

- 1) บริเวณส่วนปาก - คอ ของภาชนะ
- 2) บริเวณ ปาก - คอ ของภาชนะ
- 3) บริเวณ คอ - ไหล่ ของภาชนะ
- 4) บริเวณ กลางตัวภาชนะ ใช้เส้นแบ่งส่วนที่กว้างที่สุดของตัวเป็นจุดศูนย์กลางขึ้นไปถึงบริเวณไหล่ และบริเวณต่ำลงมาก่อนถึงก้น
- 5) บริเวณ ต่อจากกลางตัวถึงก้นของภาชนะ
- 6) บริเวณ เชิง หรือฐานรองรับก้นของภาชนะ

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านมอญ มีพัฒนาการจากเดิม เป็นภาชนะเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ปัจจุบันมีการปรับประยุกต์รูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับการ ตกแต่งสวน กระถาง อ่างบัว เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทเอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ สาเหตุที่ ส่งผลให้รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของบ้านมอญ มีการปรับเปลี่ยนไปมาจาก รูปแบบ เครื่องปั้นดินเผาที่มาจากการสั่งผลิตจากพ่อค้าคนกลาง พร้อมกับการแนะนำช่างปั้นให้มีการจ้าง แรงงานที่เป็นช่างจากต่างถิ่น แถบจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านโคกหม้อ เป็นผลิตภัณฑ์ให้สีหู้ และคณที เป็นรูปแบบดั้งเดิมที่มาจากการขุดค้นพบในแหล่งเตาเผาโบราณริมแม่น้ำน้อย ไม่มีการ ปรับเปลี่ยนพัฒนาเป็นรูปแบบอื่นๆ มีเพียงการปรับขนาดให้เล็กหรือใหญ่ เท่านั้น เนื้อผลิตภัณฑ์ เป็นประเภทสโตนแวร์ ชนิดมีเคลือบ คงรูปแบบดั้งเดิมไว้เพียงอย่างเดียว

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านคลองสระบัว พบว่า มี พัฒนาการของรูปแบบจากเดิมเป็นผลิตภัณฑ์หม้อทะนุ หม้อตาล เตาเชิงกราน ใช้สอยใน ครัวเรือน ในชีวิตประจำวัน มีการปรับขนาดที่มีขนาดเล็กกว่าของดั้งเดิม ปัจจุบันผลิตขึ้นเพื่อ การอนุรักษ์รูปแบบและภูมิปัญญาไว้เท่านั้น เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทเอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่ เคลือบ

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนเกาะเกร็ด มีพัฒนาการจากเดิม เป็นภาชนะเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ปัจจุบันมีการปรับประยุกต์รูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ ประดับตกแต่งที่เน้นการแกะสลักลายวิจิตรมีความละเอียดประณีต นิยมใช้เป็นของที่ระลึก ของขวัญ ของฝาก เนื้อผลิตภัณฑ์เป็นประเภทเอิร์ทเท็นแวร์ ชนิดไม่เคลือบ การสืบทอดถ่ายทอด ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเกาะเกร็ด มีความเข้มแข็ง ผู้คนในชุมชนมีความตระหนักถึง คุณค่าของเอกลักษณ์อัตลักษณ์ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลักลวดลายวิจิตร ซึ่งรูปแบบ นี้มีการทำมาขายมานานได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคในวงกว้าง สามารถจำหน่ายได้ราคา เนื่องมาจากมีความประณีต ละเอียดสวยงามเหมาะสมตามยุคสมัย มีการปรับปรุงคุณภาพดินให้ มีความละเอียดเนียนขึ้นด้วยวิธีการบด การกรอง เพื่อให้เหมาะแก่การแกะสลัก ซึ่งต่างจากชุมชน อื่นจะไม่มีมีการปรับ ปูรณคุณภาพดินให้มีความละเอียดเนียนมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา ได้รับอิทธิพลมาจาก 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การใช้ชีวิต เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ ที่ ผสมผสานอยู่ในการดำรงชีวิต

“เดี๋ยวนี้ผู้คนเขาไม่ได้ใช้เครื่องปั้นดินเผาทำครัวทำอาหารเหมือนเมื่อก่อน เมื่อก่อนมีแต่ดินเผาเป็นเครื่องใช้สอยในครัวทุกบ้านต้องมี เดี่ยวนี้เปลี่ยนไป มีหม้อแสด แตนเลสอย่างดี ไมโครเวฟ หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เปิดตู้ติดบีบ อาหารสำเร็จรูปที่บรรจุพร้อมใช้อีกจำนวนมาก และยังมีการผลิตอาหารในระดับอุตสาหกรรม ไม่มีความจำเป็นที่ต้องกักเก็บสะสมอาหารน้ำ ไว้กินไว้ใช้นอกฤดูกาลเหมือนอดีต ด้วยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้สอยที่มีความคงทน สวยงาม มีวัสดุใหม่ ๆ เข้ามาทดแทนเครื่องปั้นดินเผาไปโดยปริยาย”

1.3 ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา

ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มาจากการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น การได้เห็นได้ทำมาตั้งแต่วัยเด็กการเรียนรู้ การได้เห็นลงมือทำการเป็นการซึมซับที่ละเด็กทีละน้อยจนกลายเป็นความรู้ทักษะประสบการณ์ที่ติดตัวไป ทักษะความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา

วัตถุดิบที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่

1. ดินเหนียว ดินที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นดินเหนียวที่มีคุณภาพ ไม่มีกรวด หิน ซากพืช อาจมีทรายธรรมชาติปนอยู่ในดินปริมาณน้อย เนื้อดินละเอียดมีความเหนียวเหมาะสม สามารถปั้นขึ้นรูปทรงได้ง่าย และเมื่อนำไปเผาแล้วไม่มีเศษของหินปูนที่ย่อยตัวออกมา การเลือกสรรดินเหนียวจะเลือกในชั้นดินที่ลึกลงไปจากหน้าดิน ต่ำกว่าชั้นเปลือกหอย และเศษซากพืช ซึ่งการนำดินขึ้นจากบ่อดินทำหลังจากหมดฝนในช่วงฤดูแล้ง นำมากองตากแห้งไว้ให้เพียงพอต่อการใช้ในรอบอย่างน้อย 2-3 ปี ขึ้นอยู่กับพื้นที่กักเก็บดินของแต่ละบ้าน แหล่งดินของชุมชนเกาะเกร็ดและบ้านคลองสระบัว พบว่า เป็นดินเหนียวจากบ่อดินในจังหวัดนครสวรรค์ ส่วนแหล่งดินเหนียวของชุมชนบ้านโคกหม้อ เป็นดินเหนียวในพื้นที่อำเภอบางระจัน การเตรียมเนื้อดินปั้น พบว่ามีการเตรียม 2 ลักษณะ คือ การเตรียมแบบแห้ง และการหมักดิน แบบแห้ง ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกหม้อ แบบหมักดิน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ และชุมชนเกาะเกร็ด ส่วนบ้านคลองสระบัว จะใช้ดินสำเร็จที่นวดเสร็จแล้วจากชุมชนบ้านเกาะเกร็ด

2. ทราย สำหรับผสมในเนื้อดิน เพื่อเพิ่มความแข็งแรงของเนื้อดิน ช่วยเพิ่มความทนไฟ ป้องกันการบิดเบี้ยวและแตกร้าวได้ดี

3. ฟืน เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผา ไม่ฟืนที่นำมาใช้เผาเป็นไม้เบญจพรรณ หรือไม้เนื้อแข็งจะให้ไฟแรง ปัจจุบันใช้เศษไม้จากโรงเลื่อยไม้ เศษไม้จากการก่อสร้างและก้านทางมะพร้าวสำหรับแห่ช่องตาเตาเพื่อเพิ่มให้ไฟแรงขึ้น

การเตรียมดิน ภูมิปัญญาด้านการเตรียมดินในเขตลุ่มแม่น้ำ

เจ้าพระยา พบว่ามีวิธีการเตรียมดิน 2 ลักษณะ คือแบบแห้ง และแบบหมักดิน

1. การเตรียมดินแบบแห้ง ในชุมชนบ้านโคกหม้อ มีการเตรียมดินแบบแห้ง โดยนำดินจากบ่อดิน นำดินเหนียวมากองเก็บไว้ในพื้นที่บ้านที่ขุดจากบ่อดินจะมีความชื้นอยู่ในดิน เมื่อนำมาใช้ต้องแบ่งย่อยดินนำมาตากแดดให้แห้งสนิท แล้วบดย่อยด้วยเครื่องบดแบบถาดล้อหมุนบด (Edge runner) เป็นผงละเอียด ผ่านตะแกรงร่อน นำมาผสมน้ำนวดเป็นดินปั้น หมักดินทิ้งไว้ 2-3 คืน จึงสามารถนำมาใช้ได้

2. การเตรียมดินแบบหมักดิน ในชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด เตรียมดินปั้นด้วยวิธีการหมักดิน ดินเหนียวที่ขุดจากบ่อดินจะถูกกองไว้ใกล้กับสถานที่ทำเครื่องปั้นดินเผา หากต้องการใช้ดินจะตักแบ่งดินมาพักไว้ในบ่อพักดินไว้ให้เต็ม แล้วใช้น้ำรดให้ชุ่มหมักทิ้งไว้ 2-3 คืน จากนั้นขุดขึ้นมาเข้าเครื่องนวดดิน (Extrusion) 2-3 รอบ ให้น้ำดินมีความละเอียดเนื้อผสมเข้าเป็นเดียวกัน จึงนำมาใช้ปั้นได้ ในอดีต ก่อนที่จะมีเทคโนโลยีเครื่องจักรเครื่องนวดดิน จะใช้วิธีการนวดย่ำดิน การย่ำดินจะนำดินที่หมักในบ่อหมักที่รดน้ำจนชุ่มทิ้งไว้ 1-2 คืน นำมาวางแผ่นบนพื้นโรงปั้นที่รองพื้นด้วยทรายร่อนละเอียด เพื่อไม่ให้ดินติดพื้นและเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อดิน

การหมักดินจะช่วยให้เนื้อดินกับน้ำในดินซึมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันได้ดี มีความเหนียวสม่ำเสมอไม่ร่วนแห้งเปราะเมื่อนำมาปั้นขึ้นรูปต้นรูปทรง การเตรียมดินปั้น 2 วิธีนี้มีความแตกต่างกันเนื่องมาจากการได้รับการถ่ายทอดความรู้เฉพาะของท้องถิ่นต่อกันมา เป็นแบบแผนในการทำงานตามๆกันมา และเหตุผลสำคัญคือมีเครื่องจักรในการเตรียมดินที่แตกต่างกัน

การปั้นขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ การขึ้นรูปภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 2 วิธี คือ วิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ด้วยวิธีปั้นหมุนไฟฟ้า และการปั้นขึ้นรูปด้วยมือ พบว่า ชุมชนบ้านคลองสระบัว ยังมีการอนุรักษ์วิธีการปั้นด้วยมือ ใช้วิธีการตีดินด้วยไม้ตีและหินดู และการขึ้นรูปด้วยปั้นหมุน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ บ้านโคกหม้อและบ้านเกาะเกร็ด

1. การปั้นขึ้นรูปด้วยมือของชุมชนบ้านคลองสระบัว เป็นการขึ้นรูปภาชนะ หม้อแกง หม้อยา เป็นการขึ้นรูปที่มีกรรมวิธีการปั้นขึ้นรูปในขั้นแรกแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับรูปทรงขนาดของผลิตภัณฑ์ ซึ่งต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญของช่างปั้นแต่ละคน เนื่องจากการขึ้นรูปวิธีนี้ไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรกลไกที่มีความซับซ้อนในการขึ้นรูปเป็นวิธีการขึ้นตอนทีละขั้นตอนที่เข้าใจได้ง่ายว่าการปั้นเป็นภาชนะ การบีบ การตีให้มีความหนาบางที่สม่ำเสมอและรูปทรงส่วนโค้งส่วน

ว่าตามที่ต้องการใช้ ส่วนโค้งของหินดอรอบรับ และส่วนโค้งของทพีพีที่ใช้ตัดอาหาร ที่มีความสัมพันธ์กัน เดิมการปั้นหม้อใช้วิธีการปั้นดินเป็นเส้นแล้วขดยัดดินให้ติดเป็นเนื้อเดียวกันเป็นรูปทรงกระบอก โดยที่ยังไม่มีก้นหม้อ ฝั่งทิ้งไว้ให้ดินเซตตัวแล้วใช้ไม้ตี ตีขึ้นรูปให้ได้รูปทรงตามต้องการ แต่ในระยะหลังมีการปั้นขึ้นรูปโดยใช้แป้นหมุนปั้นขึ้นรูปเป็นทรงกระบอกที่มีปากภาชนะ แล้วนำมาตีรูปทรงด้วยมือ โดยใช้ไม้ตีและหินดูตีให้ได้รูปทรงตามต้องการทำให้ปั้นได้ผลิตภัณฑ์จำนวนมากและรวดเร็วขึ้น กรรมวิธีการปั้นจะถูกถ่ายทอดโดยการทำให้เห็น การดูเขาทำ และการลองทำด้วยตนเอง เหตุผลหลักของการปั้นขึ้นรูปด้วยมือโดยการตีดิน เป็นวิธีการที่ทั่วทุกภูมิภาคใช้ขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผาในอดีต เนื่องจากเป็นวิธีการที่ง่ายไม่ซับซ้อน สามารถหาอุปกรณ์ได้ รูปทรงที่ขึ้นรูปในยุคแรก ได้แก่ หม้อดิน เตาเซิงกราน กาน้ำ

การปั้นด้วยมือ เป็นวิธีการขึ้นรูปอย่างแรกที่มีมาตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ และพบว่าปัจจุบันยังมีการปั้นขึ้นรูปด้วยวิธีนี้น้อยมาก เนื่องจากต้องใช้นาน “กว่าจะปั้นได้แต่ละใบใช้เวลาาน ต้องรอเวลา แต่ละชิ้นตอน เตรียมดินเสร็จ ก็นำมาปั้นขึ้นรูป ปั้นจบปากเสร็จก็ต้องรอฝั่งดินให้มันคงรูปอยู่ตัวจับแล้วไม่บิดเบี้ยว แล้วนำมาตี ค่อย ๆ ตี ไล่ไปถึงก้น ใช้หินดอรอบข้างในตีไล่ไปจนจนได้รอบก็จะบางได้รูปทรง เครื่องมือปั้นพวกนี้เราทำเองได้ ไม่ได้ลงทุนอะไรมาก ปั้นอย่างง่าย ๆ มีเครื่องมือน้อยชิ้น แต่ผู้ปั้นจะต้องมีความชำนาญในการปั้นพอสมควร มาสมัยนี้มีแป้นหมุน เราปั้นแป้นหมุนก่อนแล้วเอามาตี ทำให้ได้เร็วขึ้น แต่กว่าจะปั้นแป้นหมุนได้ก็ต้องฝึก จับดินให้ได้ศูนย์คุมรูปทรงได้ตามต้องการ ใบเล็กใบใหญ่ก็ปั้นได้ ”

ลักษณะเด่นของการขึ้นรูปด้วยมือ หรือการตีหม้อ ของบ้านคลองสระบัวจะมีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความบาง ผิวของภาชนะมัน เนื่องจากมีการทาดด้วยน้ำดินสีมันปู หรือเรียกอีกอย่างว่า ดินขุขุ อาจมีการขัดผิวให้มัน ส่งผลให้เนื้อภาชนะมีความแข็งแรง สีสวยงาม

2. การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนของชุมชนบ้านมอญ บ้านโคกหม้อ บ้านเกาะเกร็ด เป็นการขึ้นรูปทรงที่มีลักษณะกลมสมมาตรซ้ายขวา เนื่องจากหลักการปั้นจากศูนย์กลางของแป้นรีดดินเป็นทรงกระบอกให้มีความหนาที่ต้องการแล้วดันทรงส่วนโค้งส่วนโค้งตามต้องการ จะมีรูปทรงลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปั้น เช่น อาจจะมีรูปทรงลักษณะทรงกระบอก หรืออาจจะมีลักษณะปากผาย เช่น อ่าง ครก ขาว กระถาง หรือมีลักษณะปากเล็กแคบกว่าตัวภาชนะ เช่น หม้อ ไห กระปุก

“ที่เราใช้แป้นหมุนในการขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากเป็นอุปกรณ์ขึ้นรูปที่ดัดแปลงประยุกต์ จัดหาได้ง่ายในชุมชน โดยเฉพาะช่วยให้ปั้นได้สะดวก รวดเร็วกว่าการขึ้นรูปด้วยมือ หลากหลายขนาด ช่างปั้นคนไหนมีความชำนาญปั้นเก่ง สามารถ

ออกแบบรูปทรง ตกแต่งให้มีความเหมาะสมกับการใช้สอยและมีลวดลายสวยงาม หากเทียบกับการใช้เครื่องปั้นดินเผาที่มีข้อจำกัดในหลายอย่าง ทั้งด้านการลงทุนที่สูง การซ่อมบำรุงรักษา การทำแม่พิมพ์แต่ละแบบ ทุกขั้นตอนมีการลงทุนและเทคโนโลยีจากภายนอกชุมชนทั้งสิ้น สำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสมัยใหม่ จะไม่นิยมใช้วิธีการผลิตจากปั้นหมุนเนื่องจากซ้ำ และขาดความเข้าใจด้านคุณค่าของชิ้นงาน โดยสากลทั่วไปงานปั้นหมุนจัดเป็นงานหัตถกรรมที่มีราคาสูง”

การตกแต่งผลงาน การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพบ 5 วิธี ได้แก่ การกดประทับลายด้วยลูกกลิ้ง การตีลาย การชุบขีดลาย การทาน้ำดินสี การตัดฉลุลาย การขัดมัน

1. การกดประทับลายด้วยลูกกลิ้ง จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปเป็นภาชนะเสร็จขณะอยู่บนแป้นจะใช้ลูกกลิ้งกลิ้งลายบนขอบภาชนะส่วนขอบปาก คอ ป่า ของภาชนะ ลูกกลิ้งทำมาจากไม้หรือดินเผา การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด

2. การชุบขีดลายด้วยไม้หรือวัสดุปลายแหลมให้เกิดเป็นเส้นร่อง จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินยังมีความนิ่มอยู่ยังไม่ถึงกับแห้งหมาด การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด

3. การสลักด้วยมีดปลายแหลม จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินมีความหมาดตัวสามารถสลักลวดลายตัดเจาะหรือฉลุลวดลายได้คงรูปไม่ยุบตัว การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด

4. การทาน้ำดินสี เป็นการใช้น้ำดินที่มีสีต่างจากเนื้อดินนั้น อาจเป็นดินที่มีการผสมสีสำเร็จรูปสีต่างๆ จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินมีความหมาดตัว การใช้น้ำดินสีตกแต่งมี 3 ลักษณะ คือ 1) การทาน้ำดินสีให้เกิดเป็นภาพลาย 2) การทาน้ำดินสีบนผิวภาชนะแล้วชุบดินสีออกเป็นเส้นลาย เห็นลายเส้นเป็นสีของเนื้อภาชนะ และ 3) การทาน้ำดินสีลงไปร่องที่ชุบขีดเป็นลวดลายไว้ก่อนแล้วชุบดินสีที่เลอะขอบเส้นออกให้เรียบร้อยสวยงาม การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญ

5. การปั้นติดเป็นลวดลายนูน ใช้น้ำดินปั้นเป็นเส้นนูนหรือลวดลายต่างๆ วนรอบภาชนะ จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปดินมีความหมาดตัว การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนบ้านมอญ

6. การขัดมัน เป็นการใช้วัสดุที่มีความแข็งเรียบขัดผิวดินที่มีความหมาดตัวให้เกิดความมันวาวเนื้อผิวแน่น การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาวิธีนี้พบที่ชุมชนเกาะเกร็ด

7. การเคลือบผิว การตกแต่งด้วยเคลือบสีน้ำตาลมัน พบเฉพาะในชุมชนบ้านโคกหม้อ ผลิตภัณฑ์ใหญ่ จะกระทำหลังจากที่ปั้นขึ้นรูปและนำไปเผาดิบที่อุณหภูมิ 850 องศาเซลเซียสก่อนหนึ่งรอบ แล้วนำมาเผาด้วยน้ำเคลือบแล้วจึงนำไปเผาอีกครั้งหนึ่งที่อุณหภูมิ 1230 องศาเซลเซียส

ภูมิปัญญาด้านการเผาและเตาเผา ภูมิปัญญาการเผาผลิตภัณฑ์ พบว่า การทำเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการเผาด้วยเตาฟืน และการเผาด้วยเตาเผาชนิดใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงการเผา ชุมชนที่เผาด้วยเตาฟืน ได้แก่ ชุมชนบ้านมอญ ชุมชนเกาะเกร็ด และชุมชนบ้านคลองสระบัวชุมชนที่เผาด้วยเตาเผาชนิดใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงการเผา คือชุมชนบ้านโคกหม้อ และชุมชนเกาะเกร็ดมีการใช้เตาเผาชนิดแก๊สนี้ในบางครัวเรือน การใช้เตาเผาชนิดแก๊สนี้ ได้รับอิทธิพลจากความรู้ด้านเทคโนโลยีจากหน่วยงานภายนอกชุมชนในภาคอุตสาหกรรม นักวิชาการมาให้ความรู้ สนับสนุนในโครงการฝึกพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพการผลิต

การเผาของชุมชนบ้านมอญและชุมชนเกาะเกร็ดยังคงอนุรักษ์และใช้วิธีการเผาด้วยเตาฟืน ซึ่งเป็นวิธีวิธีการเผาแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับรุ่นปู่ย่าตายายมาตั้งแต่อดีต เผาได้ครั้งละจำนวนมากว่าการเผาด้วยเตาแก๊ส ไม่นำมาทำเชื้อเพลิงเป็นไม้เศษไม้ที่หาได้ในชุมชน และการซื้อหัวไม้ปักไม้จากโรงเรือไม้ การเรียงงานเข้าเตาจะเข้าเป็นชุด ขนาดเล็กกลางใหญ่ซ้อนกันให้เต็มเตาเว้นว่างระยะห่างบริเวณช่องไฟสำหรับแห่ฟืนและใช้แท่งเหล็กข้ออ้อยวางพาดกลางระหว่างช่องไปเพื่อรองรับไม้ฟืนช่วยให้เผาไหม้ได้ดีขึ้น ดังภาพที่ 13

การเผางานจะใช้เวลา 3 วัน คือ 1 วัน 1 คืน สำหรับการเผาที่ปากเตาเพื่ออุ่นงานให้ร้อน และเริ่มเผาในหัวเตา 1 วัน 1 คืน ให้งานห้องเผาแรกสุก และการแห่ช่องไฟด้านข้างอีก 1 วัน ให้สุกไปที่ละช่องไฟ อุณหภูมิการเผาอยู่ที่ประมาณ 900 -1000 องศาเซลเซียส

การเผาผลิตภัณฑ์ด้วยเตาเผาชนิดแก๊ส ชุมชนบ้านโคกหม้อ เป็นการเผา 2 ครั้ง ครั้งแรกเผาที่อุณหภูมิ 750-800 องศาเซลเซียส เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนโครงสร้างมีความแข็งแรงไม่ละลายน้ำเมื่อนำน้ำเคลือบมาเคลือบผลิตภัณฑ์ก่อนที่จะเผาครั้งที่ 2 ที่ระดับอุณหภูมิ 1180 – 1200 องศาเซลเซียส

1.4 การบริหารจัดการชุมชน

การบริหารจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การวิเคราะห์องค์ประกอบของชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านมอญ ชุมชนบ้านโคกหม้อ ชุมชนเกาะเกร็ดมีการวางแผนทางเป้าหมายของกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผาพร้อมกันกำหนดให้มีคณะกรรมการของชุมชน ทำหน้าที่วางแผนทางทิศทางด้าน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่จะตัดสินใจร่วมกันที่จะดำเนินการต่าง ในชีวิตประจำวันและการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา

“ในชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาสมาชิกกลุ่มก็เป็นผู้นำครอบครัว บ้านที่เขาทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพ บ้านไหนทำก็มีสิทธิเป็นสมาชิก เฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 1 บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่งนี้เท่านั้น ผู้ที่อยู่นอกหมู่บ้านก็ไม่มีสิทธิ มีสิทธิ์สามารถใช้ดินที่บ่อดินของชุมชนได้ ถึงเวลามีงานประจำปี ให้อุ๊ยพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ ก็พร้อมใจกันไปทำพิธีไปร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลในการทำอาชีพนี้ เราเอาดินมาใช้ทำมาหากินก็สำนึกถึงคุณค่าร่วมกัน”

“คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาใหญ่เตาเผาแม่น้ำน้อยมาจากผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน เดิมก็หมุนเวียนกันเป็นประธานกลุ่ม เราก็เคยเป็นประธานกลุ่มมานานหลายปี ตอนนี้อายุมาก ก็มีผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิก มีครูเข้ามาช่วยมีส่วนร่วมอนุรักษ์ หน่วยภาครัฐในชุมชน ช่วยกันอนุรักษ์เขามาหาคนทำงานคนปั้น ให้มีอยู่ต่อไปไม่ให้หมดรุ่นไป คนรุ่นก่อนๆ ก็ค่อยล้มหายไปตามอายุไข”

“คณะกรรมการของชุมชนมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาชิกในชุมชน กับหน่วยงานภายนอก คอยส่งข่าว กิจกรรมต่างๆมีอยู่ตลอดต่อเนื่อง คอยส่งเสริมสนับสนุนหมุนเวียนกันไป ชุมชนเราใกล้กรุงเทพฯมีหน่วยงานภาครัฐหลายภาคส่วนเข้ามาส่งเสริม ทั้งด้านการพัฒนาคุณภาพการผลิต พลังงาน อุตุสหากรรม พาณิชยกรรม ท้องเที่ยว วัฒนธรรม มีความหลายหลาย เพราะเราทำมานานอนุรักษ์ภูมิปัญญาเดิมไว้ได้”

การดำเนินการในแบบองค์รวมของชุมชนบ้านมอญ และเกาะเกร็ด และบ้านโคกหม้อ มีความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความตระหนักถึงคุณค่า เข้าใจเป้าหมายวัตถุประสงค์มีความสามารถ คล่องตัว การมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหา

ชุมชนจะดำรงอยู่ได้อย่างดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงก็ด้วยกระบวนการ ของการบริหาร ที่ดี จากการศึกษาถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของชุมชนของความล้มเหลวและความสำเร็จมาจากการบริหารจัดการชุมชน

การดำเนินกิจกรรมของชุมชน จากกิจกรรมการขอขมาบูชาพระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่บึงเขาติน ของสมาชิกในชุมชนนับว่าเป็นนโยบายแฝงที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความรักความสามัคคีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันชุมชน มีความเข้าใจในการดำเนินงานการประกอบอาชีพที่ใช้ทรัพยากรของชุมชนร่วมกันที่มีหลักเหตุผลสามัคคีคุณธรรมเพื่อคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมและเป็นการป้องกันปกป้องมิให้บุคคลภายนอกชุมชนการเข้ามาเบียดเบียนทรัพยากรของชุมชนเป็นการนัดพบร่วมกันที่จะร่วมจิตร่วมใจในการตระหนักถึงคุณค่าทางสังคม มีส่วนร่วมคิดร่วมทำร่วมตัดสินใจรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองต่อชุมชนร่วมกัน หากมีสิ่งใดเกิดผลกระทบต่อชุมชนก็จะได้ร่วมกันแก้ไขได้ทันท่วงที มีความโปร่งใส กฎกติกาของชุมชนที่ยอมให้ผู้ที่เป็นสมาชิกของชุมชนบ้านมอญสามารถนำวัตุดิบไปใช้ในการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผาได้ และไม่ยอมให้สมาชิกผู้ใดหรือบุคคลภายนอกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการอื่นหรือลักลอบซื้อขายเพื่อประโยชน์ส่วนตัวในลักษณะซื้อขายทรัพยากรวัตุดิบ

การบริหารจัดการของชุมชนผู้วิจัยพบว่า มีการบริหารจัดการด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ ทรัพยากรวัตุดิบ สิ่งแวดล้อม บุคลากร การขาย การจัดเก็บการขนส่ง และพบว่า ไม่มีการนำการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสื่อออนไลน์มาใช้ในการดำเนินอาชีพเครื่องปั้นดินเผาอย่างเต็มรูปแบบเนื่องจากขาดความรู้ทักษะในการใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ

4.1 การบริหารจัดการด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ ในทุกชุมชนเครื่องปั้นดินเผามีการควบคุมคุณภาพตั้งแต่ต้นน้ำ คือกระบวนการคัดเลือกแหล่งดินที่มีคุณภาพก่อน และมีการเตรียมดิน ชุมชนเกาะเกิร์ตเป็นชุมชนมีภูมิปัญญาด้านการพัฒนาวัตุดิบให้มีคุณภาพดีขึ้นมีการนำดินมาล้างกรองเอาเศษกรวดเศษทรายออกเพื่อให้เนื้อดินมีความเนียนละเอียด สามารถแกะลวดลายได้ง่าย คุณภาพวัตุดิบและคุณภาพการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนมีกระบวนการบริหารจัดการการผลิตเพื่อให้สินค้าได้คุณภาพมาตรฐานมาจากการควบคุมคุณภาพของวัตุดิบที่นำมาปั้น ด้วยวิธีการคัดเลือกวัตุดิบจากแหล่งดินที่มีคุณภาพดีสามารถนำมาปั้นและเผาได้สะดวก ง่ายไม่ต้องผ่านกระบวนการซับซ้อน มีการคัดคุณภาพของผลงานในขั้นแรกคือ งานดินหลังจากปั้นเสร็จและแห้งสนิทก่อนเข้าเตาเผาต้องอยู่ในสภาพสมบูรณ์ไม่บิดเบี้ยว บิ่น แตกร้าว คุณภาพของสินค้าเครื่องปั้นดินเผาหลังจากเผาออกมาแล้วมีเกณฑ์การคัดเลือกจากคุณภาพของผลงานที่ไม่มีตำหนิปราศจาก รอยร้าว บิ่น รูปทรงบิดเบี้ยว สีสัมผัสสม่ำเสมอไม่ต่างพล้อยจากการเผาไหม้หรือเศษตะกั่วที่เข้า เมื่อเคาะจะเป็นเสียงก้องกังวาน ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบที่มีตำหนิจะถูกคัดแยกเป็นสินค้าเกรด ต่ำหนิ จะจำหน่ายอีกราคาหนึ่ง รองลงมา สินค้ากลุ่มนี้จะหากมีตำหนิ

เพียงเล็กน้อย จะนำมาซ่อมไปทำสี จำหน่ายให้กับกลุ่มพ่อค้าแม่ค้ารถเร่ที่มีรับซื้อ ราคาถูกกว่าของดี หรือพ่อค้าที่รับจัดตกแต่งสวน

4.2 ทรัพยากรวัตถุดิบ การควบคุมกระบวนการผลิตและทรัพยากรวัตถุดิบ ตั้งแต่การคัดเลือกแหล่งดินเหนียวที่มีคุณภาพ แต่กลับไม่พบว่า ชุมชนมีวิธีการกระบวนการพัฒนาคุณภาพวัตถุดิบให้มีคุณภาพสูง ขึ้นการปั้นขึ้นรูปโดยช่างที่มีฝีมือชำนาญ การเรียงงานในเตาและการเผาที่ถูกต้องวิธีขั้นตอนของช่างที่มีประสบการณ์ การบริหารจัดการด้านคุณภาพวัตถุดิบ กระบวนการจัดการด้านวัตถุดิบของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา บ้านมอญมีกระบวนการจัดการของชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน

4.3 สิ่งแวดล้อม ด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า ชุมชนเครื่องปั้นมีการดำเนินกิจการด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนในการที่จะนำทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนมาใช้อย่างระมัดระวังประหยัดการใช้เชื้อเพลิงอย่างคุ้มค่า และให้ความเคารพเกรงใจซึ่งกันและกัน ไม่ทำการสิ่งใดที่จะก่อให้เกิดการรบกวนหรือสร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน ผู้คนในชุมชนมีความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีวันพินมารบกวนเพื่อนบ้าน

4.4 บุคลากร ด้านบุคลากรพบว่าชุมชนมีการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ พัฒนาความรู้ทักษะฝีมือ ได้รับการเสริมสร้างบุคลากรจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและการไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ

4.5 การขาย ด้านการขาย การจัดเก็บและการขนส่งพบว่าชุมชนบ้านมอญส่วนใหญ่เมื่อผลิตภัณฑ์ออกจากเตาจะมีพ่อค้าคนกลางหรือลูกค้าประจำมารับขนส่งสินค้าขึ้นรถในวันทำงานออกจากเตา ส่วนบ้านเกาะเกร็ดบางส่วน (น้อยกว่าร้อยละ 50) และชุมชนบ้านโคกหม้อส่วนใหญ่มีการจะหมายแบบปลีกในลักษณะลูกค้าและนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมซื้อสินค้ากลับไปเป็นของฝากของที่ระลึก ตั้งโชว์ประดับตกแต่งบ้านเรือนอาคาร

4.6 การจัดเก็บ-ขนส่ง การบริหารจัดการด้านการจัดเก็บสินค้าและการขนส่งผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เสร็จออกจากเตาแล้วมีวิธีการจัดเก็บตามขนาดของผลิตภัณฑ์งานที่มีขนาดใหญ่จะถูกวางเรียงด้านในงานที่มีขนาดรองลงมาจะวางเรียงในบริเวณส่วนกลางของโรงงานและผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดเล็กสามารถยกเคลื่อนย้ายได้ง่ายจะถูกนำไปวางเรียงด้านหน้าของโรงงาน เนื่องจากปริมาณการซื้อขายและความสะดวกในการเคลื่อนย้าย

4.7 เทคโนโลยี-สารสนเทศ การบริหารจัดการชุมชนมีการนำเทคโนโลยีและสารสนเทศมาใช้หรือช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผาอย่างเป็น

รูปธรรมเต็มรูปแบบน้อยมาก ผู้ประกอบมีความเข้าใจในความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศว่าสามารถช่วยในการดำเนินกิจการอย่างไรได้บ้างมีน้อยรายมาก พบเพียงบางบ้านที่มีลูกหลานเป็นคนรุ่นใหม่ การนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตเพื่อให้เกิดความสะดวกง่ายต่อการผลิตรวมถึงการจำหน่ายการจัดทำข้อมูลของการประกอบกิจการ

2 ผลวิเคราะห์พฤติกรรมกรการบริโภคและทัศนคติที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผา ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ข้อมูลลักษณะของผู้บริโภค ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (กลุ่มผู้บริโภควัยย่อย) พบว่า ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างเป็นส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ 65.25 เพศชายร้อยละ 34.75 สามารถแบ่งเป็นประชากรในท้องถิ่นร้อยละ 28.00 และเป็นนักท่องเที่ยวร้อยละ 72.00 โดยแบ่งเป็นช่วงอายุ 43- 55 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.50 รองลงมา คือ อายุ 55 ปีขึ้นไป ร้อยละ 30.50 ช่วงอายุระหว่าง 31-42 ปี ร้อยละ 20.75 และช่วงอายุระหว่าง 18-30 ปีมีน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 8.25 มีอาชีพ 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มอาชีพธุรกิจส่วนตัวมีมากที่สุด ร้อยละ 34.25 รองลงมา คือ ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 32.00 พนักงานเอกชนร้อยละ 26.25 และนักเรียน/นักศึกษามีน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.50

พฤติกรรมกรการบริโภคและทัศนคติที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีดังนี้

2.1 ด้านผลิตภัณฑ์ ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมกรการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา ความคิดเห็นและความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างด้านผลิตภัณฑ์และรูปแบบ พบว่าการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์และรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมีความสนใจชื่นชอบกลุ่มผลิตภัณฑ์ของขวัญที่ระลึก ของฝาก ของสะสม มากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.78 รองลงมา คือ ของประดับตกแต่งบ้านสถานที่ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.65 และมีความคิดเห็นและความต้องการในระดับมากที่สุดที่เลือกซื้อและชื่นชอบ ภาชนะปลูกต้นไม้ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.16

เมื่อพิจารณาด้านรูปแบบ พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคให้ความสนใจรูปแบบร่วมสมัยมีอัตลักษณ์กลิ่นอายของเดิม รูปแบบใหม่ทันสมัยนิยม และรูปแบบวัสดุคุณสมบัติ/คุณภาพดี อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.55 , 4.51 , 4.42 ตามลำดับ มีความคิดเห็นและความต้องการในระดับมากที่สุดที่เลือกซื้อและชื่นชอบรูปแบบความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่รูปแบบอนุรักษ์แบบดั้งเดิม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.23 และ 3.88 ตามลำดับ

2.2 ด้านช่องทางการจำหน่าย ผลการวิเคราะห์ช่องทางการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาที่กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคนิยมใช้บริการมากที่สุด คือ ย่านแหล่งจำหน่ายที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.54 รองลงมา คือ งานแสดงสินค้า แหล่งผลิต/ผู้ผลิต

โดยตรง คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.42 และ 3.89 ตามลำดับ และมีความคิดเห็นและความต้องการด้านช่องทางการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาในระดับมาก คือ ระบบสื่อโซเชียล เฟสบุค ไลน์ อินสตราแกรม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 2.56 และร้านออนไลน์ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 1.52 อยู่ในระดับน้อยที่สุด

2.3 ด้านการส่งเสริมการจำหน่าย ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา พบว่า การส่งเสริมการจำหน่าย ที่กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคให้ความสนใจชอบมากที่สุด คือ ส่วนลดราคา และการแถม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.81 , 4.68 อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การโฆษณา นำเสนอสินค้า ระบบชำระเงินออนไลน์ / แอปพลิเคชัน และสะสมแต้ม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.18 , 4.03 และ 3.89 อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ

2.4 ด้านราคา ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา พบว่า พฤติกรรมด้านราคาที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมากที่สุด คือ ราคาเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์เดี่ยวร้านรายอื่น ราคาเหมาะสมกับคุณภาพ/คุณค่า ราคาเหมาะสมกับปริมาณ/ขนาดสินค้า คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.84 , 4.62 , 4.45 ตามลำดับ อยู่ในระดับมากที่สุด ในส่วนของความคิดเห็นผู้บริโภคด้านราคา สินค้าราคาคงที่ ราคาเดียว อยู่ในระดับมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.19

2.5 ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต ผลการวิเคราะห์ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิตที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผา พบว่า พฤติกรรมด้านภาพลักษณ์ที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมากที่สุด คือ ชื่อเสียงชุมชน/ผู้ผลิต คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.88 รองลงมาคือ เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต อยู่ในระดับมากที่สุด ในส่วนของความคิดเห็นผู้บริโภคอยู่ในระดับมาก คือ ระยะเวลาการดำเนินงาน และตัวอย่างลูกค้าผู้ซื้อ/ผู้ใช้สินค้าของชุมชน คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.86 และ 2.24

2.6 ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ ผลการวิเคราะห์ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผา พบว่า พฤติกรรมด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมากที่สุด คือ ซื้อเพื่อใช้เอง/ในครอบครัว คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.89 รองลงมาคือ ซื้อเพื่อฝากบุคคลอื่น ซื้อเพื่อสะสม อยู่ในระดับมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.13 4.02 ตามลำดับ และ ซื้อเพื่อจำหน่าย คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.15 อยู่ในระดับปานกลาง

2.7 ด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร ผลการวิเคราะห์ด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากรที่มีต่อการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผา พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมีความคิดเห็นและความพอใจมากที่สุด คือ การนำเสนอให้ความรู้รายละเอียดที่ชัดเจน คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.68 รองลงมาคือ การบริการตอบรับได้ตรงความต้องการของผู้บริโภค

อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.58 การให้บริการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เหมาะสม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.15 อยู่ในระดับมาก โดยกระบวนการให้บริการ เร็วถูกต้อง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย คิดเป็นค่าเฉลี่ย 2.53

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา พบว่า ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการบริโภคและความคิดเห็นต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีความคิดเห็นในภาพรวมที่อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ลำดับแรก ได้แก่ ด้านราคา ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบ และด้านการส่งเสริมการจำหน่าย

ประเด็นด้านราคาที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อมากที่สุด คือ ราคาเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์เดียวร้านรายอื่นสามารถตัดสินใจได้ง่ายขึ้น มีราคาความเหมาะสมกับคุณภาพและคุณค่าของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รองลงมา ได้แก่ พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผา ด้านผลิตภัณฑ์/รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา พบว่า ผลิตภัณฑ์ประเภทของขวัญที่ระลึก ของฝาก ของสะสม ของประดับตกแต่งบ้าน สถานที่ ได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันอยู่ในระดับสูงมากที่สุด เป็นรูปแบบร่วมสมัยมีอัตลักษณ์กลิ่นอายของเดิม และรูปแบบใหม่ ทันสมัยนิยม ส่วนด้านการส่งเสริมการจำหน่าย ผู้บริโภคมีความคิดเห็นและต้องการ การลดราคาและของแถมอยู่ในลำดับต้นของการส่งเสริมการขาย

ความคิดเห็นในภาพรวมที่อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต และด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร ในส่วนของเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อ ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างตัดสินใจซื้อเพื่อไปใช้เองหรือใช้ในครอบครัวเป็นลำดับแรก รองลงมา คือ ซื้อเพื่อฝากบุคคลอื่น ด้านภาพลักษณ์ชุมชน/ผู้ผลิต ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นที่มีผลต่อการตัดสินใจ คือ ชื่อเสียงชุมชน/ผู้ผลิตเป็นอันดับแรก และมีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต อยู่ในระดับมาก ส่วนในด้านกระบวนการให้บริการของบุคลากร ผู้บริโภคพอใจให้ความสำคัญกับการนำเสนอให้ความรู้เชิงลึกถึงรายละเอียดที่ชัดเจน การบริการตอบรับได้ตรงความต้องการของผู้บริโภค ด้านช่องทางการจำหน่ายในภาพรวมความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภค อยู่ในระดับปานกลางผู้บริโภคนิยมซื้อเครื่องปั้นดินเผาย่านแหล่งจำหน่ายที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก และงานแสดงสินค้า

3 ผลวิเคราะห์การส่งเสริมการตลาดเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการตลาดเครื่องปั้นดินเผา ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อค้นพบ 3 ด้าน ได้แก่ 1) การส่งเสริมด้านวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา การสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา 2) การส่งเสริมด้านภูมิปัญญาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

การสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาเดิมสู่การต่อยอดพัฒนาภูมิปัญญาใหม่ การเพิ่มมูลค่าและคุณค่า

3) การส่งเสริมด้านด้านการตลาดและการบริหารจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ประเด็นผลิตภัณฑ์และการให้บริการ ช่องทางการจัดจำหน่าย การส่งเสริมการจำหน่าย การนำเสนอภาพลักษณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคลากร เทคโนโลยี

3.1 การส่งเสริมด้านวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

ด้านวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้ขอค้นพบ กระบวนการสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา จากวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญานี้ นอกเหนือจากเนื้อหาสาระสำคัญแล้ว องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการถ่ายทอดที่เราต้องพิจารณาและเข้าใจในบทบาทหลายมิติ คือ ผู้ถ่ายทอด และผู้สืบทอด บทบาทของผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด อาทิเช่น พ่อถ่ายทอดสู่ลูกชาย แม่ถ่ายทอดสู่ลูกสาว ช่างปั้นถ่ายทอดสู่ผู้ช่วยช่างปั้น หัวหน้างานถ่ายทอดสู่พนักงานผู้ปฏิบัติ นักวิชาการถ่ายทอดสู่ชุมชนหรือสังคม และครูอาจารย์ถ่ายทอดสู่ผู้เรียน ควรมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่เหล่านี้อย่างไร

ความเข้าใจในบทบาทของผู้ถ่ายทอดควรจะอยู่บนพื้นฐานของสภาพแวดล้อม ภูมิสังคม การสร้างเสริมประสบการณ์เฉพาะตน การรับรู้และการเรียนรู้ สังคมเป็นความรู้ ปฏิบัติต่อกันมาจนตกผลึกกลายเป็นภูมิปัญญาของตนเอง ผู้สืบทอดหรือผู้เรียนรู้อาจจะตระหนักในบทบาทแห่งตนที่ต้องมี ๕ ประเด็น ได้แก่ มีความรัก แสวงหาใฝ่รู้ มีความกล้าและอดทน มีความคิดสร้างสรรค์ มีสำนึกและทักษะ

1. สภาพแวดล้อม (context) การทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อม ปรากฏการณ์ ทรัพยากรที่มี รวมถึงการสร้างบรรยากาศแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการถ่ายทอดและการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมที่กล่าวถึงนี้เป็นสภาพที่เป็นไปตามธรรมชาติ ของทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรด้านเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมโลก รวมถึงสภาพแวดล้อมที่ควรจัดกระทำขึ้นให้มีความเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดและเรียนรู้ในสังคมวัฒนธรรม สภาวะการณ์ หรือปรากฏการณ์หนึ่งในช่วงเวลาขณะนั้นและอนาคตอันใกล้ด้วย

ผู้ถ่ายทอดจะต้องสื่อสารให้มีความแตกฉานในสภาพแวดล้อมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และผลที่มาจากภูมิสังคมและสังคมวัฒนธรรมที่ต่างกันออกไป รูปแบบภาชนะดินเผาของสังคมวัฒนธรรมภูมิภาคต่างๆ การผลิตภาชนะดินเผาจากทรัพยากรธรรมชาติที่ทำมาจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในพื้นที่สังคมนั้น สภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่าง ปริมาณแร่ธาตุในเนื้อดินที่ถูกนำมาปั้นจึงมีความแตกต่างกันลักษณะคุณสมบัติทางกายภาพ มีความเหนียว ความหยวบ

ละเอียดของเนื้อดิน และสีสัน มีความแตกต่างกันออกไป รวมถึงประเพณี ความเชื่อวิถีชีวิตในแต่ละสังคม แต่ละภูมิภาค

2. ประสบการณ์ และการรับรู้ (Experience & Perception) ผู้ถ่ายทอดไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ช่างปั้น เป็นหัวหน้างาน ครู อาจารย์ นักวิชาการ จำเป็นจะต้องมีการสร้างเสริมประสบการณ์เฉพาะตน เรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตจากการรับรู้ การเห็น การพิจารณา รู้วิเคราะห์ การปฏิบัติสะสมให้มีพอที่จะแบ่งปันถ่ายทอดผู้อื่นได้ ดังคำกล่าว ของ เอสเอ็น โกเอ็นกา (2548: 65) ได้กล่าวว่า “คุณสมบัติของครูที่สมบูรณ์แบบประการแรกคือ จะต้องรู้ชัดในวิธีการของตน จะได้ไม่เกิดการผิดพลาดเบี่ยงเบน ประการที่สอง แต่ละคนควรมีประสบการณ์เฉพาะตัวที่สามารถแบ่งปันผู้อื่น สอนผู้อื่นได้ อีกประการหนึ่งจะต้องละเอียดละออสิ่งต่างๆ และมีความเมตตากรุณา เจตนาดีอย่างท่วมท้น”

ประสบการณ์และการรับรู้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างแยกไม่ออก การประสบพบเจอแล้วรับรู้ เป็นความรู้สึก เป็นความเข้าใจ ซาบซึ้ง แดกฉานมีสาระเรื่องราวที่สามารถนำไปถ่ายทอดให้ผู้เรียนรู้ได้ซึมซับรับรู้เข้าใจในประสบการณ์นั้นได้โดยตรง โดยที่ผู้ถ่ายทอดจะต้องมีจิตใจที่มีความเมตตากรุณาเจตนาดีอย่างบริสุทธิ์ใจและเปี่ยมล้นปราศจากอคติความลำเอียง

3. การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้ประการแรกเป็นการเรียนรู้กับปัญหา ด้วยวิธีการตั้งคำถาม และกระบวนการไปสู่คำตอบของปัญหา คำถามที่ดีจะช่วยกระตุ้นนำไปสู่กระบวนการหาคำตอบสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ โดยมีได้ตั้งเป้าว่าต้องได้คำตอบที่ถูกต้องเพียงคำตอบเดียว แต่ต้องสนใจในกระบวนการที่มีความหลากหลายด้วย มุ่งเน้นหลากหลายวิธี และได้หลากหลายคำตอบ คือ สนใจในกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการหาคำตอบ ผู้ถ่ายทอดจะคอยอำนวยความสะดวกกระตุ้นเพื่อไปสู่คำตอบที่เหมาะสมกับสภาวะหรือบริบทปรากฏการณ์ขณะนั้นและประการที่สอง ต้องเป็นการเรียนรู้อย่างมีพลังที่จะขับเคลื่อนให้ก้าวไปข้างหน้าและติดตัวไปตลอดชีวิต เนื่องจากการถ่ายทอดหรือการสอนมิใช่เพียงการถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียว การถ่ายทอดหรือการสอนต้องมีกระบวนการเรียนรู้ควบคู่ไปกับเนื้อหาหรือตัวความรู้ซึ่งผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้จะเป็นผู้ร่วมกันสร้างความรู้ใหม่ๆ ไปพร้อม ๆ กันอย่างต่อเนื่อง

4. ความรู้และการรู้คิด (Knowledge/Cognition) ความรู้ในที่นี้หมายถึง ความรู้ วิธีการขั้นตอนการถ่ายทอดที่เหมาะสมกับผู้สืบทอดหรือผู้เรียนรู้ ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระทางวิชาชีพ และการรู้คิด รู้เหตุ มีความรู้ในเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลตามมา รู้ผล รู้ถึงผลที่เกิดขึ้นมาจากเหตุใด รู้ตน รู้ตัวว่าในขณะนั้นมีบทบาทหน้าที่อะไรควรจะทำ รู้ประมาณ

มีความรู้จักพอประมาณ รู้วิธีประเมินให้อยู่ในความพอเหมาะพอประมาณ พอสมควร รู้กาล รู้เวลา ว่าช่วงใดเหมาะสมควรจะกระทำสิ่งใด รู้สังคม ว่าสังคมขณะปัจจุบันมีสถานการณ์เป็นอย่างไร เกิดอะไรขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงอะไรอย่างทำไม *รู้บุคคล* รู้ความเป็นปัจเจกบุคคล เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนรู้ว่า มีบุคลิกลักษณะ พฤติกรรมเป็นอย่างไร

5. ภูมิปัญญา (Wisdom) ผู้ถ่ายทอดต้องมีประสบการณ์เฉพาะตน ได้จากรับรู้ เรียนรู้ปฏิบัติสิ่งสมตกผลึกจนภูมิปัญญาเฉพาะตน เป็นภูมิปัญญาที่หลอมรวมผสมผสานไม่แยกออกจากกันของประสบการณ์ ความรู้ (Knowledge) สิ่งที่อยู่และสามารถนำไปปฏิบัติได้ ความฉลาด (Intelligence) ไหวพริบความสามารถในการหาคำตอบ ความเข้าใจ (Understands) มีความกระจ่างชัดอธิบายได้ชัดเจนสามารถหาคำตอบ หากกระบวนการวิธี เทคนิค ขั้นตอนที่จะขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต ดังคำกล่าวของ วิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 101) ที่กล่าวว่า “ภูมิปัญญาของแต่บุคคลขึ้นอยู่กับสภาพการรู้คิด เกิดจากจิตใต้สำนึกและจิตไร้สำนึก สภาพแวดล้อม เจตจำนงมุ่งมั่นที่จะเดินทางไปสู่เจตจำนงนั้น หลอมรวมประสบการณ์ตรงและประสบการณ์อ้อม สภาพการณ์แสดงออกทั้งที่ผสมกันระหว่าง IQ และ EQ หรือสติและปัญญา”

6. ความรัก (Love) ในบริบทนี้ ผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนต้องมีความรัก รักในศาสตร์ รักในทุกกระบวนการของการเรียนรู้ ความรัก และความเมตตา เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้เรียนและผู้ถ่ายทอด ผู้เรียนมีความรักต่อผู้ถ่ายทอด ครูมีความรักต่อผู้เรียน และรักทุกกระบวนการของสอน และรักทุกกระบวนการของการเรียน ดังที่ ตีอาโก เอดเมโล (อ้างใน เปาโลแฟร์ แพลโดย สดใส ชันติวรพงศ์. (2548: 82) กล่าวว่า “มีความรักเป็นอาวุธ” เป็นความรักของคนที่พร้อมจะต่อสู้ในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำ มีความรักที่จะเรียนรู้ รักที่จะแสวงหาความรู้ รักที่จะสร้างสรรค์ เป็นอาวุธที่จะนำทางและต่อสู้ในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำ รักที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้องที่ควร รักที่จะอดทนอดทนทำสิ่งนั้นจนสำเร็จ

7. แสวงหา (Pursuit) ผู้เรียนจะต้องมีความตระหนักและพยายามฝึกฝนการเป็นผู้แสวงหา ค้นหาตัวตน แสวงหาความชอบ รักและอดทนที่จะแสวงหาคำตอบ ใฝ่รู้ เฮอร์ เดวิด ธอโร (อ้างใน เปาโลแฟร์ แพลโดย สดใส ชันติวรพงศ์. (2550: 48-49) ได้เขียนบันทึกการใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวเขาได้อธิบายถึงเหตุผลที่เขามุ่งแสวงหาความวิเวกไว้ ดังนี้ “ผมไปอยู่ในป่า เพราะผมต้องการเผชิญหน้ากับสาระที่แท้จริงของชีวิต ไปอยู่ให้รู้ว่าสิ่งที่ผมสอนนั้นผมอาจเรียนรู้ได้หรือไม่ ไม่ใช่เมื่อถึงเวลาตาย กลับค้นพบว่าผมไม่ได้มีชีวิตอยู่เลยผมต้องการดื่มด่ำกับชีวิต ดูดกลิ่นมันจนถึงไขกระดูก มีชีวิตอย่างแรงกล้า ประหยัดอดทนเหมือนชาวสปาร์ตา สิ่งใดที่ไม่ใช่ชีวิตก็ขจัดออกมันออกไป ถ้าถาง ฟาดฟัน ต้อนชีวิตจนติดมูม ลดทอนให้เหลือน้อยที่สุด และถ้านั้นคือ

ความเลิศประเสริฐ ผมก็จะรู้ได้ด้วยประสบการณ์” จากคำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการแสวงหาอย่างแรงกล้าก่อให้เกิดประสบการณ์เฉพาะตนอย่างชัดเจน ที่สามารถนำไปแบ่งปันถ่ายทอดสู่ผู้อื่นได้

8. กล้าและอดทน (Bold & Endure) ผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้ต้องมีความกล้าและอดทน กล้าที่จะทำ กล้าที่จะอ่อนน้อมถ่อมตน ความถ่อมตนไม่อาจเกิดขึ้นได้หากขาดความมั่นคงทางใจ ความกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรความมั่นคงทางจิตใจก็จะเกิดขึ้น เมื่อมีความมั่นคงทางจิต สติ สมาธิและปัญญา ก็จะเกิดขึ้นมาโดยง่ายมีความมั่นใจ ในตนเอง มีความเคารพในตนเองตลอดจนเคารพในผู้อื่นความอ่อนน้อมถ่อมตนจะช่วยให้เราเข้าใจความจริงอันกระจ่างว่า ไม่มีใครรู้อะไร ไปหมดทุกอย่าง ไม่มีใครที่ไม่รู้อะไรเลยสักอย่าง เราทุกคนรู้บางอย่าง ไม่รู้บางอย่าง หากขาดความอ่อนน้อมถ่อมตนก็ยากที่จะรับฟังผู้อื่นที่เราตัดสินว่าด้อยกว่าเราได้อย่างสนิทใจ ผู้เรียนรู้ต้องมีความอดทน อดทนทำให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม “เราต้องกล้าและอดทนเพื่อที่จะยืนหยัดต่อไปแม้ผลประโยชน์ทางวัตถุอันมากมายอาจทำลายความกล้าของเรา” (สดไส ชันติวรพงศ์.(แปล). 2550: 79)

9. สร้างสรรค์ (Creative) ผู้เรียนรู้ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ และสร้างสรรค์ผลงาน หากเราเรียนรู้โดยไม่คิดสร้างสรรค์ก็จะไม่เกิดสิ่งใหม่และคุณค่า เป็นการเรียนรู้และปฏิบัติย่ำอยู่กับที่ ผู้เรียนจะต้องมีการคิดนอกกรอบ การคิดนอกกรอบได้จะต้องมีความรู้ในกรอบเสียก่อนแล้วจึงสามารถคิดนอกกรอบสร้างสรรค์สิ่งใหม่ได้ วิจารณ์ พานิช (2555: 25) ได้กล่าวถึงการสร้างสรรค์ว่า “ผู้ที่มีความรู้และทักษะอย่างดีเรียกว่าผู้เชี่ยวชาญ ต่างจากผู้สร้างสรรค์ตรงที่ผู้สร้างสรรค์ทำสิ่งใหม่ๆออกไปนอกขอบเขตหรือวิธีการเดิมๆ โดยมีจินตนาการแหวกแนวไป และการสร้างสรรค์ต้องใช้สมองหรือทักษะอื่นๆทุกด้านมาประกอบกัน”

10. สำนึก ทักษะ (Realizations/Skills) ผู้เรียนรู้จะต้องมีจิตสำนึก คุณธรรมจริยธรรม มีน้ำใจที่ก่อให้เกิดคุณค่าต่อสิ่งที่กระทำอยู่ขณะนั้นสำนึกเคารพแก่ผู้ถ่ายทอด สำนึกร่วมต่อชุมชน อันจะเป็นพลังให้ชุมชนขับเคลื่อนเติบโตก้าวหน้า และผู้เรียนรู้ต้องมีทักษะที่ติดตัวไปในอนาคต ทักษะที่ไม่ใช่แค่ความสามารถ ฝีมือหรือความประณีต แต่เป็นทักษะการเรียนรู้ การฟัง การคิด การอ่าน การเขียน มีทักษะการเรียนรู้ที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม ซึ่งเราจะต้องเตรียมคนรวมถึงตัวเราเองด้วยว่าจะต้องพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว พลิกผัน คาดไม่ถึง จึงต้องมีทักษะการเรียนรู้และทักษะการปรับตัวทักษะสร้างสรรค์ ทักษะสื่อสารและเทคโนโลยี ทักษะชีวิต ทักษะการเป็นโค้ช พร้อมที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้พร้อมเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาต่อไป

3.2 การส่งเสริมด้านภูมิปัญญาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

การดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผาของแต่ละครอบครัวส่วนมากดำเนินกิจการด้วยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นสินค้าที่ทำจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น ด้วยความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น กิจกรรมด้านการผลิตของแต่ละชุมชน จึงกลายเป็นทักษะพื้นฐานที่ชุมชนมีเป็นลักษณะเฉพาะชุมชน ดังนั้นการศึกษาชุมชนเราจำเป็นต้องรู้จักชุมชนก่อนว่าทักษะพื้นฐานที่สมาชิกในชุมชนมีคืออะไร การประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชนบนพื้นฐานของการใช้ความรู้ของท้องถิ่น และความสามารถที่มีติดตัวมาของคนรุ่นก่อนในทุกชุมชน ทักษะและความรู้ท้องถิ่นนี้กำลังจะเลือนหายไปเนื่องจากการเข้ามาของวิถีชีวิตสมัยใหม่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือทักษะพื้นฐานในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอันได้แก่ความรู้เฉพาะด้าน ทักษะตั้งแต่การหาแหล่งดิน การเตรียมดิน การปั้นการตกแต่ง การเผา รวมถึงการสร้างเครื่องมืออุปกรณ์โดยเฉพาะเตาเผาซึ่งนับวันจะหาครูเตาที่มีความรู้ด้านนี้เหลืออยู่น้อยมาก กระบวนการที่สำคัญ คือ การสร้างทักษะและภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาให้คนรุ่นใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบันและมีความแตกต่างแปลกใหม่ จะรอเพียงความรู้ท้องถิ่นที่ติดตัวมากับสมาชิกเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอและทันการ เพราะปัจจุบัน คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยได้อยู่ในชุมชนเหมือนในอดีตต่อไปแล้ว การออกไปเรียนในเมือง หรือทำงานต่างถิ่น ทำให้คนรุ่นใหม่มีทักษะพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้น้อยกว่าคนรุ่นก่อน

การสร้างทักษะเฉพาะด้านเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ความรู้ของชุมชนแต่ตัวสินค้าส่วนมากจะออกจำหน่ายไปนอกชุมชน ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาจึงต้องนำทักษะพื้นฐานที่ได้จากชุมชนมาประยุกต์ใช้เป็นสินค้าที่ได้รับการยอมรับจากภายนอก แต่ยังคงคงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนจำเป็นต้องสร้างทักษะเฉพาะของชุมชนขึ้นมาเพื่อการผลิตสินค้าของชุมชน

ความรู้สร้างสรรค์ จัดเป็นความรู้แบบ หยั่งรู้ (Insight) ที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจในเครื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลึกซึ้งและแหลมคมทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นมาได้ แต่ว่าความรู้นั้นต้องมีการค้นคว้าในระดับดำเนินการในบริบทเฉพาะ และสร้างเป็นทักษะในตัวตน เพื่อเป็นความรู้ใช้งานได้ ความรู้นี้เกิดขึ้นกับคนที่มีความรู้หรือทักษะด้านนั้น ๆ ระดับหนึ่ง นอกจากนั้นยังต้องมีทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์ และแรงจูงใจในการทำงาน

ความรู้สร้างสรรค์ในชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกิร์ต มีความเด่นชัดที่ช่างปั้นสามารถสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ออกมาเสมอ แม้กาลเวลาจะผ่านมาหลายช่วงอายุ สามารถดึงดูดลูกค้าทั้งเก่าและใหม่ ช่างปั้นหรือผู้ที่มีความชำนาญด้านเครื่องปั้นดินเผา มาก หรือมี

ความรู้อย่างถ่องแท้ลึกซึ้ง จะเกิดความรู้สร้างสรรค์ขึ้นมาในขณะที่ทำงาน หรือแม้แต่ดำเนินชีวิตประจำวัน ตัวอย่างของความรู้สร้างสรรค์ที่ชัดเจนของกลุ่มชุมชนเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดที่มีความสามารถในการปั้น มีแนวคิดที่ใช้ทักษะ เทคนิคเฉพาะนำมาสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาที่เป็นชุดถ้วยกาแฟ นาฬิกา เครื่องประดับตกแต่งสถานที่ โคมไฟที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ มีความร่วมสมัย

มีค่านิยม ความยอมรับร่วมกัน หรือหรือวัฒนธรรมชุมชน เป็นความรู้แฝงในความเชื่อมั่นศรัทธาในวัฒนธรรมเอกลักษณ์ อุดมลักษณะของชุมชนที่มีร่วมกัน จนกลายเป็นแนวทางปฏิบัติของสมาชิกกลุ่มชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่ เปรียบได้กับกฎระเบียบของชุมชนแบบธรรมชาติซึ่งไม่ใช่กฎระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการชุมชนสร้างขึ้น แต่สมาชิกยินดียึดถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันเพื่อความภาคภูมิใจในการเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นคือความเป็นเจ้าของและความสามัคคีเป็นชุมชนเดียวกันเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชน

ความเป็นเจ้าของชุมชน ทำให้สมาชิกกระตือรือร้นแสวงหาความรู้และฝึกฝนทักษะความสามารถของตนเองให้มีคุณภาพทัดเทียมในชุมชน การที่สมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ในรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน คือผู้นำครอบครัวแต่ละครัวเรือนที่มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นตัวแทนเข้ามาร่วมบริหารจัดการขับเคลื่อนชุมชนเครื่องปั้นดินเผา มีความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของชุมชน ส่วนความเป็นชุมชนเดียวกัน มีการส่งเสริมให้สมาชิกใหม่ที่มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาต้องเรียนรู้ พัฒนาทักษะตนเองให้เหมือนสมาชิกเก่าเพื่อการมีอัตลักษณ์เดียวกับสมาชิก การถ่ายทอดทักษะและภูมิปัญญาในกลุ่มสมาชิกเนื่องจากเป็นเหมือนเครือญาติมิตรกัน ดังที่ ลั่นทม จนวนจบทอง (2557:17-18) ได้กล่าวว่า สมาชิกของชุมชนใด ๆ จะยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบ และปรับตัวเองให้เหมือนกับลักษณะของชุมชนหรือสังคมนั้นๆให้ตัวเองถูกจำแนกเป็นพวกเดียวกันด้วย เป็นแนวทางการปฏิบัติของสมาชิกเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เป็นวัฒนธรรมเดียวกัน

ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาใช้เพื่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ส่วนมากเป็นความรู้ของท้องถิ่นหรือความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น จัดได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น เป็นความรู้เฉพาะถิ่น มีความเฉพาะในบริบทของชุมชนนั้นเท่านั้น หรือมีภูมิปัญญาร่วมที่มีความเหมือนกันโดยธรรมชาติของวิถีชีวิต หลักการขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา คือในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีขั้นตอนใดวิธีการใดที่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะของท้องถิ่นนี้เท่านั้น มีความแตกต่างจากแหล่งอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้กันแต่ต่างกัน เรียกได้ว่าเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยได้มีการปรับเปลี่ยนหรือเป็นพลวัตตามกาลเวลา

โดยการส่งทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการดำรงชีพหล่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว หรือกิจการรวมการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ลั่นทม จนวนจบทอง (2557. 18) ได้สรุปว่า

“ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้แบบสะสมและทันสมัยเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวม ไม่ใช่ความรู้แยกส่วน ความรู้ท้องถิ่นจะมีความหมายและมีคุณค่า ถ้าอยู่ในองค์รวมของท้องถิ่น และเป็นความรู้แบบประสบการณ์ตรงของเฉพาะคน ในบริบทของไทย ความรู้ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดมาจากการสะสมความรู้ในท้องถิ่น คุณธรรม วัฒนธรรมของท้องถิ่นเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี นั้นสอดคล้องกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น” หากพิจารณาจากภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาของเกาะเกร็ด คือความรู้ของชาวมอญ ถึงแม้จะผสมผสานกับความรู้ที่สมาชิกข้างบ้านคิดค้นขึ้นใหม่ แต่ก็เป็นการผสมผสานรวมกับความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อการผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาสำหรับการใช้สอยในวิถีชีวิตประจำวันของคนรุ่นใหม่ การประดับตกแต่ง ของที่ระลึกของขวัญในโอกาสพิเศษ ประเพณีต่างๆ

ความยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดคล้องกับ ลั่นทม จนวนจบทอง (2557. 31) ที่กล่าวว่า กลยุทธ์การทำงานด้านการผลิตผลิตภัณฑ์ เป็นงานที่ต้องใช้ทักษะและความสามารถของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชนรวมทั้งการสร้างสรรค์งานหัตถกรรม ต้องใช้ความรู้ด้านมาตรฐานต่างๆควบคู่กับความคิดสร้างสรรค์ในการผลิตผลิตภัณฑ์ สมาชิกจึงควรมีทักษะพื้นฐานและสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้พื้นฐานที่จะนำไปประยุกต์สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ สอดคล้องกับเรื่องของความรู้สร้างสรรค์ ความรู้สร้างสรรค์จัดเป็นความรู้ชนิดหนึ่งที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ไม่ได้ซ้ำซ้อนกับความรู้เดิม หรือมีความเป็นต้นฉบับ แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานของทักษะเฉพาะด้านที่มี ประกอบกับ แรงจูงใจและทักษะด้านการสร้างสรรค์

การส่งเสริมภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีความเชื่อมโยงมาจากวิถีชีวิตของชุมชนการสืบทอดและสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน ได้ขอค้นพบว่า การสืบสานภูมิปัญญา เพื่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ให้อยู่คู่กับชุมชน การสืบสานอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้จะเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่อยอด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบท กระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ละยุคช่วงสมัย และสามารถเพิ่มมูลค่าและการสร้างคุณค่าจากการผสมผสานภูมิปัญญา

การสืบสานภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา โดยการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และถอดองค์ความรู้ของชุมชนในระดับนักเรียนนักศึกษา ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน

นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องภาคเอกชน เกิดการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนและระหว่างชุมชน การสร้างเครือข่ายปราชญ์ชุมชนที่เป็นครูช่างปั้น ช่างเตาเผา การรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนครัวเรือนหมู่บ้านภูมิคุ้มกัน ที่จะสานพลังสามัคคี ดังเห็นได้จากชุมชนที่มีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านมอญและบ้านเกาะเกร็ด สามารถรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่และมีผู้สืบสานที่เข้าใจลึกซึ้ง มีความภาคภูมิใจมี พลังสามัคคีร่วมกันที่จะสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนไว้ และหากมีการต่อยอดพัฒนาขึ้นไปก็ยังสามารถผสมผสานเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาเดิมร่วมกับกระแสนิยมสมัยใหม่ไว้ได้อย่างเหมาะสม

การเพิ่มมูลค่าและสร้างมูลค่าจากภูมิปัญญา ปัจจัยที่จะทำให้การดำรงชีพเครื่องปั้นดินเผาอยู่อย่างยาวนานและยังคงอยู่ต่อไปมีการเรียนรู้ ปรับตัว ปรับปรุง พัฒนาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาควรคำนึงถึง กระบวนการสร้างสรรค์รูปแบบที่ตอบสนองวิถีชีวิตของผู้คน โลฟสไตล์ สมัยนิยม องค์ประกอบความสวยงาม พื้นผิวลวดลาย มีรูปทรงตอบสนองพฤติกรรมใช้สอย รูปทรง รูปร่าง พื้นผิวสัมผัส ขนาดสัดส่วนที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้งาน ด้านคุณสมบัติของเนื้อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา คุณภาพ ความพรุนตัว การดูดซึมน้ำ ความแข็งแรง มันทนทาน รูปแบบมีความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่ พฤติกรรมใช้สอยใหม่ ตอบสนองความต้องการวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

3.3 การส่งเสริมด้านด้านการตลาด และการบริหารจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

1. ผลิตภัณฑ์และการให้บริการ การส่งเสริมด้านผลิตภัณฑ์และการให้บริการของชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ได้ข้อค้นพบว่า การส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ประการแรกรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาต้องตอบสนองไลฟ์สไตล์ รสนิยม สมัยนิยม วิถีชีวิต มีกระบวนการออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการที่ตอบรับวิถีชีวิตสังคมเมือง คนรุ่นใหม่ กระแสนิยมสื่อสังคมออนไลน์ โดยใช้หลักการจัดองค์ประกอบทางศิลปะ ทักษะศิลป์ หัตถศิลป์ ผสมผสานความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ และดิจิทัล ได้ได้มาซึ่ง รูปทรงตอบสนองพฤติกรรมใช้สอย อารมณ์ ทั้งทางด้าน รูปทรง รูปร่าง พื้นผิวสัมผัส ขนาดสัดส่วน องค์ประกอบความสวยงาม สี สัน การพัฒนาคุณสมบัติของวัสดุผลิตภัณฑ์ พัฒนาวัตถุดิบเครื่องปั้นดินเผา และวิธีการผลิต คุณสมบัติวัสดุ ความเหนียว ความพรุนตัว ความแข็งแรง เนื้อหยาบละเอียดมันวาว สอดคล้องกับอารมณ์ บริบทพื้นที่ สังคมชุมชนได้ตรงตามความต้องการของ

ผู้ประกอบการ รวมถึงผลิตภัณฑ์ควรมีกระบวนการสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ ที่มีความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่ พฤติกรรมใช้สอยใหม่

2. ช่องทางและการส่งเสริมการจำหน่าย การส่งเสริมด้านช่องทางและการส่งเสริมการจำหน่าย ได้ข้อค้นพบว่า ควรมีความหลากหลายเข้าถึงกลุ่มผู้ใช้ผู้บริโภคได้โดยตรง ซึ่งผลจากการสำรวจความคิดเห็น ผู้บริโภคมีพฤติกรรมเกี่ยวกับช่องทางการบริโภคที่เป็นร้านค้า ย่านแหล่งจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาที่มีสินค้าให้เลือกจำนวนมาก และงานแสดงสินค้า สื่อออนไลน์ อยู่ในระดับน้อยที่สุด ชุมชนผู้เกี่ยวข้องควรมีการออกแบบช่องทางการจำหน่ายและการส่งเสริมการขายที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มยอดการจัดจำหน่ายได้หลากหลายวิธีการ แลช่องทาง มีกิจกรรมการส่งเสริมการจำหน่ายที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว ผู้บริโภค กลุ่มเป้าหมายให้มาซื้อสินค้าของชุมชนต่อเนื่อง

การส่งเสริมการจำหน่ายนอกจากจะเป็นการเพิ่มยอดการจัดจำหน่ายแล้ว ชุมชนควรมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มสินค้าอื่นๆภายในชุมชน มีการคัดเลือกการจัดชุมชนเด็ด การแนะนำให้ความรู้สินค้าและบริการถึงวิธีการใช้ อาทิเช่น สินค้าเครื่องปั้นดินเผาชนิดหุ้งสามารถใช้กับสมุนไพร อาหาร หรือสินค้าอื่นๆที่มีเฉพาะในชุมชนพื้นที่นั้นเท่านั้น จะช่วยให้เป็นแรงดึงดูดเสริมการขายได้อีกวิธีหนึ่ง

3. การนำเสนอภาพลักษณ์ชุมชน การส่งเสริมด้านการนำเสนอภาพลักษณ์ชุมชน ได้ข้อค้นพบว่า ควรจัดให้มีการพัฒนาด้านภาพลักษณ์ชุมชน ส่งเสริมชุมชนให้มีชื่อเสียงชุมชน/ผู้ผลิต เป็นที่รู้จัก สร้างให้มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน/ผู้ผลิต การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมในงานแสดงสินค้าภายในและภายนอกชุมชน เข้าร่วมแข่งขันเวที การประกวดต่าง ๆ ให้เป็นที่รู้จัก การใช้สื่อสังคมออนไลน์ สื่อดิจิทัลรูปแบบต่าง ๆ รูปแบบการนำเสนอภาพลักษณ์ มีหลากหลายวิธี กระแสสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน ทั้งในรูปแบบรูปภาพ รูปถ่าย คลิปวิดีโอ เป็นสื่อที่ไปได้กว้างไกลไร้พรมแดน เพียงช่วงเวลาสั้นๆ สื่อวัตถุในชุมชน สื่อดิจิทัล รวมถึงสื่อที่มีชีวิตได้แก่บุคคลในชุมชนและผู้มาเยี่ยมชนชุมชน เป็นภาพลักษณ์ เป็นกระบอกเสียงให้ชุมชนเป็นที่รู้จักเป็นภาพจดจำให้แก่ชุมชน ไม่น้อยไปกว่าภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์เพียงอย่างเดียว

4. ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติต้นน้ำ การจัดการบริการกระบวนการผลิต กลางน้ำ และปลายน้ำ ควรมีการบริหารจัดการในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือกันในชุมชน ซึ่งชุมชนเครื่องปั้นมีการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนในการที่จะนำทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

เชื้อเพลิง ของชุมชนมาใช้อย่างระมัดระวัง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด อย่างเดียวคงไม่พอ ควรมีการจัดหาจัดเตรียม หรือวิธีการทดแทนทรัพยากรธรรมชาติในอนาคตอันใกล้นี้ด้วยว่า มีวิธีการดำเนินการอย่างไร ใครบ้างที่ต้องร่วมรับผิดชอบ การใช้อย่างคุ้มค่า และให้ความเคารพ เกรงใจซึ่งกันและกัน ไม่ทำการสิ่งใดที่จะก่อให้เกิดการรบกวนหรือสร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน การสร้างความเข้าใจกับผู้คนในชุมชนให้มีความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา

5. บุคคลลลการ การส่งเสริมด้านบุคลากรชุมชน พบว่า ชุมชนมีการร่วมกลุ่มสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ พัฒนาความรู้ ทักษะฝีมือ บุคลากรของชุมชนมีหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านผู้นำชุมชน ช่างปั้น ปรชาญชุมชน บุคลากรด้านการขาย การติดต่อเจรจา การเงิน การบัญชี ความมีการส่งเสริมให้ความรู้ความเข้าใจในบริบทการทำงานการให้บริการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างสรรค์ ปรับตัว ปรับปรุงพัฒนาให้ตอบรับความต้องการของผู้บริโภค คิดเป็น ทำเป็น สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตรงจุด

6. เทคโนโลยี การส่งเสริมการบริหารจัดการชุมชนด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ พบว่า ควรส่งเสริมชุมชนเข้าถึงเข้าใจ สามารถใช้เทคโนโลยี สื่อดิจิทัล ระบบสารสนเทศ เลือกลงใช้สื่อมาช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจการเครื่องปั้นดินเผาอย่างเป็นรูปธรรมเต็มรูปแบบ ส่งเสริมให้ชุมชน มีการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการผลิต โดยยังคงอัตลักษณ์เอกลักษณ์รูปแบบของชุมชนไว้ได้อย่างเหมาะสมลงตัว มิใช่การพัฒนา ด้านเทคโนโลยีแล้วส่งผลให้ชุมชนต้องสูญเสียเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของชุมชนไป การใช้เทคโนโลยีที่รวมถึงการจำหน่ายการจัดทำข้อมูลผู้ประกอบการ มีความเข้าใจในความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศบริหารจัดการข้อมูล การเข้าถึง การจำหน่าย การโฆษณาประชาสัมพันธ์ กิจกรรมซื้อขายผ่านระบบดิจิทัลวิธีต่างๆ

อภิปรายผล

ภาชนะดินเผากับวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ข้อค้นพบว่า รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มภาชนะที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกิน เป็นภาชนะสำหรับปรุงอาหาร บรรจุกักเก็บ และเพื่อการถนอมอาหาร ของหมักของดอง ภาชนะบรรจุข้าว น้ำ พืชพันธุ์ธัญญาหาร อันได้แก่ หม้อแกงหม้อยา เตาชิงกราน อ่าง โอ่ง ไห กระปุก คนที คนโท เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยในครัวเรือนที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน มาจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2530-2535 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากภาชนะเพื่อการบรรจุใช้สอยในครัวเรือนมาเป็นภาชนะประเภท

กระถาง ใช้ประดับตกแต่งบ้านเรือนอาคารสถานที่ สาเหตุเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าการคมนาคม และระบบสาธารณูปโภค โดยเฉพาะระบบประปาที่เข้าถึงทุกครัวเรือน ความอุดมสมบูรณ์ของภาคการเกษตร และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์วัสดุคงทนสมัยใหม่

แม้ว่าความต้องการภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในครัวจะมีน้อยลง แต่ความต้องการของตลาดประเภทกระถาง และภาชนะตกแต่งบ้านเรือน อาคารสถานที่ ได้เข้ามาแทนที่อยูในระดับที่น่าพอใจ รายได้สามารถหล่อเลี้ยงชีพ จนเจือครอบครัวได้ รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่ปรับเปลี่ยนไปนี้เป็นผลมาจากการเติบโตของสังคมเมืองและการค้าการส่งออก โดยพ่อค้าคนกลางระดับผู้ส่งออกสินค้าของตกแต่งได้นำรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาและวิธีการแต่งลวดลายต่าง ๆ มาสั่งผลิตในชุมชน เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และชุมชนบ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์

เครื่องปั้นดินเผาในแต่ละชุมชนพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นงานหัตถอุตสาหกรรมที่ทำด้วยมือมีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนอย่างเด่นชัด หากภาครัฐและหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญและใส่ใจที่จะช่วยส่งเสริมพัฒนา เพื่อผลที่ยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนสอดคล้องกับความต้องการตลาดปัจจุบันและอนาคตได้

ในขณะที่การทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านโคกหม้อ ต.เชิงกลัด จังหวัดสิงห์บุรี เป็นชุมชนที่เกิดจากการจัดตั้ง การฟื้นฟูอบรมอาชีพเครื่องปั้นดินเผาเกิดขึ้นหลังจากการชุดค้นพบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาและซากเตาเผาโบราณ เมื่อปี พศ.2538 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยผลิตรูปแบบเพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ และชุมชนบ้านคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการผลิตหม้อทะนง หม้อแกงหม้อยา เตาชิงกราน เป็นกลุ่มที่ทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการอนุรักษ์ของเดิมไว้ 2 ชุมชนนี้มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์แต่ปัจจุบันมีผู้ทำเป็นอาชีพอยู่เพียง 1- 2 คน เท่านั้น รูปแบบการทำการเป็นารรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ เพื่อสืบทอดและทำเป็นของที่ระลึกขนาดเล็ก ให้ผู้คนเข้ามาศึกษาและซื้อสินค้าในลักษณะของที่ระลึกเพียงอย่างเดียว ไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้สอยที่เปลี่ยนไปของวิถีชีวิตผู้คนปัจจุบัน ส่งผลให้การเติบโตในเชิงเศรษฐกิจของชุมชนเป็นไปได้ยากซึ่งต่างจากชุมชนบ้านมอญ และชุมชนเกาะเกร็ด ที่มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามความต้องการของตลาด อีกทั้งยังสอดคล้องกับการท่องเที่ยววิถีชุมชน

วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา แม้จะมีรูปแบบและกรรมวิธีการผลิตที่แตกต่างกันออกไปบ้างแต่วิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาพบว่ามีสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติเหมือนกันในทุกชุมชน คือ คติความเชื่อ

และพิธีกรรม ได้แก่ การเซ่นไหว้เตาเผาหรือการบูชาแม่ย่านางเตา ซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่ รุ่นบรรพบุรุษ รุ่นพ่อแม่ การเคารพศรัทธาในความเชื่อต่อพระแม่ธรณี แม่ย่านาง เจ้าที่เจ้าทาง เป็น การปฏิบัติเช่นไหว้ประจำปีละครั้ง หรือตามแต่โอกาสที่เจ้าของเตาจะสะดวก ในระยะหลังมีการ ไหว้ตามเทศกาลประเพณีของจีน เช่น วันตรุษจีน วันสาตรจีน นอกจากนี้ยังพบพิธีกรรมในการก่อ เตาล้างใหม่ คือ การวางมวงคลเตาและการปิดสะดือเตา และการบวงสรวงบูชาขอขมาพระแม่ธรณี ของชุมชนที่มีบ่อดินปั้นของชุมชน จัดเป็นประจำปีละ 1 ครั้งก่อนที่จะเข้าฤดูฝน เป็นความเชื่อที่ถือ ปฏิบัติต่อกันมา เพื่อแสดงความระลึกตระหนักรู้คุณค่าถึงพระแม่ธรณีที่ทำให้ช่างปั้นผู้ผลิต มีความ รุ่งเรืองในอาชีพมีกินมีใช้มาถึงทุกวันนี้ ซึ่งยังสอดคล้องกับ รจนา จันทราสา (2559: 28) ที่กล่าวถึง คติความเชื่อพิธีกรรมประเพณี ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวบ้านนับถือ พระแม่ธรณีเจ้าที่ เคารพบูชาในการทำการค้าสิ่งใดให้รักษาคุ้มครองไม่ให้เกิดอันตรายความ เสี่ยงภัยกับร่างกายและทรัพย์สิน

ในสภาพปัจจุบันการทำเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานับเป็นงานหัตถ อุตสาหกรรมที่มีการใช้ทักษะฝีมือของแรงงานช่างปั้นแทบทั้งสิ้น ทุกขั้นตอน ไม่พบการใช้ เครื่องจักรอุตสาหกรรมในการผลิตหรือการป้อนขึ้นรูปชิ้นงาน จึงทำให้เกิดรายได้กับช่างปั้น ช่าง ตกแต่งลวดลายและช่างควบคุมเตาเผา ได้รับค่าจ้างมีทั้งแบบรายชิ้นและแบบได้รับเป็นเงินเดือน ชุมชนที่สามารถสร้างรายได้ในระดับที่น่าพอใจ ได้แก่ชุมชนเกาะเกร็ด และชุมชนบ้านมอญ เป็นผล มาจากมีการรวมตัวกันสร้างเครือข่ายเพื่อการค้า มีศักยภาพด้านการผลิต และการได้รับการ สนับสนุนจากภาครัฐ หน่วยงานในชุมชนมีการบริหารจัดการ แบ่งปัน เอื้อประโยชน์ต่อกัน อาทิเช่น ชุมชนเกาะเกร็ด มีการปรับตัวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีการผสมผสานศิลปวัฒนธรรม การไหว้พระ อาหารการกิน และเที่ยวชมงานหัตถกรรมของฝากของที่ระลึกที่มีความวิจิตรประณีตและมี ประวัติศาสตร์ให้ได้ศึกษา และการจัดสรรสิทธิประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบของชุมชน หมู่ที่ 1 บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง มีให้บุคคลภายนอกเข้ามาใช้น้ำพาหรือจำหน่ายดินปั้นจากบ่อดินของ ชุมชนเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล บริการจัดการในรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผา ของหมู่บ้าน

ชุมชนที่มีความโดดเด่นในภาพรวมมากที่สุด คือ ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เนื่องจากรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผามีอัตลักษณ์เฉพาะคงไว้ซึ่งภูมิปัญญาเรื่องราวความ เป็นมาความประณีตของช่างปั้นที่ถูกปลูกฝังว่าการสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องบรรณาการ เป็น การฝากฝีมือไว้ในแผ่นดิน จึงมีความวิจิตรงดงามประณีตสุดฝีมือไม่ซ้ำแบบใคร และเนื่องจากมี ที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนสถานท่องเที่ยว อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครประชาชนนักท่องเที่ยวเข้าถึงชุมชนได้ง่าย

สะดวก มีประเพณีวัฒนธรรมชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนที่นำมาใช้สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และบริการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท่องเที่ยววิถีถิ่นไทยมีรูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิมที่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนกลายเป็นของใช้สอยประดับตกแต่งของฝากของที่ระลึก เป็นภาพลักษณ์หรือภาพแทนของจังหวัด สอดคล้องกับ ประมินทร์ จารูวร (2559: 16) ที่กล่าวถึงสินค้าวัฒนธรรมไว้ว่า เมื่อเราซื้อสินค้ามาบริโภคนั้นสิ่งที่เราได้นั้นมิได้มีแต่เฉพาะตัวสินค้าที่สนองความสุข ความพอใจ ในการบริโภคเท่านั้น หากยังได้ “วัฒนธรรม” ที่ฝังตัวอยู่ในสินค้านั้นด้วย แต่ละประเภทมีระดับความเข้มข้นไม่เท่ากัน บางประเภทอาจไม่มีความชัดเจนแต่บางประเภทอาจมีความชัดเจน

รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พัฒนาการด้านรูปแบบและวิธีการผลิตของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีความเปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กทีละน้อย ในด้านรูปแบบ รูปทรง ด้านเทคนิควิธีการผลิต วิธีการตกแต่งลวดลาย และสี มีสาเหตุมาจากความรู้เทคโนโลยี ที่มีวัสดุ อุปกรณ์เครื่องมือที่หลากหลายขึ้น ทำให้สะดวก เร็ว และเพิ่มความหลากหลายได้เช่น การใช้แผ่นพลาสติกตัดเป็นแม่แบบลวดลายที่มีขนาด รูปร่างที่ชัดเจนแตกต่างกันตามความต้องการของลูกค้า ทำให้รวดเร็วขึ้น เป็นผลของกระแสนิยมความต้องการกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปเร็ว แบบของลวดลายจึงต้องปรับเปลี่ยนไปได้ทัน การฝึกอาศัยฝีมือของช่างอาจทำให้เกิดความล่าช้าและไม่ตรงตามความต้องการของลูกค้าได้ในเวลาอันเร็วเร็ว ส่วนการเผามีการปรับเปลี่ยนวิธีการเผาเพียงเล็กน้อยเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปร่างและขนาดของเตาเผาที่มีขนาดและรูปร่างเตาซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเตามังกรที่มีช่องสำหรับใส่ไม้ฟืนเพื่อเพิ่มความร้อนในส่วนท้ายของเตา และเป็นช่วงสุดท้ายของการเผา

พฤติกรรมกรรมการบริโภคและทัศนคติที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ผู้บริโภคกลุ่มตัวอย่างการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์และรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาประเภทผลิตภัณฑ์ของขวัญที่ระลึก ของฝาก ของสะสม ให้ความสนใจ รูปแบบร่วมสมัยมีอัตลักษณ์กลิ่นอายของเดิม รูปแบบใหม่ทันสมัยนิยม และรูปแบบวัสดุคุณสมบัติ/คุณภาพดี พฤติกรรมด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคมากที่สุด คือ ซื้อเพื่อใช้เอง/ในครอบครัว รองลงมาคือ ซื้อเพื่อฝากบุคคลอื่น ซื้อเพื่อสะสม สอดคล้องกับ วนิดา แก้วเนต (2545) ได้กล่าวถึงปัจจัยในการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านของนักท่องเที่ยวชาวไทย กรณีบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่สนใจในรูปลักษณะผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นเอกลักษณ์พื้นบ้านของทางภาคเหนือมากกว่าราคาสินค้า และยังพบว่าพฤติกรรมการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นส่วนใหญ่เลือกซื้อ

สินค้าของที่ระลึกเพื่อนำไปใช้เองมากกว่าการซื้อเพื่อเป็นของฝาก และยังพบอีกว่าการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกประเภทเครื่องปั้นดินเผาเนื่องจากความชอบในสินค้าหัตถกรรม ทรงแปล อนุชิตกุล และคณะ (2549), จันทรพีญ จันทกา และคณะ (2554) รูปแบบของสินค้าของที่ระลึกควรมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น มีคุณภาพดี คุ่มค่ากับราคา สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปใช้ประโยชน์ได้ และมีความสวยสะดุดตา

การส่งเสริมการค้าธงชัยเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

1. การประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยกันเองมีการประสานความร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประชาชนจะพึ่งพาอาศัยกันในส่วนองระบบผลิตมากที่สุดมีการใช้เตาเผาผลิตภัณฑ์ร่วมกัน มีการฝากเผาผลิตภัณฑ์ส่วนการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์เท่าที่ปรากฏอาจมีการเลียนแบบผลิตภัณฑ์กันบ้างแต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ส่วนการตลาดก็มีการฝากขายบ้างประปราย

2. การประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้าจะอำนวยความสะดวกและจัดการทั้งด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์และการตลาดอย่างครบวงจรเมื่อประกอบกับความเข้มแข็งในการผลิตที่ประชาชนมีอยู่แล้วจึงทำให้ธุรกิจมีศักยภาพสูงสุด

3. การประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับส่วนราชการ ส่วนราชการจะมุ่งเข้าไปให้ความรู้ในเรื่องการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิตเป็นส่วนใหญ่โดยไม่มีการจัดการในเรื่องการตลาดอย่างจริงจังจะเข้าไปอย่างฉาบฉวยและก็จากไปทำให้องค์ความรู้ที่มีการนำไปดำเนินการต่อค่อนข้างน้อยและความช่วยเหลือบางอย่างก็ไม่ได้ได้รับความสนใจจากประชาชน เนื่องจากวงจรธุรกิจไม่ครบวงจรและต่อเนื่องเหมือนความร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับผู้ร่วมค้า สมชัย ซ่อไสวและคณะ (2546) ได้กล่าวถึงการพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ได้นำแนวคิด Porter's Dramond Model มาดำเนินการ โดยจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในลักษณะของ Cluster ดำเนินงานให้ครบวงจรธุรกิจมีสถาบันการศึกษาสนับสนุนออกแบบวิจัยและพัฒนาชาวบ้านดำเนินการผลิตมีการเชื่อมโยงกลุ่มผู้บริโภคเพื่อการทำตลาดโดยให้หน่วยงานภาครัฐทำหน้าที่เป็นเพียงพี่เลี้ยง (Incubator)

การพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา ชุมชน อำเภอ และจังหวัด ควรจัดทำแผนการพัฒนา แนวทางทิศทาง หรือนโยบายการพัฒนาให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมกับการพัฒนาให้ร่วมสมัยคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์วัฒนธรรมวิถีชีวิตชุมชน การให้ความรู้ในภาพรวม และเชิงลึก

ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เรื่องของการจัดแหล่งทรัพยากรวัตถุดิบ ดิน ปั่น เชื้อเพลิง พลังงาน สิ่งแวดล้อม บุคลากร กระบวนการผลิต การพัฒนาคุณภาพวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ ความรู้วิธีการขึ้นรูป วิธีการสร้างสรรค์ การคิดค้นปรับเปลี่ยนรูปแบบที่สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้งาน การรู้เท่าทันความต้องการของตลาดปัจจุบันและกระแสนิยมที่เป็นตลาดเป้าหมายในอนาคต รวมทั้งการตระหนักถึงสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ ตัวตนของชุมชน การให้ความรู้ในเชิงคุณค่า และมูลค่าที่อยู่ในสินค้าเครื่องปั้นดินเผา จะเป็นการป้องกันการลอกเลียนแบบผลงานซึ่งกัน

การพัฒนาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาอีกมิติหนึ่งมาจากการที่ผู้ประกอบการบางรายที่สามารถเข้าถึงการส่งเสริมสนับสนุนให้ความรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้านมาตรฐาน ด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับตัวของผู้ประกอบการเองให้เข้ากับยุคสมัยนิยม โดยยังคงอนุรักษ์รูปแบบและวิธีการของภูมิปัญญาเดิมไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ซึ่งเท่ากับว่ายังมีการทำในรูปแบบและกรรมวิธีการเดิมแต่จะมีการปรับเปลี่ยนไปที่ละน้อย ส่วนผู้ประกอบการที่สามารถปรับตัวไปตามกระแสนิยมได้มุ่งเน้นรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่มีความแปลกใหม่ตรงความต้องการของลูกค้า มีแนวคิดเชิงธุรกิจ ไม่ยึดติดกับพื้นที่และประวัติศาสตร์ชุมชนที่สามารถเลือกกลุ่มลูกค้า การเลือกทำเลที่ตั้งที่ผู้คน ผู้บริโภคเข้าถึงได้ง่ายกว่าเมื่อเทียบกับการอยู่ในพื้นที่ชุมชนดั้งเดิม เป็นศักยภาพที่สามารถแข่งขันในตลาดได้ดี

การส่งเสริมวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ มีข้อค้นพบว่า ควรส่งเสริมชุมชนในด้าน วิถีชุมชน และด้านการตลาด/บริหารจัดการ การสนับสนุนส่งเสริมด้านวิถีชุมชนให้เป็น “ชุมชนที่มีชีวิตและมีพลัง” กล่าวคือ ส่งเสริมผลักดันให้การทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลักของครอบครัวที่สามารถหล่อเลี้ยงชีวิตสมาชิกในครัวรั้วได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งด้านสุขภาวะอนามัย สร้างรายได้ที่มั่นคง บุตรหลานและบุคลากรได้รับการศึกษาที่ดีมีคุณภาพและเหมาะสมก่อให้เกิดประโยชน์แก่อาชีพของครอบครัวแบบก้าวหน้า และการจัดกระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา ที่ให้ตระหนักรู้คุณค่า และการเพิ่มมูลค่าของให้คงอยู่ในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น อันจะเป็นพลังแก่ชุมชนมีภูมิคุ้มกันพร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน การบริหารจัดการของชุมชนที่มีพลังแห่งความสามัคคี ย่อมเอื้อเพื่อแบ่งปันกันในชุมชน เคารพซึ่งกันและกันทั้งด้านความอาวุโสและการยอมรับในกฎระเบียบของชุมชน สามารถดำเนินกิจการบนพื้นฐานการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในหมู่บ้าน ทั้ง ดิน ไม้ฟืนและน้ำ

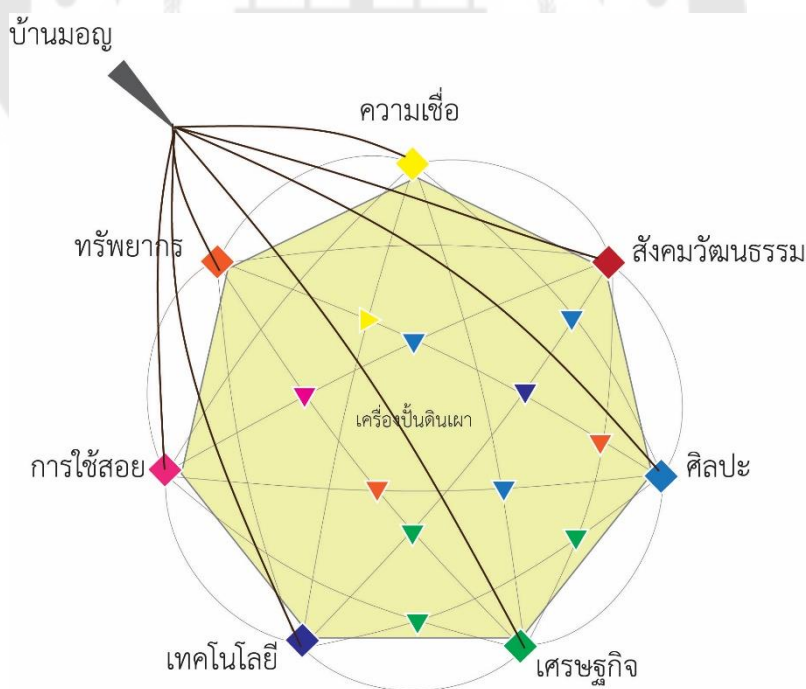
การที่ชุมชนจะเป็น “ชุมชนที่มีชีวิตและมีพลัง” มีปัจจัยสำคัญ คือ ชุมชนจะต้องมีบุคคลกรที่มีพลัง มีความคิดความศรัทธาต่ออาชีพเครื่องปั้นดินเผา เป็นชุมชนที่มีช่างปั้น

หลากหลาย มีความคิดสร้างสรรค์ มีการพัฒนาทักษะฝีมือ แก้ปัญหาเป็น เพื่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เหมาะสม ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางถ่ายทอดและผู้สืบทอดควรทำความเข้าใจบริบท 10 ประเด็น ได้แก่ สภาพแวดล้อม ประสบการณ์ การเรียนรู้ ความรู้ ภูมิปัญญา ความรัก การแสวงหา กล้าและอดทน สร้างสรรค์ มีจิตสำนึกและทักษะ กล่าวคือ ผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อแม่ ช่างปั้น ผู้ที่เป็นครูอาจารย์ วิทยากรที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้บนฐานบริบทของสภาพแวดล้อมของสังคมวัฒนธรรมนั้น มีประสบการณ์เรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียนด้วยวิธีการของตน สัมผัสเป็นความรู้จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาเฉพาะตนพร้อมที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไป ผู้สืบทอดหรือผู้เรียนรู้จะต้องมีความรักในสิ่งที่เรียนรู้ กล้าและอดทนแสวงหา สร้างสรรค์ มีจิตสำนึกและมีทักษะ รู้คิดอย่างเหมาะสม พร้อมที่จะเรียนรู้ภายใต้บริบทของสภาพแวดล้อมสังคมวัฒนธรรม สร้างเสริมประสบการณ์ เรียนรู้ร่วมกัน สัมผัสเป็นความรู้จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญา พร้อมที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไป เป็นวงล้อการพัฒนาขับเคลื่อนไปได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ วิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 101) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาของแต่บุคคลขึ้นอยู่กับสภาพการรู้คิด เกิดจากจิตใต้สำนึกและจิตไร้สำนึกสภาพแวดล้อม เจตจำนงมุ่งมั่นที่จะเดินทางไปสู่เจตจำนงนั้น หลอมรวมประสบการณ์ตรงและประสบการณ์อ้อมสภาพการณ์แสดงออกทั้งที่ผสมกันระหว่าง IQ และ EQ หรือสติและปัญญา นั่นคือหลักสำคัญของการตระหนักรู้และสำนึกถึงภูมิปัญญาใน 10 ประการดังที่กล่าวไว้

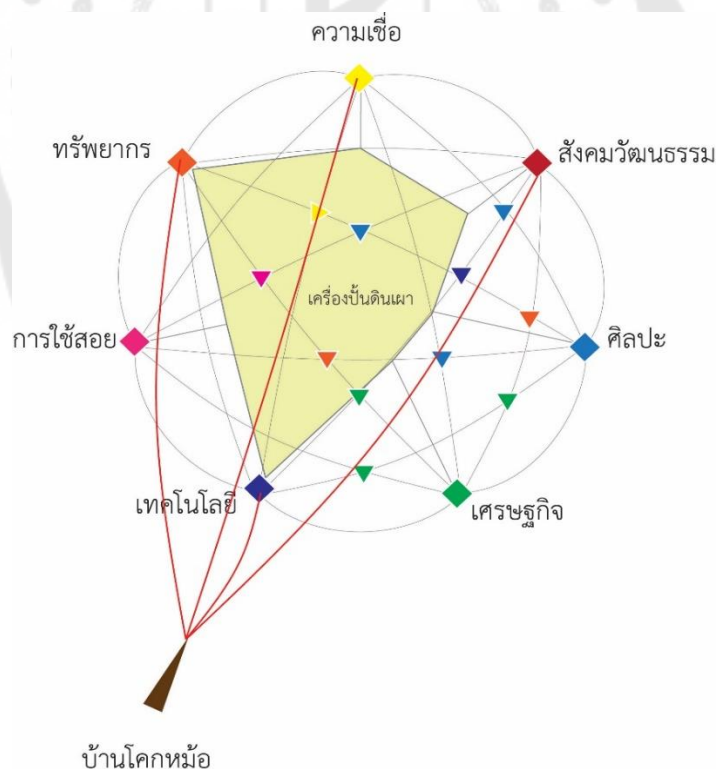
การส่งเสริมด้านการตลาดและการบริหารจัดการของชุมชน เพื่อให้การดำรงชีพเครื่องปั้นดินเผายังคงอยู่ สามารถสร้างรายได้หล่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวและกระจายรายได้ทั่วถึงชุมชนอย่างยั่งยืน ผู้นำชุมชน ช่างปั้น รวมถึงภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องสนับสนุนจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเข้าใจและความรู้ด้านการตลาดและการบริหารจัดการชุมชน โดยเฉพาะด้านการตลาด การวางแผนการดำเนินกิจการเชิงธุรกิจ เนื่องจากที่ผ่านมาการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผาเป็นการทำงานที่เป็นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ การคิดเชิงธุรกิจ การร่วมกลุ่มเครือข่ายธุรกิจ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและอาชีพเครื่องปั้นดินเผา การสานประโยชน์ร่วมกัน ช่วยเหลือยกระดับการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการให้บริการที่มั่นคง ซึ่งจะเป็นการพัฒนาบุคลากรให้รู้จักเข้าใจวิธีการบริหารทรัพยากรของชุมชน ใช้ทรัพยากรรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่า รวมถึงการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเป็น เกิดประโยชน์ต่อชุมชนเครื่องปั้นดินเผาอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายและการโฆษณา ส่งเสริมการตลาดจำหน่ายเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้ และเป็นการส่งเสริมการนำเสนอภาพลักษณ์ของชุมชนและผู้ผลิต ที่มีชื่อเสียงเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ท้องถิ่น ให้เป็นที่รู้จักเป็นวงกว้าง

จากผลการวิจัย ได้ข้อค้นพบเอกลักษณ์อัตลักษณ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นั้นบ่งบอกความเป็นตัวตนของชุมชนส่งผ่านมาจากรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา สะท้อนให้เห็นในมิติ วิธีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา และการบริหารจัดการกลุ่มชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 5) พฤติกรรมการบริโภคเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ข้อค้นพบปรากฏการณ์เหล่านี้ยังสะท้อนองค์ประกอบมิติต่าง ๆ ของชุมชนในภาพใหญ่ อันจะเป็นองค์ประกอบที่ควรพิจารณาในการเข้าศึกษาชุมชนและใช้เป็นแนวทางการอธิบายปรากฏการณ์หรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะการส่งเสริมวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา องค์ประกอบเหล่านี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันที่จะส่งผลให้ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาและรูปแบบเครื่องปั้นดินเผามีการปรับเปลี่ยนไป ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ที่สังเคราะห์รูปแบบเครื่องปั้นดินเผากับวิถีชุมชนของแต่ละชุมชนด้วยมีองค์ประกอบมิติต่างๆของชุมชนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในมิติ ทรัพยากรธรรมชาติ การอุปโภคบริโภค เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ศิลปะ สังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ ผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นภาพสะท้อนองค์ประกอบมิติต่างๆ ที่สามารถสิ่งบ่งชี้ จุดเด่นและจุดอ่อนของชุมชน ดังภาพประกอบ

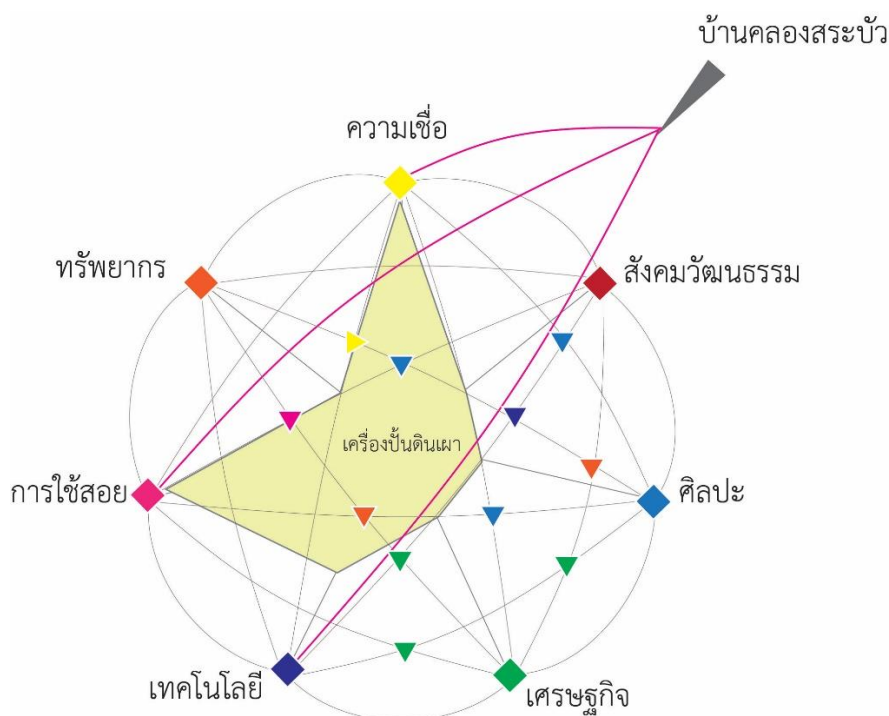
ภาพประกอบ 30 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา
ชุมชนบ้านมอญ

จากภาพความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านมอญมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเครื่องปั้นดินเผา ในมิติต่างๆเป็นชุมชนที่มีแหล่งทรัพยากรภายในชุมชน ผลผลิตภาชนะเครื่องใช้สอยที่ตอบรับวิถีชีวิตทั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นที่นิยมต้องการของตลาดเนื่องจากมาการพัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นพลวัตแบบค่อยเป็นค่อยไปตามช่วงสมัยโดยใช้เทคโนโลยีกระบวนการผลิตภูมิปัญญาที่มีในชุมชนปรับเปลี่ยนประยุกต์รูปแบบ ซึ่งเห็นได้จากวิธีการตกแต่งรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้เทคนิควิธีการที่มาจากพ่อค้าคนกลางนำเทคนิควิธีการทำน้ำดินสีใช้สติกเกอร์เป็นแม่แบบในการสร้างลวดลายให้ได้คุณภาพมาตรฐาน สามารถผลิตได้จำนวนมาก ส่งผลให้มีมิติด้านเศรษฐกิจของชุมชนได้รับผลกระทบเชื่อมโยงสัมพันธ์ตามไปด้วยจำหน่ายได้ในจำนวนมากและได้ราคา นั่นคือสามารถใช้ศิลปะความสวยงาม แตกต่างจากชุมชนอื่นเข้ามาสร้างคุณค่าเอกลักษณ์อัตลักษณ์รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านมอญ เป็นชุมชนที่มีการดำรงชีพในรูปแบบคณะกรรมการของชุมชน ที่มีกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมของชุมชน ดังเช่นการ ขอขมาบูชาพระแม่ธรณี พิธีวางมวงคลเตา การเซ่นไหว้เตา เป็นต้น

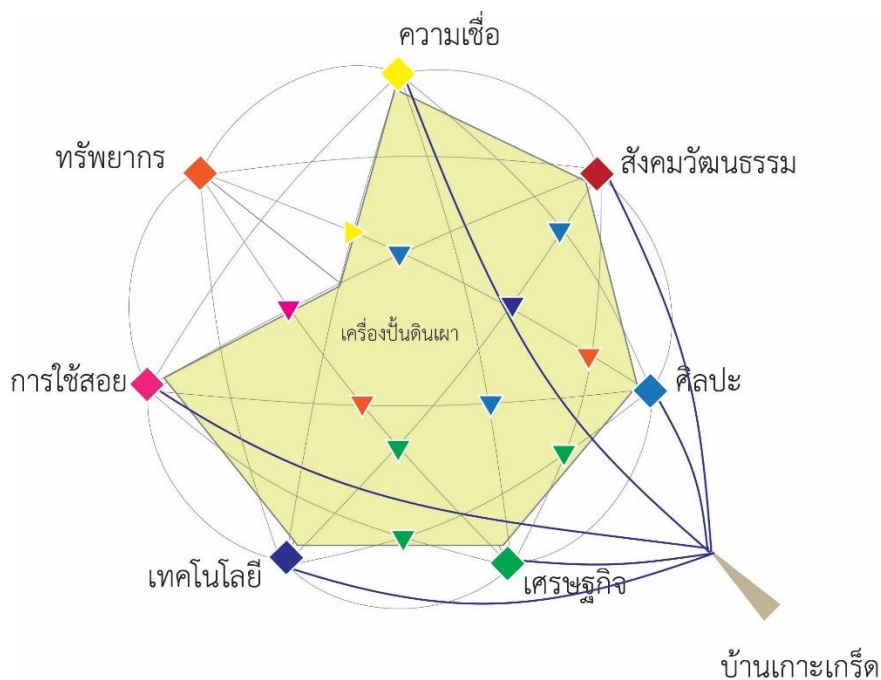
ภาพประกอบ 31 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา
ชุมชนบ้านโคกหม้อ

จากภาพความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านบ้านโคกหม้อ มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นจุดแข็งของชุมชนในมิติ ด้านทรัพยากร เทคโนโลยี การใช้สอยความเชื่อและสังคมวัฒนธรรม ที่ยังไม่เด่นชัด กล่าวคือ ชุมชนบ้านโคกหม้อเป็นชุมชนที่มีจุดแข็งจากการมีแหล่งทรัพยากรภายในชุมชนเอง แต่รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นโหลี่ผลิตเพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและรูปให้คงอยู่โดยไม่ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนภายในและภายนอกชุมชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาให้ตอบรับในมิติด้านการใช้สอยให้มีความหลากหลายเป็นที่นิยมตามความต้องการของตลาด ไปตามช่วงสมัยโดยใช้เทคโนโลยีกระบวนการผลิตภูมิปัญญาที่มีในชุมชนปรับเปลี่ยนประยุกต์รูปแบบ ซึ่งหากพิจารณาด้านเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตของชุมชนบ้านโคกหม้อนับว่าเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงที่มีความก้าวหน้าและหลากหลายกว่าชุมชนอื่นในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เห็นได้จากวิธีการตกแต่งรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่มีการเคลือบผิวด้วยเคลือบ ซึ่งสามารถปรับประยุกต์ให้มีความหลากหลายสีสัน ผิวมันผิวด้านได้เพิ่มทางเลือกใหม่ๆให้กับผู้บริโภคในชุมชนและนักท่องเที่ยว ในวงกว้างออกไปจากเดิมที่เป็นแค่การอนุรักษ์เพียงรูปแบบดั้งเดิมไว้อย่างเดียว จากรูปแบบที่ไม่หลากหลายและไม่สอดคล้องกับหน้าที่การใช้สอยกับวิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้มิติด้านเศรษฐกิจของชุมชนได้รับผลกระทบเชื่อมโยงสัมพันธ์ตามไปด้วยมียอดการจำหน่ายช้าและยังไม่สามารถเพิ่มมูลค่าได้มากเท่าที่ควร นั่นคือความสามารถใช้ศิลปะความสวยงามตามความนิยมให้มีความหลากหลายสร้างสรรค์ แตกต่างจากชุมชนอื่นเข้า สร้างมูลค่าและคุณค่าเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านโคกหม้อให้ได้รับความนิยมมากขึ้น แม้ว่าชุมชนจะมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการของชุมชนซึ่งที่น่าเป็นห่วงอีกอย่างหนึ่งคือกระบวนการสร้างช่างปั้นรุ่นใหม่ให้มีใจรักความสนใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาและต่อยอดอาชีพเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับในคุณภาพ ความหลากหลาย ความสวยงามที่เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมของชุมชน ที่เคยเจริญเจริญรุ่งเรืองครั้งในอดีต

ภาพประกอบ 32 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา
ชุมชนบ้านคลองสระบัว

จากภาพความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านคลองสระบัวที่มีรูปแบบการดำรงชีพในลักษณะการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ไว้เพียงเพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนรุ่นหลังเพียงเท่านั้น ความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ติดตัวมาของคนรุ่นก่อน กำลังจะหมดไปตามกาลเวลา หากพิจารณาองค์ประกอบของเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนนั้น ไม่ตอบรับกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนและสังคมภายนอก มิติต่างๆ ด้านทรัพยากร ของชุมชนต้องพึ่งพาหาซื้อจากภายนอก เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญาที่ใช้ในการผลิตไม่สามารถตอบรับความต้องการ ส่งผลให้การจำหน่ายมิติเศรษฐกิจของชุมชน ศิลปะสังคมวัฒนธรรมมีความเสี่ยงที่จะสูญหายไปตามกาลเวลา

ภาพประกอบ 33 ภาพสรุปความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผา

ชุมชนเกาะเกร็ด

จากภาพความสัมพันธ์องค์ประกอบของวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาชุมชนเกาะเกร็ด มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเครื่องปั้นดินเผา ในมิติต่างๆ ผลผลิตภาชนะเครื่องใช้สอยที่ตอบรับวิถีชีวิตทั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นที่นิยมต้องการของตลาดเนื่องจากมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นพลวัตแบบค่อยเป็นค่อยไปตามช่วงสมัยโดยใช้เทคโนโลยีกระบวนการผลิตภูมิปัญญาที่มีในชุมชนปรับเปลี่ยนประยุกต์รูปแบบ ซึ่งเห็นได้จากวิธีการตกแต่งรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้เทคนิควิธีการแกะสลักลวดลาย ผลิตชิ้นในการสร้างลวดลายจิตรประณีตสวยงาม เป็นศิลปะที่ สะท้อนคุณค่าและมูลค่าให้กับตัวภาชนะเครื่องปั้นดินเผา มีคุณภาพมาตรฐานของเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดที่มีชื่อเสียง สามารถผลิตซ้ำได้อย่างประณีต จำนวนมาก ส่งผลให้มิติด้านเศรษฐกิจขยายได้ของชุมชนได้รับผลกระทบเชื่อมโยงสัมพันธ์ตามไปด้วย จำหน่ายได้ในจำนวนมากและได้ราคา นั่นคือสามารถใช้ศิลปะความสวยงามสร้างคุณค่าเอกลักษณ์อัตลักษณ์รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเกาะเกร็ดได้อย่างสมบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีการขับเคลื่อนชุมชน การดำรงชีพเครื่องปั้นดินเผาในรูปแบบคณะกรรมการของชุมชน ที่มีกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมของชุมชน ดังเช่นการ ขอมมาบูชาพระแม่ธรณี พิธีวางมงคลเตา การเซ่นไหว้เตา ซึ่งองค์ประกอบของชุมชนเกาะเกร็ด มีจุดอ่อนในด้านที่ไม่มีแหล่งทรัพยากรภายใน

ชุมชนแต่ด้วยความตระหนักในข้อนี้ชุมชนเกาะเกร็ดจึงเลือกที่จะสร้างสรรค์ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ทรัพยากรวัตถุดิบให้เกิดมูลค่าและคุณค่าอย่างสูงสุดเมื่อเทียบกับปริมาณดินที่ใช้ปั้นภาชนะเครื่องใช้สอยในชุมชนอื่น ๆ ทั้งนี้แหล่งทรัพยากรวัตถุดิบของชุมชนเกาะเกร็ดมิได้เป็นปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชนเกาะเกร็ดเนื่องจากการสั่งซื้อดินจากแหล่งดินสามโคกและแหล่งดินในจังหวัดนครสวรรค์มาใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน

จากภาพปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนสะท้อนให้เห็นมิติควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีความสมดุลมีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะในด้านการเสริมสร้างวิถีชีวิตชุมชนเครื่องปั้นดินเผาให้มีความมั่นคงยั่งยืนมาอย่างยาวนานหลายชั่วอายุคนได้นั้น มีปัจจัยมาจาก 5 ประการ ได้แก่

- 1) ชุมชนมีพลังแห่งวิถีชีวิตที่มีความเพียรอดทน รักษ์และภูมิใจในอาชีพ
- 2) ชุมชนมีทุนเศรษฐกิจ ทรัพยากร เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์
- 3) ชุมชนมีทุนสังคม มีการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายโครงสร้างทางสังคมให้สามารถบริหารดำเนินไปได้อย่างเข้มแข็ง
- 4) ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรม มีภูมิปัญญาของชุมชนที่ถูกถ่ายทอดสืบทอดต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น มีประวัติศาสตร์เรื่องราวชุมชนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นทุนที่สร้างคุณค่าและมูลค่าให้แก่ชุมชน
- 5) ชุมชนมีทุนสร้างสรรค์ กล่าวคือ ทุนที่เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ดังที่ ริชาร์ด ฟลอริดา ได้กล่าวถึง ทุนสร้างสรรค์ของมนุษย์ ว่าสามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ได้อย่างเสมอมา ความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ที่ทำให้มนุษย์เราสามารถ ปรับตัว ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เอาตัวรอดและวิวัฒน์ฝ่าวิกฤตการณ์ต่าง ๆ แก้ปัญหาต่าง ๆ มาได้จนถึงปัจจุบันอย่างไรก็ตาม หากสังคมใดองค์กรใดอาศัยเพียงแค่ความสร้างสรรค์ของกลุ่มคนเล็ก ๆ สังคมนั้นองค์กรนั้น ๆ ก็มีระดับความก้าวหน้าที่อยู่ในขั้นต่ำ แต่หากสังคมใดองค์กรใดสามารถทำให้ผู้คนส่วนใหญ่ หรือบุคลากรส่วนใหญ่ หรือทุก ๆ คน ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์ การยอมรับความหลากหลาย สังคมนั้นองค์กรนั้นก็จะเป็นสังคม /องค์กรที่มีทั้งศักยภาพและโอกาสในการสร้างสรรค์อย่างไม่สิ้นสุด

ข้อเสนอแนะการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะดังนี้

- 1 ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ควรศึกษาพิจารณาทบทวนถึงบริบทของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชุมชน คติความเชื่อประเพณีดั้งเดิมของชุมชนนั้นควบคู่กับสถานการณ์ปัจจุบัน เนื่องจาก ความเหมาะสมของรูปแบบภูมิปัญญา ข้อมูลด้านการตลาดเป็นปรากฏการณ์ ที่พบในช่วงเวลาหนึ่ง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง

1.2 การวิเคราะห์ส่งเสริมวิถีชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ทั้ง 4 ชุมชน ในมิติต่างๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน ควรพิจารณาองค์ประกอบด้าน ทรัพยากร รูปแบบการใช้สอย เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ศิลปะ สังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ ของชุมชน ให้มีความสมดุล สัมพันธ์กับวิถีชีวิตบริบทของชุมชน เพื่อการพัฒนาขับเคลื่อนชุมชนเครื่องปั้นดินเผาในภาพรวมให้สมดุลไปพร้อมกันในทุกมิติ อันได้แก่ ด้านทรัพยากร ด้านเทคโนโลยี วัตถุดิบ หน่วยงานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กรมวิทยาศาสตร์บริการ หรือศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ และสถานศึกษา สามารถเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้ความรู้ด้านการพัฒนาด้านวัตถุดิบ การปรับปรุงคุณภาพของวัตถุดิบ การตรวจสอบคุณภาพของวัตถุดิบก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการผลิต ด้านรูปแบบหน้าที่การใช้สอย ด้านศิลปะความงาม หน่วยงานสนับสนุนส่งเสริมด้านการออกแบบ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และสถานศึกษา สามารถเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้ด้านการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับแนวโน้มความต้องการตลาด การปรับปรุงคุณภาพมาตรฐานกระบวนการผลิตให้ได้คุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ ยกกระดับคุณภาพสามารถแข่งขันได้ในตลาดระดับประเทศและเพื่อการส่งออก ด้านเศรษฐกิจ การจัดทำจำหน่าย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ และสถานศึกษา สามารถเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้ความรู้ด้านการพัฒนาการค้า การจัดทำจำหน่าย การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย การต่อยอดธุรกิจ วางแผนธุรกิจ รวมถึงการสร้างโมเดลธุรกิจใหม่ๆ การสร้างแบรนด์ สร้างเครือข่ายทางธุรกิจทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรมจังหวัด พัฒนาชุมชน และสถานศึกษา สามารถเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้การพัฒนา ด้านสังคมวัฒนธรรมของชุมชน เครื่องปั้นดินเผาที่คงอยู่ในปัจจุบันให้สามารถ การนำทุนทางวัฒนธรรมมาต่อยอดสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม

2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อยอดครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ชุมชนแหล่งผลิต ภูมิภาคอื่น ๆ วิจัยพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาให้มีความร่วมสมัยต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมบนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่

2.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยเพื่อส่งเสริมพัฒนาากลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ มีติด้านรูปแบบ ด้านการตลาดต่างประเทศ โดยคำนึงถึงการออกแบบเพื่อต่อยอดสนองพฤติกรรมผู้บริโภคบนวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่เป็นประเด็นหลัก และการประยุกต์นำเทคโนโลยี ดิจิทัลเข้ามาช่วยสนับสนุนทั้งด้านการผลิตและการบริหารจัดการ การจัดจำหน่าย

บรรณานุกรม

- กรกฎ บุญลพ. (2551). มนุษย์กับภาชนะดินเผาจากอดีตกาลสู่โลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- กรองทิพย์ ชัยชาญ. (2551). ศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา: โปรแกรมเศรษฐศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550-2559. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กิ่งแก้ว ชินะกุล. (2558). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). โรงเรียนบ้านคลองสระบัว ต.คลองสระบัว อ.เมือง จ.พระนครศรีอยุธยา
- โก มูโก. (2553). การศึกษาการแพร่กระจายของการบริโภคเครื่องถ้วยสังคโลกบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-22. (ปริญญาดุขฎฐิบัณทิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- โก มูโก. (2553). การศึกษาภาชนะดินเผาที่ขุดพบจากภายในกรุเจดีย์รายของโบราณสถานภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย. ปริญญาดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- โกมล รักษ์วงศ์. (2531). วัตถุประสงค์ที่ใช้ในงานเครื่องปั้นดินเผา และเนื้อดินปั้น. นนทบุรี: โรงเรียนมารดาานุเคราะห์.
- โกมล รักษ์วงศ์. (2538). งานวิจัยเตาเผาและเครื่องปั้นดินเผาเตาเผาแม่ข่ายเพื่อสืบสานและอนุรักษ์ศิลปวัตถุโบราณของจังหวัดสิงห์บุรี. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเครื่องปั้นดินเผาคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมสถาบันราชภัฏพระนคร.
- ดวงกมล อัครมาศ. (2553). ศิลาวรรณนากับการศึกษาเทคโนโลยีการผลิตภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุขฎฐิบัณทิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชาญวิทย์ เกษตรสิริ. (2545). สังคโลก-สุโขทัย-อยุธยา กับเอเชีย. กรุงเทพฯ: มุลินิติโตโยต้าแห่งประเทศไทย.
- ชูดา จิตพิทักษ์. (2528). สังคมวิทยาและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สารมวลชน.
- ชูชัย สมิทธิไกร. (2556). พฤติกรรมผู้บริโภค. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงพล อุบัติกุล และคณะ. (2549). การเพิ่มศักยภาพในการพัฒนารูปแบบการผลิตสินค้าประเภทของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยว ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน. ขอนแก่น:

มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทวี พรหมพุกษ์. (2523). วิชาเครื่องเคลือบดินเผาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เทิดศักดิ์ บุญงาม. (2558). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). กลุ่มอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาให้สีหุ

วัดพระพรางค์ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี.

ธงชัย สมบูรณ์. (2549). อุตสาหกรรมของชาติตามนโยบายการศึกษา. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ธิดารัฐ ธรรมจง. (2553). การสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาตลาดเก่า 119

ปี เจ็ดเสมียน จังหวัดราชบุรี. กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559)

นครเศ รังควัดและสานรุ่ง เสาร์ป็น. (2548). การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์

เครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้าน. เชียงใหม่: ภาคส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้และศูนย์วิจัย
เพื่อผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. .

นิวัฒน์ อมาตยกุล. (2549). การศึกษาปัจจัยทางสังคม ผลกระทบ และการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนเกาะเกิร์ต จังหวัดนนทบุรี. ฉะเชิงเทรา: สำนักวิทยบริการ
และเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนนครินทร์.

นันทนา น้ำฝน. (2536). อุตสาหกรรมของพยาบาลวิชาชีพ. สงขลา: ภาควิชาการบริหารการศึกษา

พยาบาลและบริการการพยาบาล คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ณัฐฐิณี ทิมทอง. 2543. กลยุทธ์การขายสินค้าที่ระลึก กรณีศึกษา: สินค้าที่ระลึกประเภทงาน

ศิลปหัตถกรรมบริเวณลานศิลปหัตถกรรมไนท์บาซาร์ จังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัย
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปรมิษฐ์ จารุวรรณ. (2559). คติชนกับการท่องเที่ยว หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาว ว จังหวัดกาญจนบุรี.

กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประพัทธ์ชัย ไชยนอก. (2553). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม _ กรณีศึกษาบ้าน

ด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. Retrieved from

ประภัสสร เสวิกุล. (2548). จากฮวงโหสู่เจ้าพระยา. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์

พับลิชชิ่ง

ประเวศ วะสี. (2547). การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน.

- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2547). การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ใน วาทกรรม
อัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินต์ ดิงค์เฮ้าส์.
- ปรีดา พิมพ์ขาวขำ. (2532). เซรามิก. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). มโนทัศน์การดำรงชีพ. กรุงเทพฯ: กองทุนพัฒนาวิชาการ
- เป้า เลี้ยงสุข. (2557). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์.
- เป้า เลี้ยงสุข. (2558). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. (2521). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2546: 1058)
- พยัพ เลี้ยงสุข. (2558). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์.
- พวงเพชร สุรัตน์กีกุล. (2542). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2545). การกำหนดอายุเครื่องสังคโลก ใน สังคโลก – สุขโขทัย – อยุรยากับเอเชีย.
สมุทรปราการ: มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- พิศาล บุญปลุก. (2555). เครื่องปั้นดินเผาหนนทบุรี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ไพจิตร อิงศิริวัฒน์. (2541). เนื้อเซรามิกส์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2554). การศึกษาและพัฒนาตะกอนน้ำดิบจากการผลิตน้ำประปาเพื่อ
ประยุกต์ใช้ในงานหัตถอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาประเภทผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจังหวัด
ปทุมธานี. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- ภาวดี อังค์วัฒน์. (2544). เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับเซรามิกส์ ความรู้เบื้องต้นด้านวัสดุ. กรุงเทพฯ:
ศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ.
- มงคล เลี้ยงสุข. (2558). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์.
- มณฑน ตันบุญต่อ. (2542). ประวัติเครื่องปั้นดินเผา. มหาสารคาม: ศูนย์ผลิตตำรา สถาบันราชภัฏ
มหาสารคาม.
- ยศ สันติสมบัติ. (2537). มนุษย์กับวัฒนธรรม. . กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- รจนา จันทราสา. (2559). อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์
หัตถกรรม (กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วนิดา แก้วเนต. (2545). ปัจจัยในการเลือกซื้อของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านของนักท่องเที่ยว
ชาวไทย กรณีศึกษาบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
เชียงใหม่.
- วิษุตา ให้เจริญ. (2552). ผลกระทบจากภาวะโลกร้อนต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดสุ
ราษฎร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2552). วิสันทศิลป์วัฒนธรรม หนังสือชุด สุจิตุลา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2555). สังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง.
Retrieved 25 มีนาคม 2558, from มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ [http://www.lek-
prapai.org/](http://www.lek-prapai.org/)
- ศุภชัย สิงหะบุศย์ และคณะ. (2545). การถ่ายทอดวิถีคิดและกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเชิง
พัฒนาในชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สดไธ ชันติวรพงศ์. (2550). ความงามข้ามกาลเวลา : สุนทรียธรรมในศิลปะและชีวิตประจำวัน.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก.
- สมชัย ช่อไสวและคณะ. (2546). กระบวนการพัฒนารูขุมชนแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มผลิตภัณฑ์
เครื่องปั้นดินเผา ตำบลบ้านแกง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ นครสวรรค์: มหาวิทยาลัย
ราชภัฏนครสวรรค์.
- สมศักดิ์ ขวาลาวัฒน์. (2549). เซรามิกส์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สันติ พุ่มไม้ใหญ่. (2559). In ภ. พัฒนปณิธิพงศ์ (Ed.). วัดปรมย์ยิกาวาส ตำบลเกาะเกร็ด
อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี.
- สุธีร์ ธีระปัญญาพงศ์. (2540). ประกวดเรียงความร้อยแก้วเรื่อง พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฉบับชนะการประกวดรางวัลที่ 3. กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร

- สาธิต ชลชาติภิญโญ. (2549). เครื่องปั้นดินเผาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- สายันต์ ไพเราะญัตติ. (2551). โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา. นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2542). เครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ: สตาร์ปรีนท์.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2547). เศรษฐินาโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม : นโยบายวัฒนธรรมในบริบทใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมศักดิ์ นาคบัว. (2538). เคลือบซีเถ้าฟีนในอดีตและปัจจุบัน (Vol. 1).
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). วัฒนธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสรัจ พฤณีโกม และลลณัฐชัย สงวนทรัพย์. (2555). ออกแบบตกแต่งภายในศูนย์จัดแสดงสินค้าเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านโรงหวด ตำบลจี่วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร. (2558). [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <http://www.thaiwater.net/v3/>
- อรัญญา จันทรมหานะ. ม.ป.ป. เซรามิกราชบุรีกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย. สำนักนโยบายอุตสาหกรรมรายสาขา 3.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2546). การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อมรรัตน์ สอนคง. (2554). การอนุรักษ์ ฟีนฟูและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา. (หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2547). ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อ้อมเดือน สดมณี. (2540). จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อัญชิษฐา ศรีเรืองพันธ์. (2552). เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ต.บ้านแก่ง จ.นครสวรรค์ Retrieved 15 มีนาคม 2557 http://kroocatcom.blogspot.com/2012/09/blog-post_3.html.
- อานนท์ อภาภิรม. (2526). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: แพรววิทยา.
- อารรณ์ จันทร์สมวงศ์. (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อารีย์ สุทธิพันธุ์. (2532). ทักษะศิลปะและความงาม. กรุงเทพฯ: ต้นอ่อน.

อุตตรากร วรวรรณ. (2543). ความเหนียวของดิน. สมุทรปราการ: ศรีบุญอุตสาหกรรม.

เอสเอ็น โกเอ็นก้า. (2548). จิตแห่งครู บทสนทนากับครูชั้นนำระดับโลกว่าด้วยเรื่องจิตวิญญาณ.

กรุงเทพฯ: ศยาม.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ตารางรายชื่อผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล	
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์	
1. นางเป่า เลียงสุข	43 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
2. นางไพฑูรย์ ทาทิพย์	9 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
3. นายมงคล เลียงสุข	43 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
4. นายวีรชาติ ทาทิพย์	55/1 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
5. นางพึงใจ เทพสุวรรณ	37 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
6. นางระนอง เจริญโพธิ์	31/2 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
7. นายบุญยัง เขียมน้อย	36/6 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
8. นายพานูวัฒน์ พิภสุข	48/2 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
9. นายพยัพ เลียงสุข	139/3 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
10. นางชุตีมา โมกข์ศักดิ์	71 ม.1 ต.บ้านแก่ง อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
11. นายเทิดศักดิ์ บุญงาม	3 ม. 6 ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี 16130
12. นายกิตติ เอ็งเจริญสิงห์	18/10 ม. 7 ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี 16130
13. นางนงนุช เจริญพร	27 ม. 2 ต.คลองสระบัว อ.เมือง จ.พระนครศรีอยุธยา
14. นางกิ่งแก้ว ชินะกุล	1/1 ม. 5 ต.ท่าवासูกรี อ.เมือง จ.พระนครศรีอยุธยา
15. นาง อรุณศรี ฤทธิเดช	ศูนย์เรียนรู้อุทยาน ม.6 ต.เกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
16. นางสุทัตตา ฤทธิเดช	ศูนย์เรียนรู้อุทยาน ม.6 ต.เกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
17. นาย ไชคชัย พุ่มไม้ใหญ่	71 ม.1 ต.เกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี

ภาคผนวก ข

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
- ชุดที่ 2 แบบบันทึกการสังเกตการณ์วิธีชุมชน
- ชุดที่ 3 แบบสอบถามพฤติกรรมผู้บริโภคที่มีต่อสถานะดินเผา
- ชุดที่ 4 แบบบันทึกการสังเกตการณ์พฤติกรรมผู้บริโภค

ชุดที่ 1

แบบสัมภาษณ์ (ชุมชน)

การวิจัยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูล

เพื่อศึกษาภาชนะดินเผากับสภาพวิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาการ คติความเชื่อ พิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี กระบวนการบริหารจัดการ ผลสำเร็จ การแก้ปัญหาของชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจัดเก็บข้อมูลเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ประเด็นเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิต รูปแบบ ภูมิปัญญา การบริหารจัดการในการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะความคิดเห็นเพิ่มเติม

ข้อมูลนี้ใช้เพื่อการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เท่านั้น ไม่ทำให้เกิดผลเสียหายต่อผู้ให้ข้อมูลใดๆทั้งสิ้น

นาย ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์

นิสิตปริญญาเอก สาขาศิลปวัฒนธรรม

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

โทรศัพท์ 089 121 8212 อีเมลล์ panupattana@hotmail.com

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบสัมภาษณ์ ( ) สันทนาเดี่ยว ( ) สันทนากลุ่มย่อย 2-3

คน

ชุมชนเครื่องปั้นดินเผา.....

ชื่อ.....นามสกุล.....

.....

.....

อายุ.....ปี...สถานภาพ.....จำนวนสมาชิกในครอบครัว.....คน

ภูมิลำเนาเดิม.....ระยะเวลาในภูมิลำเนาปัจจุบัน...../.....ปี

วุฒิการศึกษา.....ระยะเวลาประกอบอาชีพ.....ปี ตำแหน่งงาน.....

เฉลี่ยรายได้/เดือน.....ค่าใช้จ่ายครัวเรือน/เดือน.....

หน่วยงานรัฐ/เอกชนที่เข้ามาสนับสนุน การพัฒนา การผลิต การจำหน่ายสินค้า.....

.....

.....

ตอนที่ 2 ประเด็นสัมภาษณ์ โดยวิธีการสนทนาแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1. วิธีชีวิต คติความเชื่อ

1.1 วิธีชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน การประกอบอาชีพ

1.2 คติความเชื่อพิธีกรรมในการประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนมี

อะไรบ้างเป็นอย่างไร

1.3 การถ่ายทอด/สืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาเป็นอย่างไร

2. ด้านรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา

2.1 ประเภทสินค้า/หน้าที่ใช้สอย มีอะไรบ้าง

2.2 ที่มาของรูปแบบ ริเริ่มจากใครบ้าง อย่างไร

2.3 รูปทรง

2.4 ขนาด

2.5 ลวดลาย

2.6 สีสิ้น

3. ภูมิปัญญา

3.1 เครื่องมือเครื่องใช้สอย ได้แก่

3.2 วิธีการขั้นตอนการผลิต และการตกแต่ง

3.3 เทคโนโลยีการผลิต และการพัฒนาสินค้า

3.4 ทักษะ ความสามารถของช่างปั้น ผู้ช่วยช่างปั้น ผู้ผลิต ผู้ประกอบการ

3.5 เตาและการเผาผลงาน

4. การบริหารจัดการ

4.1 คุณภาพสินค้า ช่องทางการจำหน่ายสินค้า

4.2 ปัญหาการดำเนินกิจการมีอะไรบ้าง การแก้ไขปัญหาอุปสรรคทำอะไร

4.3 ทรัพยากรวัตถุดิบและสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

4.4 การบริหารงานบุคลากร

4.5 การตลาด สภาพคล่องแหล่งเงินทุน

4.6 การจัดเก็บ การกระจายสินค้าเป็นอย่างไร

4.7 การใช้เทคโนโลยี-สารสนเทศในการดำรงชีพเป็นอย่างไร เพราะเหตุใด

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะความคิดเห็น

.....

.....

.....

.....

ชุดที่ 2

แบบบันทึกการสังเกตการณ์

การวิจัยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วัตถุประสงค์การสังเกตการณ์

เพื่อศึกษาภาชนะดินเผากับสภาพวิถีชีวิต การถ่ายทอด-สืบทอดภูมิปัญญาการ คติความเชื่อ พิธีกรรม ในการทำเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบ ภูมิปัญญาเทคโนโลยี กระบวนการบริหารจัดการ ผลสำเร็จ แก้ปัญหาของชุมชนแหล่งผลิตภาชนะดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วันที่สังเกต..... ห้วงเวลาที่สังเกต.....

สถานที่สังเกต..... แผ่นที่..... จาก.....

กรอบการสังเกต	สิ่งที่สังเกต	บันทึกผล	ความเห็นผู้สังเกต
สภาพแวดล้อม	1 ด้านวิถีชีวิต		- ประเด็นใหม่ที่พบ
พฤติกรรม			
กิจกรรม	2 ด้านรูปแบบ		- แผนขั้นต่อไป
การมีส่วนร่วม			
ความสัมพันธ์			
ความหมาย	3 ด้านภูมิปัญญา		
	4 ด้านบริหารจัดการ		

กรอบการสังเกต	สิ่งที่สังเกต	บันทึกผล	ความเห็นผู้สังเกต
สภาพแวดล้อม	1 ด้านวิถีชีวิต		- ประเด็นใหม่ที่พบ
พฤติกรรม	2 ด้านรูปแบบ		
กิจกรรม	3 ด้านภูมิปัญญา		
การมีส่วนร่วม	4 ด้านบริหารจัดการ		- แผนขั้นต่อไป
ความสัมพันธ์			
ความหมาย			

ชุดที่ 3

แบบสอบถามพฤติกรรมผู้บริโภค

การวิจัยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูล

เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคและทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

คำชี้แจง แบบสอบถามชุดนี้แบ่งการเก็บข้อมูลเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภคและทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อภาชนะดินเผา

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะความคิดเห็นเพิ่มเติม

ตอนที่ 3 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลนี้ใช้เพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้เท่านั้น ไม่ทำให้เกิดผลเสียหายต่อผู้ให้ข้อมูลใดๆทั้งสิ้น

นาย ภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์

นิสิตปริญญาเอก สาขาศิลปวัฒนธรรม

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

โทรศัพท์ 089 121 8212

อีเมล panupattana@hotmail.com

ตอนที่ 1 ประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคของผู้บริโภคที่มีต่อเครื่องปั้นดินเผา

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชนิดใดที่ท่านจำเป็นต้องใช้มากที่สุด

- แก้วกาแฟ   ถ้วยชา   ชุดน้ำชา   หม้อน้ำดัน   หม้อยา   หม้อแกง
 โคมไฟ   ของวางโชว์   ของแต่งสวน   โถใส่ของ   แจกัน   กระจ่าง
 กระจ่างจิ๋ว   อื่นๆระบุ.....

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชนิดใดที่ท่านนิยมซื้อบ่อยมากที่สุด

- แก้วกาแฟ   ถ้วยชา   ชุดน้ำชา   หม้อน้ำดัน   หม้อยา   หม้อแกง
 โคมไฟ   ของวางโชว์   ของแต่งสวน   โถใส่ของ   แจกัน   กระจ่าง
 กระจ่างจิ๋ว   ของที่ระลึก   อื่นๆระบุ.....

หากมีผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาต่อไปที่ท่านมีความสนใจซื้อมากที่สุด 3 ลำดับ

- แก้วกาแฟ   ถ้วยชา   ชุดน้ำชา   หม้อน้ำดัน   หม้อยา   หม้อแกง
 โคมไฟ   ของวางโชว์   ของแต่งสวน   โถใส่ของ   แจกัน   กระจ่าง
 กระจ่างจิ๋ว   ของที่ระลึก   อื่นๆระบุ.....

ให้ท่านทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ตรงกับระดับความคิดเห็นของท่าน

รายการความคิดเห็นของท่าน	ระดับความคิดเห็น / ชอบ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ท่านมีความสนใจลักษณะผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในประเด็นต่อไปนี้อยู่ในระดับใด					
รูปทรง					
ประโยชน์					
ลาย					
ขนาด					
สีสันท					
ราคา					
แปลกใหม่					
ความคิดสร้างสรรค์					
พฤติกรรมการใช้งาน					

รายการความคิดเห็นของท่าน	ระดับความคิดเห็น / ชอบ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
อื่นๆระบุ.....					
ท่านนิยมเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากสถานที่จำหน่ายต่อไปนี้อยู่ในระดับใด					
แหล่งผลิต/โรงงาน					
ร้านจำหน่ายในชุมชนที่ผลิต					
ร้านจำหน่ายใกล้บ้านที่สุด					
ร้านจำหน่ายที่มีผลิตภัณฑ์หลากหลาย					
ย่านที่มีร้านจำหน่ายหลากหลาย					
ห้าง					
รถเล่น					
ตลาดนัด					
แหล่งท่องเที่ยว					
ร้านค้าออนไลน์					
อื่นๆระบุ.....					
ส่วนมากท่านนิยมซื้อเครื่องปั้นดินเผาจากที่ใด (ระบุชื่อ).....					
ท่านมีสนใจบริการส่งเสริมการขายเครื่องปั้นดินเผาในประเด็นต่อไปนี้อยู่ในระดับใด					
คำแนะนำสินค้า					
ของแถม					
ของรางวัลสมนาคุณ					
บริการหลังการขาย					
ลดราคาจากป้าย					
ช่วงเวลาพิเศษ โปรโมชันพิเศษ					
มีบริการส่งสินค้า					
สะสมคะแนน					
ท่านสนใจด้านภาพลักษณ์ของชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่ในระดับใด					
ท่านสนใจด้านภาพลักษณ์ของชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่ในระดับใด					
เหตุผลในการซื้อเครื่องปั้นดินเผาต่อไปนี้ตรงกับท่านในระดับใด					
ซื้อใช้ส่วนตัว					
ซื้อให้คนในครอบครัวใช้					
ซื้อให้เพื่อนร่วมงาน					

รายการความคิดเห็นของท่าน	ระดับความคิดเห็น / ชอบ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ชื่อฝากผู้อาวุโส					
ชื่อฝากรุ่นน้อง เด็ก ลูกหลาน					
ชื่อเพื่อสะสม ที่ระลึก					
ท่านตัดสินใจเลือกซื้อด้วยเหตุผลต่อไปนี้ในระดับใด					
ประโยชน์ใช้งาน					
รูปทรง					
ขนาด					
สีสันทัน					
ลาย					
ราคาถูก					
แปลกใหม่					
การนำพากลับ					
ความคิดสร้างสรรค์					
มีคุณค่าราคา					
เป็นมิตรสิ่งแวดล้อม					

ท่านมีวิธีการกำจัดส่วนที่เหลือใช้ / ของเสียผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะความคิดเห็นเพิ่มเติม

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

1. ผู้ตอบแบบสอบถามเป็น...

- ประชากรในท้องถิ่น นักท่องเที่ยว

2. เพศ

- หญิง ชาย

3. อายุ

- 18-25ปี 26-35ปี 36-45ปี 45 ปีขึ้นไป

4. อาชีพ

- นักเรียน/นักศึกษา ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ พนักงานบริษัทเอกชน
 ประกอบธุรกิจส่วนตัว เกษียณ/ไม่ประกอบอาชีพ อื่นๆ .....

5. รายได้เฉลี่ย

- น้อยกว่า 15,000 บาท 15,001 -35,000 บาท
 35,001 – 65,000 บาท มากกว่า 65,000 บาท

ชุดที่ 4

แบบบันทึกการสังเกตการณ์พฤติกรรมผู้บริโภค

การวิจัยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วัตถุประสงค์การสังเกตการณ์

เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคและทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อภาชนะดินเผา
ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

วันที่สังเกต.....ห้วงเวลาที่สังเกต.....

สถานที่สังเกต..... ผ่านที่..... จาก.....

กรอบการสังเกต	สิ่งที่สังเกต	บันทึกผล	ความเห็นผู้สังเกต
สภาพแวดล้อม	1. ผลิตภัณฑ์/รูปแบบ		
พฤติกรรม	2. สถานที่จำหน่าย		
	3. การส่งเสริมการขาย		- ประเด็นใหม่ที่พบ
กิจกรรม	4. ภาพลักษณ์ชุมชน/ ผู้ผลิต		
การมีส่วนร่วม	5. การตัดสินใจเลือก		
ความสัมพันธ์	6. การซื้อ		
	7. การใช้งาน		- แผนขั้นต่อไป
ความหมาย	8. การกำจัดส่วนที่เหลือ		

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายภานุ พัฒนปณิธิพงศ์
วัน เดือน ปี เกิด	18 กรกฎาคม 2522
สถานที่เกิด	นครปฐม
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2546 วิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีเซรามิกส์ จาก สถาบันราชภัฏพระนคร พ.ศ.2550 ครุศาสตรบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีผลิตภัณ์อุตสาหกรรม สาขาเทคโนโลยีผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม จาก สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง พ.ศ.2562 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่อยู่ปัจจุบัน	114/111 หมู่ 1 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000
ผลงานตีพิมพ์	ภานุ พัฒนปณิธิพงศ์ พงษ์ศักดิ์ สุภเศรษฐศิริ อำนวย เย็นสบาย และสาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง. (2559). วิถีชุมชนกับการสืบทอดภูมิปัญญา เครื่องปั้นดินเผาในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. ปีที่ 8 ฉบับพิเศษที่ 1 (ตุลาคม) 2559. เลขหน้า 43-66